

ÁBTL
Monográfiák

Slachta Krisztina

„Rokonlátogatók”

A magyarországi
németek
kapcsolatainak
állambiztonsági
ellenőrzése

Egy ellenségkép
története

ÁBTL

KRONOSZ KIADÓ

Slachta Krisztina

„Rokonlátogatók”

ÁBTL
Monográfiák

SLACHTA KRISZTINA

„Rokonlátogatók”

A magyarországi németek kapcsolatainak
állambiztonsági ellenőrzése – egy ellenségkép története

Elemzés és források

Kronosz Kiadó
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Pécs–Budapest
2020

A kötet a Kronosz Kiadó és az Állambiztonsági Szolgálatok
Történeti Levéltára gondozásában jelenik meg

Felelős kiadó a Kronosz Kiadó ügyvezető igazgatója és az Állambiztonsági
Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgatója

Lektorálta:
PROF. DR. GYARMATI GYÖRGY

A borító az alábbi kép felhasználásával készült:
Graben–Stephansplatz sarok, háttérben a Stephanskirche
(Szenczi Mária felvétele)
Forrás: FORTEPAN. Adományozó: Aradi Péter: Képszám: 117290

Borítóterv: Müller Péter

ISSN 2560-1318
ISBN 978 615 6048 44 8

© Slachta Krisztina
© Kronosz Könyvkiadó Kft.
© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

TARTALOM

I. BEVEZETŐ	9
Közelítések	9
Források, módszerek	11
Előzmények	23
II. MAGYARORSZÁGI NÉMETEK A KITELEPÍTÉS UTÁN	29
Kitelepített németek helyzete a két Németországban	29
Utazási és kapcsolattartási lehetőségek	39
III. ÁLLAM BIZTONSÁG ÉS IDEGENFORGALOM	51
A magyarországi idegenforgalom sajátosságai	51
Az idegenforgalom állambiztonsági ellenőrzése	61
Idegenforgalom, hírszerzés, diplomácia	76
IV. ÁLLAM BIZTONSÁGI ELLENSÉGGÉPEK ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK RENDSZERE	91
A rokonlátogatók mint „ellenség” és mint ellenségkép	91
„Az ellenség”: az ellenségkép konstrukciója, a BND és tevékenysége	103
Az állambiztonsági együttműködések rendszere: a „főellenség”	112
V. MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ÁLLAM BIZTONSÁGI ELLENŐRZÉSE	127
Rokonlátogatás ellenőrzése: ügynökhálózat „sváb vonalon”	127
Az információszerzés kísérlete: a kitelepítettek szervezetei, vezetőik és rendezvényeik	140
Kémkedési ügyek és perek	151
VI. ÖSSZEGZÉS	169
Állambiztonsági érdekek 1956 után	169
Állambiztonsági ellenségképek rendszere	172
A rokonlátogatások emlékezete – kitekintés	173

FORRÁSOK	175
----------------	-----

ÁLLAM BIZTONSÁGI PARANCSONK, ÖSSZEFOGLALÓK	177
--	-----

1. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 4. sz. Parancsa és Végrehajtási Utasítás. Budapest, 1959. március 3. 177
2. Javaslát a társadalmi segítség megszervezésére a kapitalista országokból beutazó állampolgárok közötti elhárító munkára vonatkozóan. Budapest, 1961. január 16. 188
3. NDK 1963, Összefoglaló jelentés, Budapest, 1963. június 11. 196
4. Jelentés az 1964. január 1-től 1968. december 31-ig terjedő időszakban vizsgált kémkedési ügyek tapasztalatairól, Budapest, 1969. november 1. 204
5. Jelentés a BM. III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által 1961–1972. között terheltként felelősségre vont kapitalista és szocialista országbeli külföldi állampolgárok bűnügyeinek tapasztalatairól, Budapest, 1973. január 15. 215

OBJEKTUM -DOSSZIÉK, JEJENTÉSEK, EIJEM ZÉSEK	224
---	-----

6. „Gehlen” NSZK hírszerzés, Tájékoztató jelentés a Szövetségi Hírszerző Szolgálatról, dátum nélkül 224
7. „Gehlen” NSZK hírszerzés, Jelentés, Budapest, 1956. szeptember 26. 229
8. Jelentés a nyugatnémet kémszervezetek tevékenységéről, Jelentés, 1957. november 11. 230
9. „Gehlen” NSZK hírszerzés, Jelentés, Budapest, 1960. december 12. 232
10. NSZK Rokonlátogatók, Összefoglaló jelentés, Békéscsaba, 1967. december 14. 234
11. NSZK Rokonlátogatók, Összefoglaló jelentés, Békéscsaba, 1968. december 5. 243
12. Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére, Irányelvek, Székesfehérvár, 1970. június 24. 252
13. Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére, Összefoglaló jelentés, Székesfehérvár, 1970. november 25. 259

KONKRÉT ÜGYEK, ÜGYNÖKI JELENTÉSEK	268
14. Tófalvi János kémügye, Értékelő jelentés, Budapest, 1964. november 2.	268
15. „Csilla”, Jelentés, Budapest, 1964. szeptember 2.	279
16. „Csilla”, Jelentés, Budapest, 1964. december 23.	281
17. „Csilla”, Jelentés, Budapest, 1965. október 16.	283
Felhasznált források és irodalom	285
Zusammenfassung	311

Békásmegyeri svábok kitelepítése 1946. januárjában

Forrás: FORTEPAN. Adományozó: Bauer Sándor. Képszám: 128509

I

BEVEZETŐ

Közelítések

A kötet a korabeli idegenforgalmi és állambiztonsági szóhasználatban „rokonlátogatók” elnevezéssel illetett, azaz a második világháború után Magyarországról kitelepített németek, valamint az országot a 20. század második felében több hullámban elhagyó magyar emigránsok és itthon maradt rokonaik kapcsolattartásának, illetve állambiztonsági ellenőrzésének történetét tárja fel. Az 1960-as években már nyugati (osztrák, és főként nyugatnémet) állampolgárként rokonlátogató vízummal Magyarországra utazók, és velük kapcsolatban a „rokonok”, azaz tágabb értelemben a magyarországi németek állambiztonsági ellenőrzése két téma határmezsgyéje. Egyrészt az állambiztonság, azon belül a kémelhárítás tevékenységének, módszereinek és ellenségekpeinek története, másrészt pedig az állambiztonsági iratokban következetesen „sváboknak” nevezett magyarországi németek történetének egy sajátos szegmense. E két szál a kitelepített családtagokkal való kapcsolattartás történetében fonódik egybe.

Az 1960-as évektől egyre nyitottabb utazási lehetőségek révén az elűzött vagy elmenekült egykori magyar állampolgárok már nyugati rokonlátogató turistaként érkeztek az országba, és új hazájuk, a nyugati fogyasztói társadalom értékrendjét és tárgyi kultúráját közvetítették a szocialista Magyarország felé. Öltözködésük, autóik, az ajándékba hozott márkás nyugati termékek éles kontrasztban álltak a hiánygazdaság szürkéségével. Az NSZK-ból¹ e privát csatornákon Magyarországra érkező magazinok, divatlapok, ruházati cikkek, kozmetikumok, hanglemezek, sőt, háztartási eszközök, bútorok, motorke rékpárok, autók sokak számára az első benyomásokat jelentették a korabeli

---

¹ Németországi Szövetségi Köztársaság, NSZK

nyugati világ életszínvonaláról és mentalitásáról. Ezzel szemben pedig hatástalan volt bármilyen politikai propaganda. A rokonlátogatóként, – az 1960-as évektől már a kiutazó itteni rokonok révén – behozott vagy becsempésztett fogyasztási cikkek valóságos cserekereskedelmet generáltak, ami fogyasztástörténeti jelentősége mellett a két ország gazdasági kapcsolatainak „alulnézeti” történetét is megjeleníti.

Történeti perspektívában ez arra utal, hogy a nyugatnémet–magyar diplomáciai és hivatalos gazdasági kapcsolatokat jóval megelőzte a Nyugat-Németországban élő egykori kitelepítettek, kisebb részben pedig a magyar származású emigránsok rokonlátogatásai révén kialakult különleges kapcsolatrendszer. Az egykori kitelepítettek és emigránsok vasfüggönyön átívelő és egyre szorosabbra szövődő személyes kapcsolatai a rokoni viszonyokon túlnőve egyre inkább kulturális és gazdasági, a kialakuló testvérvárosi együttműködések révén pedig politikai kapcsolatokká váltak.

A 20. század második felében kialakult tömegturizmust a társadalomtörténet-írás kulturális transzfercsatornaként értelmezi. A családi szinten túllépő kapcsolatok egyre összetettebb hálózatai ebben a keretben is értelmezhetők.² A rokoni kapcsolatok ápolása emellett jelentősen hozzájárult Magyarországon a németiség identitásának megőrzéséhez is. Az NSZK-ba kitelepített német családok az 1950-es évek második felére új helyi közösségeik megbecsült tagjaivá lettek. Rendezvényeiken a kiutazó magyarországi családtagok is részt vehettek, mint például az egy településről kitelepítettek találkozóin, az ún. Heimattreffeneken, az egyházi zarándoklatokon, a svábbálokon, stb. Mindezek identitást megőrző és megtartó funkcióval bírtak, hiszen alkalmat adtak a népviselet, a táncok és ételek felélesztésére, szabad élvezetére, megélésére, és nem utolsósorban a szabad nyelvhasználatra is.

A kitelepítés(ek) után Magyarországon maradt németek történetében fontos szerepet játszott a két német állam is. Kutatásaim során a fókusz egyértelműen az NSZK-ra helyeződött, ahogyan a korabeli állambiztonsági gyakorlat is a nyugatnémet „ellenséges propaganda” – vagy az ún. „fellazítás” – megnyilvánulását kereste és látta minden kitelepített kapcsolataiban, kapcsolattartási szándékában. Az NDK-nak ebben a történetben más szerep jutott: az állambiztonsági együttműködések keretszerződése révén az 1950-es évek második felétől már

² A kulturális transzfer elméletéhez és a 20. század második felére, a hidegháború időszakára vonatkozó vizsgálódásokhoz lásd: OSTERHAM M EL , 2001.; SCHM AIE , 2003.; SCHM AIE , 2010.; SCHM AIE , 2012.; RAAZ , 1987.; RICHMOND , 2003.

folyamatos és rendszeres kapcsolatban állt egymással a két szerv, nem csak az eddig ismert *célcsoportok*, például a keletnémet turisták, vendégmunkások és cserediákok ellenőrzése miatt. Az NSZK újrakegyezésére miatt az együttműködés tárgya volt a „revansista, fasiszta reakció”, a közös „fő ellenség”, a Gehlen-szervezetről, az NSZK hírszerzéséről szerzett információk „baráti” cseréje is. Ezen belül pedig elsődleges fontosságú volt a feltételezett nyugatnémet ipari, gazdasági kémkedésről, valamint a magyar emigránsok és a kitelepítettek kapcsolatairól, illetve szervezeteikről, sajtójukról megszerzett információk megosztása. Az NDK tehát nem csak, illetve nem elsősorban a magyarországi németek kulturális, nyelvi identitásának őrzőjeként követelt szerepet magának, hanem a háttérben a két állambiztonsági szerv szoros és aktív együttműködése révén rendszerszintű ellenőrzésükben is. Hozzájárultak ezáltal ahhoz, hogy a kitelepítetteket, a rokonlátogatókat, sőt, a nyugatnémeteket – fokozatosan enyhülő mértékben, de – ellenségnek tekintse a magyar társadalom is, és minél tovább fennmaradjon ez az ellenségkép.

A magyar állambiztonság az 1956-os forradalmat követő megtorlások lezárulta után ugyan továbbra is – a rendszer természetéből fakadóan – az állampárt felügyelete alatt állt, azonban az 1960-as években már nem minden területen tekinthető kizárólagosan és teljesen egyértelműen az államhatalom és az állampárt iránymutatása szerint dolgozó, a politikai akaratot megtestesítő szervnek.³ Nem állíthatjuk azonban nyilvánvalóan azt sem, hogy az állambiztonság ekkor egy állam az államban jellegű szervezet önállóságával tevékenykedett volna. Feltételezésem szerint ellenségképe(i) egyrészt a korábbi, az 1940-es évek végi, 1950-es évek eleji mintázatokot tükrözték, másrészt önálló pályát vettek fel, amely egyre inkább eltávolodni látszott az állam és az állampárt elképzeléseitől és érdekeitől, és egyre inkább öngerjesztő bürokratikus jelleget öltött. Különösen igaz ez az 1960-as évek idegenforgalmának állambiztonsági ellenőrzésére, amikor a pozitív országimázst, vagyis a valutabevételek növelését célzó állami idegenforgalmi politika egyre inkább aszinkronba került az állambiztonság, azon belül is a kémelhárítás tevékenységének irányával.⁴

Az állambiztonság a Kádár-rendszer konszolidálódása idején is igyekezett fenntartani a hiszterizált hidegháborús és „ellenforradalmi” viszonyokat, ezért ahol csak lehetséges volt, ellenségeket keresett – és talált.⁵ A magyar állam-

³ Az állambiztonság pártirányítását, annak strukturális elemeit vizsgálja: KRAHUICSÁN , 2013b.

⁴ Lásd pl.: BÁNKUTI , 2007.; SIACHTA , 2014a.

⁵ RAINER M., 2018.; UNGVÁRY , 2013.

biztonság ebben a megközelítésben „jól választotta ki” a kitelepített és a Magyarországon élő németeket, hiszen esetükben egy olyan ellenségképet, illetve egy olyan feltételezett „ellenséges csoportot” talált, akikkel szemben továbbra is alkalmazhatóak voltak az állambiztonság hidegháborús toposzai és a kémelhárítás kliséi. Ráadásul ezt a csoportot – hivatalos diplomáciai kapcsolatok hiányában – az NSZK sem tudta hatékonyan megvédeni,⁶ és nyilvánvaló, hogy Magyarországon sem volt senki, sem a pártban, sem a belügyben, sem más platformon,⁷ aki az eljárások és nagyobb nyilvánosságot kapott ügyek esetében szót emelt volna. Így ez a csoport, illetve az esetek túlnyomó többségében egy-egy egyén vagy család teljesen védtelenül állt az állambiztonsági és rendőrségi intézkedésekkel szemben.

Az ún. „szakosodás” jelszava alatt bürokratizálódó belügyi apparátus mind-eközben egyre jobban eltávolodott a kézzelfogható „ellenségek” világától, és a maga által konstruált ellenségképek foglya lett, ilyen volt például az 1945 előtti egyházi és katonai elit.⁸ Az állambiztonságot ebben az értelemben mint saját paradigmáiból önállóan ellenségképeket kreáló szervezetet vizsgálom, így munkám fókuszában a magyar állambiztonság mindennapi gyakorlatának diskurzus-történeti elemzése áll a rokonlátogatók mint ellenségkép vizsgálata alapján.

A magyar állambiztonság az 1956-os forradalmat követő megtorlások lezárulása után saját jelentőségének változatlan nyomatékositása érdekében is új ellenségeket, új feladatterületeket keresett. Ilyen volt többek között a magyar emigráció folyamatos megfigyelése és a nyugati turisták is, mint a hidegháborúban eleve szemben álló felek hétköznapi képviselői. A növekvő idegenforgalom és az abból fakadó növekvő bevételek mellett azonban egyre kevésbé volt fenntartható a beutazó turisták aktív megfigyelése, ellenséggként való kezelése. A forradalmat kirobbantók között – az államhatalom szerint – „magától értetődően” szerepeltek a korábbi rendszer képviselői, sőt, mindazok, akik a „szocialista Magyarország berendezkedésének kárvallottjaiként” tartattak számon. Így nem csak az 1945 előtti elitek képviselői, a katonatisztek és egyháziak számolhattak további folyamatos vegzálással, hanem kézenfekvő módon az egykori Volksbund-tagok, az SS-katonaként besorozottak és hadifoglyok, valamint családtagjaik is.

⁶ SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018. 598–599.

⁷ TÓTH Á., 2018. 56–66.

⁸ BÁNKUTI, 2011.; RAINER M., 2008.; RAINER M., 2018.; UNGVÁRY, 2013.

Források, módszerek

A rokonlátogatóként Magyarországra érkező nyugati állampolgárok, illetve az NSZK-ban működő egyesületeik, szervezeteik, sajtójuk, valamint vezető személyiségek állambiztonsági vonatkozású iratállománya az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában⁹ kutatható, munkám alapvetően ezek feldolgozására irányult. A nem hivatalos csatornákon zajló kapcsolatok történetéről egyrészt a magyar állambiztonsági szervek objektum- és munka-dossziéi, ügynöki jelentései tanúskodnak, másrészt az emigránsok és kitelepítettek sajtótermékeiben, egyesületeik, szervezeteik kiadványaiban, valamint privát forrásokban, levelezésekben, hagyatékokban fennmaradt forrásokban érhető tetten. Ezekből az eltérő olvasatokból bontakozik ki a kapcsolatok alulnézeti története, mely az életmód-történet, fogyasztástörténet, hétköznapi élet története szintjén interdiszciplináris megközelítésben ragadható meg. A rokonlátogatások kulturális transzfersatornaként játszott szerepét leginkább a privát források szintjén, a levelezések, képeslapok, interjúk, és az utazásokról a hagyatékokban megőrzött – illetve az állambiztonsági iratokban megőrződött – úti dokumentumok jelenítik meg. Mindezeket a diplomáciai jellegű, politikatörténeti vonatkozású forrásokkal összevetve láthatóvá válik, hogy a hidegháborúban szembenálló két ország, az NSZK és Magyarország között privát szinten, egyesületi, gazdasági kapcsolatok révén szövődő szálak már egy bő évtizeddel a hivatalos diplomáciai kapcsolatok létrejötte előtt megalapozták a két állam normalizáltnak nevezhető viszonyát.

Az egykori kitelepítettek és emigránsok kapcsolatainak kutatását jelentősen megkönnyíti, hogy az országos szintű levéltárak mellett számos németországi kutatóintézet, illetve közgyűjtemény specializálódott történetük forrásainak szisztematikus gyűjtésére. A dél-kelet-európai németek történetét kutató egyik legfontosabb intézet a müncheni Institut für Kultur und Geschichte Südosteuropas (IKGS),¹⁰ ahol a kitelepített magyarországi németek szervezeteinek dokumentumai, valamint sajtójuk speciális gyűjteménye is megtalálható. A müncheni intézetben a magyarországi németekre vonatkozó forrásállomány – jellemzően sajtótermékeik – feltárására volt lehetőségem, melyekben számos, az utazási lehetőségekről szóló hír, valamint olvasói levél, úti beszámoló olvasható a magyarországi rokonoknál tett látogatásokról. A Magyarországra

⁹ A továbbiakban: ÁBTL

¹⁰ <https://www.ikgs.de/> (2019.08.15.)

ról kitelepített németek legfontosabb, ma is létező újságja a kéthetente kiadott *Unsere Post*,¹¹ melynek számai 1949 óta hiánytalanul megtalálhatók az intézet könyvtárában. A Magyarországra irányuló utazások lehetőségeiről az IBUSZ prospektusai mellett a kitelepítettek kiadványaiban szereplő, a kitelepített németek igényeihez szabott speciális turisztikai kínálat is meglevenedik az *Unsere Post* hirdetéseiben.

A kitelepített magyarországi németek rokonaikkal fenntartott kapcsolatainak történeti feltárásához kiváló forrásbázist nyújt továbbá a tübingeni Institut für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde (IdGL)¹² speciális képeslapgyűjteménye, amit korábbi kutatói ösztöndíjak során szintén volt alkalmam szisztematikusan és teljeskörűen feltárni. A képeslapok a kitelepítettek utazási, rokonlátogatási szokásairól is tanúskodnak, mindemellett pedig betekintést nyújtanak a magyarországi németeket foglalkoztató kérdésekbe, problémáikba, sőt, nyelvhasználatuk jellegzetességeiről is tudósítanak. Szintén a tübingeni intézetben található a kitelepítettek további kiadványainak széles köre, például a *Volkskalender der Deutschen aus Ungarn* című évenként kiadott kalendárium, vagy az egyes magyarországi települések történetét összefoglaló, a településre vonatkozó kollektív emlékezet lenyomatainak tekinthető ún. *Heimatbücher*¹³ egyedülálló gyűjteménye.

A magyar emigránsok és a kitelepítettek közötti – szinte minimális – kapcsolatok feltárására a Regensburgi Egyetem Ungarisches Institut, vagyis Magyar Intézet speciális forrásbázisa,¹⁴ a magyar emigránsok vezető személyiségeinek hagyatékait őrző állomány kapcsolattörténeti szempontú feldolgozása adott lehetőséget. Az intézet őrzi a Szabad Európa Rádió magyar származású munkatársainak (például Bogyay Tamás, Borbándi Gyula, Hennyey Gusztáv, Molnár József) iratait, személyes hagyatékát, levelezésüket, könyvtárukat. Az Ungarisches Institut hasonlóan nagy gyűjteménnyel rendelkezik az emigráns szervezetek sajtótermékeire, kiadványaira vonatkozóan is, valamint számos emigráns személyiséggel készített, gépelt formában olvasható interjú is kutatható a regensburgi állományban.

¹¹ <https://www.unsere-post.de/> (2018.08.15.)

¹² <https://idglbw.de/de> (2018.08.15.)

¹³ A *Heimatsbuch* műfaja túlmutat egy helytörténeti monográfia keretein annyiban, hogy jellemzően a kitelepített németek által az egykori, már elhagyott település történetét és életét mutatja be, így alapvetően a kitelepítés és az azt megelőző mindennapok emlékezetét jelenítik meg, virtuálisan is összetartva a széthullott közösséget. BEER, 2011b.

¹⁴ <http://www.ungarisches-institut.de/sammlungen.html> (2018.06.07.)

Kiemelten fontosak a korszak idegenforgalmára vonatkozó statisztikai adatok, a rokonlátogatások révén be-, illetve kiutazó forgalom ellenőrzésére irányuló országos rendeletek és kétoldalú megállapodások, valamint a belügyi munkát, a munkatársak továbbképzését szolgáló korabeli publikációk. Forrásértékűek a – kiadása idején nem nyilvános terjesztésű – *Belügyi Szemlé*ben a vizsgált korszakban megjelent cikkek, melyek közül meglepően sok foglalkozik a külföldiek által elkövetett bűncselekményekkel, az idegenforgalom fejlődése nyomán növekvő bűnözéssel, a csempészás és kémkedés veszélyeivel, illetve határőrizeti kérdésekkel.¹⁵

Az idegenforgalom tematikus statisztikai számadatairól kaphatunk képet a Központi Statisztikai Hivatal által összeállított *Idegenforgalmi Statisztikai Évkönyvekből*, melyeket 1970-től adtak ki, a korábbi adatokat pedig az országos *Statisztikai Évkönyvekből* ismerhetjük meg. Ennek ellenére is nehézséget okoz a statisztikai adatok teljeskörű összegyűjtése és összehasonlítása, mivel az állambiztonság turizmusra, határátlépő forgalomra vonatkozó adatai sok esetben eltérnek a KSH adataitól, illetve csak nagyon nehezen szűrhető ki a rokonlátogató vízummal utazók száma.

Szintén problémás az állambiztonsági tevékenységre, a vizsgálati osztályok hatáskörébe tartozó bűncselekményekre, az átadott információkra, illetve a megfigyelt és ellenőrzött rokonlátogatókra, magyar és nyugatnémet állampolgárookra vonatkozó számszerű információk összegyűjtése. Azt feltételeznénk, hogy a korabeli állambiztonsági tevékenységről maguk az érintett belügyi szervek rendelkeztek a legpontosabb információkkal, mégis szinte minden iratban más adat szerepel. Gyakran még ugyanazon jelentésen belül is ellentmondásos számokat találunk, több esetben egyáltalán nem lehetséges számszerű adatok kigyűjtése, sokszor össze nem hasonlítható kategóriákat alkalmaztak, vagy nem derült ki egyértelműen, mit is fednek pontosan a használt kategóriák. A hiányos és következtetlen adatrögzítés és a töredékes iratállomány következtében lehetetlen teljes, az egész korszakot vagy akár csak az 1960-as éveket lefedő idősoros statisztikai adatok összegyűjtése a magyarországi németek állambiztonsági ellenőrzésére vonatkozóan.

A levéltári kutatásokkal párhuzamosan kezdtem további, főleg a téma társadalomtörténeti, életmódtörténeti aspektusait megvilágító forrásokat, képes-

¹⁵ Például: Bozsik János: A BM idegenrendészeti munkájának néhány problémája. *Belügyi Szemle*, 1966/5. 16–21.; Juhász Zoltán–Szabó Károly: Az 1972. évi idegenforgalom főbb bűnügyi tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 1973/6. 19–24.

lapokat, újságcikkeket, idegenforgalmi prospektusokat, útikönyveket, fotókat is gyűjteni. Különösen érdekes források azok a képeslapok, melyeket a Magyarországra látogató kitelepített németek küldtek az NSZK-ba. Ezek szövegei alapján is alátámasztható Magyarország különleges helyzete és szerepe a német–német kapcsolatok alakulásában, illetve a kitelepítettek szerepe a nyugatnémet–magyar kapcsolattörténetben. Nem tartozik kutatásom elsődleges módszereihez az oral history, de néhány egykori határőrrel, idegenforgalmi szakemberrel, illetve rokonlátogatóként utazó személyekkel készített interjúidézet is színesíti és kiegészíti a BM parancsok, összefoglalók, jelentések és iratok, valamint a törvényi háttér és a statisztikai adatok által kirajzolódó képet.

Mivel kutatásom forrásbázisát alapvetően állambiztonsági iratok képezik, fontosnak tartom ezek különböző értelmezési lehetőségeiről külön is szólni.¹⁶ A kutatási eredményeim nagy része a budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, kisebb része a berlini BStU¹⁷ levéltárában, az ún. Stasi-levéltárban őrzött releváns dokumentumok feldolgozásán alapszik. Állambiztonsági iratok esetében nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt az aspektust sem, hogy melyek azok az időszakok, jelenségek, amelyekről nem találunk jelentést. Ezt szem előtt tartva következtetéseket vonhatunk le az állambiztonság tevékenységi körére és figyelmének, érdeklődésének változásaira vonatkozóan abból is, hogy miről, kiről *nem* készült jelentés. Még beszédesebb lehet, ha egy témáról egy bizonyos ideig készültek összefoglaló jelentések, majd egy idő után azokat már nem találjuk meg a kutatható anyagok között.¹⁸

Az állambiztonság által keletkeztetett iratokat a nyugatnémet–magyar, illetve német–német kapcsolatok történetére vonatkozó forrásként, valamint az életmódtörténet, a hétköznapi élet történetének talán legkülönösebb forrásai-ként kezelem. A rokonlátogatóként utazók megfigyelése az állambiztonság működését alapvetően meghatározó paranoia szellemében zajlott, melyet az önjáróvá váló belügyi bürokrácia testesített meg. A besúgók jelentései azonban az ilyen irányú információéhség kielégítése mellett olyan részleteket is rögzítettek

¹⁶ Az állambiztonsági iratok forrástani sajátosságairól lásd pl.: GYARMATI, 2008.; GYARMATI, 2011b.; RAINER M., 2008. 14–24.

¹⁷ Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik. Az Egykori NDK Állambiztonsági Szerveinek Iratait Kezelő Szövetségi Megbízott Hivatala. A továbbiakban: BStU.

¹⁸ Például csak 1961–1972 között készültek olyan összefoglaló jelentések, melyek a külföldiek által elkövetett bűncselekmények kiértékelésével foglalkoztak. Pl.: ÁBTL 1.11.9. 40. doboz 34-322/68; 34-154-1974 és 34-53/1973.

az utazások és látogatások mindennapjairól, a környezetükben élők szokásairól, melyeket más, az életmódtörténet szempontjából hagyományosnak tekinthető forrásokból, fényképekből, képeslapokból, filmfelvételekből nehezen, vagy egyáltalán nem ismerhetnénk meg.

A kitelepítettek és az emigránsok kapcsolatai, rokonlátogatásai és az idegenforgalom ellenőrzése során keletkezett állambiztonsági iratok az emberek hétköznapi életét befolyásoló diktatúra működését teszik érthetőbbé, és a hatalom által kreált ellenségképet, az önmaga számára munkát és feladatot teremtő, bürokratikus hivatali monstrummá váló állambiztonsági szervek működését érzékeltetik. Az állambiztonsági szolgálatok iratai több jelentési szinten is értelmezhetők. Elsődleges jelentésükben egy-egy konkrét esetet írnak le, amelynek szereplőit, helyszíneit, eseményeit ismerhetjük meg. Kirajzolódik ezen túl az állambiztonsági szolgálatok működésére, felépítésére, módszereire vonatkozó ismeretanyag.

A jelentések vizsgálhatók nyelvi szempontból is.¹⁹ Egyes jellegzetes szavak, szófordulatok, nyelvtani szerkezetek sajátos állambiztonsági nyelvezetet, egy rideg és kiszámíthatósága ellenére mégis irracionális világot hoznak létre, hozzátartoznak a belügyi iratok és jelentések által keltett atmoszférához, a kor immanens jellemzőihez. Ennek a sajátos nyelvnek a nem ismerete csak tovább fokozza a kiszolgáltatottság érzését – még az iratok több évtizeddel későbbi olvasása közben is, amikor már állambiztonsági szótárakat²⁰ is használhatunk, melyek feloldják az összes rejtélyes rövidítést és kifejezést.

Ezen jelentési szintek alatt találjuk meg a további szemantikai szinteket. Az elsődleges olvasat mögött feltárul először a hatalom eszközeként, „szemeként és füleként” működő állambiztonság struktúrája, működési mechanizmusa, gondolkodásmódja, és a hatalom által az adott ország lakosságáról alkotott torz, a folyamatos megfigyelő szemüvegén – távcsövén – keresztül látott kép. Ebben a torz tükörben pedig feltárul a folyamatosan megfigyelt társadalom torzított emlékezete, többszörös fénytörésben jelenik meg önmagáról alkotott képe, viszonya a hatalomhoz, a hatalmat megjelenítő állambiztonsághoz és önmagához.²¹ A titkos munkatárs, a *besúgó* nem csak megfigyelője társainak és közösségének, hanem egyben tagja is annak. Amit észrevesz és kiemel, az róla magáról is és a megfigyelt közösségről is forrásértékű pillanatfelvétel. A do-

¹⁹ PL. BERGMANN, 1999.

²⁰ PL. CSEH, 1999b.; SUCKUT, 2001.

²¹ GYARMATI, 2011b. 87–91.

kumentumok elsődleges jelentése mögötti tartalom feltárásának segítségével kirajzolódik, hogyan befolyásolta az állambiztonsági szolgálatok jelenlétének több évtizedes tudata az emberek mindennapi életét, milyen hatással volt az állampolgárok hétköznapi életére, mozgásterükre.

A rokonlátogatók állambiztonsági kontrolljának története azonban elsődlegesen egy ellenségkép története. Ezen ellenségkép konstrukciójának folyamatát leginkább a diskurzustörténet módszereivel lehet feltárni, melynek során a bűnbakképzés elméletei lehetnek még segítségünkre. Az állambiztonsági szerveket a pártállami struktúrában elfoglalt helyük és rendszerszintű pártirányításuk mellett, illetve éppen annak ellenére, az 1960-as években már egy önálló ellenségkép-kreáló entitásként vizsgálhatjuk. A politikai rendőrség, illetve az állambiztonság kezdeti időszakában, az 1940-es évek második felében készen kapta az ellenséges csoportok körének listáját a szovjet rendszer képviselőin, a szovjet tanácsadókon keresztül. Nem merült fel a „főellenségek” definiálásának, újradefiniálásnak igénye vagy feladata az 1950-es évek első felében sem. A forradalmat – a hatalom szerint – kirobbantó csoportok is eleve adótnak tekinthetőek, ha máshonnan nem, az 1953-as kelet-berlini felkelés leverését követő fellépést lehetett másolni: a munkások és fiatalok által kirobbantott forradalmak mögött a nyugati emigráns, revansista, fasiszta restaurációt vélelmezték, az NDK esetében a tulajdonaiktól megfosztott porosz arisztokrácia, Magyarország esetében a horthysta katonatisztek és a letűnt korszak elitje állhatott az „ellenforradalmi” kísérlet mögött.²²

A megtorlást, majd az 1960-as évek elejének amnesztiáit követő időszakban azonban új ellenségképekre volt szüksége a magyar állambiztonságnak. A hidegháborús hisztéria enyhülni látszott, a forradalom újbóli fellángolásának előkészületeit sem sikerült bizonyítani. A belügyminiszteri és állambiztonsági miniszterhelyettesi szintű parancsok és végrehajtási utasítások, az időszakos és tematikus összefoglaló jelentések, értékelések, valamint belső felhasználásra szánt tanulmányok, szakdolgozatok, tájékoztatók és tankönyvek rendszerszerűen építették fel azokat az ellenségképeket, melyek az állambiztonság mindennapi munkáját meghatározták, annak elméleti és eszmei keretét adták. Kutatásom és munkám fő tézise szerint a rokonlátogató kitelepített németek, a „svábok” elleni állambiztonsági fellépés egy sikeres belső ellenségkép-kreálás eredménye, melynek csúcsai egy-egy leleplezett kémügy során a nyilvánosságot is elérték.

²² Horpós, 1967. 20–21.

A rokonlátogatók elleni fellépés fő érve a nyugatnémet hírszerzés, a BND²³ tevékenységének elhárítása volt, azaz a magyar állambiztonsági iratokban foglaltakat alapvetően a BND-iratokkal összevetve lehetne elemezni. Az akkori nyugatnémet hírszerzés azonban az egyesített Németország hírszerző szerveként máig működik, így iratanyagának kutathatósága nagyon erősen korlátozott – gyakorlatilag lehetetlen. A kelet-európai állambiztonsági szervezetek iratai az 1989–1990-es rendszerváltások után sorra levéltárakba kerültek, az érintettek, a tudomány és a sajtó számára is kutathatók, hozzáférhetők, a szervezetek történetéről pedig ma már számos írás olvasható. A nyugati demokratikus országokban működő titkosszolgálatok története azonban ma sem kutatható, a legtöbb iratot automatikusan 70, de gyakran 90 évre titkosítják. Az iratanyag felettébb kényes információkat tartalmazhat, így érthető az óvatosság, egy-egy ország nemcsak a hidegháború közös ellensége, alapvetően a szovjetek ellen kémkedett, hanem a saját, ún. belső ellenségeik feltérképezését is feladatuknak tekintették, amibe akár a politikai ellenfelek, az egyházi és gazdasági élet szereplői is beletartozhattak.

A mai Németországban azonban, példa nélküli módon, 2011 óta működik a BND és a szövetségi kormány megbízásából egy ún. Független Történész Bizottság, melynek tagjai nemcsak azt a néhány iratot kutathatják, melyeket a BND átadott a Szövetségi Levéltárnak, hanem annál sokkal több aktába is betekinthetnek. A titkosszolgálat történetének kutatására vonatkozó megbízás azonban csak 1968-ig szól, amíg Reinhard Gehlen volt a szervezet vezetője.²⁴ A bizottság publikációi segítségével töredékes lehetőség nyílik akár a magyar állambiztonsági szervek tevékenységével való összevetésre is. Az elsődleges források tanulmányozása hiányában a 2013 óta folyamatosan megjelenő publikációkra²⁵ támaszkodva kaphatunk némi képet a BND vasfüggöny mögötti, azon belül pedig Magyarországon 1968 előtt folytatott tevékenységéről, ami ugyan némi támpontot nyújt, de nem pótolhatja a közvetlen levéltári kutatást. Ezen aszimmetrikus forrásadottság miatt is kiemelten fontosnak tartom a megismerhető magyar állambiztonsági iratokban foglaltak diskurzustörténeti elemzését, valamint a kitelepítettek és rokonlátogatók történetének az NSZK-ban fennmaradt forrásaival való párhuzamos összevetését.

²³ Bundesnachrichtendienst, BND, Szövetségi Hírszerző Szolgálat, <https://www.bnd.bund.de> (2018. 08. 20.)

²⁴ <http://www.uhk-bnd.de> (2018. 10. 25.)

²⁵ http://www.uhk-bnd.de/?page_id=340 (2018. 10. 25.)

A diskurzustörténet, illetve a történeti diskurzuselemzés elmélete²⁶ és módszertana a társadalmi, politikai fogalmak történeti vetületét vizsgálja. Kiindulópontja egyrészt a Koselleck-féle fogalomtörténet és történeti fogalomelemzés,²⁷ valamint az aszimmetrikus ellenfogalmak elmélete,²⁸ másrészt fontosnak tartom a bűnbakképzés, ellenségkép-konstrukciók,²⁹ valamint a kommunikatív emlékezet³⁰ elméleti alapvetéseit is figyelembe venni. Ez az elméleti keret segítséget nyújthat abban, hogy az állambiztonsági iratok elemzése során elkülöníthető legyen az elsődleges jelentési szint magától az ellenségképtől, illetve az azt reprezentáló szóhasználatától és kikristályosodjon annak konstrukció jellege. Ezen szálak mentén elindulva – reményeim szerint – újabb olvasatok rajzolódhatnak ki az állambiztonsági iratok elemzése során.

Az elméleti vértézet a módszertani alapvetések meghatározását követeli. Achim Landwehr, a történeti diskurzuselemzés módszertanáról szóló összefoglaló kézikönyvében³¹ úgy definiálja a módszert, hogy „a történeti diskurzuselemzés alapvetően a szociokulturális valóságok konstrukció-jellegéből indul ki,”³² miközben maga is bevallja, hogy nem igazán van általánosan használható módszertan a diskurzuselemzéshez.³³ Első módszertani ajánlásként annak definiálását javasolja, hogy egyáltalán mi az a diskurzus, vagyis a történeti elemzés során legelőször is azt kell tisztáznunk, hogy tárgyunk egyáltalán diskurzus-e? Landwehr szerint továbbá célszerű nemcsak egy konkrét csoport, intézmény vagy jelenség vizsgálatára koncentrálni, hanem egy-egy tematikus összefüggésen keresztül érdemes a történeti valóságok konstrukció-jellegét feltárni.³⁴ A módszertan következő ajánlása a szövegtörzset, azaz azon forrásbázis lehatárolása, amely szövegeken a kérdéses diskurzus elemeit vizsgáljuk, ezt pedig a szövegek keletkezési kontextusának lehatárolása, majd elemzése követi.³⁵ Az állambiztonság belső kommunikációja saját feladatairól, tevékenységéről és terveiről, azaz el-

26 FOUCAULT , 1991.; A diskurzus fogalmának fogalom- és tudománytörténeti összefoglalását lásd: MIIS , 2007.

27 KOSSELCK , 2006.

28 KOSSELCK , 1997.

29 LÁSZLÓ , 2013.; Pók, 2013.

30 WEIZER , 2002.; WEIZER-MOIER-TSCHUGNAIL , 2002.

31 LANDWEHR , 2008.; LANDWEHR , 2018.

32 LANDWEHR , 2008. 98.; A társadalmi valóság(ok) konstrukció-jellegéről lásd: BERGER-LUCK - MANN, 1998.

33 LANDWEHR , 2008. 100.

34 Uo. 101–103.

35 Uo. 103–110.

lenségképeiről ugyan egy szűk és zárt, de mindenképpen diskurzusnak tekinthető és diskurzusként elemezhető rendszer. A már ismertetett forrásbázis, melyben nem csak az állambiztonsági iratok, azaz az állambiztonság belső diskurzusának „terméke” áll az elemzés középpontjában, hanem azt számos más forrás is kiegészíti, megfelelő alapja lehet egy diskurzustörténeti elemzésnek.

A kiválasztott szövegekben ezután fel kell tárni azokat a kijelentéseket és megállapításokat, melyek rendszeresen visszatérnek és funkcionális szerepük van a diskurzus konstituálódásában, melyekben tehát megragadható a diskurzus konstrukció-jellege. Landwehr hangsúlyozza azonban azt is, hogy nem szabad egyenlőségjelet tenni ezen kiválasztott kijelentések és maga a diskurzus között, a kijelentésekből nem következik egy az egyben a diskurzus maga, sokkal inkább arról van szó, hogy kijelentés és diskurzus kölcsönösen feltételezik és meghatározzák egymást.³⁶ A diskurzus tehát történeti aspektusban is mindenképpen egy kommunikatív szituációban jön létre, melynek során megfelelő mennyiségű kijelentés konstituálja a „valóságot”. Ezen kijelentések lehatárolása és elemzése révén ragadható meg maga a diskurzus, illetve az a történeti változás, az a folyamat, melynek során a kijelentések, vagyis érvelések, megkülönböztetések, differenciálások, koncepciók, bizonyos szavak, kifejezések és fogalmak használata, bevezetése, vagy éppen elfelejtése, elhagyása révén létrejön a – történeti – társadalmi valóság konstrukciója.³⁷

Különösen jól alkalmazható Landwehr szerint a történeti diskurzuselemzés módszere idegenellenes jelentéstartalmú diskurzusok elemzésére, ahol is kifejezetten jól és viszonylag könnyen megragadható a diskurzus (ki)alakulásának folyamata, mint például a kulturális rend fenyegetettsége a másság révén, a társadalmi rend fenyegetettsége a különbözőség által, a gazdasági érdekek fenyegetettsége konkurenciaharc révén. Ebben a relációban pedig viszonylag könnyen lehatárolhatóak a vizsgált diskurzussal kapcsolatos térbeli és időbeli határok, az idegen és az ismert, a más és a saját társadalmi rend(szer) jellemzői, aminek révén feltárul a történeti diskurzus feltételezett célja is.³⁸

A diskurzustörténet módszertana ezen a ponton szorosan kapcsolódik Koselleck aszimmetrikus ellenfogalmakra vonatkozó elméletéhez, ami szintén alkalmazható a kitelepítettek és rokonlátogatók állambiztonsági ellenőrzésének elemzése során. Koselleck szerint azok a fogalompárok asszimmetrikusak, melyek egyik elemükben egyértelműen pozitívak, másik elemükben pedig kirekesztőek,

³⁶ Uo. 110–115.; 127.

³⁷ Uo. 128.

³⁸ Uo. 129.

negatívak, pejoratív tartalmat hordoznak. Egy-egy társadalom, közösség, kisebb csoport tagjai ilyen jellegű fogalmakkal határozzák meg magukat, illetve határolják el saját csoportjukat, húzzák meg azt a határvonalat, amin túl lévőket nem tartják saját csoportjukhoz tartozóknak. Mindezen túl kiemelt jelentősége van a konkrét fogalomhasználatnak: ha egy csoportot lekicsinylő megnevezéssel illetnek, az elhatárolódás egyben egyenlőtlenséget jelöl, azaz a fogalomhasználat asszimmetrikussá válik.³⁹

Ebben az értelmezési keretben egyszerűen megragadható a magyar állambiztonság gyakorlata is, hiszen mi más lenne a „mi”, vagyis a magyarországi szocialista rendszer és állambiztonsága, és „ők”, a „nyugati imperialista, revansista, a magyarországi rendszerrel eleve ellenséges magatartást tanúsító svábok”, vagyis a rokonlátogatók csoportjának rendszerszintű szembeállítás mint ellentétes fogalom pár, ami alkalmas lehet az aszimmetrikus ellenfogalom kategóriájának alkalmazására. Az állambiztonság belső kommunikációjának ezen lépését azonban jóval megelőzte a *svábok*, a magyarországi németek mint ellenséges csoport definiálása, a társadalmi közbeszédben ellenséggé való nyilvánítása: ez a folyamat már a 20. század első felében megkezdődött,⁴⁰ 1944 decemberétől ismét fellángolt és a németek elleni kollektív szankciók és jogfosztások sorozatába torkollott.⁴¹

A kutatás során elkészített forrásgyűjtemény az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában feltárt iratanyagból való válogatás révén készült. A kötet végén található mellékletbe egyfelől olyan belügyi parancsokat, összefoglalókat, tanulmányokat válogattam, melyek a (nyugat)németekről, a kitelepítettekről és a rokonlátogatókról konstruált ellenségképet mutatják be, másrészt konkrét eseteket, ügynöki és vizsgálati dossziék jelentéseit, melyek az érintettek állambiztonsági ellenőrzésének módszereit és jellemzőit ismertetik. A válogatás egyik fő szempontja volt természetesen, hogy a bemutatásra kerülő iratok tükrözzék és jól illusztrálják mindazokat a témákat, melyeket a kötet érint, illetve feldolgoz. Másrészt fontosnak tartottam a különböző irattípusok megjelenítését, mivel így az állambiztonság működését meghatározó parancsok és utasítások, a különböző összefoglaló jelentések mellett olvashatók a helyi, az állambiztonság megyei szintjén keletkezett jelentések és összefoglalók, valamint a konkrét ügyekben, a kémkedéssel gyanúsított letartóztatottak aktáiban és az ügynöki munkadossziékban szereplő jelentések is.

³⁹ KOSEIJECK , 1997. 5–8.

⁴⁰ SPANNENBERGER , 2009.; UNGVÁRY , 2002.; UNGVÁRY , 2012. 258–283, 478–493.; VITÁRI , 2018.

⁴¹ TÓTH Á . 2008. 11–17.

Előzmények

Kutatásom kiindulópontjaként több szakterület kutatási eredményeit kellett figyelembe vennem. Munkám egyrészt azon művek sorába illeszkedik, melyek középpontjában a magyarországi németek 20. századi története áll. Mivel a legutóbbi időkből öröndetes módon megnőtt az ilyen témájú kutatások, konferenciák és publikációk száma, ami egyrészt a folyamatos tudományos párbeszéd lehetőségét jelentette számomra, másrészt munkám – reményeim és szándékom szerint – egy újabb puzzle-darabnak tekinthető a németiség történetét feldolgozó munkák sorában. A közelmúltban megjelent műveknek köszönhetően pedig könnyű helyzetben voltam, hiszen rendelkezésre álltak mindazok az előzetes kutatási eredmények, melyek az általam vizsgált kérdések politika-, diplomácia- és társadalomtörténeti keretét adják.

Ugyanezen okból nem ismertetem részletesen a magyarországi németek 1944 utáni történetét, a kitelepítés, a jogfosztás folyamatát, az 1950-es és az 1960-as évek nemzetiségi politikáját. Fontosnak tartom azonban legalább felsorolás-szerűen megemlíteni mindazokat a munkákat, melyeket kutatásaim keretében használhattam. A magyarországi németek 20. századi sorsának történetéhez Gerhard Seewann,⁴² Spannenberger Norbert,⁴³ Tóth Ágnes⁴⁴ és Vitári Zsolt⁴⁵ alapkutatásai adnak kiváló kiindulópontokat. Bindorffer Györgyi,⁴⁶ Eiler Ferenc⁴⁷ és Marchut Réka⁴⁸ munkáiban egy-egy település, kistérség (mikro)történetét feldolgozva járják körül a helyi németiséget. Számos további, főként fiatal kutató munkáját kell még megemlíteni, mint például Boros Anikó,⁴⁹ Gajdos-Frank Katalin,⁵⁰ Gonda Gábor,⁵¹ Klein Judit,⁵² Márkus Beáta,⁵³ Molnár

⁴² SEEWANN , 2010.; SEEWANN , 2012., magyar nyelvű kiadás: SEEWANN , 2015.; SEEWANN , 2013.

⁴³ SPANNENBERGER , 2002., magyar nyelvű kiadás: SPANNENBERGER , 2005.

⁴⁴ TÓTH Á ., 1993.; TÓTH Á ., 2008.; TÓTH Á ., 2017.; TÓTH Á ., 2018.

⁴⁵ VITÁRI , 2012.; VITÁRI , 2013.; VITÁRI 2015.

⁴⁶ BINDORFFER , 2001.

⁴⁷ EILER , 2011.; EILER , 2012.; EILER , 2018.

⁴⁸ MARCHUT , 2014.

⁴⁹ BOROS , 2017.

⁵⁰ GAJDOS-FRANK , 2016.

⁵¹ GONDA , 2014.

⁵² KLEIN , 2016.

⁵³ MÁRKUS , 2019.

Annamária,⁵⁴ Ritter György⁵⁵ valamint Rutsch Nóra⁵⁶ köteteit, doktori dolgozatait, alapkatásokat publikáló munkáit.

A magyarországi németek kitelepítés utáni, vagyis németországi történetének tanulmányozásához elsősorban Matthias Beer írásai,⁵⁷ valamint a tübingeni és müncheni kutatóintézetek tanulmánykötetei⁵⁸ nyújtanak kiindulópontokat. A Magyarországról kitelepítettek sorsát és integrációját teljeskörűen feldolgozó kutatás azonban még várat magára. Kivételt képez a kérdéskör gazdaságtörténeti aspektusát, az NSZK-beli kárpótlás, az ún. Lastenausgleich történetét és gazdasági, társadalomtörténeti hatásait feldolgozó témakör.⁵⁹

Kutatásaim másik fő historiográfiai alapját a magyar és kisebb részben a keletnémet állambiztonság történetét, tevékenységét, módszereit, együttműködésük területeit feltáró szakirodalom adja. A keletnémet állambiztonsági szerv vonatkozásában a BStU,⁶⁰ magyar vonatkozásban pedig az állambiztonsági iratokat kezelő budapesti levéltár, az ÁBTL a megkerülhetetlen intézmény. A magyar állambiztonság történetét tárgyaló művek⁶¹ mellett lényegesen nagyobb az MfS,⁶² a Stasi történetét feldolgozó munkák sora,⁶³ míg ennek részterülete, a más állambiztonsági szervekkel való együttműködéseit,⁶⁴ valamint az NSZK-beli tevékenységét bemutató kutatások köre már jóval szerényebb léptékű.⁶⁵

A titkosszolgálatokról és állambiztonsági szolgálatokról szóló nemzetközi szakirodalomban meglepően alig jelenik meg a két német titkosszolgálat, a Stasi és a BND tevékenységének feldolgozása,⁶⁶ alapvetően a katonai jellegű kémkedésre, a hírszerzésre, illetve a kémelhárítás történetére helyeződik a figyelem, és

⁵⁴ MOINÁR , 2018.

⁵⁵ RITTER , 2018.

⁵⁶ RUTSCH , 2008.

⁵⁷ BEER, 1997.; BEER, 2004.; BEER, 2008.; BEER, 2014.; Lásd továbbá: MAYER , 2015.

⁵⁸ PL. BEER, 1994.; HAUSIEITNER , 2008.

⁵⁹ PL. WIEGAND , 2004.; ERKNER , 2004.

⁶⁰ <https://www.bstu.de/> A kelet-európai országok állambiztonsági iratait őrző levéltárak munkáját és a tevékenységüket szabályozó eltérő törvényi háttér összefoglalóját lásd: CSEH, 2010.

⁶¹ PL. BARÁTH , 2010.; BARÁTH , 2011a.; CSEH, 1999a.; CSEH –OKVÁTH , 2013.; GYARMATI , 1999.; GYARMATI , 2000.; GYARMATI , 2002.; GYARMATI , 2003.; GYARMATI , 2011b.; TAKÁCS T. , 2013a.; TAKÁCS T., 2013b.; TRÓCSÁNYI , 2011.

⁶² Ministerium für Staatssicherheit, MfS, az NDK Állambiztonsági Minisztériuma

⁶³ A keletnémet állambiztonság történetét feldolgozó munkák áttekintését lásd: SIACHTA , 2014b.

⁶⁴ PL. BORCHERT , 2006.; ENGELMANN , 1997.; FRICKE-MARQUARDT , 1995.; MARQUARDT , 1998.; WAGNER , 2000.

⁶⁵ PL. HERBSTITT , 2007.; KNABE , 1999.

⁶⁶ KRIEGER , 2009.; WOIF , 2016.

nem a szocialista országok politikai rendőrségeire, állambiztonságaira, illetve a két Németország közötti különös titkosszolgálati háborúra.⁶⁷ A magyar és az egykori NDK állambiztonsági szervek együttműködésének legfontosabb kutatója Monika Tantzsch,⁶⁸ akinek kutatásait Christian Domnitz folytatta az összes MfS operatív csoport részletes, intézménytörténeti feldolgozásával.⁶⁹ Korábbi kutatásaim során a magyarországi idegenforgalom és állambiztonság kapcsolatát tártam fel, melynek során kiemelt szerepet kapott az NDK-ból⁷⁰ érkező turisták „operatív ellenőrzésének”, a két „baráti” állambiztonsági szerv együttműködésének története.⁷¹

A kitelepített németek rendszerszintű állambiztonsági megfigyeléséről szóló legfontosabb munkák Heike Amos tollából származnak, aki az NDK vezetése és állambiztonsága ilyen irányú tevékenységét a kitelepítettek integrációjának kérdéskörébe, valamint a keletnémet állam kommunista – vagyis gyakorlatilag nem létező – nemzetiségi politikájának keretében tárgyalja.⁷² A Stasi romániai németek ellen folytatott tevékenységének legfontosabb és szinte egyetlen kutatója Georg Herbstritt,⁷³ a nemzetiségi és felekezeti kérdés állambiztonsági vetületeit például Pintilescu⁷⁴ és Budeanca⁷⁵ tanulmányai vizsgálják.

A kutatás historiográfiai előzményeinek harmadik pilléréhez tartozik a magyar idegenforgalom, illetve az idegenforgalom állambiztonsági kontrolljának történetét feldolgozó munkák szűk köre. Állambiztonság és idegenforgalom összefüggéseinek témakörében főleg a ki- és beutazásokat szabályozó adminisztratív eszközöket bemutató munkák vannak túlsúlyban, kiemelkedően fontosak ebből a szempontból Krahulcsán Zsolt tanulmányai.⁷⁶ A kérdésnek különösen izgalmas oldalát mutatják be Havadi Gergő⁷⁷ és Majtényi György⁷⁸ munkái, melyekből kiderül, az állambiztonság milyen érveléssel indokolta a vendéglátóhe-

67 PL. PIEKAIKIEWICZ , 1988.; KRIEGER , 2009.

68 TANTZSCHER , 1996.; TANTZSCHER , 1999a.; Tantzsch 1999b.; TANTZSCHER , 2001a.; TANTZSCHER 2001b.; TANTZSCHER 2005.

69 DOMNITZ , 2016.

70 Német Demokratikus Köztársaság, NDK

71 SIACHTA , 2016.

72 AMOS, 2009.; AMOS, 2011.

73 HERBSTRIIT , 2004.; HERBSTRIIT , 2006.; HERBSTRIIT , 2008.; HERBSTRIIT , 2016.

74 PINTILESCU , 2013.

75 BUDEANCA , 2015.

76 KRAHUICSÁN , 2008.; KRAHUICSÁN , 2009.; KRAHUICSÁN , 2010a.; KRAHUICSÁN , 2010b.; KRAHUICSÁN , 2013a.

77 HAVADI , 2008.

78 MAJTÉNYI , 2009.

lyeken való intenzív jelenlétét, illetve hogyan használták ezeket a félnyilvános tereket az ügynökhálózat tagjaival való kapcsolattartásra.

Az idegenforgalom, a turizmus és a rokonlátogatás a külföldi bevásárlási lehetőségek révén a csempészetnek is teret adott, amit az ellene irányuló fokozott állambiztonsági és határőrizeti ellenőrzés és küzdelem sem tudott megszüntetni. A nyugatról csempészett termékek egyik legnépszerűbb köre a divatcikkek széles skálája volt, a csempészett áruknak pedig azonnal volt fizetőképes piaca is. Ezt a jelenséget és hatását ismerhetjük meg Medvedev Katalin divattörténeti jellegű tanulmányából,⁷⁹ a téma nemzetközi összefüggéseit pedig a *Schleichwege* című kétnyelvű tanulmánykötet írásából.⁸⁰ A történeti szakirodalomban még hiányos a magyarországi idegenforgalom gazdaságtörténeti szempontú feldolgozása. Az idegenforgalom és politika, gazdaságpolitika összefüggéseit Rehák Géza cikkei⁸¹ tárgyalják. A hozzánk érkező nyugati turisták és az idegenforgalom érdekében fejlesztett települések a magyar lakosság számára is vonzóak és szemléletformálóak voltak. A magyarországi idegenforgalom sajátosságairól, a nyugati turisták megjelenésének sajátos hatásairól írtak tanulmányaikban Horváth Sándor,⁸² Valuch Tibor,⁸³ valamint Tóth Eszter Zsófia.⁸⁴

* * *

Jelen kötet elkészültét és az azt megalapozó három éves kutatómunkát a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíja tette lehetővé. Németországi kutatásaimat a Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD) posztdoktori kutatói ösztöndíja, a müncheni Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas (IKGS) ösztöndíja, valamint a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj támogatta, így kutathattam Berlin, Regensburg, München és Gerlingen könyvtáraiban és levéltáraiban is.

Itt szeretnék köszönetet mondani mindazoknak, akik minden körülmények között támogatták munkámat és akiktől rengeteget tanultok a mai napig: elsősorban professzoraimnak, Gyarmati Györgynek és Gerhard Seewannak, akik a kutatás két fő pillérének – az állambiztonsági szervek működésének a szovjet

⁷⁹ MEDVEDEV, 2009.

⁸⁰ BORODZIEJ–KOCHANOWSK–PUTIKAMER, 2010.

⁸¹ REHÁK, 2005.; REHÁK, 2007.; REHÁK, 2009a.; REHÁK, 2009b.; REHÁK, 2010.

⁸² HORVÁTH, 2008.; HORVÁTH, 2009.

⁸³ VALUCH, 2008.

⁸⁴ TÓTH E. Zs., 2010.

blokk kommunista diktatúráiban és a magyarországi németiség történetének – szakértőiként tanácsaikkal orientáltak és segítettek az eredmények kibontakoztatását. A két téma metszéspontjainak feltárása, összekapcsolódásuk bemutatása adja jelen kötet alapját.

Külön köszönet illeti pécsi kollégáimat a kitartó bátorításért: Prof. Fischer Ferenc támogatása mellett a biztatást és a kíméletlenül őszinte kritikákat köszönöm Dévényi Annának, Bánkuti Gábornak és Vitári Zsoltnak. Köszönet Bordás Bertalannak a forrásösszeállítás szerkesztésében nyújtott precíz és megbízható segítségéért.

Köszönet egykori levéltári kollégáimnak, Petrás Évának, hogy minden körülmények között számíthattam rá, valamint Cseh Gergő Bendegúznak és Polgár Sándornak, hogy támogatták a kutatásaimat, és Soós Mihálynak, hogy közel tíz éve megbízható referensem.

Nem jöhetett volna létre ez a kötet jelenlegi munkahelyem, a budapesti Andrássy Egyetem nélkül, ezúton is köszönöm Prof. Ellen Bos, Prof. Dietmar Meyer és dr. Domahidi Ákos felbecsülhetetlen támogatását.

A kutatás során számos hazai és külföldi kolléga értékes tanácsára és segítségére is számíthattam, a velük folytatott beszélgetések, közös konferenciák, kutatások, utazások és publikációk mentén barátságokká alakult kapcsolatok ezt a munkát is formálták. Köszönet ezúton is Boros Anikónak, Juliane Fürstnek, Michaela Nowotnicknak, Stefano Bottoninak, Georg Herbstrittnek, Horváth Sándornak és Tóth Imrének.

A legfontosabb azonban a férjem által biztosított támogatás és háttér volt, amit lehetetlen eléggé megköszönni.

Neuhauser Strasse, München, 1971

Forrás: FORTEPAN. Adományozó: Urbán Tamás. Képszám: 87412

II

MAGYARORSZÁGI NÉMETEK A KITELEPÍTÉS UTÁN

Kitelepített németek helyzete a két Németországban

A második világháború még véget sem ért, amikor megkezdődött az európai kényszermigrációk hosszú folyamata, ami összességében annyi embert érintett, mint maguk a háborús események.⁸⁵ A 20. század második felében a szovjet blokk kommunista diktatúráinak áldozatai, a személyes tragédiák sora nem vagy csak nagyon nehezen számszerűsíthető. Még nehezebb meghatározni azoknak a számát, akiket ugyan nem érintett ügyiratokban megragadható, esetté váló retorzió, de életük kilátástalanná vált, személyes tragédiába torkollott.

A 20. század második felének német kényszermigrációja több fő irány mentén követhető nyomon: elsőként az 1944 decemberében – 1945 januárjában meginduló, az ún. keleti területekről a mai Németország területére érkező menekülők és elűzöttek áradata, majd az 1946-tól megkezdődő, a kelet-közép- és dél-kelet-európai németeket érintő kitelepítés több milliós hulláma. A második világháború végén a Vörös Hadsereg előrenyomulásával párhuzamosan indult meg a kelet-európai német lakosság menekülése, ami 1944–1945 telén vált tömegessé. Kelet-Poroszországból, Sziléziából, Pomerániából a szovjet hadsereg elől több millióan menekültek el.⁸⁶

A szövetséges hatalmak döntése alapján, valamint az érintett országok vezetésének nyomására kezdődött meg a kelet- és dél-kelet-európai német lakosság kitelepítése Németország négy megszállási övezetébe.⁸⁷ A háborút követő években egész Európában összesen 40 millió menekültet és hontalant, vagyis

⁸⁵ BEER, 2011a. 10–12.

⁸⁶ Uo. 67–74.

⁸⁷ SNYDER, 2010. 313–316.; 321.

„displaced person”-t, DP-t tartottak számon, ami minden korábbi népességmozgást, menekültáradatot felülmúlt.⁸⁸ 1950-ig a legtöbb kitelepített német, közel 8 millió fő, az 1945 előtti ún. német keleti területekről, alapvetően a mai Lengyelország területéről származott, 3 millióan pedig Csehszlovákia területét kényszerültek elhagyni. Jugoszlávia területéről további 300.000, Romániából 250.000, a Szovjetunióból pedig 100.000 németet telepítettek ki.⁸⁹ 1945 és 1950 között összesen több mint 12 millió németnek kellett elhagynia az otthonát, közel 2 millióan haltak meg a menekülés és a kitelepítés során.⁹⁰ A kitelepítések 1950-re hivatalosan lezárultak ugyan, ám az ún. későn áttelepülők, valamint a családgyesítések, átköltözések révén még évtizedekkel később is további – bár természetesen fokozatosan csökkenő mértékű – lakosságmozgást idézett elő ez a folyamat. A német migráció másik iránya, második nagy hulláma az 1949-ben két külön német államként megszilárdult német megosztottság nyomán indult meg, az egykori szovjet megszállási övezetből a Berlini Fal megépítéséig folyamatosan áramlott a lakosság a három nyugati megszállási övezetből létrehozott NSZK-ba. Azt gondolhatnánk, hogy mindkét folyamat véget ért az 1989-es rendszerváltásokkal, ám a mai Németország nyugati felébe irányuló áttelepülés nem fejeződött be, sőt, az 1990-es évek első felében csak fokozódott.

Magyarországról 1946. január 19. és 1948. június 15. között kb. 180.000 németet telepítettek ki két hullámban Németország amerikai és szovjet megszállási övezetébe, a még a világháború utolsó hónapjaiban elmenekültekkel együtt összesen közel 220.000 fő kényszerült elhagyni az országot.⁹¹ A kitelepített, illetve még a világháború vége előtt elmenekült magyarországi németeknek kb. 5–6%-a, körülbelül 10.000 ember döntött úgy, hogy otthagyja a korabeli magyar hivatalos iratokban „öshazának” nevezett Németországot, és mindenáron visszatér Magyarországra.⁹² Az otthonuktól megfosztottak nem csak a házaikat és a gazdaságukat, vagyonukat és jövedelemforrásukat veszítették el, hanem ezekkel a létfeltételekkel együtt az identitásukat is. Egy számukra teljesen ismeretlen országba érkeztek, ahol nem németként, svábként vagy szászként, hanem idegenként fogadták őket. Népviseletüket kinevették, nyelvüket, tájszólásukat nem értették, szakmai ismereteiket, például földműves tapasztalataikat nem ismerték el, nem volt rá szükség. Nem csak azt a társadalmi státuszt veszítették el, amit

⁸⁸ TOM KA, 2009. 72.

⁸⁹ BEER, 2011a. 85.

⁹⁰ TOM KA, 2009. 73.

⁹¹ TÓTH Á., 1993. 21–24.

⁹² TÓTH Á., 2008. 11–17.

korábbi lakóhelyükön gyakran mint jómódú középparasztok vagy kézművesek, kereskedők élveztek, hanem azt a települési mikroközösséget is, ami identitásuk alapját képezte. A Németországba érkező kitelepítettek tapasztalatait alapvetően meghatározta az az érzés, hogy nem fogadják be őket, amihez hozzájárult, hogy többnyire más felekezeti többségű területekre kerültek, így vallási szempontból is kirekesztődtek.⁹³

A második világháború végén Németország romokban hevert, az infrastruktúra, a lakásállomány, a közellátás katasztrofális állapotban volt. A világháborút követő katonai és politikai összeomlás egyben gazdasági és szociális katasztrófát is jelentett. A magyarországi németek egy élelmiszerben még a háború végén is viszonylag gazdag országból megérkezve szembesültek először az éhséggel, az éhezéssel. Az addig természetes mindennapi kenyér hirtelen fizetőeszközzé vált, és sok más termékhez hasonlóan – a kitelepítettek számára döbbenetes élményként – csak jegyre volt kapható. A lakosság számukra addig elképzelhetetlen mértékű szegénysége, a háborús pusztítások, a bombázások rombolásának előttük ismeretlen mértéke, a teljes gazdasági összeomlás, és a kulturális téren érzett idegenség sokk-ként érte a kitelepítetteket. A németországi letelepedés az élet teljes újjászervezését igényelte, ami egyben az identitás változásával is járt, ennek lelki folyamata azonban szintén nem volt kiszámítható.⁹⁴

A menekültek érkezése a német társadalmat is sokkolta: a háborús bombázások, az ország totális összeomlása minden családot érintett. Azt a keveset, ami megmaradt, azt is meg kellett volna osztaniuk a végeláthatatlan tömegben érkező menekültekkel és kitelepítettekkel. A világháború utáni években a legelemibb szükségletek kielégítése határozta meg a hétköznapiakat, a napi élelem, a következő pár napra elegendő fűtőanyag beszerzése volt a legfontosabb kérdés. A német lakosság önmagában is épp elég büntetésnek érezte a háború végének borzalmait, a szőnyegbombázásokat, a megszállást, a szembesülést a náci Németország rémtetteivel, a menekültekről való gondoskodást pedig újabb csapásként élték meg. Az éveken át barakkokban lakó jövevényeket kiközösítették, csúfolták, éreztették velük, hogy szégyenletes még a létük is – hiszen egyértelmű bizonyítékai voltak a náci Németország csődjének, a hitleri eszmékbe vetett vak hit összeomlásának.⁹⁵

⁹³ BEER, 2004. 65–66.

⁹⁴ TÓTH Á., 2008. 125.

⁹⁵ BEER, 2011a. 105.; WEHIER, 2008. 15–16.

A bajorországi Geretsried helytörténeti múzeuma, ahol öt különböző területről érkezett kitelepítettek mutatják be 1945 előtti és utáni életüket

(A szerző saját felvétele, 2017)

A menekültek és kitelepítettek ugyanis még hosszú évekig barakkokban és táborokban éltek, akár egykori koncentrációs táborokban is: a dachau koncentrációs tábor barakkjaiban 1957-ig laktak az egykori amerikai zónába telepített németek. A Magyarországról kitelepítettek közül sokan a Stuttgart-Zuffenhauseni Schlotwiese táborának bódéiban laktak évekig, és csak az 1950-es évek elején sikerült először valamilyen elfogadható lakásba, majd évek múlva saját házba költözniük.⁹⁶ A bajor Geretsried településen 1945-ig csak egy lőszergyár volt, ahol kényszermunkások dolgoztak életveszélyes körülmények között, 1947 után pedig a gyár raktáraiban alakítottak ki maguknak ideiglenes, barlang-szerű lakásokat a különböző területekről ideérkező menekültek és kitelepítettek.⁹⁷

⁹⁶ BEER, 2005. 111–113.; BEER, 2011a. 114–115.

⁹⁷ BOROS, 2017. 40–41.

Mivel a nyugati megszállási zónákban el akarták kerülni, hogy a kitelepítettek együtt, egy tömbben telepedjenek le és korábbi kapcsolataikat újjáépítve veszélyes politikai, azaz destabilizáló tényezővé váljanak, ezért az egy településről származókat tudatosan igyekeztek elszórtan letelepíteni.⁹⁸ Ennek ellenére már az 1950-es évekre kialakult és közismert volt, hogy melyek azok a települések, ahol kitelepítettek élnek és ők honnét érkeztek. A kitelepítettek által lakott nyugatnémet települések és eredeti magyarországi lakóhelyeik közötti, kezdetben nem-hivatalos, majd félhivatalos kapcsolatok egyedülálló viszonyrendszert hoztak létre. Ezek az ún. védnökségi kapcsolatok (Patenschaften) aktívan működtek már jóval a hivatalos nyugatnémet–magyar diplomáciai kapcsolatok létesítése, 1973 decembere előtt is. Az új lakóhelyek lettek később az első testvárosi jellegű kapcsolatok, az ún. gyámságok alapjai, mint például Backnang és Bácsalmás, Geretsried és Pusztavám, vagy Gerlingen és Villány máig élénk kapcsolatai.

A Németország négy megszállási övezetéből kialakuló két ország a hidegháború szemben álló feleit is szimbolizálta. Az 1949-re két önálló államként megszilárduló országrészek szembenállása nemcsak a politikai rendszerekben, a hatalomgyakorlás eltérő módjaiban mutatkozott meg, hanem a gazdasági, kulturális, mentalitásbeli eltérések is egyre nyilvánvalóbbá váltak.⁹⁹ Ez, a kettészakadó országrészek korábban is létező regionális jellegzetességeire ráarakódva, tovább fokozta, majd egyenesen „bebetonozta” a különbségeket.¹⁰⁰ A bizonytalanság évei után, 1949-ben a nyugati országész elkezdett talpra állni: az új államforma és annak új alkotmánya egyben új kormányt, új kancellárt, új fizetőeszközt, sőt, még egy új fővárost is jelentett. A gazdasági konszolidáció és a későbbi fellendülés legfontosabb feltétele az 1948-ban végrehajtott pénzreform volt, mivel a birodalmi német márka, a Reichsmark, elvesztette értékét a háború után, a gyorsuló inflációt nem lehetett megfékezni. Az új pénz, a D-Mark bevezetésének feltételeit a nyugati zónák megszállói – főként az amerikaiak – biztosították, hiszen nyilvánvaló volt, hogy anélkül nem tudna talpra állni az ország.¹⁰¹

A Marshall-segélyt elfogadó NSZK az ún. „gazdasági csoda” időszakának pozitív változásait élvezhette. Az újjáépítés után virágzásnak indult a gazdaság, a kiépülő jóléti állam és fogyasztói társadalom bősége tömegek számára hozta el az addig soha nem ismert magas életszínvonalat.¹⁰² Alig tíz évvel később már

98 WEHIER , 2008. 15.

99 FISCHER , 2005. 115–117.

100 FUIBROOK , 1997. 12.; 203.

101 WINKIER , 2005. II. kötet, 125.

102 TOM KA, 2009. 307.

rá sem lehetett ismerni az országra – legalábbis annak nyugati felére: a német gazdasági csoda, a *Wirtschaftswunder* hátterében a pénzreform és a jelentős gazdasági fejlődés állt, melyben a kitelepített és elűzött németek teljesítménye is számottevő volt. Elképesztő változások zajlottak a hétköznapi világában is, a háborút követő nyomor és éhezés évei után gombamód épültek a lakások, robbanásszerű és látványos volt a jólét megjelenése. Az 1950-es évek elejétől megindult gyors gazdasági fejlődés eredményeként jelentősen megugrott a hétköznapi fogyasztási cikkek gyártása, a közellátás javult, olyan termékek váltak széles tömegek számára elérhetővé, melyek pár évvel korábban még luxusnak, presztízsjavaknak számítottak.

A hosszas nélkülözés után az emberek önfeledten vetették bele magukat a vásárlásba, a bőséges áru kínálat biztonságérzetet keltett, és kárpótolt a hiány éveiért. Az egyre újabb fogyasztási cikkek elterjedése jelezte a hétköznapi társadalmi regenerálódást. A hétköznapi cikkeknek köszönhetően gyökeresen megváltoztak: általános lett a rádió és a televízió, idővel pedig a legtöbb családnak lett autója. A konyha gépesítésével átalakultak a nők mindennapjai, a lakások tágas, célszerűen berendezett, modern, világos otthonok lettek, egyre több családnak lett saját többszintes háza. A szabadidő is egyre több lett, a fizetett szabadság, a szabad szombat bevezetése következtében a családok kirándultak, nyaraltak, virágzásnak indult a turizmus, a nyugatnémetek a világ egyik legtöbbet utazó csoportjává váltak.¹⁰³

A kitelepítettek helyzetét az NSZK-ban végül az 1952-ben elfogadott ún. *Lastenausgleich*, azaz a „közteherviselési”, vagyis kárpótlási törvény oldotta meg, illetve nyújtott kellő finansziális alapot az egzisztenciális újrakezdéshez.¹⁰⁴ Alig több mint egy évtized alatt, a nyugatnémetek által is elismert szívós munkával építették fel a kitelepítettek az egzisztenciájukat, amihez a lakosság háborúban megsemmisült javainak kárpótlása, illetve annak a kitelepítettekre való kiterjesztése adta a gazdasági alapot. A kárpótlási pénzügyi alapba azok fizettek – 30 évre elosztott részletekben – adójellegű hozzájárulást, akiknek a vagyona, legfőképpen ingatlanjaik, nem sérültek meg a világháborúban. Így a tehetősebeket sújtó terhek is eloszlottak, de folyamatosan biztosítani tudták a hosszú évtizedekre elhúzódó kárpótlási ügyek során az igények kielégítését. A hatás pedig nem maradt el: az éveken át barakkokban élő menekültek és kitelepítettek azonnal építkezésbe kezdtek a megkapott összegekből, vagy a kifizetett támoga-

¹⁰³ KAEIBIE, 2011. 85–89.

¹⁰⁴ BEER, 2011a. 118–119.

tásokat fogyasztásra fordították, tovább élénkítve ezzel a nyugatnémet gazdasági csoda éveiben virágzó gazdaságot.¹⁰⁵

A kitelepítettek érkezése teljesen átrajzolta az adott települések térképét is, az új lakások és házak nagy része a korábbi városmagokon kívül, az úgynevezett szuburbanizációs övezetekben, a városokon kívüli lakógyűrűben épült. Máig meghatározzák a délnémet kisvárosok arculatát azok a jellegzetes épületek, házsorok, melyeket a kitelepítettek a kárpótlás révén kapott kvázi újrakezdési tőkéből építettek fel. A betelepülő németek a tartományok felekezeti összetételét is gyökeresen megváltoztatták, volt, ahol évszázadok után először telepedtek le evangélikusok egy-egy katolikus környéken, de volt, ahol a kitelepítettek építettek katolikus templomot.¹⁰⁶

Németország szovjet megszállási övezetében, a későbbi NDK-ban a fentiekkel ellentétben a többi kelet-európai országhoz hasonló társadalomátalakítási folyamatok zajlottak. A szovjet zónában gyakorlatilag semmilyen központi intézkedést nem hoztak a menekültek vagy a kitelepítettek életkörülményeinek javítására, így aki csak tehetett, megpróbált átjutni a nyugati zónákba, ahol többnyire voltak – szintén a kitelepítés során odakerült – rokonaik. A politikai élet szovjetizálásával párhuzamosan a gazdasági élet is teljesen átalakult, az államosítás és kollektivizálás közzellátásra gyakorolt hatását a hatalmas jóvátételi kötelezettség csak tovább fokozta.¹⁰⁷ A szovjet megszállási övezet gazdaságának jövőjére vonatkozóan is nagyívű és mélyreható tervekkel rendelkeztek a szovjetek, első lépésként a nagybirtokok államosítását és tulajdonosainak elűzését kellett megvalósítani, másodszor a módosabb paraszti gazdaságokkal kellett megküzdeni, harmadik, egyben végső lépésként pedig igyekeztek minden magántulajdonban lévő paraszti gazdaságot kollektivizálni.¹⁰⁸

1948 áprilisára a kisipari üzemeket leszámítva teljes körűen megvalósult a gazdaság államosítása és a szocialista típusú tervgazdálkodás intézményesítése. Az átfogó agrár- és iparreformmal azon társadalmi csoportok gazdasági alapját szándékoztak megsemmisíteni, akikre a nemzetiszocializmus fő támogatóiként tekintettek: ezek a nagybirtokosok és az ún. „junkerek”, vagyis a nemesi, vagy akár nem nemesi származású porosz földbirtokosok, valamint a nagyipar gyárosai voltak. 1949-ig összesen 6.230 nagybirtokost fosztottak meg földjétől,

105 WIEGAND , 2004. 63–65.

106 HEHL , 2005. 141–143.

107 NÉMETH I., 2010b. 17–18.

108 SCHÖNE , 2008. 162.

ehhez a számhoz azonban hozzáadódik az a kb. 4000 önálló paraszti birtok, melyek szintén nagyobbak voltak 100 hektárnál, ám nem tekinthetők klasszikus értelemben vett nagybirtoknak.¹⁰⁹ A kisajátított földterületet parcellákra tagolva mezőgazdasági munkásoknak, kitelepítetteknek és kisbirtokos parasztoknak osztották szét. A mezőgazdaságilag hasznos földterület közel egyharmadát érintette a földreform, az ily módon „elfoglalt” földekre 210.000 ún. „újparasztot” telepítettek.¹¹⁰ A megélhetést nem biztosító törpebirtokokra telepített új gazdák 30%-a 1952-ig feladta a gazdálkodást és sok esetben el is hagyta az országot.¹¹¹

Az 1950-es évek elején kezdődött meg az új és a még magántulajdonban maradt gazdaságok szovjet mintára történő kollektivizálása, kolhozosítása. A propaganda által harsogott érv a közellátás javítása, a városi munkásság élelmiszerellátásának biztosítása volt. Az ellátás hiányosságait könnyen lehetett propagandafilmekkel és feltupírozott hírekkel az önálló parasztság reakciós, a szocialista fejlődést szándékosan gátló, sőt, szabotázs-jellegű hozzáállására fogni, így őket bűnbakként beállítani.¹¹² 1958-ban született meg a döntés arról, hogy az összes paraszti gazdaságnak be kell lépnie a szovjet típusú termelőszövetkezetekbe, amit a német történetírás és közbeszéd kényszer-szövetkezetesítésnek nevez.¹¹³ Az „önkéntességet” harsogó agresszív propaganda, az adminisztratív intézkedések és az önálló parasztság érdekeinek teljes körű figyelmen kívül hagyása nyomán 70.000 gazdaságot adtak fel addigi tulajdonosaik, egyszerűen hátrahagyva földjüket, házukat, jószágaikat.¹¹⁴ A parasztság kikényszerített szövetkezetesítése nyomán összesen kb. 25.000 család hagyta el az NDK-t, az így kialakult kivándorlási hullám nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Berlini Fal felépítését megelőzően jelentős mértékben megnőtt az országot elhagyók száma. Különösen nagy volt az elkeseredése az egykori ún. keleti területekről menekült vagy kitelepített gazdáknak, akik alighogy újraalapozhatták családjuk egzisztenciáját, azt ismét feladni kényszerültek. Legtöbb esetben megint tovább vándoroltak, ezúttal már az NSZK-ba. A Fal felépítése egyben a mezőgazdaság kollektivizálásának „sikeres” lezárását is jelentette, mivel csak így sikerült megállítani a parasztság elvándorlását, a vidék elnéptelenedését.

¹⁰⁹ WEHIER , 2008. 101.

¹¹⁰ BAUERKÄMPER , 2005. 31.

¹¹¹ WEHIER , 2008. 101.

¹¹² A korabeli keletnémet propaganda nem használta a *kulák* kifejezést, így a német történeti szakirodalomban sem jellemző a használata. SCHÖNE , 2008. 102.

¹¹³ WEHIER , 2008. 102.

¹¹⁴ HERIE – WOIE , 2004. 95–97.

Mindezek a társadalomátalakító folyamatok, a társadalom hagyományos szerkezetébe való erőszakos beavatkozások táplálták a keleti országrészből való elvándorlást. A szovjetizálódó keletnémet államot folyamatos lakosságcsökkenés sújtotta, ami több tényező összeadódásából tevődött össze. Az NDK az 1950-ig érkezett 4,5 millió menekült és kitelepített érkezése ellenére is jelentős népességsökkenést szenvedett el, 1961-ig közel 1,5 millió fő hagyta el az országot, 17 millióra csökkent a népesség. Ennek a népességcsoportnak jelentős része, becslések szerint kb. 40%-a keleti német területekről kitelepített, ún. továbbköltöző család volt, akik vagy nem látták a jövőjüket biztosítva, vagy a már az NSZK területén élő családtagjaikhoz, rokonaikhoz költöztek tovább.¹¹⁵ A két Németország között 1952-ben teljesen lezárt ún. belnémet határon keresztül már csak sokkal nehezebben, nagy rizikót vállalva lehetett átjutni.¹¹⁶ Mégis egészen a Berlin Fal 1961 augusztusában bekövetkezett megépítéséig, további kilenc éven át lehetőség volt arra, hogy azok, akik az NDK-ban szovjet mintára kiépült államberendezkedéssel nem értettek egyet, vagy egyéni boldogulásuk érdekében inkább Nyugat-Németországot választották, átmehtek Berlin nyugati felébe, onnét pedig az NSZK-ba. 1949 és 1990 között összesen kb. 5,2 millió fő hagyta el az NDK-t az NSZK felé.¹¹⁷

Az 1950-es NSZK népszámlálás szerint a lakosság 19%-a menekült, kitelepített vagy migráns volt, ami 1960-ra, az NDK-ból érkező folyamatosan növekvő áttelepülés következtében 24%-ra emelkedett – vagyis az ország teljes lakosságának a negyede áttelepített vagy áttelepült személy volt. Az NSZK felé irányuló bevándorlás mind a keletnémetek, mind a továbbköltöző egykori kitelepítettek, mind pedig az ún. későn áttelepülő német nemzetiségűek letelepedése révén ellensúlyozni tudta az 1970-es évektől az NSZK-ban is meginduló népességfogyást. 1950 és 1992 között összesen további 2,8 millió német nemzetiségű személy települt át az NSZK-ba Kelet-Európából, főként Lengyelországból és a Szovjetunióból.¹¹⁸ A legbizarrabb kvázi szervezett áttelepülés a romániai németek „kivásárlása” volt. A nyugatnémet kormány személyenként átlagosan kb. 8.000 Márkát adott az áttelepülni szándékozókért Romániának. A bevándorló németajkúak mellett pedig egyre nagyobb mértéket öltött a dél-európai, illetve a törökországi vendégmunkások letelepedése. Az 1970-es évek közepére 2,5 mil-

¹¹⁵ BEER, 2011a. 30.;

¹¹⁶ SCHULKE, 1999. 34.; 220.

¹¹⁷ BAUERKÄMPER, 2005. 5.

¹¹⁸ WEHIER, 2008. 103.

lió vendégmunkás dolgozott az NSZK-ban, akik a munkaerő 12%-át tették ki, aminek következtében az újraegyesítés utáni Németország lakosságának 8,8%-a nem német származású.¹¹⁹

A kitelepítés 10. évfordulójára kiadott nyugatnémet bélyeg, 1955

Forrás: https://de.wikipedia.org/wiki/BriefmarkenJahrgang_1955_der_Deutschen_Bundespost#/media/Datei:DBP_1955_215_Vertreibung.jpg 2019.07.12.

Az elmúlt közel egy évtizedben a közvélemény és a történettudomány érdeklődése is a kitelepítés traumája, a beilleszkedés folyamata, az integráció sikeressége, illetve a sikeresség okainak vizsgálata felé fordult.¹²⁰ A kitelepítettek már a második generációban sikeresen beilleszkedtek, a harmadik, sőt, ma már a negyedik generáció már nem beszéli eredeti lakóhelye nyelvét, és felmenőik helyi tájszólását sem.

¹¹⁹ TOMKA, 2009. 52.; 59.; 73–74.

¹²⁰ BEER, 2011a. 135–139.; SPECKMANN, 2005. 176–179.

Utazási és kapcsolattartási lehetőségek

A magyarországi németiség már a 20. század első felében is többszörösen szembeesült az identitás, az anyanyelv, a nemzetiség és a lojalitás ellentmondásaival, ez a problémakör azonban legsúlyosabban a második világháború végén, illetve az azt következő évek jogfosztásai során vált létkérdéssé. A világháború előtti és alatti évek politikai mobilizációra vonatkozó kísérletei, a „Volksbund der Deutschen in Ungarn” (Magyarországi Németek [Népi] Szövetsége) tevékenysége, a háborús tapasztalatok, az SS-toborzás, az elhurcolás, azaz a „malenkij robot”, a kitelepítés és az azt megelőző események egymásra rakódó tabusított traumái évtizedekre meghatározták a magyarországi németek helyzetét. A németek kitelepítését a kollektív bűnösség elve alapozta meg, az ország politikai vezetése a felelősséget már ekkor a győztes hatalmakra igyekezett hárítani, az etnikai homogenizálás mellett pedig a németiség tulajdonának újrafelosztása is meghatározó szerepet játszott.¹²¹

A kitelepítést elkerülő vagy visszatért németek itthoni reintegrációjának folyamata mellett az is érdekes társadalomtörténeti kérdés, hogy az itt maradt, de korábbi társadalmi pozíciójuktól megfosztott németek hogyan voltak képesek feldolgozni helyzetük változását, illetve milyen rekonverziós stratégiák figyelhetők meg körükben. Akiknek sikerült elkerülniük a kitelepítés többször is nekilendülő hullámain, azok sem voltak könnyű helyzetben a folyamatosan változó hatalmi viszonyok, új és újabb törvényi előírások, a rohamosan átalakuló, szovjetizálódó társadalom keretei közepette.¹²² A rendőri szervek folyamatos zaklatásai, a helyi közösség ellenségessége, a paraszti társadalom elleni intézkedéssorozatok, majd a kollektivizálás a magyarországi németeket és megmaradt közösségeiket is alapjaiban változtatta meg.

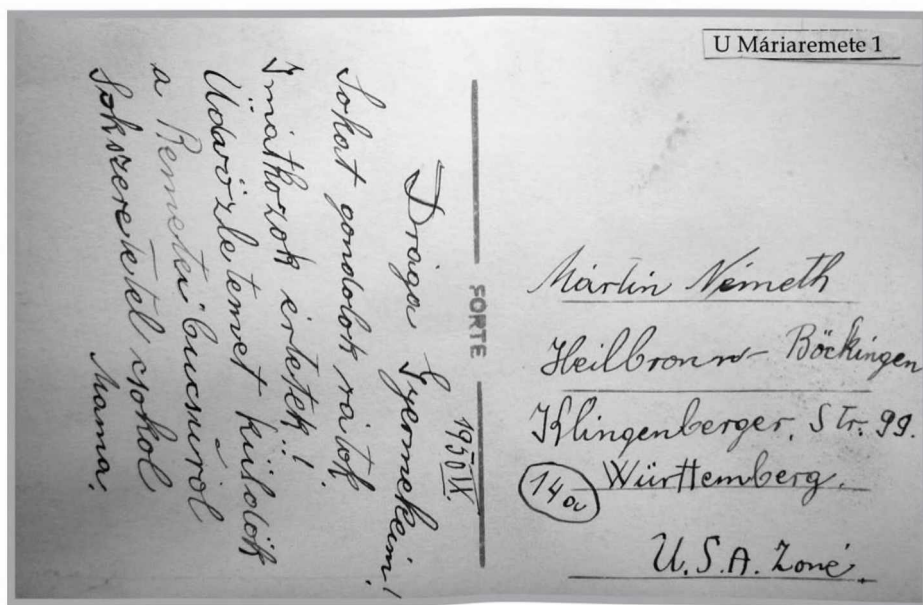
Sokan ismerősknél vagy a szőlőkben bujkálva, papírok nélkül, a társadalom periferiájára szorulva vészelték át ezeket az éveket, azzal a szem elől nem tévesztett céllal, hogy apró darabonként visszaszerezzék az elveszett házat, gazdaságot, otthonát. A jogfosztások időszaka, a kitelepítés tapasztalata azok számára is gyökeres társadalmi pozícióvesztést jelentett, akiket nem telepítettek ki, sőt, akár saját házukban maradhattak, megtarthatták – jellemzően kicsi – vagyonukat, jövedelemforrásukat. A helyi mikroközösség azonban gyökeresen átalakult, a né-

¹²¹ TÓTH Á., 1993. 115.; Ö. KOVÁCS, 2012. 116–119.

¹²² Ö. KOVÁCS, 2012. 107–128.

metek korábbi kollektív társadalmi pozíciója pár hónap alatt felszámolódott.¹²³ A társadalmi kirekesztés, a diszkrimináció élménye kollektív tapasztalatként rögzült és bezárkózást eredményezett. A kitelepítés és az intézményesített diszkrimináció időszaka 1950-ben, a Magyarországon tartózkodó németek magyar állampolgárságának visszaadásával szimbolikusan lezárult ugyan, a személyes történetek, egyéni sorsok szintjén azonban nem ért véget a diszkrimináció időszaka.¹²⁴

A magyarországi helyzet egyedülálló módon, évtizedeken át ható többszörös megosztottságot idézett elő: a kitelepítettek egy része a majdani NSZK-ba, más részük az NDK-ba került, vagyis az 1961-ben véglegesen kettéválasztott Németország két részében éltek. A magyarországi kitelepítés legfőbb sajátossága azonban az, hogy a magyarországi németeknek majdnem a fele, kb. 180.000 fő eredeti lakóhelyén maradhatott, így családok, rokonok és szomszédok a német újraegyesítésig három országban szétválasztva éltek.¹²⁵

Képeslap Heilbronn-Böckingenbe 1950 szeptemberében Máriaremetéről

Forrás: IdGL Tübingen Képeslapgyűjtemény, U Máriaremete 1.

¹²³ SEEWANN, 2015. 354–356.

¹²⁴ TÓTH Á., 2008. 55.; VITÁRI, 2011.; VITÁRI–VONYÓ, 2010.

¹²⁵ SEEWANN, 2012. 342–345.

1950-re lényegében lezárult a tömbösödés folyamata, a határok hermetikus lezárásával megszilárdultak a hidegháború frontvonalai. A kitelepítések révén elválasztott családok mindennapjait jeleníti meg az a képeslap, amit Magyarországról az amerikai zónába, vagyis az akkor alig egy éve megalapított NSZK déli részébe, Baden-Württembergbe, Heilbronn-Böckingenbe küldött egy édesanya 1950 szeptemberében Máriaremetéről, az ismert zarándokhelyről: „*Drága Gyermekeim! Sokat gondolkodok rátok! Imátkozok értetek Üdvözetemet küldök a Remetei bucsúrol, Sok szeretettel csokol Mama*” A képeslap szövegén is jól érzékelhető, hogy a magyarországi németek gyakran sem németül, sem pedig magyarul nem tudtak helyesen. Fonetikusan, a magyar írásmód szerint írták a német szavakat, ami megnehezítette a németországi integrációjukat, de a nemzetiségi identitás elnyomásának idején magyarországi életüket is.

A hidegháború kezdeti időszakában nem volt egyszerű a kapcsolattartás, a családgyesítés, de még a rokonlátogatás megszervezése sem. Erről a helyzetről számolt be a Magyarországról kitelepített németek ún. bajtársi szövetségének (Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn)¹²⁶ német nyelvű, kéthetente megjelenő lapja, az *Unsere Post*¹²⁷ még 1954 januárjában is: „Nem lehetséges Magyarországra utazni. Ismét a leghetetlenebb pletykák keringenek honfitársaink körében, miszerint lehetséges volna látogatóba utazni Magyarországra és viszont. [...] Egy magyarországi utazás kitelepítettek számára azonban ma még teljességgel kizárt. Ilyen utazásokhoz nincsen sem kiutazási, sem pedig valamilyen magyarországi beutazási engedély. Felesleges tehát minden ilyen irányú próbálkozás.”¹²⁸

A kitelepített németek esetében indult meg legkorábban a hazalátogatás lehetőségeinek a keresése, az első szervezett utak 1958-tól indultak, majd foko-

¹²⁶ A Landsmannschaftot 1949-ben alapították Münchenben és tartományi szervezetei vannak azokban a szövetségi államokban, ahová magyarországi németeket is telepítettek. <https://ldu-online.de/geschichte-der-landsmannschaft-der-deutschen-aus-ungarn> (2019.04.12.)

¹²⁷ Az *Unsere Post* című kéthetente megjelenő lapot 1949-ben alapította a Landsmannschaft kifejezetten azzal a céllal, hogy tájékoztassa és a sajtó útján összetartsa az NSZK területén szétszóródott magyarországi németeket. A lap ma is működik. <https://www.unsere-post.de/index.php> (2019.04.14.)

¹²⁸ „Reise nach Ungarn nicht möglich. Wieder kreisen unter den Landsleuten die unmöglichsten Gerüchte herum, denen zufolge es möglich wäre, nach Ungarn auf Besuch zu fahren und umgekehrt. [...] Eine Reise nach Ungarn für Heimatvertriebene ist heute noch ganz und gar ausgeschlossen. Es gibt für eine solche Reise weder eine Aus- noch aber von irgendeiner ungarischen Stelle eine Einreisebewilligung. Es wäre also schade um jeden Versuch für diesen Zweck.” *Unsere Post*, 1954. január 31. 4.

zatosan növekedett a számuk. Az *Unsere Post* hasábjain figyelemmel kísérték a magyarországi híreket is, azonban még a *Neue Zeitung*ban, a magyarországi németek hivatalos lapjában megjelent információkat sem tudták ellenőrizni: „A magyarországi rokonlátogatások száma növekszik. Mint arról a budapesti *Neue Zeitung* beszámol, a külföldről érkező rokonlátogatók száma folyamatosan növekszik. Többségük az Egyesült Államokból érkezik, sokan jönnek Franciaországból, Kanadából, Nyugat-Németországból és a szovjet zónából.¹²⁹ Hogy milyen magas azoknak a nyugatnémet látogatóknak a száma, akik a Magyarországon maradt rokonaikhoz utaznak, nem derül ki a beszámolóiból.”¹³⁰

Az *Unsere Post*ban folyamatosan olvashatjuk a hazalátogatók beszámolóit is, majd a megnyíló lehetőségek nyomán tömegessé váló utazásokkal párhuzamosan egyre több lett az utakat szervező utazási irodák hirdetéseinek száma. Ezeket az irodákat jellemzően szintén egykori kitelepítettek működtették, hiszen mindkét országban rendelkeztek nyelv- és helyismerettel, ilyen volt például a Schwäbischer Reisedienst. A rokonlátogatók speciális igényeihez igazodva eleinte 10 és 17 napos, majd 3 hetes utakat kínáltak, kifejezetten a húsvéti, pünkösdi és a nyári időszakra.

Az utak ára csak az utazást magát és a vízum-ügyintézkést tartalmazta, hiszen a rokonlátogatók a rokonaiknál szálltak meg és nem volt szükségük turistaprogramokra sem. Az első utak alkalmával azonban a magyar fél csak úgy engedélyezte a csoportos beutazást, hogy a Budapestig kötelezően együtt utazó csoport tagjainak ki kellett fizetnie a három hét szállásköltségét is egy-egy elegáns pesti hotelben. 1961-től azonban már heti rendszerességgel indultak az ún. „sváb-vonatok”, melyekre Stuttgartban, Ulmban, Münchenben és Bécsben lehetett felszállni.¹³¹

A kitelepített rokonok érkezése vagy egy itt élő családtag kiutazása a magyarországi falvakban is nagy eseménynek számított. A kezdeti időszakban, az 1950-es évek végén csak időseket engedtek Magyarországról kiutazni, így több faluból is összegyűltek az ismerősök és hozták a rokonoknak szánt apró külde-

¹²⁹ Értsd: az NDK-ból.

¹³⁰ „Verwandtenbesuche in Ungarn nehmen zu. Wie die 'Neue Zeitung' in Budapest berichtet, nehmen die Besuche von Verwandten aus dem Ausland ständig zu. Die Mehrzahl kommt aus den Vereinigten Staaten, viele kommen auch aus Frankreich, Kanada, Westdeutschland und der Sowjetzone. Wie hoch die Zahl der westdeutschen Besucher ist, die zu ihren in Ungarn verbliebenen Verwandten fahren, ist aus dem Bericht nicht zu ersehen.” *Unsere Post*, 1960. október 9. 21.

¹³¹ Lásd az *Unsere Post* 1958–1964-es évfolyamait.

ményeket. Erre így emlékszik egy hógyészi asszony, aki 1956 nyarán hat éves volt: „Az egész környékről jöttek az emberek, napokon át, mindig volt nálunk valaki a konyhán, egészen kicsi csomagokat és leveleket hoztak magukkal, a két öregnek a végén hatalmas pakkja lett, alig bírták el.”¹³²

Megkönnyítette a közösségek közötti kapcsolatok létrejöttét, illetve fenntartását, hogy az egy-egy magyarországi településről kitelepítettek gyakran egy településen, egymás szomszédságában éltek az NSZK-ban is. Az eleinte szükség-lakásokban élő, majd tervszerűen letelepedett családok rendszeresen látogatták egymást vasárnaponként, így évtizedeken át élő maradt a magyarországi németek közötti kapcsolatrendszer. A nem egy településre került családok, egykori szomszédok levelezés, illetve az *Unsere Post* hasábjain szerveződő találkozók és egyházi zárandókatok alkalmával maradtak kapcsolatban egymással.

A Magyarországról kitelepített németek többsége az amerikai megszállási övezetbe, a későbbi Baden-Württemberg tartományba került, az NSZK-ban élő 179.000 főből 97.000 él – élt – a tartományban, közülük pedig kb. 5.000 fő került a Stuttgarttól keletre fekvő Rems-Murr járásba, Backnangba, Weiblingenbe, Fellbachba.¹³³ 1947-ben szerveztek először szövetségi svábbált a magyarországi németek számára Ludwigsburgban, az 1950-es évek elejétől pedig Gerlingen adott otthont a baden-württembergi magyarországi németek országos svábbáljának.¹³⁴ Már 1949-ben megalakult az NSZK-ban az a minisztérium, mely központi szinten kezelte az összesen közel 8 millió menekült, elűzött és kitelepített helyzetének javítását és integrációját célzó intézkedéseket.¹³⁵ 1957 októberében pedig megalakult az NSZK összes kitelepítetteket tömörítő közösségének ernyőszervezete, a Bund der Vertriebenen, mely máig működik és szövetségi szinten képviseli az elűzöttek és kitelepítettek érdekeit.¹³⁶

A kitelepítettek integrációját és egyben identitásuk megőrzését segítette, hogy a nyugatnémet települések és járások, illetve maga Baden-Württemberg tartomány is elismerte közösségeiket, a kezdeti évtized nehézségei után a régió fellendüléséhez hozzájáruló, a településeket gyarapító új lakosokként tekintettek rájuk. Baden Württemberg tartomány 1954-ben hivatalos védnökséget vállalt a

¹³² Interjú Miszler Jánosné Kellner Annával, Hógyész, 2013. január 20. Az interjút készítette: Miszler Tamás.

¹³³ BRÜCKER, 1979. 17.

¹³⁴ Bundesschwabenball der Ungarndeutschen és Landesball der Donauschwaben

¹³⁵ <https://www.geschichte-vertriebenenministerium.de/> (2019.09.09.)

¹³⁶ <https://www.bund-der-vertriebenen.de/> (2019.09.09.)

Duna-menti svábok fölött,¹³⁷ amit számos további hasonló kezdeményezés követett a kitelepítetteket befogadó települések szintjén, például Gerlingenben és Backnangban. 1969. október 19-én Gerlingen város vállalt védnökséget a magyarországi németek, illetve a Magyarországi Németek Bajtársi Községe¹³⁸ fölött azzal a céllal, hogy a város a magyarországi németek kulturális központja legyen.¹³⁹ Gerlingenbe közel 2.000 kitelepített érkezett, többségük Magyarországról, néhány család pedig a Szudéta-vidékről. A gerlingeni magyarországi németek nagy része Zsámbékról származott, ahonnét közel 1.000 főt telepítettek ki 1946 áprilisában. Ahogyan más területeken, Gerlingenben sem fogadták először szívesen a zsámbéki katolikus kitelepítetteket, ahol mindössze három katolikus család élt a szinte teljesen evangélikus közösségben. A településen 1954-ben avatták fel az első katolikus templomot, amit alapvetően a kitelepítettek építettek fel saját kezük munkájával.¹⁴⁰

A gerlingeni védnökség kézzelfogható, máig működő és élő eleme a Magyarországi Németek Helytörténeti Múzeumának megalapítása, ami a gerlingeni Városi Múzeum részeként jött létre 1982-ben, ahol a védnökséget rögzítő oklevél is megtekinthető.¹⁴¹ Célkitűzésük az volt, hogy a közös pontokat emeljék ki a magyarok, a magyarországi németek és a németek között, miközben megőrzik és bemutatják azt az életmódot, tárgyakat, viseleteket, amiket a magyarországi németek megőriztek és még használtak. A múzeum ma is működik, jelenleg egy zsámbéki és egy hartai szobából,¹⁴² egy kézműves eszközöket és egy népviseleteket bemutató teremből áll, ahol a kilencvenes évek elején még három, egykori kitelepített idős néni tartott vezetést a látogatók számára. A védnökség másik fontos és egyben leglátványosabb eleme az 1976 óta Gerlingenben megrendezett szövetségi, azaz a teljes NSZK-ra kiterjedő sváb bálók megtartása,¹⁴³ és az 1970 óta megrendezett „Kulturtagung” elnevezésű konferenciasorozat.

A kitelepítés, illetve a kitelepítettek rokoni kapcsolatai alapozták meg Bácsalmás és Backnang máig tartó kapcsolatát is, közel 5.000 németet telepítettek

¹³⁷ Patenschaft des Landes Baden-Württemberg über die Donauschwaben

¹³⁸ Patenschaft für die Ungarndeutsche Landsmannschaft

¹³⁹ KULTURTAGUNG, 2004. 7.

¹⁴⁰ 10 Jahre Ungarndeutsche Landsmannschaft Gerlingen, 1952–1962. Festschrift. Ungarndeutsche Landsmannschaft Gerlingen. Gerlingen. 1962. 17–19.

¹⁴¹ Ungarndeutsches Heimatmuseum im Stadtmuseum Gerlingen

¹⁴² Schambeker Stube, Hartauer Stube

¹⁴³ Gerlingenben máig megtartják az ún. szövetségi sváb bált, a Bundesschwabenballt: <https://www.gerlingen.de/veranstaltung+stadthalle> (2019.05.06.)

ide, akik jelentős közössége, 1.200 ember a bácskai településről származott.¹⁴⁴ Az 1965-ben kiadott bácsalmási helytörténeti kötet a magyarországi németek története mellett összefoglalja a két település kapcsolatának közel két évtizedes történetét is.¹⁴⁵ A kitelepítés már szinte mint pozitívum, a kommunista uralom alatt lévő Magyarországhoz képest a „szabad világba vezető út”-ként jelenítődik meg, ami valóban szó szerint igaz volt a hadifogságból, vagy internálótáborokból csak 1953–1954-ben szabadon engedett egykori hadifoglyok esetében. Backnang polgármestere a kötet előszavában a kitelepítettek érkezését és gyors integrációját pozitívumként, sőt, sikertörténetként ismertette. A település újjáépítésében való részvételüket, a lakóhelyük és egzisztenciájuk elvesztésével, az új élethelyzettel való megküzdésüket, kitartásukat példaértékűnek nevezte és kiemelte, hogy élettapasztalatuk is sokban gazdagította az eredeti közösséget.¹⁴⁶

Backnang 1957 óta adott otthont az évente megrendezett bácsalmásiak országos találkozásának,¹⁴⁷ amire közel 1.000 fő érkezett rendszeresen az NSZK más részeiről az összesen 6.000 kitelepített almási közül. A minden év szeptemberében megrendezett találkozó a bácsalmási nagytemplom felszentelésének, vagyis a bácsalmási búcsúnak a napja volt. Az első találkozó ötlete 1957 nyarán született meg azzal a céllal, hogy több mint tíz évvel a kitelepítés után újra találkozzanak az egykori bácsalmásiak. Az eseményre 1957. szeptember 22-én került sor, melyre 1.200 vendég érkezett az NSZK minden részéről, és már az első találkozón egyértelmű volt, hogy ezután minden évben Backnangban rendezik meg a kitelepített bácsalmásiak találkozóját – eleinte évről évre több résztvevővel.¹⁴⁸

Az országos találkozók megszervezése mellett már a második találkozón elhatározták, hogy Backnang, az NSZK-ban második ilyen jellegű kapcsolatként, 1959-ben védnökséget vállal az ország területén élő összes egykori bácsalmási kitelepített fölött,¹⁴⁹ illetve mindezen túl Bácsalmás fölött is, ami ekkor még csak „virtuális” kapcsolatot jelenthetett. Létrejött egy iroda is a backnangi polgármesteri hivatalban, ami a bácsalmási kitelepítettek ügyeinek intézésében nyújt

¹⁴⁴ BRÜCKER, 1979, 17.

¹⁴⁵ BÁCSALMÁS – BATSCHAIM ASCH. Eine deutsche Marktgemeine in Ungarn. Heimatbuch. München: Heimatausschuss München, Redaktion von Anton Tafferner, 1965. 279–306.

¹⁴⁶ Uo. 5–7.

¹⁴⁷ Heimattreffen der Batschalmascher

¹⁴⁸ BRÜCKER, 1979, 19.

¹⁴⁹ Patenschaft für alle im Bundesgebiet wohnhaften ehemaligen Bácsalmásier Bewohner

tott segítséget.¹⁵⁰ Az 1959-es találkozónak kiemelt jelentőséget adott a védnökség felvételének ünnepe, amire 1.500 egykori almási érkezett Backnangba. A programok között szerepelt egy focimeccs is a backnangi és egy egykori bácsalmásiakból felálló csapat között, valamint hangszalagról lejátszották a bácsalmási plébános, Szentmihályi Ferenc üdvözlését és az „otthoni” templom harangjának és orgonájának játékát is. A backnangi polgármester, Dr. Walter Baumgärtner beszédében pozitív történetként jelenítődött meg a bácsalmásiak és a backnangiak közös története a kitelepítés nehéz évei után.¹⁵¹

Szintén 1959-ben határozták el egy bácsalmási helytörténeti kötet elkészítését, aminek 1965-ös megjelentetése újabb pontként értelmeződött a két település közös kapcsolattörténetében, amit deklaráltan áthatott a kettészakított németység újraegyesítése iránti vágy kifejezése is. A helytörténeti kutatások során az információk és források többségét Bácsalmásról szereztek be, vagyis már a korai hatvanas években megtörtént a kvázi hivatalos kapcsolatfelvétel a két település között, igaz, minden bizonnyal régi baráti, esetleg rokoni kapcsolatokon keresztül.

A védnökség jelensége – mint két szembenálló blokk két települése közötti kapcsolat története a hidegháborúban – éppen azért különösen érdekes, mivel a vasfüggöny, a korlátozott utazási lehetőségek és a diplomáciai kapcsolatok hiánya miatt valójában nem volt, nem is lehetett hivatalos kapcsolat két település, Backnang és Bácsalmás között. Az 1959-es hivatalos védnökség felvétele alkalmából, az almásiak éves találkozóján rendezett ünnepségsorozaton sem volt jelen senki az akkori Bácsalmáson élők közül. Az átadandó oklevelet azonban valakinek át kellett vennie: már az első, 1957-es találkozón jelen volt, és tevékenységéért oklevelet kapott a szintén kitelepített egykori, a korabeli írásokban „utolsónak” nevezett bácsalmási polgármester is, Stefan Andraskó, vagyis Andraskó István, aki a beszámolók szerint teljes természetességgel vette át a védnökségi díszoklevelet¹⁵² – egy olyan település nevében, aminek ő bő egy évtizede már nem volt hivatalos képviselője.

Az 1960-ban negyedik alkalommal megrendezett bácsalmási kitelepítettek találkozóján merült fel először – a beszédek szintjén is – az a kívánság, hogy a jelenleg Bácsalmáson élők is csatlakozhassanak egyszer a találkozóhoz. Az 1963-as találkozó beszédeiben pedig már külön üdvözölték a „rég hazában”,

¹⁵⁰ Geschäftsstelle der Batschalmascher

¹⁵¹ BÁCŠAIM ÁS – BATSCHAIM ASCH , 1965. 283–292.

¹⁵² Uo. 289–293.

vagyis az akkor is Bácsalmáson élő németek – a backnangi iratok szerint – 1800 fős közösségét. Az első – majdnem megvalósult – valódi kapcsolatfelvételre vonatkozóan az 1964-es találkozó beszámolójából kiderül, hogy a régi és egyben akkori bácsalmási plébánost, Szentmihályit meghívták ugyan a találkozóra, ám a jelenlévők legnagyobb sajnálatára nem kapta meg a kiutazási engedélyt.¹⁵³

1971-ben Backnang az összes környékbeli magyarországi német fölött védnökséget vállalt,¹⁵⁴ amit a Magyarországi Németek Szociális és Kulturális Közössége képviselt.¹⁵⁵ Ennek az intézménynek már kifejezetten az volt a célja, hogy a kitelepítettek kulturális örökségének a megőrzése mellett, aktívan közreműködjenek a német és a magyar nép közötti baráti kapcsolatok újbóli kiépítésében az európai nemzetek közötti megbékélés jegyében. A védnökséget a gyakorlatban képviselő bizottság¹⁵⁶ ekkor kezdeményezte a backnangi polgármester és a városi tanácsstagok bácsalmási látogatását is. A polgármester vezetésével először 1971 nyarán utazott küldöttség az „óhazába”, a látogatás pedig annyira jól sikerült, hogy a későbbiekben szinte évente megismétlődött. Az első delegációban utazók a beszámolók szerint nemcsak az Ausztrián és a Dunántúlon át vezető gyönyörű úttól voltak lelkesek, hanem főleg attól a lehangoló vendégszerzettől, ami a bácsalmásiak részéről fogadta őket, legyenek akár ott élő németek, délszlávok vagy magyarok. Az első backnangi látogatók után pedig már bácsalmási delegációk is utaztak az NSZK-ba.¹⁵⁷

A backnangi védnökség következő állomása az 1977-es találkozó alkalmával megnyílt Magyarországi Németek Helytörténeti Múzeuma volt, ami valójában egy bácsalmási helytörténeti múzeum.¹⁵⁸ A gyűjtemény állománya hasonló a gerlingeni múzeuméhoz, azzal a különbséggel, hogy minden bemutatott eszköz, szobabelső, viselet bácsalmási vonatkozású. A múzeum alapításának célja az emlékek megőrzése mellett az volt, hogy az új lakóhely eredeti lakói, a backnangiak is képet kaphassanak a bácsalmásiak múltjáról, egykori mindennapjaikról. 1979-ben, amikor a bácsalmási kitelepítettek és Bácsalmás település fölötti védnökség felvételének 20. évfordulóját ünnepelték, egy a múzeumi kiállítást kísérő füzetet is kiadott a város.

¹⁵³ Uo. 296–304.

¹⁵⁴ Patenschaft über die Ungarndeutschen

¹⁵⁵ Ungarndeutsche Sozial- und Kulturwerk

¹⁵⁶ Patenschaftsausschuß

¹⁵⁷ BRÜCKER, 1979. 46–47.

¹⁵⁸ Ungarndeutsches Heimatmuseum

A backnangi polgármester és városi tanácsstagok helyi vezetőkkel bácsalmási látogatásukkor az 1970-es években

Forrás: BRÜCKER, 1979. 18.

A kiadványból megtudható, hogy a múzeum tárgyi anyagának több éven át tartó összeállításakor már igen jelentős szerepe volt az egykori bácsalmásiak hazalátogatásának, ahonnan különböző régi használati tárgyakat, az ottmaradt rokonok által megőrzött családi relikviákat vittek magukkal Backnangba.¹⁵⁹ A mára már egy jóval nagyobb épületbe költözött múzeum a negyedik helytörténeti múzeum volt az NSZK-ban, ahol a kitelepített magyarországi németek története állt a gyűjtemény középpontjában.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Museumsführer für das Ungarndeutsche Heimatmuseum

¹⁶⁰ Jelenleg az ulmi Donaueschwäbisches Zentralmuseum a központi és egyben legnagyobb ilyen jellegű intézmény Németországban. <https://www.dzm-museum.de/> (2019.09.19.)

A backnangi polgármester, Martin Dietrich így nyilatkozott a két település között a hetvenes évek közepén már nem csak virtuálisan meglévő kapcsolat kezdeteiről: „[Az egykori kitelepített magyarországi németek] ma predesztinálva vannak arra, hogy a megbékélés és a kiegyezés jegyében a híd szerepét töltsék be a 'régi otthonuk' felé. [...] Ma ez az új feladatuk került előtérbe, hogy kapcsolatokat és személyes kötődést építsenek ki a mai Magyarországgal. Ami ma itt, kezdetben még csak időszakosan, lassan, de folyamatosan növekedve kialakul, annak nyomán a magyarországi németek akaratának megfelelően egyszer olyan élénk kapcsolataink lesznek magyarországi városokkal – Backnang esetében Bácsalmással –, mint amilyenek a francia partnereinkkel már évek óta fennállnak. Bizonyos, hogy az út addig még hosszú, és nem csak tőlünk függ, de minden apró lépés előre megéri a fáradságot.”¹⁶¹

A két ország között 1973-tól létesült hivatalos diplomáciai kapcsolat, a két település között pedig már 1971-től volt élő kapocs, ennek ellenére csak jóval később, 1988-ban jött létre a hivatalos testvérvárosi viszony, ami akkor már közel két évtizedes múltra tekinthetett vissza, és máig is élénken él.

---

¹⁶¹ „[...] Heute sind sie prädestiniert, Brücken zu schlagen zur Versöhnung und zum Ausgleich mit der alten Heimat. [...] ...ist heute diese neue Aufgabe, Kontakte und persönliche Beziehungen in das derzeitige Ungarn zu knüpfen, in den Vordergrund getreten. Was hier, einstweilen lückenhaft, langsam aber unablässig wachsend sich entwickelt, soll nach dem Willen der Ungarndeutschen einmal zu ähnlich lebendiger Partnerschaft mit Städten in Ungarn – aus Backnanger Sicht mit Bacsalmas – führen, wie wir es mit Blick auf unsere französischen Nachbarn nunmehr seit Jahren tun. Gewiß, der Weg dahin ist weit und nicht allein von uns abhängig, aber jeder kleine Schritt nach vorn lohnt die Mühe.” BRÜCKER, 1979. 19.

IBUSZ-székház, Ferenciek tere (Felszabadulás tér), Budapest, 1971

Forrás: Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU_BFL_XV_19_c_11.

Képszám: 103882

III

ÁLLAMBIZTONSÁG ÉS IDEGENFORGALOM

A magyarországi idegenforgalom sajátosságai

A magyarországi idegenforgalom különleges helyzete több, egymást erősítő tényező összeadódásának következménye volt a korszakban. Az „ungarische Wirtschaft”, a szocialista tervgazdálkodás kvázi piaci elemekkel, a legendássá váló magyar vendégszeretettel és a pusztapaprika-Piros(ch)ka toposzokkal fűszerezett világa máig él a közép-európai kollektív emlékezetben.

Az ötvenes évek első felében gyakorlatilag nem beszélhetünk Magyarországon beutazó idegenforgalomról, még a belföldi turizmus sem volt jelentős annak későbbi mértékéhez viszonyítva. Elenyésző volt azoknak a nyugatiaknak a száma is, akik kizárólag nyaralni jöttek ekkor az országba, és semmilyen rokoni vagy egyéb kapcsolatuk, kötelezettségük nem volt.¹⁶² Ez érthető is, hiszen az 1950-es években még minden nem baráti országból érkező külföldit igyekeztek minél alaposabban ellenőrizni, illetve szó szerint kordában tartani, kontrollálni, programját a korlátozás céljával körülhatárolni, például hogy az ország vagy Budapest mely részeire juthatnak el, mit láthatnak, mit nézhetnek meg, illetve mit nem. Ennek hátterében az a hisztérikus hidegháborús hangulat állt, ami alapján mindenkinben a „nyugati imperialista hatalom kémét, szabotőrét, ellenforradalmi, reakciós erejét” látták. A nyugati országokból nézve Magyarország és az egész szovjet érdekszférába tartozó keleti blokk egy bár egzotikus, de mégis inkább veszélyes, kiszámíthatatlan, bizonytalan világ benyomását keltette. A kétpólusú világban ekkor még jellemzően mindenre és mindenkire gyanakodva tekintettek, aki a másik blokkból érkezett. A háborús pusztításokból lassan felépülő Európa, a formálódó fogyasztói társadalom, a bővülő szabadidő

.....
¹⁶² BENCsik, 2019. 135–139.

és az üdülések terjedése mellett¹⁶³ is érthető, ha a turisták ekkor még inkább a másfelé található, biztonságos és szabad üdüölőhelyeket választották a veszélyes kelet-európai egzotikum helyett.

1956 után, 1957-től kezdődően fokozatosan megváltozott az idegenforgalommal kapcsolatos szemléletmód a pártvezetés részéről, aminek hatása a különböző intézmények országos és helyi szervei, például az állambiztonság, a határőrizet és a rendvédelem, sőt még a településfejlesztés, a közlekedés, az infrastruktúra tervezése terén is megnyilvánult. Az idegenforgalom fejlesztése már közvetlenül a forradalom után kiemelt figyelmet kapott. A „nyitás Nyugat felé” elve már 1956 decemberében az egyik legfontosabb kérdés volt, később a pártvezetés a forradalom leverése és a megtorlások miatti nemzetközi elszigeteltségből való egyik kitörési pontnak tekintette azt.¹⁶⁴ Az ország elleni „hidegháborús propaganda” hatásainak csökkentését remélték az ide érkező és pozitív tapasztalatokkal távozó nyugatiak növekvő számától.¹⁶⁵ Ezzel párhuzamosan fokozódott az az igény is, hogy az idegenforgalomból származó bevételek hozzájáruljanak az ország devizabevételeinek növeléséhez.

Az idegenforgalom jelentősége az 1950-es évek második felétől abból a szempontból is felértékelődött, hogy konkrét tartalmat adott a „békés egymás mellett élés” politikai jelszavának. Az egész keleti blokkban terjedőben volt az a nézet, miszerint az idegenforgalom sokkal inkább politikai, semmint gazdasági kérdés. Ahogy a magyar gazdaságnak egyre több valutára lett szüksége, úgy vált fokozatosan gazdasági kérdéssé az idegenforgalom, és mind fontosabbá, majd elsődlegessé a bevételek növelése. 1967-et a nemzetközi idegenforgalom évének nyilvánították, amelyhez a szocialista országok is csatlakoztak, „Az idegenforgalom út a békéhez!” jelszóval.¹⁶⁶

A kádári konszolidáció fontos eleme volt az életkörülmények javítása, melynek része volt az üdülési lehetőségek és az ahhoz hozzáférők körének bővítése is. Ehhez elengedhetetlen volt az üdülőövezetek infrastrukturális szintjének javítása, a közlekedés, az üzletek, a közellátás, az állami üdülők fejlesztése, újak építése.¹⁶⁷ Az idegenforgalom fejlesztése mögött álló két szempont egymást erősítette, magában hordozva a fejlődés ellentmondásait is. A nyugati vendégek

163 TOMKA, 2009. 342.

164 NÉMETH J., 1993. 42–45.

165 KRAHULCSÁN, 2008.

166 KUDAR, 1992. 29.

167 REHÁK, 2007. 335–347.

számára jóval magasabb színvonalú szolgáltatások létesültek, mint a hétköznapi magyar nyaralók vagy a szocialista országok állampolgárai számára.

Ebben az értelemben 1956 a magyarországi idegenforgalom szempontjából is cezúrának tekinthető. Népgazdasági jelentőségének felértékelődésével párhuzamosan fokozatosan növekedett az idegenforgalom mértéke az 1960-as évek folyamán. A beutazó baráti és nem baráti országok állampolgárainak száma a statisztikai adatok tanúsága szerint is rohamosan és az átlag állampolgár számára is érzékelhetően és látványosan nőtt az évtizedben.¹⁶⁸ Az 1956-ban, az 1951. évihez képest már megnövekedő beutazók számát drasztikusan, majdnem a felére csökkentette a forradalom hatása 1957-re, ami érthető, hiszen a világsajtót a háborús állapotokat mutató pesti utcák képei járták be. Ehhez képest viszont hatalmas ugrás mutatkozott 1958-ban és 1960-ban, ami megelőlegezi az egész korszakra jellemző trendet.¹⁶⁹ Az 1963-ban bevezetett könnyített vízumeljárásnak köszönhetően hirtelen megugrott az osztrák látogatók száma, akik elsősorban a Soproni Ünnepi Hetek rendezvényeire érkeztek, kihasználva az egynapos beutazási engedély lehetőségét.¹⁷⁰

A teljes magyarországi belföldi, valamint a ki- és beutazó külföldi idegenforgalom szervezésére és propagálására kizárólagosan jogosult vállalat, az 1902-ben alapított IBUSZ¹⁷¹ volt. A cég az államosítások során 1948-tól, majd végérvényesen 1951-től lett kizárólagos szereplő a turizmus szervezésében.¹⁷² Ez nemcsak a vállalat tevékenységét határozta meg, hanem a rendszerváltásig a teljes magyar idegenforgalom szervezését, jellegét befolyásolta. Az IBUSZ tevékenysége az 1956 előtti időszakban főleg a belföldi idegenforgalomra, ezen belül is főként a munkásság üdültetésére korlátozódott.

¹⁶⁸ HORVÁTH, 2008. 60–83.

¹⁶⁹ A korszakra vonatkozó idegenforgalmi statisztikát és az állambiztonság tevékenységére vonatkozó adatokat lásd: SIACHTA, 2016. 299–303.

¹⁷⁰ FIZIKER, 2011. 429.; Míg 1962-ben 39.991 osztrák látogató lépett be Magyarországra, addig ez a szám 1963-ban 86.875-re nőtt. TÓTH I., 2018.

¹⁷¹ Idegenforgalmi, Beszerzési, Utaztatási és Szervezési Vállalat, IBUSZ.

¹⁷² Az IBUSZ egyike volt az első nemzeti idegenforgalmi vállalatoknak Európában, és a cégösszevonások, államosítások, majd privatizálások során is mindvégig megőrizte nevét, profilját és jogfolytonosságát. Ez alól csak egy rövid, mintegy másfél éves időszak volt kivétel, amikor 1950-ben Idegenforgalmi és Utazási Vállalat néven működött, profilja azonban ekkor is megmaradt. Az államosítások során azonban az IBUSZ „profiltisztításon” is átesett, addigi feladatait, szolgáltatásait részben a Magyar Posta (hírlap- és könyvforgalmazás), részben pedig a BELSPED és a MASPED (szállítványozási tevékenységek), valamint az Utasellátó Vállalat vették át, maga a cég pedig a Közlekedés- és Postaügyi Minisztérium VII. Főosztályának részeként a magyar turizmus állami szerve lett. KUDAR, 1992. 25.

Az IBUSZ első nemzetközi sikerét az 1958-as brüsszeli világkiállításon aratta, ahol pavilonjával első díjat nyert. A külföldi vendégek száma azonban ekkor még a százezret sem érte el, ami lényegesen alulmúlta az utolsó világháború előtti szezont, az 1937-es év 380.000 főnyi vendégforgalmát.¹⁷³ Az államosítások ugyan monopolhelyzetet teremtettek az IBUSZ számára, de a pezsgő idegenforgalomhoz hiányoztak mindazok a szolgáltatások, vendéglők, cukrászdák, üzletek, melyek szintén mind az államosítások áldozatává váltak. A vállalat azonban önállóan képtelen lett volna egy egész ország vendéglátóiparát pótolni. Az idegenforgalom alakulását befolyásolta a hidegháború is: az IBUSZ-on belül létrejött a Nemzetközi Főosztály két részlege, a Nyugati és a Szocialista Osztály.

Az 1960-as évek közepéig egy magyarországi utazást tervező nyugati állampolgárnak gyakorlatilag megkerülhetetlen volt az állami utazási iroda. Az IBUSZ egyetlen, folyamatosan működő nyugati irodája Bécsben volt. Még a két világháború közötti időszakban alapították, és a teljes cég államosítása nyomán lett az immár állami idegenforgalmi vállalat hosszú ideig egyetlen nyugati képviselője. A vállalat az 1960-as évek végétől kezdve sorra nyitotta nyugat-európai kirendeltségeit. Ezekben az irodákban, illetve a helyi, de az IBUSZ-szal partneri szerződéses viszonyban álló cégeknél lehetett lefoglalni a szállást, az utazást, a programokat, az utazási utalványokat, forintcsekket, sőt az útlevel- és vízumkérelmeket is csak az IBUSZ-on keresztül lehetett intézni.¹⁷⁴ A magyar idegenforgalmi vállalat neve összeforrt minden turisztikai szolgáltatással, melyet monopolhelyzetük ellenére is folyamatosan reklámoztak, például a Ferihegyi repülőtérén az „IBUSZ Your host in Hungary” feliratú táblákkal. Az országba való belépéskor és a nyugatiak által kedvelt szállodákban csak az IBUSZ kiadványaival találkozhattak a vendégek; és ezek legfontosabb mondanivalója pedig éppen az volt, hogy itt-tartózkodásuk minden részletét, bármilyen kívánságukat az IBUSZ munkatársai fogják megszervezni, hozzájuk forduljanak kéréseikkel a vendégek. Ez a helyzet és egyben helyzeti előny állambiztonsági nézőpontból is az idegenforgalom „kulcsintézményévé” tette az IBUSZ-t és a vele szerződésben álló szállodákat.¹⁷⁵

¹⁷³ Uo. 25–27.

¹⁷⁴ Uo. 33.

¹⁷⁵ A nyugati turisták számára az IBUSZ-on keresztül foglalható utak ügyintézéséről, az általános ügymenetről részletes képet kaphatunk a bécsi és a frankfurti IBUSZ-kirendeltség dolgozói által írt jelentéseket tartalmazó állambiztonsági dossziék irataiból: ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. és 2. „Rounder”; ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”; ÁBTL 3.2.1. Bt-235 „Sheperd”; ÁBTL 3.2.3. Mt-576 „Sheperd”.

Az 1960-as évek második felétől kezdve a háztáji gazdaságok révén az idegenforgalom jelentős – és ekkor még biztos – mellékjövedelmet jelentett a lakosságnak is, különösen igaz volt ez a Balaton környékén. Nem kellett feltétlenül bejelentett maszekolásba fogni, elég volt csak a fán termő barackot kitenni a ház elé, vagy kiadni az utcafronton lévő szobákat, vagy a kertet sátorhelynek. A Balaton környéki idegenforgalmi fejlesztések, üdülők, vendéglátóipari egységek, üzletsorok megépítése pedig a helyi lakosság életszínvonalát, a Balatonra érkező magyar és külföldi nyaralók üdüléseinek minőségét egyaránt javították.¹⁷⁶ A turisták emelkedő száma mellett fokozatosan átalakult maga a turizmus is, megváltozott az utazás, a nyaralás módja. Mind a szocialista, mind pedig a nyugati államok lakói körében nőtt az autóval rendelkező családok magánútjainak aránya, ami alapvető és hosszú távú változásokat eredményezett a magyar idegenforgalom szempontjából. Az autóval érkezők vagy kempingekben, vagy ismeretségeken keresztül szerzett magánszállásokon laktak a Balaton partján, mivel az állami szállodák és üdülők nem tudták kielégíteni a rohamosan növekvő igényeket. Kiterjesztették a már hosszabb múltra visszatekintő IBUSZ fizetővendég-szolgálatot is, a kiadó szobák és házak kínálatát rendszerezték, közvetítették és természetesen ellenőrzés alatt akarták tartani.¹⁷⁷

A gazdaság irányítására jellemző tervgazdálkodás az idegenforgalomban is megnyilvánult, a legfőbb cél pedig a valutabevételek folyamatos növelése lett. A növekedésnek viszont gátat szabott a szezonálisan jelentkező tömegek ellátásának nehézsége, az ország képtelen volt évente 2 millió turistánál többet elfogadható módon kiszolgálni a 10 milliós lakosság biztonságos ellátása mellett. A tervgazdálkodás és a tervszerű munkaerő-gazdálkodás nem tette lehetővé, hogy a szezonálisan jelentkező hatalmas keresletet és fogyasztói igényeket a kellő színvonalon elégítsék ki. A szolgáltatások és a közellátás hiányosságainak pótlására engedélyezték a maszek zöldségesek, cukrászdák, lángossütők működését. A kiemelt turisztikai célpontok, Budapest és a Balaton, a településfejlesztés, a közterek rendezettsége, az infrastruktúra fejlesztése szempontjából is megkülönböztetett figyelmet kaptak, így az országos átlagnál jobb színvonalú árukínálat várta a turistákat. Az országba érkező nyugati turisták és részben az ő igényeik kiszolgálása érdekében fejlesztett települések a helyi lakosság számá-

176 VALUCH, 2006. 148.

177 REHÁK, 2005. 311–327.

ra is vonzók és szemléletformálók voltak, új fogyasztási minták megismerését és átvételét indukálták.¹⁷⁸

A magyarországi idegenforgalom történetében az 1960-as évek¹⁷⁹ csekélyebb mértékű, még – állambiztonsági szempontból is – kontrollálható forgalma után az 1970-es évtizedet átmenetnek tekinthetjük az 1980-as évekre jellemző, már-már kaotikus tömegturizmus között. Az 1970-es éveket már csak a beutazó turisták számának robbanásszerű növekedése alapján is a magyar idegenforgalom aranykorának nevezhetjük. A nyugati turisták száma ezekben az években növekedett meg igazán, 1973-ban érte el az 1 milliót, majd az évtized végére a 2 millió főt is meghaladta. A legtöbb nyugati turista Ausztriából és az NSZK-ból érkezett, 1980-ra az osztrák turisták száma meghaladta az NSZK-ból érkezőket. Összességében folyamatosan nőtt a nyugati vendégek száma, ám országonkénti bontásban viszonylag alacsony és ingadozó adatokat kapunk: az olasz turisták száma például 70.000 fő körül, a franciáké 40.000, a hollandoké 32–35.000, a svájciaké 30.000, a briteké pedig mindössze 22–23.000 fő körül ingadozott az 1970-es évek folyamán, az USA-ból pedig körülbelül 60.000 fő érkezett évente.¹⁸⁰

A „baráti” országok viszonylatában 1978-ban lépte át az 1 millió főt a Magyarországra látogató keletnémetek száma, a csehszlovák és a lengyel turisták után folyamatosan a harmadik helyen álló, ún. küldő idegenforgalmi ország az NDK volt. 1977-ben pedig már több turista érkezett az országba, mint a teljes hazai lakosság – ebben a számban azonban benne van minden átutazó is, aki huszonnégy óránál több időt töltött el Magyarországon.¹⁸¹ A látogatók növekvő száma pedig a bevételeket is jelentősen növelte: 1970-ben 1,3 milliárd, 1975-ben 2,1 milliárd, 1980-ban pedig már 5,9 milliárd forint volt az idegenforgalom összesített bevételeinek és kiadásainak pozitív mérlege.¹⁸²

Megjelentek fokozatosan olyan új szolgáltatások, lehetőségek, mint például a nemzetközi kongresszusok, vásárok lebonyolítására alkalmas helyszínek és

¹⁷⁸ HORVÁTH, 2008. 60–83.

¹⁷⁹ Az 1960-as évek viszonylagos nyitottságának-zártságának kérdését tárgyalja: TAKÁCS R., 2015.; TAKÁCS R., 2014.

¹⁸⁰ Idegenforgalmi statisztika, 1978. 1980. 44–45.

¹⁸¹ Idegenforgalmi statisztika, KSH, Budapest, 1973; Idegenforgalmi statisztika, 1974. KSH, Budapest, 1975; Idegenforgalmi statisztika, KSH, Budapest, 1979; Idegenforgalmi statisztika, 1979. KSH, Budapest, 1980; Statisztikai évkönyv, 1980. KSH, Budapest, 1980; Idegenforgalmi évkönyv, 1985. KSH, Budapest, 1986; Idegenforgalmi évkönyv, 1986. KSH, Budapest, 1987.

¹⁸² Idegenforgalmi statisztika, 1978. I. m. 216.; Idegenforgalmi évkönyv, 1981. KSH, Budapest, 1982. 234.

szálláshelyek. Már az 1971-es Nemzetközi Vadászati Világkiállítás¹⁸³ előkészületei is fellendítették a nyugati országokból érkező turizmust, több új, magas színvonalú szállodát adtak át a fővárosban és vidéken is.¹⁸⁴ 1974-től pedig szinte évente tartottak Budapesten egy-egy nagyobb nemzetközi vásárt, kiállítást, kongresszust. A turisztikai látnivalók és szolgáltatások körének kibővítésével a nyugati turisták buszai már nemcsak a két fő terület, Budapest és a Balaton környékén bukkantak fel, hanem az ország vidéki területein is egyre gyakrabban lehetett találkozni nyugati turistacsoportokkal is.¹⁸⁵ Ebben az évtizedben lendült fel a gyógyfürdőkre építő idegenforgalom, az állami gazdaságok méneseiben pedig virágzott a lovas turizmus.

Az 1970-es években egy egységes országimázs kialakítása kezdődött el a sokféle látnivaló, helyszín és program külön-külön reklámozása helyett. A korábbi évek turisztikai képei, a kendős, népviseletbe öltözött, pirospozsgás lányok, a csárdákban felszolgált gulyás és bor, a pusztán bemutatókat tartó csikósok, a lovastúrák és a balatoni lángosok, szüretes és hajókirándulások egyetlen nagy üzenetté álltak össze. Elegendő volt már csak egy-egy képet felvillantani ezek közül, az máris előhívta a többit is: egy kalocsai ruhát viselő lány egyet jelentett a pörkölttel és a magyar vendégszeretettel. A prospektusok címei is ezt az egységes, mindent magában foglaló pirospozsgás-mosolygós országot hirdették: „In Ungarn findet man alles!”, vagyis „Magyarországon mindent megtalál!” Az az országimázs, amely gyakran még ma is jellemzi az ország turisztikai kínálatát és képét, illetve amely máig él a nyugatiakban Magyarországról, ezekben az években szilárdult meg olyannyira, hogy attól ma sem tudunk szabadulni.

Az idegenforgalom mint az állam és polgárai számára folyamatos és biztos bevételeket jelentő gazdasági ág fokozott figyelmet élvezett, a fontosabb desztinációk települései kiemelten fejlesztendőnek minősültek. Mindez elsősorban a *kemény valutával*, azaz konvertibilis valutával fizető nyugati vendégeknek szólt, miközben ezeknek a *kirakathelyeknek* hosszú távú hatása volt a magyar fogyaszt-

¹⁸³ A Magyarországra utazó vadászok iránt az állambiztonság is élénken érdeklődött: 1970–1971-ben például megkísérelték beszervezni az országba rendszeresen vadászni érkező H. J. M. NSZK állampolgárt, feltérképezték itt élő rokonságát, ismerőseit, ám a szervezési kísérlet sikertelenül zárult. ÁBTL 3.2.4. K-2302 „Long”; A „Bognár” fedőnevű ügynök feladata kifejezetten a vadászatra érkező külföldi vendégek megfigyelése volt Tolna megyében, vagyis a gemenci vadászterületeken. Hasonló feladattal volt megbízva „Vadász József” is, ő Zala megyében végezte ügynöki tevékenységét. ÁBTL 3.1.2. M-29766 „Bognár”; ÁBTL 3.1.2. M-37778 „Vadász József”.

¹⁸⁴ KUDAR, 1992. 33.

¹⁸⁵ Uo. 35.

tási szokások, az életmód megváltozásában is. Az idegenforgalomban megnyilvánuló tervgazdálkodás abban is tükröződött, hogy a turizmus szervezése, tervezése és irányítása ugyan állami monopólium volt, azonban minden szezonban egyre nagyobb problémát okoztak az ellátási nehézségek. A kérdés folyamatosan témat adott a helyi lapoknak, 1970 áprilisában a szezonális előkészületekről például így írt a *Somogyi Néplap*: „Biztonsági tartalék a Balatonra. 750 millió forint értékű áru az üdülőknek. Még hozzátétőlegesen is nehéz megállapítani április közepén, hogy például július derekán mekkora a napi vagy heti hús- és hentesáruigénye a Balaton-parti élelmiszerboltoknak és vendéglátóhelyeknek. Ezért – a kötött gazdálkodás keretein belül – lehetőséget kell adni a déli part ellátásáért felelős Somogy megyei Tanács V. B. kereskedelmi osztályának, a kis-kereskedelmi és vendéglátóipari vállalatoknak, hogy az eddigieknél jobban gazdálkodhassanak az áruval. Ennek érdekében a Belkereskedelmi Minisztériumnak biztosítania kell, hogy mindig legyen néhány vagon tartalék, amelyet csak akkor használnak fel, ha hirtelen megemelkedik az üdülőhelyek forgalma.”¹⁸⁶

A probléma nemcsak az élelmiszer-ellátásban, a szállások, szórakozóhelyek szűkösségében jelentkezett, hanem az infrastruktúra hiányos, a nyári tömegekkel nem számoló szerkezetéből is fakadt. A legnagyobb feszültséget a motorizáció terjedésével a közutak zsúfoltsága, a parkolóhelyek hiánya és a szennyvízhálózat nem megfelelő kiépítettsége jelentette, de folyamatosan gondot okozott a kenyér, a friss hús, a zöldség, a legalapvetőbb közszükségleti cikkek hiánya, és az általános zsúfoltság a strandokon, mozikban, parkolóhelyeken.

A Balaton partján vagy például Hévízen egymás mellett nyaralt a szocialista és a kapitalista munkás, életszínvonaluk látványos különbsége pedig mindenki számára nyilvánvaló volt. A korabeli sajtóban felhívták a figyelmet ugyan arra, hogy a Magyarországon nyaralók magas életszínvonala nem jellemző a kapitalista országok munkásaira, hanem az itt nyaralók éppen a munkások kizsákmányolása révén gazdagodtak meg. Erről az okfejtésről azonban hamar kiderült az átlagos nyaraló számára is, hogy nem felel meg a valóságnak. A korszak első időszakában még jellemzőek voltak a nyugati vendégek számára elkülönített strandok, szállodák, parkolók, melyek azonban csak még inkább felhívták az átlagnyaralók figyelmét a különbségekre.

A magyar idegenforgalom egyértelműen a nyugati országokból érkező, konvertibilis valutabevételeket növelő vendégek felé fordult, amiről a keletné-

¹⁸⁶ *Somogyi Néplap*, 1970. április 17. 1.

met állambiztonság már 1972-ben beszámolt egy összefoglaló elemzésben.¹⁸⁷ A jelentést a magyar Belkereskedelmi Minisztérium adatai alapján készítette a budapesti NDK nagykövetség konzuli osztálya. A KSH idegenforgalmi statisztikáiban is közölt adatok alapvetően az idegenforgalom fellendülését tükrözték, mind a nyugati, mind a szocialista országokból érkezők, mind pedig az átutazó, azaz tranzitforgalom esetében. A Stasi helyzetértékelő jelentése is kiemelte, hogy az országos és a helyi szervek egyaránt nagy erőfeszítéseket tettek a nyugati turisták számának növelésére. Az 1972-es szezonban 1,3 milliárd forintnyi valutabevételt jelentettek a kapitalista országokból érkező turisták.¹⁸⁸

A nyereség növelésének központi szándéka mellett megjelent a nyugatnémet márka a kiskereskedelembe, a szolgáltatások, a maszekok, a magán szállások tulajdonosainak forgalmában is, ami szemet szűrt az NDK diplomatáinak. Az összefoglaló készítői azonban már ekkor felhívták a figyelmet arra, hogy a keletnémet turisták számára a magyar tartózkodás idejére előírányzott napi forintösszeg nem elegendő. Konkrét adatokkal igazolták, hogy az előírt 80 forintból nem lehet finanszírozni a szállást és az étkezést, így a keletnémet turisták eleve rá voltak kényszerítve, hogy különböző trükkökhöz folyamodjanak a nyaralásuk idején.¹⁸⁹

A magyar nyarak, az 1960-as évektől már ideológiától és politikai propagandától mentes nagy balatoni európai olvasztótégely emlékezete hízolgően pozitív képet fest Magyarországról. Az 1970-es évek második felében nyugatnémet turisták számára készült az a prospektus, melynek címlapján a következő áll: „A Balaton olyan, mint az első szerelem. El lehet hagyni, de sosem lehet elfelejteni.”¹⁹⁰ A keletnémet turisták számára is meghatározó élmény volt egy-egy balatoni nyár: „Magyarországon egy 'csipetnyi nyugatot' lehetett érezni. Olyan autókat és motorokat láttunk, amiket amúgy csak akkor, ha valahová az NSZK-ból érkeztek vendégek. Az álmok színes világa volt. Volt olcsó konzervananasz, és csodálatos cipők és ruhaneműk képekkel és feliratokkal, Tarzan, Abba, Mustang, stb.”¹⁹¹

Magyarország a nyugatias konzumkultúra országaként, Budapest világvárosként jelenik meg a visszaemlékezésekben, miközben a balatoni túlszűfoltság és a keletnémet turisták egyre nagyobb mértékű pénzhiánya is minden interjúban felmerül, ahogyan egy hetvenes évek végi nászút történetében is: „A férjem

¹⁸⁷ BStU MfS HA VI. Nr. 15719. 21–40.

¹⁸⁸ Idegenforgalmi Statisztika, 1978. I. m. 216.

¹⁸⁹ BStU MfS HA VI. Nr. 15719. 33–36.

¹⁹⁰ Ungarn. Gute Laune, Harmonie, Entspannung. [Magyarország. Jó hangulat, harmónia, kiakapcsolódás.]

¹⁹¹ FRIEDREICH, 2011. 82.

diák volt, és az egyetemen keresztül szerzett szállást egy budapesti kollégiumban, egy hétre 25 márkáért. Vonattal utaztunk. Nagyon spártaian étkeztünk, fehérkenyér és paprika, mivel a forint annál sokkal értékesebb volt, hogy »felzabáljuk«. De nem pulóvereket vettünk, vagy ilyesmit, hanem szinte kizárólag könyveket – *A fehér cápától a Nagy gyógynövénykönyvig*. A nagy budapesti német nyelvű könyvesboltban voltak nyugati könyvek is. Ezenkívül egész Budapestet bejártuk, mindent megnéztünk, ami történelmi szempontból érdekes volt. És teljesen odavoltunk, amikor valaki megszólított minket, hogy »akarnak pénzt váltani?«. Természetesen akartunk, és elővettük a keletnémet márkánkat. »A francba!« – mondta a másik, amikor látta, hogy nem NSZK-márkánk van, és elviharzott. És mi? Mi büszkék voltunk, hogy nyugatnémetnek néztek minket!¹⁹²

Az NDK-ba hazavitt könyvek aztán a rokonságban és a barátok között is nagy becsben tartott kincsekként vándoroltak kézről-kézre, megsokszorozva és meghosszabbítva így módon a magyarországi nyaralások emlékét. Többen saját maguknak küldtek haza képeslapot Budapestről, hogy a hazaérkezés után is újraélhessék a nyaralás pillanatait, ahogy például az a keletnémet házaspár, akik Budapesten jegyezték el egymást, majd szinte minden évben újra Magyarországra jöttek. Mások emlékalbumokat készítettek a nyaralásukról, amelyekbe a képeslapok és térképek mellett a vonatjegyeket, belépőket, hajójegyeket is beraasztották.¹⁹³ A Balaton partján rendezett koncertek, az – NDK-belihez képest – virágzó ifjúsági kultúra vonzotta a fiatalokat is: „Na igen, Magyarország ugye mindig valami más volt, mint a többi ország a kelet-európai blokkban. Magyarországon mindig volt egy olyan ablak, egy félig nyitott ablak a nyugati világ felé. És hát emiatt mentünk mindig Magyarországra. Hát például több kultúra volt, mármint amit meg lehetett vásárolni, zene és hasonlók. És ez mindig vonzotta az embert, hogy Magyarországra menjen nyaralni.”¹⁹⁴

Az 1970-es években a szocialista Magyarország még igyekezett fenntartani a látszatot, de a gazdasági kényszerek nyomán bővített idegenforgalom, az eleinte még csak résnyire és ellenőrzötten, ám mégiscsak megnyitott határokon át egyre feltartóztathatatlanabban áramolhattak a nyugati fogyasztói világ termékei, életmódmintái. A keleti blokkon belüli különbségek, a nyitottság, illetve zártság különböző fokozatai nyomán egyre mélyültek az eltérések az egyes szo-

¹⁹² Uo. 83.

¹⁹³ HAASE-TOGAY, 2009.

¹⁹⁴ Deutsche Einheit am Balaton. Interjú Klaus Bobachhal. Collegium Hungaricum, Berlin, 2008. (Készítette: Gusztáv Hámos)

cialista országok között, ami az utazási szabadság mértéke, a beutazó nyugati turisták engedélyezett száma mellett az árukínálatban, a kulturális fogyasztási lehetőségekben is érzékelhetően megnyilvánult, a globálissá váló turizmus egyre nagyobb mértékben átjárta a keleti tömböt is. Egyre vonzóbbak lettek azok az országok, melyek a bezártságon belül a lehető legnagyobb nyitottságot engedélyezték, vagy legalábbis a nyitottság érzetét sugározták saját lakosaik és a keletről vagy éppen nyugatról érkező turisták felé.

Az idegenforgalom állambiztonsági ellenőrzése

A Magyarországra irányuló idegenforgalom változása, mennyiségi növekedése határozta meg a magyar állambiztonsági szerveknek a turizmus ellenőrzésére vonatkozó átalakuló érdekeit, céljait, szempontjait is. Az 1950-es évek végének, a hatvanas évek első felének aktív állambiztonsági ellenőrzésétől, az ellenségképek részletes kategorizálásától a nyolcvanas évek már-már ellenőrizhetetlenné váló tömegturizmusához vezető folyamatban a hetvenes évek jelentette az átmenetet. Ezt a történetet egy rendhagyó külső tényező is befolyásolta. A Berlini Fal és a belnémet határ által kettészakított számos család, rokon és barát a balatoni nyaralásokon keresztül tartotta egymással a kapcsolatot – a keletnémet állambiztonság élénk figyelmétől kísérve.¹⁹⁵

Az idegenforgalom ellenőrzése a korszakban alapvetően a Belügyminisztérium illetékességébe tartozott, azonban ez a tevékenység megoszlott több eltérő feladatkörű, a BM alá tartozó részleg között. Egyik legfontosabb ilyen egység volt a Határőrség, illetve a BM KEOKH, a Belügyminisztérium Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatala, ahol a beutazni szándékozó külföldiek útlevél és vízum kérvényeit elbírálták. A BM KEOKH 1948-ban jelent meg először ezen a néven, amikor a határrendészettel együtt az ekkor kialakított BM ÁVH-hoz került, és a „B” ügyosztályhoz tartozott, a külföldi elhárítás és a határon túli hírszerzés mellett. Az egység később is az önálló ÁVH, majd pedig ismét a BM ÁVH része maradt,¹⁹⁶ melynek feloszlása után 1962-ig önállóan, a különböző ügyosztályok mellett működött a KEOKH és az Útlevél Osztály. 1962-ben ismét átalakították a belügyi szerveket, ekkor a KEOKH feladatai révén a III/II. Csoportfőnökség, vagyis a Kémelhárítás tevékenységét támogatta, annak

¹⁹⁵ Bővebben lásd SIACHTA, 2016.

¹⁹⁶ CSEH, 1999a. 75–81.; KRAHULICSÁN, 2013a. 349–355.

7. osztályaként. Feladata „a Magyarországra utazó külföldi állampolgárok ellenőrzése és vízummal való ellátása” volt.¹⁹⁷ A KEOKH ekkor elkülönült a kiutazó magyarok útleveleinek ügyintézésétől, ami az önállóan működő III/3. Útlevel Osztály feladata lett.¹⁹⁸

A beutazó külföldieket alapvetően két kategóriára osztotta a korabeli idegenforgalmi tervezés, illetve a statisztika: szocialista és nem szocialista országokból érkezőkre. Ezt tovább finomította az utazás célja alapján a Belügyminisztérium illetékes szervei által kiadott vízum, melynek három fő csoportja volt ekkor, a rokonlátogató, turista-, valamint az ún. hivatalos vízum. Ez a különbségtétel a korabeli idegenforgalmi statisztikákban már nem jelent meg, viszont az állambiztonság adatai között igen.¹⁹⁹

Fontos megkülönböztetnünk az egyre növekvő mértékű idegenforgalom révén beutazó tömegek ellenőrzését, a határátléptetés rutinszerű folyamatát és szabályozását, ami alapvetően a Határőrség feladata volt, és azokat az állambiztonsági szempontokat, melyek az idegenforgalom révén az ún. „legális behatolási csatornákon” keresztül érkezők elhárítására vonatkoztak. A két szélső pont, a rutin és a kémelhárítás között teremti meg a kapcsolatot a KEOKH, ahol a BM nyilvántartás alapján engedélyezik a beutazást, vagy utasítják el a belépésre jelentkező, vízumot igénylő külföldiek kérelmét.

A szezonálisan megnövekedő határforgalomban 1958-tól kezdve folyamatosan hoztak különböző könnyítéseket, melyek az első években csak a szocialista országok állampolgáira vonatkoztak, például vízummentesség, kishatár-forgalom. 1964-ben vezették be az első, nyugati turistákat érintő olyan rendelkezést, ami megkönnyítette számukra a beutazást: a június 15. és szeptember 15. közötti 3 hónapos időszakra kedvezményes vízumot válthattak. 1964-ben a belépésre jelentkezők vízumkérelmét is elbíráló KEOKH állandó kirendeltséget telepített a 11 legnagyobb közúti határátkelőhelyre, valamint a Ferihegyi repülőtérre és a Belgrád rakparti hajókikötőbe, az ügyintézés meggyorsítása érdekében.²⁰⁰

¹⁹⁷ ÁBTL 4.2. 10-24/23/1967. A Belügyminiszter 023/1967. sz. Utasítása. 1.

¹⁹⁸ Az állambiztonság 1972-es átszervezése során a KEOKH tevékenységének megfelelő feladat a III/II. Csoportfőnökségnél maradt, konkrét megnevezése azonban nem szerepel az egyes osztályok között. Az 1980-as években keletkezett iratokon már a KEO (Külföldieket Ellenőrző Osztály) rövidítés szerepel, mint a BM ORFK Igazgatásrendészeti Csoportfőnökség egysége. CSEH, 1999a. 78–84.; KRAHUCSÁN, 2013a. 359–364.

¹⁹⁹ Lásd például ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbovárdi járás területére”.

²⁰⁰ Bozsik János: A BM idegenrendészeti munkájának néhány problémája. *Belügyi Szemle*, 1966/5. 16.

Az 1960-as évek második felében sorban adták át az új határátkelőhelyeket, illetve a már meglévő épületeit korszerűsítették.

Az 1960-as évek elejétől növekvő számban beutazó külföldiek ellenőrzése, az állambiztonsági vagy közbiztonsági szempontból veszélyesnek minősülő személyek kiszűrése a BM KEOKH feladata volt. Ennek a munkának legfontosabb pillére az az adatbázis volt, amelyben minden olyan külföldi állampolgárról folyamatos nyilvántartást vezettek, akinek belépése „sértheti a Magyar Népköztársaság érdekeit”. A külföldi turisták rendészeti jellegű ellenőrzése mellett a Belügyminisztérium keretein belül működő állambiztonság is foglalkozott velük. A kémelhárítással foglalkozó BM III/II. Csoportfőnökség és alosztályainak feladata az „idegenforgalom révén legálisan beutazó külföldiek” ellenőrzésére is kiterjedt.²⁰¹

Az idegenforgalom állambiztonsági szempontú ellenőrzése alapvetően a kémelhárítás hatáskörébe tartozott, mely elé új feladatokat állított az 1956 után, konkrétan 1958-tól egyre növekvő számú beutazó turista. Különösen a nyugati vendégek számának megemelkedése volt belügyi szempontból aggasztó, 1956 előtt a kémelhárítás számára gyakorlatilag „csak” az országban tartózkodó külföldiek ellenőrzése jelentett feladatot. 1959-ben a belügyminiszter parancsban foglalta össze a helyzetet és adott iránymutatást az idegenforgalommal kapcsolatos teendőkről az állománynak: „Számos adat bizonyítja, hogy az imperialista hírszerzőszervek és fedőszervei, visszaélve a Magyar Népköztársaságnak a békés együttélésre és a konszolidálódásra irányuló politikájával, egyre nagyobb mértékben igyekeznek felhasználni az ún. legális behatolási lehetőségeket. [...] Az 1958. év során több megbízható adatot szereztünk arra vonatkozóan, hogy az imperialista hírszerzőszervek – és fedőszerveik – egyre fokozódó erőt vetettek be e lehetőségek felhasználására. Ugyanakkor megállapítottam, hogy a BM illetékes szerveinek elhárító intézkedései nincsenek kellően összehangolva, az egyes szervek egymástól független elhárító intézkedéseket tesznek és különállóan küzdenek a legális csatornák lehetőségeit felhasználó ellenség ellen.”²⁰²

A belügyi szervek 1962-es átalakítása nyomán is kirajzolódott a hangsúlyeltolódás a turistaként Magyarországra utazó nyugati állampolgárok ellenőrzése felé. A III/I. Hírszerző Csoportfőnökség fő feladatai között szerepelt „az ellen-

²⁰¹ Mivel alapvetően a beutazó idegenforgalom ellenőrzésének bemutatására fókuszálok, így csak az ezzel foglalkozó részlegek szervezeti átalakulásait, tevékenységét és feladatkörét mutatom be részletesebben, a III/I. Csoportfőnökség, a Hírszerzés tevékenységére nem térek ki.

²⁰² ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. Belügyminiszter 4. sz. Parancs és Végrehajtási utasítás, 1959. 1.

séges hírszerző szervek objektumainak, fedőszerveinek, terveinek és módszereinek felderítése”, valamint „az ellenséges emigráns szervezetek bomlasztása”. A szintén ekkor létrehozott III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség fő feladata pedig a beutazó külföldiek ellenőrzése és vízummal való ellátása mellett „a nyugati hírszerző szervek rezidentúráinak és ügynökeinek felderítése, tevékenységük elhárítása” lett.²⁰³

A *Belügyi Szemlében*, a Belügyminisztérium havonként megjelenő belső szakmai lapjában folyamatosan közöltek cikkeket az idegenforgalomban rejlő veszélyekről. A rendszertipikus belügyi szemléletet jól tükrözi az alábbi, 1966-ban megjelent cikk: „Az ellenőrzés fontosságát – amely egyébként minden rendészeti munkának velejárója, csak fokozza a körülmény, hogy a kapitalista országokból nemcsak jóindulatú és pihenni vágyó emberek érkeznek hazánkba. A nyugati országok hírszerző szervei igyekeznek kihasználni a legális beutazási lehetőségeket ellenséges tevékenységük fedésére, és politikai, katonai, gazdasági hírszerző-tevékenységet próbálnak kifejteni. A beutazó kapitalista országok állampolgárai kémkedés, izgatás, embercsempészás, árucsempészás büntettét, továbbá a devizagazdálkodást sértő büntetteket követtek el, ellenséges propagandaanyagokat csempészték hazánkba, valamint a hazai belső reakciós elemeket segítették, támogatták, bátorították, stb.”²⁰⁴

A kémtevékenység gyanúja mellett a nyugati turisták létszámnövekedésének legfőbb veszélye a nyugati „diverzió terjedése, a fellazító politika”, ami alapvetően a nyugati életstílus csábításaként jelent meg.

Az idegenforgalom változásaira – többnyire igen lassan, de – az állambiztonság is reagált, a növekvő számú turista ellenőrzése egyre specializáltabb állambiztonsági tevékenységet hívott életre. Ezt a hálózati személyek, vagyis a besúgók mellett az ún. hivatalos kapcsolatok és a társadalmi kapcsolatok is segítették. Hivatalos kapcsolat volt minden olyan vezető beosztású személy, aki „hivatalból”, a pozíciójából fakadó helyzetéből adódóan támogatta a főállású tisztek munkáját, akár egy-egy konkrét ügyben eseti, akár folyamatos segítségről volt szó. Az ún. társadalmi kapcsolatok pedig meggyőződésből, „hazafias alapon” segítették a belügyi munkát, melynek alapja szintén a munkahelyi lehetőségeik kihasználása volt.²⁰⁵ Az idegenforgalom területén dolgozóknak nemcsak az információk átadásában volt jelentős feladatuk, hanem gyakran segítették az operatív munkát is.

²⁰³ CSEH, 1999a. 77–80.

²⁰⁴ Bozsik János, i. m. 19. Kiemelés az eredetiben.

²⁰⁵ ORGOVÁNYI, 2013. 497–501.

Az országba beutazó külföldiek ellenőrzésének feladata először 1961-ben érte el azt a szintet, amikor a BM II. Főosztályán javaslat született „a társadalmi segítség megszervezésére a kapitalista országokból beutazó állampolgárok közötti elhárító munkára vonatkozóan”.²⁰⁶ A javaslat alapjául olyan információk szolgáltak, amelyek szerint a megnövekedő idegenforgalom révén „az ellenséges hírszerzés nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a legálisan beutazók között hírszerzőtisztakat és ügynököket küldjön be futár, felderítő, tanulmányozó és beszerző feladatokkal”.²⁰⁷ A javaslat szerint már 1958-ban felismerték a fokozódó idegenforgalom révén jelentkező problémákat, de az addigi intézkedések nem voltak elég hatékonyak.²⁰⁸ A javaslat legfontosabb elemei a hatékonyság fokozása érdekében – a belügyi szervek egységeit és személyi állományát érintő intézkedések mellett – a belügyi munka társadalmi támogatottságának megerősítésére irányultak. Eszerint az egyes minisztériumokban nem a megfelelő személyek foglalkoztak a beutazó szakemberekkel és a kiutazók felkészítésével, a beutazók mellé gyakran nem kellőképpen „felvilágosított” tolmács és idegenvezető került, ráadásul a vendégeket gyakran olyan nehézipari üzemekbe vitték látogatásra, amelyekben akár hadi célú termelés is folyhatott.²⁰⁹

Míg az 1960-as évek elején igyekeztek minden nyugati turistacsoportot, szállodát, utazási irodát, tolmácsot és maszekot ellenőrizni, ez a felfokozott figyelem a beutazók számának gyors növekedésével szükségszerűen csökkent. Az ún. „legális behatolási csatornák” ellenőrzésében kiemelten fontos szerepet kapott az IBUSZ, melynek nem csak telepített idegenvezetői, de a nyugati kirendeltségek dolgozói is – magától értetődő természetességgel, lényegében hivatalból – segítették az állambiztonság tevékenységét. Több fennmaradt dokumentum is alátámasztja az idegenforgalom területén dolgozók bevonását az állambiztonság ellenőrző, kémelhárító tevékenységébe. A szállodák, éttermek alkalmazottai,²¹⁰ középvezetői mellett az ún. „társadalmi kapcsolatok” kihasználása szempont-

²⁰⁶ Open Society Archive (továbbiakban: OSA) Online Archívum BM Parancsgyűjtemény. 10-61/2/1961. számú javaslat a társadalmi segítség megszervezésére a kapitalista országokból beutazó állampolgárok közötti elhárító munkára vonatkozóan, 1961. január 16.

²⁰⁷ OSA Online Archívum BM Parancsgyűjtemény. 10-61/2/1961.

²⁰⁸ Uo. 3.

²⁰⁹ Ugyanezt a problémát tárgyalta a BM és a KB Adminisztratív Osztálya közel egy hónappal később, 1961. február 20-án kelt javaslatában is, melyet a PB-hoz címeztek. REHÁK, 2009a. 113.

²¹⁰ Társadalmi kapcsolat volt például a tihanyi Hotel Lídó portása, aki a megfigyelés alatt álló nyugati turisták pontos adatai mellett, azok mozgásáról is folyamatosan tájékoztatást adott, valamint az operatív technika beszerelése idejére a szállodai szoba kulcsát is átadta, amikor a vendégek több órás kirándulásra indultak. ÁBTL 3.1.5. O-13535 „Berlini”.

jából is kiemelten fontos volt az IBUSZ. Mint a magyarországi idegenforgalom monopolhelyzetben lévő szervezete, nemcsak a beutazó külföldi, hanem a kiutazó magyar turisták ellenőrzése szempontjából is fontos pozícióban volt.

Az állambiztonság helyzete és szempontjai az 1960-as évek derekától váltak ellentmondásossá. Az idegenforgalom egyre pozitívabb politikai megítélése mellett – vagy inkább annak ellenére – 1966-ban belügyminiszteri szintű parancsot adtak ki az „imperialisták fellazító politikája elleni harcáról és a további feladatairól”²¹¹ címmel, melyben a konkrét belügyi feladatokat a nemzetközi helyzet elemzése előzte meg: „Az MSZMP és kormányunk következetes harca és e harc eredményei a békés egymás mellett élés politikájának érvényesítéséért, nagymértékben hozzájárultak hazánk nemzetközi tekintélyének növekedéséhez. [...] Az imperialista országok kormányai és hírszerző szervei a szélesedő kapcsolatokat a saját ellenséges céljaikra akarják kihasználni. Nyilvánvaló, hogy a kapcsolatok a kapitalista országokkal nemcsak számunkra nyitottak lehetőségeket, hanem az imperialisták számára is. A kérdés operatív vizsgálatán túltekintve például az ideológiai harcban ez nem pusztán a ráhatás lehetősége, hanem kölcsönhatást is előidéz. [...] Mivel harcról van szó, ez veszélyeket is rejt magában. A külső ellenséges erők a legális lehetőségeket felhasználva kémkednek, közvetlen kapcsolatba kerülnek a belső reakciós elemekkel, ösztönzést, erkölcsi-, politikai- és nem utolsósorban anyagi támogatást nyújtanak nekik. A belső reakciós szervezkedések és a külső ellenség között a kapcsolat mindjobban a legális érintkezési lehetőségek felhasználásával történik.”²¹²

A parancs főként a kémelhárítás számára fogalmazott meg feladatokat, kijelölve azokat a csoportokat, akiknek az ellenőrzését nemcsak hogy továbbra is fenn kellett tartani, de még annak fokozását is szükségesnek látták: „Jobban kell differenciálni, a kapitalista államokból beutazók, átutazók között érkező, ellenséges tevékenységet folytató személyek felderítésére irányuló kutató munkában, elsősorban a következő kontingensek tekintetében: [...]

- c) rokonlátogatás címén fontos katonai (és népgazdasági) objektumaink környékére érkezők,
  - d) turistaként beutazó kapitalista közélet, vagy egyéb jelentős személyek,
- [...]

²¹¹ ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0024. számú parancsa, Budapest, 1966. június 3.

²¹² Uo. 1.

4. A központi és megyei (budapesti) osztályok növeljék hálózatukat és javítsák meg a hálózati munka minőségét is ott, ahol nagyobb számban fordulnak meg a kapitalista országok állampolgárai, mindenekelőtt az idegenforgalomban érintett területeken, a Balaton partján, a Dunakanyarban, a jelentős forgalmat bonyolító vidéki városokban, valamint a kitelepített svábok által leggyakrabban látogatott területeken.”²¹³

Az 1970-es évekre a belügyi szervek már felhagytak a tömegesen érkező és legalisan beutazó turisták közötti ellenségek és kémek szisztematikus keresésével, figyelmük egyre inkább azok felé fordult, akik – feltételezésük szerint – valóban bűncselekményeket szándékoztak elkövetni az országban: csempészést, embercsempészést folytattak vagy terveztek, valutabűntetteket, közlekedési kihágásokat követtek el.²¹⁴ A beutazó nyugatiak és a Balatonnál találkozó németek aktív megfigyelése is fokozatosan kikerült a magyar állambiztonság érdeklődésének elsődleges köréből ebben az évtizedben. A figyelem fókusza a kiemelt üdülőkörzetekben élő magyar állampolgárok nyugati kapcsolataira, esetleges disszidálási, házassági terveinek felderítésére helyeződött át.

Az 1972-ben ismét átszervezett állambiztonság részlegei közötti feladatmegosztás tovább differenciálódott és konkretizálódott. A Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökségének 1972-ben miniszteri parancsban kiadott ügyrendje²¹⁵ szerint a Csoportfőnökség fő feladata „a Magyar Népköztársaság védelme az ellenséges hírszerző szervek tevékenységével szemben, annak megelőzése, felderítése, megszakítása, leleplezése az ügyrendben biztosított nyílt, vagy titkos operatív eszközök és módszerek alkalmazása útján”.²¹⁶ Az egységen belül több osztály jött létre, melyek között területi alapon megosztották az addigi legfőbb feladatot, a nyugati hírszerző szervek tevékenységének elhárítását. A Magyarországra beutazó turisták száma alapján kiemelkedő nyugati országok hírszerző szervei elleni elhárítás is külön osztályt kapott: míg a III/II. 2. Osztály kizárólag az NSZK és Ausztria hírszerző szerveinek elhárításával foglalkozott, addig a 3. Osztály az összes többi európai NATO-tagállam és semleges ország hírszerzőinek elhárítását végezte.²¹⁷

²¹³ Uo. 2–3.

²¹⁴ Juhász Zoltán–Szabó Károly: Az 1972. évi idegenforgalom főbb bűnügyi tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 1973/6. 19–24.

²¹⁵ ÁBTL 4.2. 38-28/5/1972. A Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség ügyrendje. 1972. június.

²¹⁶ Uo. 7.; Tóth E., 2011.

²¹⁷ ÁBTL 4.2. 38-28/5/1972. 4.

A földrajzi és a tematikus munkamegosztás mellett külön létrehozták a III/II. 8. Osztályt az idegenforgalmi elhárítás céljára. Fő feladatai között szerepelt „az amnesztiával hazatértek” közötti elhárítás, valamint, hogy „felderíti, leleplezi, megszakítja az idegenforgalom fedésével folytatott ellenséges tevékenységet a rendelkezésre álló lehetőségek (FEP-ek,²¹⁸ vám, bel- és külföldi utazási irodák stb. operatív ellenőrzése) felhasználásával.”²¹⁹

Az ügyrend külön foglalkozott a megyei rendőr-főkapitányságok III/II. osztályai feladatának meghatározásával,²²⁰ mely szerint legfontosabb „a kémelhárítás általános védelmi és kutató, szűrő tennivalók ellátása”, vagyis „ennek megfelelően a következőket kötelesek teljesíteni:

- a) a megye területén élő olyan külföldiek ellenőrzését, akik legális fedéssel rendelkeznek kémtevékenység kifejtésére (külföldi tudósítók, ösztöndíjasok, műszaki és egyéb szakemberek, stb.);
- b) a lakosság egyes, ellenséges kémszervezetek bázisául szolgáló rétegeiben a kutató, felderítő munkát (az NSZK-val kapcsolatot tartó német ajkúak, görög emigránsok, stb.);
- c) a hadiipari objektumok, a vasúti közlekedés és a posta preventív biztosítását (csak azokban a megyékben, ahol békeidőszakban is hadiiparnak minősülő objektumok, illetve posta- és vasút-igazgatóságok vannak);
- d) titkos objektumok (magyar és szovjet katonai egységek, kormányobjektumok) környezetének védelmét;
- e) az amnesztiával hazatérő, ellenséges tevékenységgel gyanúsíthatók körében a kutató, felderítő munkát;
- f) az államtitok védelmét;
- g) az idegenforgalom felhasználásával folytatott ellenséges tevékenység felderítését és az ehhez szükséges operatív lehetőségek biztosítását;
- h) a beutazók operatív ellenőrzését a KKA²²¹ értesítési rendszere alapján, a központi kutató osztály irányításával;
- i) a kiutazók preventív operatív védelmét és szükség szerinti ellenőrzését;
- j) az állandó, vagy ideiglenes jelleggel területünkön tartózkodó külföldiek és magyar állampolgárok közötti gyanús kapcsolatok felderítését.”²²²

.....
²¹⁸ Forgalom Ellenőrző Pont

²¹⁹ ÁBTL 4.2. 38-28/5/1972. 20.

²²⁰ Uo. 27–28.

²²¹ Központi Kémelhárítási Adattár. CSEH, 1999b. 300.

²²² ÁBTL 4.2. 38-28/5/1972. 28.

Az idegenforgalom területén végzett elhárító munka részleteiből kitűnik, hogy mely csoportokat, egyéneket tartották ekkor állambiztonsági szempontból veszélyesnek, illetve mely objektumok, intézmények minősültek a külső ellenséggel szemben megvédendőnek. A beutazó turisták növekvő tömegei mellett fokozottan veszélyesnek tekintették azokat a nyugati állampolgárokat is, akik valamilyen tudományos, kulturális, vagy üzleti kapcsolat révén, hivatalos úton, azaz hivatalos vízummal érkeztek az országba, meghívólevéllel rendelkeztek, viszont utazásuk célja az állambiztonság szemszögéből eleve magában hordozta a kémkedés gyanúját. A kelet-európai állambiztonsági gyakorlat tükröképét feltételezték, miszerint a másik blokkból érkező vendéget utazása előtt szinte törvényszerűen megkönyékezi a helyi titkosszolgálat is beszerzés céljából, illetve azt is feltételezték, hogy az ilyen jellegű titkos kapcsolatok nyugati partnerei is előbb-utóbb beutaznak majd az országba. Különösen az NSZK-val 1973-ban felvett diplomáciai kapcsolatok nyomán megélenkülő hivatalos kulturális, illetve tudományos, majd egyre kiterjedtebb gazdasági kapcsolat jelentett ütközőpontot az ország külpolitikai, külgazdasági és az állambiztonság kémelhárítási szempontjai között.²²³

A kémtevékenység gyanúja mellett a nyugati turisták létszámnövekedésének legfőbb veszélye a nyugati „diverzió terjedése, a fellazító politika”, ami alapvetően a nyugati életstílus csábításaként jelent meg az állambiztonság szóhasználatában – és helyzetértékelésében is. Ezen logika szerint a nyugatiakkal való ismeretség, kapcsolattartás egyenes következménye a disszidálás, de legalábbis annak tervezése. Az idegenforgalom területén végzett kémelhárító tevékenységről a BM Rendőrtiszti Főiskolán készített szakdolgozatában egy siófoki őrnagy a következőképpen jellemezte a virágzó balatoni idegenforgalom következtében a korszakban kialakult helyzetet: „A szálloda és vendéglátóiparban dolgozó, magánházas üdültetésben résztvevő több ezer személynek van közvetlen ismerősi, baráti, üzleti kapcsolata nyugati állampolgárral. Nagy számban kapnak ezek nyugati meghívást, értékes ajándékokat, megsértik vám- és devizarendelkezéseinket. Az országos átlagot lényegesen meghaladó arányban utaznak ki területeinkről magyar állampolgárok nyugati országokba turistaként. E kapcsolatok-

---

²²³ A német és francia nyelvterületre utazó, többnyire magasan kvalifikált és nyelvtudással is rendelkező szakembereket kiutazásuk előtt rendszerint felkereste az állambiztonság, „eligazították”, majd hazatérésük után beszámolókat készítését kérték tőlük. Például: ÁBTL 3.2.3 Mt-1433/1. „Bajkai”; ÁBTL 3.2.3. Mt-739 „Bérchezyi Albert”; ÁBTL 3.2.1. Bt-188 „Bérchezyi Albert”

ból táplálkozik a külföldre csábítás, a nyugati életforma idealizálása, a jogellenes külföldönmaradások jelentős száma.”²²⁴

A szakdolgozat alapvetően az állambiztonság 1972-es átszervezésének megyei szintű feladataira, illetve eredményeire koncentrált. A létrehozott új alosztály fő feladata Siófokon is „a kémelhárítás hatáskörébe tartozó bűncselekményekre utaló adatok, tények, körülmények, emberi magatartásformák felderítését célzó kémelhárító felderítő, szűrő-kutató munka végzése”²²⁵ volt. A tapasztalok összefoglalása szerint: „A nyugati speciális szolgálatok és propaganda szervek az idegenforgalmat mint legszélesebb behatolási csatornát felhasználják hazánk ellen és ún. »harmadik-országos« tevékenység folytatásával más szocialista országok ellen. A nyugati beutazások számával arányosan nőtt az olyan kategóriába tartozó személyek száma, akik a kémelhárítás szempontjából potenciálisan veszélyt jelentenek [...]. A budapesti nyugati külképvisletek rezidentúrái, a szomszédos szocialista országokból nagy számban beutazó ugyanilyen diplomaták maximálisan törekednek az idegenforgalmat kihasználni.”²²⁶

A szocialista „baráti” országokból érkező nyaralókkal is voltak azonban problémák: „Munkatapasztalatok és a baráti állambiztonsági szervekkel fenntartott információcsere eredményeként az is megállapítható, hogy az ide beutazó szocialista országú turisták jelentős hányada a nyugati országokban élő rokoni, baráti vagy bűnös kapcsolatával való találkozás céljából utazik be területünkre. Legtöbbször ezek anyagi támogatásával biztosítják tartózkodásuk költségeit is. Külföldre csábítás, embercsempész tevékenység elősegítése, szervezése rendszeren előfordul e kategóriában.”²²⁷

A kémelhárítás feladatainak általános meghatározásával és az országos, illetve a helyi helyzetértékelésekkel szemben azonban az egyes eseteket rögzítő iratok, illetve az ügynöki munkadossziék tanúsága szerint az állambiztonság érdeklődése az 1970-es években egyre inkább a lakosság nyugati ismerőseire, rokonaira, a nyugati turistákkal való véletlenszerű érintkezéseikre vagy tartós kapcsolataira irányult. A növekvő forgalom mellett azonban erre csak szűrő-próbaszerűen volt lehetőség, ezt példázza a fonyód-alsóbélatelepi „Balaton” fedőnevű ügynök munkadossziéja. A dosszié révén a hetvenes években zajló

²²⁴ ÁBTL 4.1. A-4127. Az idegenforgalom területén – különösen a Balaton térségében – folytatott kémelhárító felderítő szűrő-kutató munka és vezetői feladatai. Szakdolgozat. Készítette: Lukács János rendőr őrnagy (BM Somogy megyei Rfk.) III/II. Alosztály, Siófok, 1986. 7.

²²⁵ Uo. 4.

²²⁶ Uo. 6.

²²⁷ Uo. 7.

idegenforgalommal kapcsolatos állambiztonsági tevékenység egészéről is benyomást szerezhethünk, miközben a balatoni nyarak hétköznapi történetének kivételes forrásaként is olvashatjuk.²²⁸ A nyaralók és nyaraltatók megfigyelése alapvetően az állambiztonsági paranoia kiszolgálásának céljával történt. A be-súgók jelentései azonban az ilyen irányú információéhség kielégítése mellett olyan részleteket is rögzítettek a nyaralások mindennapjairól, egyszerű üdülési szokásokról, melyeket más, az életmódtörténet szempontjából hagyományosnak tekinthető forrásokból, fényképekből, képeslapokból, filmfelvételekből nehezen vagy egyáltalán nem ismerhetnénk meg.

A „Balaton” fedőnevű fiatal nő a település kempingjének portáján dolgozott, foglalkoztatása első szakaszában az ott együtt nyaraló nyugat- és keletnémet turistákról adott jelentést, amit a magyar állambiztonsági szerv továbbított az NDK-állambiztonság, a Stasi síófoki képviselőjének.²²⁹ A közös német családi nyaralások azonban egyre kevésbé voltak *operatív szempontból* érdekesek a magyar belügy számára, így az ügynököt az évtized második felében már inkább a helybeliek nyugati kapcsolatairól kérdezték. A dossziében szereplő jelentések – a tartótiszt utasításainak és kérdéseinek megfelelően – ezért egyre kevésbé szóltak a beutazó külföldiekről, vagy az együtt nyaraló NSZK- és NDK-állampolgárokról. Egyre több jelentést kértek viszont az idegenforgalommal kapcsolatos munkahelyeken – bank, pénzváltó, ÁFÉSZ – dolgozó helyi lakosokról, „Balaton” közvetlen munkatársairól, szomszédairól, ismerőseiről, illetve azok külföldi kapcsolatairól, utazásairól. Az 1974-es szezonban például a következő jelentést adta: „Gy. R. a bélételepi »Napsugár« nyaralótelepen dolgozott mint szobaasszony. Jelenleg felmondási idejét tölti, mivel 1974. IX. 1-én férjhez megy. Leendő férje N.Sz.K. állampolgár, egyetemista, angol-történelem szakos tanár lesz. 1973 nyarán ismerkedtek össze a nyaralótelepen. Anyagilag a vőlegény szülei fogják őket támogatni, nekik kisebb porcelán üzemük van.”²³⁰

A korabeli közbeszédben egyre inkább előtérbe került a növekvő idegenforgalom révén különösen a kiemelt üdülőkörzetekben megfigyelhető anyagiasság, a nyugati turisták életszínvonalának csábító jellege, ami ilyen módon az állambiztonság érdeklődését is felkeltette. Az 1976-os szezontól kezdve eltűntek az ügynök foglalkoztatásából a német nyaralók megfigyelésére vonatkozó kérdések, illetve az ilyen jellegű jelentések. A Somogy megyei állambiztonsági

228 ÁBTL 3.1.2. M-39326 „Balaton”.

229 Uo. 14–24.

230 Uo. 51.

tisztek érdeklődése a balatoni idegenforgalomban, illetve az a köré szerveződő második gazdaságban dolgozók jövedelmi viszonyaira, apró kis stiklijeire irányult. Ebben az időszakban az illegális valutakereskedés volt a legfőbb bűn. A jelentésekben azonban csak „fusizó” villanyszerelőkről, borravalót elfogadó takarítónőkről és nyugati rokonokról esett szó a továbbiakban.²³¹ Egy fiatal nő például olasz vőlegénye miatt került az állambiztonság érdeklődési körébe, akiről még az a kémelhárítás szempontjából gyanús körülmény is kiderült, hogy szeret fényképezni: „P. Zs.-t régóta ismerem. Jelenleg a fonyódi Községi Tanácson dolgozik mint gépíró. [...] Csendes, nyugodt természetű. Szívesen barátkozik külföldi férfiakkal, állandó barátja kb. 5 éve egy olasz, neve C. M. Havonta átlag egyszer ez a barátja néhány napot itt tölt. Tudomásom szerint már Zs. is kétszer járt Olaszországban nála. [...] Olasz barátja igen művelt, intelligens, több nyelvet beszél, kb. 38-40 éves. Anyagilag jól áll. Üzleti úton többször volt átutazóba is Magyarországon. Nős, de feleségétől külön él. Hobbyja a fényképezés.”²³²

A „Balaton” fedőnevű ügynök további jelentéseit kíséror összefoglalókból kitűnik, hogy megbízói valamiért a kemping akkori vezetőjén kerestek fogást, ez azonban többszöri célzott rákérdezés során sem sikerült: „Kérdésemre [»Balaton«] elmondta, hogy a nyaralótelep vezetőjével kapcsolatban nem tudott olyan adatot beszerezni, amely valutaüzérkedésre, vagy vámbűntett elkövetésére utalna. Közlése szerint P. T. igyekszik rendkívül tisztességesen ellátni munkáját, melynek során gyakran megkínálja, megvendégeli a hozzá forduló külföldi állampolgárokat. Ezek közül azután néhányan viszonozzák ezt és P. így jut kisebb ajándékokhoz. Az így kapott ajándékokat azonban soha sem értékesíti.”²³³

Az NDK-állampolgárok számára Magyarország már az 1960-as évek második felében is egy szabadabb légkörű ország képét mutatta saját lakóhelyükhöz képest, a különbség az évtizedek folyamán csak fokozódott. Magyarországon a viszonylag szélesebb árukínálat, a magánszektor fokozatos engedélyezése, a politikai légkör viszonylagos enyhülése mind-mind érzékelhető volt a „baráti országok” turistái számára is. Azonban nem csak ezért volt „veszélyes” egy egyszerű balatoni nyaralás a keletnémet állambiztonság szempontjából. Nemcsak a finom őszibarack és a divatos pulóver jelenthetett csábítást, hanem az évről évre egyre több nyugatnémet nyaraló is, akik még a magyaroknál is jóval divatosabb ruháikkal, autóikkal, vastag pénztárcájukkal a disszidálás lehetőségének

²³¹ Például uo. 67., 86–87., 96–98.

²³² Uo. 69.

²³³ Uo. 88.

gondolatát ültethették el a keletnémetek fejében. Több, akár évtizedes barátság-gá, vagy házassággá váló kapcsolat is kialakult az ártatlannak induló nyaralások közben, a találkozásokat pedig a Stasi is élénk figyelemmel kísérte, 1964-től szezonálisan operatív csoportot működtettek a Balatonnál.²³⁴ A bővülő idegenforgalom – pozitív társadalmi, gazdasági és politikai hatása mellett – nemcsak az adott ország állambiztonságának adott munkát, hanem élénk állambiztonsági együttműködést, megállapodások, munkaértekezletek, közös akciók sorát is eredményezte.

A kihelyezett Stasi-tisztek szervezett „ellenséges tevékenységet” és a keletnémet állampolgárok szökésre való felbujtását látták minden rokon vagy már meglévő kapcsolat, ismeretség ápolásában, levelezésben vagy levelezés kezdeményezésében, találkozók szervezésében és azok – általuk feltételezett – nyugati finanszírozásában. Az 1971-ben átszervezett és professzionizálódott keletnémet állambiztonság fokozódó jelenléte révén egyre jelentősebbnek látták az ilyen jellegű ellenséges tevékenységet, amely megfigyeléseik szerint folyamatosan terjedt az egyénileg utazók körében is. Ennek a „célzott és tudatosan előkészített aknamunkának” egyik fő bizonyítéka a Stasi szerint a Magyarországra egyre nagyobb számban behozott színes és reklámokkal teli nyugati sajtótermék széles választéka, melynek egyetlen célja lehetett, mégpedig „a nyugati életmód dicsőítése, a keletnémetek megtévesztése és Nyugatra való csábítása”.²³⁵

Felfigyeltek arra az általuk tipikusan magyar gyakorlatként értékelt jelenségre is, miszerint a magánszállások tulajdonosai előszeretettel gyűjtötték a nyugati turisták által hozott újságokat, hogy azokat aztán eladják vagy bérbe adják keletnémeteknek. Hasonlóan értékelték a nyugatnémet és osztrák televíziók adásainak terjedését is. Egy jelentés meglepve számolt be arról, hogy a Balaton partján hatalmas reklámok hirdettek nyugati termékeket és cégeket, mint például a Lufthansa, Shell, Martini, Lord Extra, ami még inkább fokozta a nyugati turisták életmódjának és életszínvonalának csábító és a magyar lakosság „szocialista erkölcsét megzavaró” hatását.²³⁶

A szezonális tapasztalatokat összefoglaló jelentésekben felhívták a figyelmet a nyugati vendégekkel szemben megfigyelhető feltűnően pozitív és eltúlzott vendégszeretetre – és szóvá tették a keletnémetek elhanyagolását, diszkrimina-

²³⁴ A Magyarországon nyaraló és innét disszidáló keletnémetekre vonatkozó adatokat lásd: SIACHTA, 2016. 298–303.

²³⁵ BStU MfS HA VI. Nr. 4387. 95–100.; BStU MfS HA VI. Nr. 15719. 59.

²³⁶ BStU MfS HA VI. Nr. 15719. 63.

tív jellegű kiszolgálását, ami még az állami szervek részéről is megfigyelhető. Vagyis már az 1970-es évek elején kialakult a „másodosztályú vendégek” jelensége, ami még a Stasinak is feltűnt.²³⁷ Például az IBUSZ által szervezett buszos kirándulásokon az volt a gyakorlat, hogy míg a nyugati turisták modern és jól felszerelt buszokkal utazhattak, addig az NDK-turistákat lerobbant, régi járművekkel szállították. Szóvá tették azt is, hogy a kirándulásokon csak a magyarok történelmi hőstetteire vonatkozó információkat kaptak a látnivalókkal kapcsolatban, viszont a szocialista időszak vívmányait csak érintőlegesen említették meg. Az operatív tisztek nehezményezték azt a gyakorlatot is, miszerint a magyar idegenvezetők kifejezetten elősegítették a két Németország állampolgárainak találkozását és keveredését például éttermekben, vendéglőkben, és ezáltal nem voltak tekintettel a keletnémet állam magasabb szempontjaira. Előfordult olyan eset is, amikor az NDK-turisták számára lefoglalt kirándulóbuszokon megmaradt üres helyeket nyugatnémetekkel töltötték fel, vagyis az IBUSZ maga is aktívan hozzájárult a két ország lakóinak közös élményeihez.²³⁸

Magyarország az 1970-es évek első felében vált a szabadság, a szabad nyarak szimbólumává a keletnémet fiatalok számára, ahol a balatoni strandok és kempingek világa, az élénk zenei élet, a nyugati fiatalokkal való spontán és szabad, illetve szabadnak hitt találkozások megvalósulhattak. A Balaton-parton tartott nyári koncertek, az Expressz, a KISZ ifjúsági utazási irodája által szervezett, kifejezetten fiataloknak szánt programsorozatok egy addig ismeretlen világot jelentettek számukra, ahol az otthoni rendőrállammal összehasonlítva bátran lehetett nyugati fiatalokkal beszélgetni, közös programokat szervezni, vagy akár vadkempingezni is.²³⁹

Először az 1972-es szezon jelentéseiben szerepelt a balatonföldvári Expressz ifjúsági tábor és a fonyódligeti Kék tó ifjúsági kemping, ahol együtt nyaraltak kelet- és nyugatnémet fiatalok, illetve célzottan az NDK-ifjúságra irányuló ellenséges tevékenységet figyelt meg a Stasi.²⁴⁰ Tipikusnak mondhatóak azok az esetek, amikor nyugatnémet szervezésben, de közösen táboroztak a két Németország fiataljai, valamely ifjúsági, politikai vagy egyházi szervezet szervezésében.²⁴¹ Előfordult, hogy a közös nyaralás szervezői hosszabb időre egy-egy kempingben

²³⁷ BStU MfS HA VI. Nr. 15719. 64–65.

²³⁸ Uo. 66.

²³⁹ HAASE-TOGAY, 2009. 64–69.

²⁴⁰ BStU MfS HA VI. Nr. 4387. 88–92.

²⁴¹ Hasonló, egyházi szervezésű közös táboroztatásokról számolt be Manfred Schotte: HAA-SE-TOGAY, 2009. 84–92., 102–105.

maradtak, és két-három turnust is leszerveztek egymás után, de a hivatalos foglalatásokban nem jelent meg a keletnémetek neve. A fiatalok körében is terjedt és egyre gyakoribbá vált az aktív kapcsolatépítés, azok fenntartására való törekvés, levelezési kapcsolatok keresése, valamint a nyugati sajtótermékek terjesztése, mint például a *Der Spiegel* és a *Quick* című képes újság.²⁴²

A német–német ifjúsági nyaralásokat szervező csoportok között az egyházi (katolikus és evangélikus) közösségek, valamint főként nyugatnémet baloldali pártok ifjúsági szervezetei tűntek fel, utóbbi jelenséggel pedig nem igazán tudtak mit kezdeni a Stasi munkatársai. Ilyen volt például a frankfurti „ifjú szakszervezetisek” három csoportja, akik szintén a földvári és a siófoki kempingekben táboroztak. A siófoki kempingben egy váltott őrkkel védett, alakzatba rendezett, már-már katonai jellegű kis tábort is megfigyeltek, amelyet olyan jól sikerült őrizniük a résztvevőknek, hogy a külső megfigyelésen kívül semmilyen információt nem lehetett szerezni a csoportról, sem annak szervezőiről, mivel minden külső közeledést határozottan elutasítottak.²⁴³ Az ilyen jellegű nyaralások szervezettsége, előkészítettsége és ismétlődése volt az operatív csoport tisztjei szerint a legveszélyesebb, több esetben kiderült ugyanis, hogy a megelőző években már más szocialista országokban is sikeresen szerveztek ugyanilyen közös nyaralásokat, például Csehszlovákiában. Az operatív csoportok együttműködése révén még azt is sikerült kideríteni, hogy egy ilyen közös csehszlovákiai nyaralást az alsó-szászországi Kulturális Minisztérium finanszírozott, ami csak tovább erősítette azt a meggyőződést, miszerint állami szinten szervezett, jól előkészített, tudatos ellenséges tevékenységről és fellazító politikáról volt szó – ahogyan a Stasi szerint minden ilyen közös nyaralás esetében.²⁴⁴

A zárt csoportban táborozók mellett veszélyesnek minősültek azok – a főként szintén baloldali jellegű – nyugatnémet szervezetek, illetve csoportvezetők, akik aktívan keresték a kapcsolatot a keletnémet nyaralókkal, és kifejezetten törekedtek közös esti beszélgetések és politikai viták szervezésére. Az ilyen beszélgetések meghirdetett témái között kiemelten szerepelt például Nyugat-Berlin helyzete, utazási szabályozások, az NDK oktatási és szociális rendszere, valamint a keletnémet szakszervezeti mozgalom fejlődése 1945 után. Egy, az ifjúsági szakszervezeti csoport közelében aktív nem hivatalos munkatárs, vagyis besúgó révén sikerült megszerezni a terjesztett propagandaanyagokat is, mint példá-

²⁴² BStU MfS HA VI. Nr. 4387. 88–91.

²⁴³ Uo. 89.; BStU MfS HA VI. Nr. 15719. 15.

²⁴⁴ BStU MfS HA VI. Nr. 4387. 89–92.

ul a *Nők a forradalmi harcban* és a *Nőtanácsok a szociáldemokráciában* című kiadványokat, melyek a tábor napi előadásainak anyagát képezték, és a tisztek értékelése szerint radikális baloldali nézeteket tükröztek.²⁴⁵

A Balaton környéki üdülőhelyek közül az ifjúsági turizmus szempontjából kiemelten fontos volt Balatonfüred, Balatonföldvár, Balatonalmádi, Balatonszemes és Fonyód, ahol a legnagyobb, fiatalok által sűrűn látogatott kempingek működtek, és a nyugati ifjúsági szervezetek tevékenysége is ide koncentrálódott. A rendszeresen Magyarországra érkező nyugatnémet ifjúsági szervezetek között egyházi, szakszervezeti, üzemi, valamint regionális jellegű, vagy egy-egy nagyvároshoz kapcsolódó egyesületek is előfordultak. A balatoni nyaralásokat szervező csoportok képviselőiről – és tevékenységükről általában – revansista, jobboldali radikális és szocializmusellenes nézetek és propaganda terjesztését feltételezte az állambiztonság. Bizonyítottak tartották azt is, hogy minden ilyen szervezet mögött a nyugatnémet szövetségi kormányzat jelentős anyagi támogatása állt, mégpedig nemcsak az utazás és a balatoni tartózkodás költségeit fizették, hanem még honoráriumot is kaptak a résztvevők. Egy nyugat-berlini szervezet, az Európa Klub esetében megállapították, hogy a kifejezetten magyarországi nyaralásokra specializálódott csoport információs jelentéseket is küldött a bonni külügyminisztériumnak a nyaralás finanszírozása ellenében. A magyarországi nyaralásokat szervező ifjúsági szervezetek szórólapjain kifejezetten úgy reklámozták az utakat, hogy a „szocialista országokban lehetőség nyílik keleti és nyugati fiatalok közötti találkozókra”.²⁴⁶

Idegenforgalom, hírszerzés, diplomácia

A titkosszolgálatok tevékenysége mindig is összefonódott a diplomáciai testületek, csatornák hírszerzési felhasználásával, különösen igaz volt ez a hidegháború idején.²⁴⁷ Fontos szerepet töltöttek be ebből a szempontból a semleges országok. A szomszédos Ausztria az államszerződés 1955-ös megkötése után szabad és a hidegháború blokkjaitól független ország lett, így számos nemzetközi szervezet európai székhelye nyílt meg Bécsben. Az új intézmények rengeteg diplomatát vonzottak a városba, miközben a nemzetközi hírszerzés egyik kiemelt köz-

²⁴⁵ BStU MfS HA VI. Nr. 4387. 90–91.

²⁴⁶ Uo. 55–58.

²⁴⁷ KRIEGER, 2009. 21.

pontjává vált a város, amit annak földrajzi helyzete is erősített, hiszen mindkét blokkból könnyen és gyorsan elérhető volt. Bécs nem csak a magyar hírszerzés számára jelentett ugródeszkát a nyugat-európai „célterületek” felé,²⁴⁸ de például a keletnémet állambiztonság hírszerzése, a Markus Wolf vezette HV A²⁴⁹ bázisa is volt, Bécs ugyanis kevésbé volt veszélyes terep számukra, mint az NSZK.²⁵⁰ A földrajzi közelség miatt logikus lehetett az a feltételezés is, hogy Bécset nem csak a Stasi, a magyar és a csehszlovák hírszerzés, hanem a nyugatnémetek is hírszerző főhadiszállásként használták.

1956 őszéig a bécsi magyar hírszerző rezidentúra a nagykövetségen belül működött, ahol a diplomatákkal és családjaikkal együtt laktak a hivatásos tisztek – szintén családostul, ami a fennmaradt iratok szerint igen sok konfliktust generált.²⁵¹ A hivatalosan diplomataként, de valójában „diplomáciai fedéssel” hírszerzőként dolgozók nem tudták ellátni követségi feladataikat, az irodai jellegű munka nem volt összeegyeztethető az aktív hírszerző munkával, találkozási helyek és ügynökök felkutatásával, találkozások és akciók szervezésével. Az ilyen jellegű konfliktusok miatt a követség azon dolgozói előtt is egyértelművé vált bécsi tartózkodásuk oka, akik egyébként nem tudták, hogy kollégáik valódi munkáltatója nem a Külügy-, hanem a Belügyminisztérium. Ezzel összefüggésben pedig már 1956 nyarán felmerült, hogy ki kellene használni a bécsi IBUSZ iroda lehetőségeit, aminek első feltétele egy állambiztonsági szempontból is megfelelő irodavezető kinevezése volt.²⁵² 1956 októberében azonban a szinte teljes magyar nyugat-európai ügynökhálózat és a követségeken működő rezidentúrák hivatásos állománya is lebukott, azaz dekonspirálódott, köztük a bécsi fedett állomány is.²⁵³

A forradalom után a korábbi hibákból is tanulva szervezték újjá a nyugati államok elleni hírszerzést. A rezidentúrák központjai továbbra is a követségeken maradtak, ám az ügynökhálózat mellett a hivatásos állomány egy részét új

²⁴⁸ Sz. Kovács, 2013.; Lásd pl.: ÁBTL 3.2.6. 8-005/III. Bécsi rezidentúra, Operatív levelezés dossziéja; ÁBTL 3.2.6. 8-005/VI. Bécsi rezidentúra, Levelezési dosszié, Utasítások; ÁBTL 3.2.6. OL-8-005/VIII. Bécsi rezidentúra, Operatív levelezési dosszié, valamint ÁBTL 3.2.5. O-8-130/1-15. „Gehlen” NSZK hírszerzés.

²⁴⁹ MfS Hauptverwaltung A, vagy Hauptverwaltung Aufklärung, a keletnémet Állambiztonsági Minisztérium hírszerzése. ENGEIM ANN et. al, 2013. 142.

²⁵⁰ RIEGIER, 2013. 91.

²⁵¹ Lásd pl.: ÁBTL 3.2.6. 8-005/I. Bécsi rezidentúra, Szervezési dosszié

²⁵² ÁBTL 3.2.6. OL-8-005/VIII. 145. Javaslat, 1956. augusztus 8.

²⁵³ Sz. Kovács, 2013. 6–8.

fedett helyszínekre „telepítették”.²⁵⁴ Az emigráció elleni bomlasztás, fellazítás, lehetséges ügynökök keresése, az ún. tipp-kutatás, az ügynökök tartása és a hálózat kiépítése mellett az 1960-as évek eleji idegenforgalmi nyitással együtt új „ellenségekkel” is meg kellett küzdenie a kelet-európai állambiztonságoknak: a kémelhárítás feltételezte „ellenséges szándékú személyek”, kémek, ügynökök utazását is – különös tekintettel a magyarországi rokonaikat meglátogató kitelepített németek körében.

Különösen érdekesek azok a fennmaradt iratok, melyek a bécsi és az 1968-ban megnyitott frankfurti – első nyugatnémet – IBUSZ irodák dolgozóinak tevékenységéről tudósítanak.²⁵⁵ Ezekből az iratokból az idegenforgalom napi szervezése, a külföldiek beutaztatásának menete, a vízum-ügyintézés, hivatalos valutaváltás intézése mellett az is kiderül, hogy az irodák dolgozói milyen kapcsolatban voltak, és hogyan álltak összeköttetésben az adott városban működő hírszerző rezidentúra tisztjeivel.

Ahogy arról fentebb már szó esett, a bécsi IBUSZ irodát még a két világháború között alapították, működését pedig egy 1922-es államközi kereskedelmi egyezmény szabályozta.²⁵⁶ A Kärtnerstraßen található iroda az államosítások során a teljes céggel együtt lett az immár állami idegenforgalmi vállalat hosszú ideig egyetlen nyugati képviselője. Az 1950-es években tevékenysége mindössze az osztrák vasút, az ÖBB vonatjegyeinek árusítására korlátozódott, hiszen lényegében megszűnt a beutazó turistaforgalom, így osztrák részről felmerült, hogy nem adnak újabb koncessziós jogot az IBUSZ irodának, hiszen csak a saját cégeiknek teremt konkurenciát. Az osztrák Külügyminisztérium Gazdaságpolitikai Részlege a magyar idegenforgalomra vonatkozó jelentéseiben már 1949-től folyamatosan utalt arra, hogy a bécsi IBUSZ iroda és különösen annak vezetői,

²⁵⁴ Lásd pl. a „Berlini rezidentúra” dossziékat: ÁBTL 3.2.6. 8-021/I – III. Berlini rezidentúra, „E”; Operatív szervezési dossziéja; ÁBTL 3.2.6. 8-022/I – II. Berlini rezidentúra, „B”; Operatív levelezések dossziéja.

²⁵⁵ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. és 2. „Rounder”; ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”; ÁBTL 3.2.1. Bt-235 „Sheperd”; ÁBTL 3.2.3. Mt-576 „Sheperd”. Az általam elemzett dossziékat mutatja be Rehák Géza is egy korábbi cikkében: REHÁK, 2010. 91–100.

²⁵⁶ 1928. évi XXXIV. törvénycikk az Ausztriával az 1922. évi február hó 8-án kötött kereskedelmi egyezmény, valamint az 1926. évi április hó 9-én kötött és az 1926. évi XVIII. törvénycikkbe iktatott kereskedelmi pótegyezmény kiegészítéseiképpen 1928. évi június hó 14-én aláírt kereskedelmi pótegyezmény becikkelyezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei?pagenum=40> (2019.01.10.)

akik nem idegenforgalmi szakemberek, vélhetően valamilyen más tevékenységet folytatnak a városban.²⁵⁷

A bécsi irodában két ügynök is tevékenykedett egy időben, ami nehezítette a konspirációt, mivel egymás tevékenységéről nem tudva először egymás előtt „dekonspirálódtak”. A bécsi irodában dolgozó ügynökök jelentéseinek többsége főleg a saját kollégáik kisebb-nagyobb ügyleteinek taglalásában, a munkahelyi pletykák részletezésében merült ki, amire a tartótisztek minden alkalommal fel is hívták ügynökeik figyelmét.²⁵⁸ Az iroda alkalmazottaiként dolgozó titkos munkatársak eredeti feladata sokkal inkább az lett volna, hogy a Magyarországra beutazni szándékozó ügyfelekről már az utazás szándékának első momentumánál, az utazásra való jelentkezést követően azonnal jelentsék, ha ellenséges szándékot, vagy arra utaló jeleket vélnek felfedezni. A rokonlátogatók állambiztonsági ellenőrzése már a megérkezésük előtt, azaz már az utazásaik szervezésekor megkezdődött.

Az utasok figyelése mellett kiemelt feladatuk volt az IBUSZ útjait tovább-értékesítő osztrák és nyugatnémet utazási irodák tulajdonosainak és képviselőinek az alapos tanulmányozása is. Megkülönböztetett figyelemmel kísérték azoknak a nyugati, többségében nyugatnémet vagy osztrák utazási irodáknak a tulajdonosait, akik Magyarországra szerveztek utakat, amihez természetesen az IBUSZ-szal kellett együttműködniük. Kiemelten fontos feladatuk volt tehát a kitelepítettek hazalátogatásait, a rokonlátogatásokat szervező és közvetítő, jellemzően az NSZK déli tartományaiban, Baden-Württembergben és Bajorországban működő utazási irodák tulajdonosaival való kapcsolattartás és egyben az ő figyelésük. Az irodák, mint például a Schwäbischer Reisedienst vagy a Fröhlich utazási iroda az NSZK-ban működtek, de mivel 1968-ig csak a bécsi IBUSZ-on keresztül lehetett Magyarországra közvetlenül utakat szervezni, így az irodák képviselői rendszeresen megfordultak Bécsben. Mindeközben az IBUSZ önállóan nem volt képes a beutazó nyugati turisták számának növelésére vonatkozó központi elvárást kielégíteni, így – különösen a reklámozás terén – alapvetően rá volt szorulva a szoros kooperációra ezekkel az irodákkal.

A bécsi és a frankfurti iroda mindennapjairól „Rounder”, vagy másik fedőnéven „Kör Péter” jelentéseiből kaphatjuk a legteljesebb képet, aki éppen azért kapott állást az IBUSZ-nál, mert 1956 első felében önként jelentkezett

²⁵⁷ Österreichisches Staatsarchiv (OeSta) AdR AA Wpol 1949/108. 115.919 Jelentés, 1949. március 19.; 121.254 Jelentések 1949. augusztus; 138.462 Jelentés, 1949. június 9.; 156.445 Jelentések, 1949. október–november

²⁵⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. és 2. „Rounder”; ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”; ÁBTL 3.2.3. Mt-576 „Sheperd”.

és ajánlotta fel szolgálatait a magyar állambiztonságnak, ekkor azonban még nem került sor aktív együttműködésre.²⁵⁹ Az „ellenforradalom után” viszont ismételten jelentkezett régi kapcsolattartójánál, aki erről, illetve a valójában már 1955 óta tartó hivatalos kapcsolatukról 1959 tavaszán részletes jelentésben számolt be.²⁶⁰ „Rounder” 1955-ben az akkori BM VII. Főosztály, vagyis a közlekedési és híradás-elhárítási osztály ún. postás-alosztálya²⁶¹ kapcsolataként volt aktív, mivel főállásban a Magyar Filatélia Vállalatnál dolgozott és munkatársai devizabüntettéről jelentett. A vállalat egy müncheni fiók megnyitását tervezte, melynek vezetésével a Posta őt akarta megbízni, ám a forradalom kitörése miatt erre végül nem került sor.²⁶²

1957 elején tartását átadták a II/3. osztálynak, vagyis a hírszerzésnek,²⁶³ akik telepített ügynökként vetették volna be az NSZK-ban, ám „Rounder” – ekkor még – nem vállalta a többéves nyugati kiküldetést, mivel nem akart családjától hosszú időre elszakadni. Az addigi rövid ügynökkarrierjét összegző jelentés szerint „politikailag megbízható, ügynöki munkára alkalmas személy, perfekt beszél németül és angolul”.²⁶⁴ A magyar állambiztonság, különösen pedig a kémelhárítás és a hírszerzés egyik legfőbb problémája az volt a korszakban, hogy nagyon nehéz volt olyan, politikai szempontból megbízható, az ügynöki feladatok ellátására alkalmas személyeket találni, akik megfelelő nyelvtudással is rendelkeztek.

1959 márciusában „Rounder” – ekkor még „Kör Péter” fedőnéven – vállalta az ismételt együttműködést: „Alulírott, Ú.F., önként, hazafias meggyőződésemből felajánlom segítségemet a Belügyminisztérium Állambiztonsági szerveinek, a Népi Demokráciánk ellenségeivel szemben vívott harcban. Vállalom, hogy munkám során és bárhol egyebütt tudomásomra jutó ellenséges tevékenységről, ellenséges személyekről vagy megnyilvánulásokról fenti szervet tájékoztatom. Munkámat a legteljesebb őszinteség fogja jellemezni. Munkámról, fenti szervvel való kapcsolatomról senkinek nem beszélhetek. Jelentéseimet írásban teszem meg, melyeket Kör Péter néven írom alá, amely ez esetben saját aláírással azonos értékű.”²⁶⁵

²⁵⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Nyilatkozat, 1959. március 20. 11.

²⁶⁰ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Feljegyzés, 1959. március 28. 12.

²⁶¹ CSEH, 1999a. 78.

²⁶² ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Feljegyzés, 1959. március 28. 12.

²⁶³ CSEH, 1999a. 79.

²⁶⁴ ÁBTL 3.2.1 Bt-1013/1. „Rounder”, Feljegyzés, 1959. március 28. 12.

²⁶⁵ ÁBTL 3.2.1 Bt-1013/1. „Rounder”, Nyilatkozat, 1959. március 20. 11.

„Kör Péter” jelentései szerint már 1960-ban az IBUSZ budapesti irodájában dolgozott és a Magyarországra beutazó osztrák és nyugatnémet turisztikai cégek tulajdonosairól, képviselőiről, és a velük együtt Budapestre érkező hölgyekről írta részletes beszámolóit. Baráti kapcsolatban volt Paul Fröhlich-hel, aki egy NSZK-ban működő utazási iroda vezetőjeként Magyarországra szervezett utakat. Jelentéseinek tartalma alapján arra következtethetünk, hogy feladata egyrészt a beutazó külföldiek kémtevékenységre utaló gyanús magatartásának pontos és azonnali jelentése, illetve közöttük esetlegesen beszervezhető személyek keresése, ún. tipp-kutatás volt, mégpedig a II/2. osztály, vagyis a hírszerzés keretén belül. Egy 1960 nyarán írt jelentésében így számolt be egy balatoni kiruccanásról: „Fröhlich állandóan mulatni vitte társaságát és balatoni tartózkodásunk idején, lent volt kis Volkswagen kocsija is, Balatonfüredről este 10 óra után kirándulást rendezett a Baricska csárdába. Négy nőt vittünk magunkkal, [...] már a kompon éjjel táncoltunk. Az átkelés után Baricska, majd egy füredi bár következett pezsgővel, reggel felé igen jó hangulat volt.”²⁶⁶

1960 novemberében egy kollégája – aki „Kincses” fedőnéven az állambiztonságnak is dolgozott – jellemzést készített róla, mely szerint rendezett körülmények között élt, ami a kitűnő nyelvtudás és megbízhatóság mellett újabb fontos pont az állambiztonsági foglalkoztatás elmélyítéséhez: „Már fiatal korában megnyilvánult benne a nyelvszeretet. Foglalkozott angollal, némettel, franciával. E három nyelv közül a németet tökéletesítette. Kitűnően beszéli ezt a nyelvet. Angolul is tud, de nincs gyakorlata. [...] U. elvtárs nős ember, két szép leánya van. Újpesten lakik a saját házában. [...] U. igen jó viszonyban van a kollégáival. Jó, természetes humora, s közvetlen előadó készsége megnyerővé teszik az emberek előtt. Okosnak, csavaros észjárásúnak ismertem meg. Munkájában szerény, sohasem dicsekszik, takarékos. [...] Politikailag tájékozott. Általános intelligenciája kielégítő. Sokat panaszkodott, hogy nem jut ideje az olvasásra. A szabadidejében inkább alszik. Feletteseivel tisztelettudó, s egyáltalán nem pletykál. Velem jó viszonyban van, sokat beszélgetünk és politizálunk. Mint kollégát szeretik, s szakmailag is megfelelőnek tartják.”²⁶⁷

1961 tavaszán az IBUSZ Igazgatósága úgy döntött, hogy „Kör Pétert” kihelyezik a bécsi irodába, amit – nem meglepő módon – tartótisztje és felettese is támogattak, álláspontjukat pedig megbízhatóságával, jó nyelvtudásával, az eddigi feladatainak pontos elvégzésével indokolták. Hangsúlyozták, hogy rendezett

²⁶⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Jelentés, 1960. július 17. 45.

²⁶⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Jelentés, 1960. november 9. 60–61.

családi körülmények között él, gyermekeit nagyon szereti, ám családja itthon maradt, amit megbízhatósága mellett kiküldetése zálogának tekintettek az állambiztonságnál.²⁶⁸

Kiutazása előtt, 1961 májusában foglalkoztatási tervet készítettek számára, melyben alapvető feladatként a magyarországi utakat szervező osztrák és NSZK turisztikai cégek képviselőit, illetve magyar utazásra jelentkező nyugati turistákat kellett kémelhárítási szempontból (is) szűrnie, és a gyanús személyekről, azok pontos adataival együtt jelentést készítenie.²⁶⁹ A tervezet alapján azonban úgy tűnik, hogy a kémelhárítás számára fontosabb volt „Kör Péter” és a bécsi IBUSZ-iroda védelme az osztrák elhárítással szemben, mint az általa szerzett információk, illetve a pozíciójából fakadó lehetőségek teljeskörű kiaknázása: „'Kör Pétert' új beosztásában kémelhárítási feladatok végrehajtásában fogjuk foglalkoztatni. Konkrét eligazítása és beszámoltatása havonta egyszer fog történni, amikor családja meglátogatása céljából Budapestre érkezik. [...]

Külföldön tanúsítandó magatartása: [...]

- Külföldi, vagy magyar személyek iránt érdeklődni, adatokat beszerezni, vagy megállapítani csak külön, konkrét utasításunkra szabad.
- Bécsben, vagy egyéb külföldi területen élő ismerőseivel a kapcsolatfelvételt, találkozást ne kezdeményezze. Amennyiben ilyen ismerősei mégis felkeresik, ab. szempontból ne aktivizálja magát, csak az IBUSZ kiküldött dolgozójához illő magatartást tanúsítson. Azonban jegyezze meg és jelentse, hogy ki, mikor és milyen körülmények között, mi után érdeklődött, vagy melyek voltak azok a kérdések, amelyek nem tartoztak az IBUSZ utazási iroda keretei közé.”²⁷⁰

Arról azonban nem tájékoztatták az immár „Rounder” néven foglalkoztatott ügynököt, hogy egy másik titkos munkatárs is dolgozott az irodában, „Pásztor Ferencné”, azaz „Sheperd”.²⁷¹ Mindkettejük feladatai közé tartozott az IBUSZ-iroda munkatársainak, azaz saját kollégáinak a megfigyelése is, ezáltal pedig lehetőség volt a két ügynök megbízhatóságának többszörös ellenőrzésére is.

„Rounder” bécsi jelentéseiből mindeközben kiderült az is, hogy továbbra is kapcsolatban állt Fröhlich úrral, akivel lassan baráti viszony alakult ki közöttük. A hannoveri utazási iroda tulajdonosa még állásajánlatot is tett neki, amiről a

²⁶⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Javaslat, 1961. április 24. 69–72.

²⁶⁹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Foglalkoztatási terv, 1961. május 4. 73–74.

²⁷⁰ Uo. 73.

²⁷¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-235 „Sheperd”; ÁBTL 3.2.3. Mt-576 „Sheperd”.

megbízható ügynök – ahogy baráti jellegű találkozóikról is – szintén beszámolt jelentéseiben: „Fröhlich beszélgetés közben felajánlotta 'Rounder'-nak, hogy azonnal alkalmazná őt hannoveri irodájában havi 1.600 márka fizetéssel. Arra is tett célzást, hogy 'Roundert' hivatalosan is kikérné az IBUSZ-tól, mert szerinte erre már volt példa.”²⁷²

1963 januárjában „Rounder” hazlátogatott, ám eközben „Pásztorné”, azaz „Sheperd” megtalálta a közösen használt íróasztal fiókjában egy jelentése félkész példányát, amit aztán kollégája elé tett, amikor az visszaérkezett szabadságáról. A problémát azonban főleg az okozta, hogy egyikük sem számolt be az esetről a tartótisztjének, akik időközben tudomást szereztek a dekonspirációról. A két ügynök nem maradhatott tovább egy irodában, másrészt a tartótisztek bizalma is megrendült.²⁷³

„Roundert” végül 1964 novemberében visszahívták Budapestre, és az IBUSZ budapesti NSZK referatúráját vezette, ahol egészen 1968-ig a svájci, osztrák és nyugatnémet turisták beutaztatásának szervezéséért volt felelős. Ezzel összefüggésben újabb, kifejezetten pozitív minősítés készült ügynöki képességeiről és megbízhatóságáról: „Az informátor kiemelkedően fogékony az operatív munkát illetően. Bár munkahelyén, különösen a szezon-időben nagyon elfoglalt, pontosan eleget tett az általunk meghatározott feladatoknak. Az operatív munkában kezdeményező. A számunkra érdekesnek mutakozó, minden jelenségre azonnal reagált és jelentéseiben beszámolt azokról. Nagyfokú a tájékozottsága és személyi kapcsolatainak köre, elsősorban az osztrák utazási irodák vonalán. Elismert utazási szakember. A nyugati partner-irodák szívesen tárgyalnak vele. Különösen sokat tett Pallamár Rudolf, Paul Rudolf, Rudolf Busek, Carl Dexinger, Gerhard Schneider osztrák; Paul Fröhlich, Waltraut Vaas, Leo Linzer NSZK; és John W. Klein USA állampolgárok feldolgozásában. Személyiségének összetevői: intelligens, kulturált magatartása, jó megjelenése, tárgyalóképessége, a szakmában való jártassága, az operatív munkában való gyakorlata alkalmassá teszik őt mélyebb felderítő jellegű munka végzésére. [...] Az elmúlt hónapok folyamán egyre elégedetlenebb lett az anyagi megbecsülésével az IBUSZ-nál. Valóban igaz, hogy a hasonló beosztású személyeket kisebb felelősség és eredményesség mellett jobban dotálnak a vállalatnál, de ez – véleményünk szerint – nem adhat okot arra, hogy túlságosan türelmetlen magatartást tanúsítson, esetleg a vállalatától megváljon. [...]

²⁷² ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”, Jelentés, 1962. október 22. 49., Jelentés, 1963. január 10. 92.

²⁷³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Jelentés, 1963. január 22. 113.

Összegezve: az informátort, az említett hibái korrigálása mellett, mélyebb operatív munka, illetve telepítésre alkalmasnak tartom.”²⁷⁴

1968 az IBUSZ szempontjából kiemelkedő év volt: megnyílt az első új nyugati iroda, mégpedig az NSZK-ban, Frankfurtban.²⁷⁵ A nemzetközi kapcsolatok és a külgazdaság szempontjából jelentős eseményről a magyar sajtó azonban csak igen tömören számolt be, mindössze ennyi jelent meg a *Népszava* október 17-i számának 4. oldalán: „Új IBUSZ-iroda Frankfurtban. Ünnepelesen megnyitották kedden Frankfurtban az IBUSZ új irodáját, amelynek helyiségeiben a MALÉV frankfurti kirendeltsége is helyet kapott.”²⁷⁶

A tömör hír természetesen nem számolt be arról, hogy ez a lépés a magyar állambiztonság számára is nagy lehetőségeket rejtett, hiszen az addig csak a kölni és a frankfurti külkereskedelmi kirendeltségekre²⁷⁷ korlátozódó hírszerzés számára újabb ügynökök telepítésére, illetve fedett foglalkoztatására nyílt lehetőség. „Rounder” dissziójában az NSZK-beli telepítésére, illetve a frankfurti IBUSZ iroda helyettes, azaz adminisztrációs vezetőjévé való kinevezésére vonatkozó informáló levélben egyben ügynöki jellemzése, addigi ügynöki tevékenysége, kapcsolatai is szerepeltek.²⁷⁸ A tájékoztatóból kiderül az is, hogy a bécsi IBUSZ iroda vezetője, „Rounder” egykori főnöke, „Arató” fedőnevű titkos munkatársként szintén kapcsolatban állt már akkor is a Belügyminisztériummal, 1968-ban pedig már „Ararát” fedőnéven dolgozott Frankfurtban, így régi ismerősként működhetnek újra együtt.

Új munkaköre ellátásához „Roundert” a következő témákban igazították el: „Kiképzést kapott:

- NSZK ügynöki-operatív helyzete,
- meghatároztuk magatartási vonalát, figyelembe véve előző ausztriai tartózkodása idején tanúsított magatartását is,
- zürndorfi menekülttábor és általában a disszidensekkel kapcsolatos problémák,

²⁷⁴ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Minősítés, 1968. február 19. 156–157.

²⁷⁵ A frankfurti irodát másfél éven belül további nyugat-európai kirendeltségek követték, például Brüsszelben, Rómában, Amszterdamban, de ekkor nyíltak a kelet-európai nagy irodák is Moszkvában, Prágában és Kelet-Berlinben. Ibusz-utazások a mérlegen. Beszélgetés Tausz János vezérigazgató elvtárrsal. *Népszabadság*, 1969. október 25. 5.

²⁷⁶ *Népszava*, 1968. október 17. 4.

²⁷⁷ *Magyar Külpolitikai Évkönyv*, 1968. Kossuth Könyvkiadó, 1969. Kimutatás a Magyar Népköztársaság diplomáciai és konzuli kapcsolatairól. 366.

²⁷⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/1. „Rounder”, Levél, 1968. április 11. 217–219.

- általános konspirációs szabályok, külső figyelés, önellenőrzési módszerek,
- tárgyi postaláda töltése, ürítése, ezzel kapcsolatos jelzések,
- nyílt géppel történő külső fotózás, valamint dokufotózás,
- kapcsolatfelvétel módja.”²⁷⁹

„Rounder” tartását a III/I. Csoportfőnökség, vagyis a hírszerzés vette át. Korábbi feladatai megtartása mellett, a munkája során meglátogatott városok, mint például München, Stuttgart, Köln alapos megismerésével, az utazásai során látott rendőri, katonai objektumok vizuális megfigyelésével, valamint politikai, gazdasági jellegű hírek gyűjtésével, vagyis alapvetően aktív hírszerző feladatokkal egészült ki addigi feladatköre.²⁸⁰ Természetesen továbbra is jelentenie kellett minden nyugati kapcsolatáról is, így egyik első jelentésében máris arról számolt be, hogy mivel egy munkaügyi hivatalban dolgozó nyugatnémet ismerősét hozzájuttatta egy jutányos balatoni nyaraláshoz, ő cserébe segített elintézni, hogy egyik lánya munkavállalási engedélyt kaphasson és azonnal munkába állhasson az új IBUSZ-irodában.²⁸¹ „Fenti engedélyt Brück az Arbeitsamtnál egy menetben szerezte, szobáról, szobára magával vitte barátomat²⁸² és a szerv éppen elutazni készülő vezetőjéhez is berohant aláíratni. Mindenhol emlegette, hogy barátom közvetítette részére azt a nagyszerű horgászatot Magyarországon, amiről már mesélt. Az Arbeitsamt több emeleti irodában elhelyezkedő nagy és fontos szerv, ahol Brück kb. csoportvezetői beosztásban lehet, de az egész épület kedvence. [...]”²⁸³

„Rounder” 1969 januárjában összefoglalót készített az IBUSZ-irodában szerzett tapasztalatairól, amelyben a magyar idegenforgalom korabeli helyzete, a nyugati partnerirodákkal való kapcsolata, a beutazó turisták problémái jelennek meg, így a dokumentum a korabeli magyar idegenforgalom történetének fontos forrása.²⁸⁴ Különösen érdekes a kinti alkalmazottak jellemzése és az 1968-as prágai bevonulás kérdése: „Nagyon nehéz alkalmazottat kapni, éppen Frankfurtban. 1968-ban hirdetésekre ugyan többen jelentkeztek, de nagy ígé-

²⁷⁹ Uo. 218.

²⁸⁰ Uo. 217–219. Frankfurtban adott jelentései második Bt-dossierjában szerepelnek: ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. „Rounder”.

²⁸¹ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. „Rounder”, Jelentés, 1968. december 16. 6–8.; A jelentés kézzel írt változata az M-dossierjában is szerepel: ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”, Jelentés, 1968. december 11. 218–221.

²⁸² Vagyis „Roundert” magát.

²⁸³ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. „Rounder”, Jelentés, 1968. december 16. 8.

²⁸⁴ ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”, Jelentés, 1969. január 22. 224–238.

nyekkel, nemcsak a fizetést illetően, hanem pl. szombaton nem akarnak dolgozni. A munkahelyen jövőjüket is keresik, magasabb beosztásba jutás, előlépés lehetőségeit. [...] Akik már eljutnak addig, hogy jelentkezni jönnek, nem mutatnak politikai idegenkedést, félelmet. Bécsben tapasztaltuk ezt. A csehszlovákiai események időszakában három női alkalmazottunk felénk első pillanattól teljes megértést mutatott és utasítás nélkül igen ügyesen viselkedtek a felek felé. Úgyiszlóván kérdést sem tettek fel. Lekicsinyelték az ügyet. Ausztriában pl. ilyen esemény esetén, még az ottani kommunista alkalmazottaink is sokkal zavartabban viselkedtek volna.”²⁸⁵

A minden részletében alaposan előkészített és megtervezett hírszerzői tevékenység során is kerülhet kavics a gépezetbe, akár a különösen megbízhatónak tartott, több mint egy évtizeden át szorgalmas és lojális ügynök is disszidálhat. Ezt tette „Rounder” is, aki kihasználva a belügy és az IBUSZ bizalmát, alig egy évnyi frankfurti tartózkodás után egész családjával együtt eltűnt. „Rounder” dossziéjának utolsó dokumentumai már a család disszidálásának hírérol, a belügy rendelkezésére álló információkról, valamint németországi elhelyezkedésükről számoltak be. 1969. március 18-án érkezett a Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökségéhez, azaz a kémelhárításhoz az első információ arról, hogy „Rounder” és családja disszidált: „’8-as szds. SZT’ jelentette, hogy a Frankfurt-i IBUSZ kirendeltség vezetőjétől telefon-értesítést kapott, miszerint U. F., a kirendeltség dolgozója családjával együtt minden valószínűség szerint disszidált. Lakásáról elköltözött, munkahelyén nem jelent meg. Bővebb részletek egyelőre nem ismertek. [...] 1959 márciustól hálózatként foglalkoztattuk, illetve bécsi és frankfurti kiküldetése idejére a III/I. Csfségnek adtuk át. A megbízhatóságát illetően nem tapasztaltunk nála problémát.”²⁸⁶

Egy két nappal később a III/I., vagyis a hírszerzésnél készült összefoglalóból már az is kiderül, hogy éppen március 15-én tűntek el, és további részletekre is fény derült, amelyek a szökés alapos előkészítésére utaltak: „Eddigi megállapításunk szerint Ujhelyi hivatali főnökének távollétét használta fel cselekménye elkövetésére. Az IBUSZ kirendeltség irodájának kulcsait zárt borítékban viszszaküldte volt munkahelyére. Frankfurtban lévő lakásáról ingóságait előzőleg elszállította és levélben felmondta a lakás bérletét.”²⁸⁷

²⁸⁵ ÁBTL 3.2.3. Mt-203 „Rounder”, Jelentés, 1969. január 22. 234.

²⁸⁶ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. „Rounder”, Jelentés, 1969. március 18. 76.

²⁸⁷ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. „Rounder”, Jelentés, 1969. március 20. 20.

A dosszié utolsó jelentéséből megismerhetjük a család új németországi életéről a magyar belügy által bő fél év alatt megszerzett információkat, melyekből az derül ki, hogy nem is volt olyan egyszerű munkát találnia a családfőnek, még úgy sem, hogy jelentős tapasztalattal, kapcsolati hálóval, hely- és nyelvismerettel rendelkezett. Azok az utazási irodák, melyek magyarországi utakat is szerveztek, és így alkalmazni tudták volna „Roundert”, egyben szükségszerűen szerződéses partneri viszonyban voltak az IBUSZ-szal, és nem akarták ezeket a hivatalos kapcsolatokat a disszidált egykori IBUSZ-alkalmazott foglalkoztatásával veszélyeztetni. Ujhelyi végül sikeresen elhelyezkedett egy olyan cégnél, ahol főleg légi utakat szerveztek, és nem álltak közvetlen kapcsolatban a magyar idegenforgalmi vállalattal.²⁸⁸

A nyugat-németországi munkábaállással azonban még nem ért véget a család disszidálásának története. 1971. április 22-én távollétükben eljárás indult ellenük „hazatérés megtagadása büntetnének alapos gyanúja miatt”,²⁸⁹ melynek során kihallgatták magyarországi rokonaikat, valamint zárolták teljes ingó és ingatlan vagyonukat is. Az eljárásra vonatkozó dossziében a magyarországi rokonságuk és ismerőseik postaforgalmának ellenőrzése révén megszerzett leveleket is megtaláljuk, amiből feltárul a disszidálással járó lelki trauma, az otthon maradt családtagok megpróbáltatásainak sorozata. A családot végül távollétükben teljes vagyonekbezársra és szabadságvesztésre ítélték, a családfő 2 év, a felesége 1 év 8 hónapot, lányaik pedig 1 év 4, illetve 1 év 6 hónap szigorított fegyházban letöltendő börtönbüntetést kaptak.²⁹⁰

Nincs arra vonatkozó utalás az iratok között, hogy a magyar hírszerzés milyen óvintézkedéseket tett az NSZK-ban aktív ügynökei védelmében azután, hogy a közel 15 évig a kémelhárítással, majd a hírszerzéssel is együttműködő „Rounder” disszidált. Ujhelyi ismerte a bécsi és a frankfurti rezidentúrát, az ott aktív tartótiszteket, ismert számos budapesti hivatásos állományú tisztet és a kiképzései és eligazításai során is számos információt kapott a magyar állambiztonság működésére és nyugat-európai tevékenységére vonatkozóan. Mivel belügyi szempontból sem volt veszélytelen a disszidálása, minden bizonnyal történtek megelőző jellegű lépések a hírszerzésnél, mint például ügynökök visszahívása, vagy találkozási lakások áthelyezése, Frankfurt pedig ettől függetlenül még az 1980-as években is fontos bázisa volt a magyar hírszerzésnek.

²⁸⁸ ÁBTL 3.2.1. Bt-1013/2. „Rounder”, Tájékoztató jelentés, 1969. október 28. 91.

²⁸⁹ ÁBTL 3.1.9. V-154843 Ujhelyi Frigyes és társai vizsgálati dossziéja. Vádirat, 1971. április 22. 5.

²⁹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-154843 Ujhelyi Frigyes és társai vizsgálati dossziéja. Ítélet, 1971. július 6. 128–130.

A „Rounder” ügynök-karierrjére vonatkozó dossziék alapján nem csak az merülhet fel az olvasóban, hogy a besúgó egzisztenciális előnyök, jobb életkörülmények, utazási lehetőségek, a nyugati élet megismerése, a kiemelkedés lehetősége miatt vállalta közel másfél évtizeden keresztül az állambiztonsági együttműködést. Családjával együtt elkövetett disszidálása sem spontán akciónak tűnik, és még a tárgyilagos jelentésekből is kitűnik, hogy tartótisztjei is csalódtak benne, hiszen oly hosszú ideig volt biztos és megbízható partnerük. Jellemzéseiben már éppen az bizonyította megbízhatóságát, hogy egy egész évtizeden át nem kísérelt meg disszidálást, pedig többször is lett volna erre alkalma. A teljes ügynöki együttműködés történetén végigtekintve úgy tűnik, hogy „Rounder” hosszú éveken keresztül, lassan, kitartó munkával építette ki azt a bizalmat, ami végül a magyar belügy éberségének, vagyis tartótisztjei figyelmének lankadását eredményezte: így amikor az egész család Frankfurtban tartózkodott, eltűnésüket minden bizonnyal jól előkészítve „léptek le”.

„Rounder” éveken keresztül törekedett arra, hogy lányai német nyelvtanulását elősegítse, számukra a bécsi évek alatt minden évben hosszabb-rövidebb osztrák vagy NDK-beli tartózkodást szervezett. A nyugati utazási irodákkal kiépített jó viszonya, kapcsolatrendszere pedig annak ellenére minden bizonnyal hozzásegítette új munkahelye megszerzéséhez, hogy nem sikerült azonnal elhelyezkednie, és valószínűleg időközben felnőtt lányai is hamar állást kaphattak. Nem tudhatjuk, hogy mikor született meg „Rounder” fejében a Nyugatra szökés, illetve az NSZK-ban való végleges kintmaradás ötlete, és hány éven keresztül készítette elő, tervezte meg a disszidálás körülményeit.

Az iratanyagból kirajzolódó történetet azonban úgy is értelmezhetjük, hogy nyelvtudását mint inkorporált kulturális tőkét, külföldi kapcsolatrendszerét és az állambiztonsághoz fűződő egyre szorosabb és egyre jobb viszonyát pedig mint társadalmi tőkét felhasználva jutott egyre jobb és jobban jövedelmező állásokhoz, egyre biztosabb egzisztenciához.²⁹¹ Végül disszidálása révén az NSZK-ban tudta kamatoztatni – konvertálni – addig felhalmozott kulturális és társadalmi tőkéjét, vagyis a bécsi és a frankfurti munkája során tökéletesített

²⁹¹ Bourdieu definíciója szerint „a tőke vagy anyagi formában, vagy elsajátított, 'inkorporált' formában felhalmozott munka.” Bourdieu hangsúlyozza, hogy „a tőkefelhalmozáshoz azonban, akár tárgyasult, akár elsajátított formájában, időre van szükség”, ahogyan ezt láthatjuk „Rounder” életútjának példáján is. A felhalmozott kulturális tőke egyik fajtája az ún. inkorporált kulturális tőke, melynek egyik legfőbb jellemzője, hogy „felhalmozását egy elsajátítási folyamat előzi meg, amely mivel képzési és tanulási időt igényel, időbe kerül”, mint például a hosszú évek alatt elsajátítható nyelvtudás megszerzése. BOURDIEU, 1999. 156–161.

nyelvtudását és az ezen idő alatt kiépített külföldi kapcsolatrendszerét. Ebben az értelmezési keretben „Rounder” az állambiztonsággal való együttműködését – illetve az állambiztonsággal való együttműködés során felhalmozott társadalmi tőkét – sikeresen konvertálva tudott jobb társadalmi pozícióhoz jutni, vagyis egzisztenciális és tőkefelhalmozási stratégiája részeként jelenítődik meg a belügyi szervekkel való kollaboráció.²⁹² Ügynöki tevékenységét – tartótisztjei szerint – magas színvonalon és megbízható módon végezve jutott polgári karrierjében is egyre magasabb szintre, titkos megbízatásában és főállású munkakörében nyújtott precíz és megbízható munkája révén lehetett a frankfurti IBUSZ-iroda helyettes vezetője. Több mint egy évtizedes odaadó ügynöki tevékenységének „jutalma” volt az is, hogy a belügyi szervek éberségét elaltatva, kihasználta azt a pillanatot, amikor mindkét lánya és felesége is kiutazhatott hozzá Frankfurtba, új életet kezdhettek. A családfő az állambiztonsággal való együttműködésének köszönhetően kapott mind magasabb és fontosabb pozíciót az idegenforgalomban, az ily módon felhalmozott tapasztalat és tökéletesített nyelvtudás pedig a család egzisztenciáját az NSZK-ban is megalapozta.

²⁹² Bourdieu elmélete szerint „a különböző tőkefajták kölcsönös konvertálhatóságának ténye a kiindulópontja azon stratégiáknak, amelyek a tőke (és a társadalmi térben elfoglalt pozíció) újratermelését a lehető legcsekélyebb tőkeátalakítási költségek (átalakítási munka és a vele járó átalakítási veszteségek) segítségével kívánják elérni”. Vagyis ha „Rounder” esetében konvertálható tőkefajtaként, azaz társadalmi tőkeként tekintünk az állambiztonsággal való együttműködésre, akkor ezen tőkének a saját és a családja magasabb társadalmi pozíciója elérése érdekében való felhasználása is tőkekonverzióként értelmezhető. BOURDIEU, 1999. 175.

Nyugati pályaudvar, Budapest, 1966

Forrás: FORTEPAN. Adományozó: Magyar Rendőr. Képszám: 65407

IV

ÁLLAMBIZTONSÁGI ELLENSÉGKÉPEK ÉS EGYÜTTMŰKÖDÉSEK RENDSZERE

A rokonlátogatók mint „ellenség” és mint ellenségkép

A Magyarországra utazó turisták egy különleges körének, az ún. rokonlátogatók ellenőrzésének története a magyar állambiztonság ellenségképeinek példázata. Esetükben olyan, egykori magyar állampolgárokról volt szó, akik 1944 után önként vagy kitelepítés, kényszermigráció során hagyták el Magyarországot, majd az 1963-as amnesztiát követően kezdtek immár külföldi állampolgárként egyre nagyobb számban hazalátogatni.²⁹³ A kitelepített németek esetében már hamarabb elindult a hazalátogatás lehetőségeinek keresése, az első szervezett utak 1958-tól indultak, attól kezdve pedig fokozatosan növekedett a számuk. A fentebb már többször idézett *Belügyi Szemle* 1966-os cikke szerint az 1960-as évek folyamán „jelentősen megnőtt a rokonlátogatók száma. Ezek főként az NSZK-ban, az USA-ban, Kanadában és Svédországban élő régebbi emigránsokból, a kitelepített svábokból, továbbá azokból tevődnek össze, akik az 1956-os ellenforradalmi eseményekkel kapcsolatban hagyták el az országot.”²⁹⁴

Az idegenforgalom területén a „külső ellenségek” körébe a korszakban alapvetően a rokonlátogatóként vagy turistaként beutazó, kémtevékenységgel gyanúsítható nyugati állampolgárok tartoztak. A szocialista országok állampolgárai elsősorban a baráti állambiztonsági szervekkel való együttműködési megállapodások alapján kerülhettek az állambiztonság látókörébe. A korszak első felében a nyugati állampolgárok beutazását a vízumkérelmek elbírálása során a BM KEOKH adminisztratív úton tudta szabályozni. Ez a lehető-

²⁹³ ROMSICS, 2005. 304–305.; 606.

²⁹⁴ Bozsik János: A BM idegenrendészeti munkájának néhány problémája. *Belügyi Szemle*, 1966/5. 18.

ség azonban csak addig állt fenn, amíg az államközi megállapodások nyomán nem kezdett el nőni azon nyugati országok köre, amelyek lakói vízummentesen utazhattak be Magyarországra.²⁹⁵ Az ő esetükben továbbra is fennállt azonban a beutazás engedélyezésének megtagadása az útlel ellenőrzés során a határátkelőhelyekre telepített KEOKH kirendeltségek révén. Főszabály volt, hogy „egyetlen kapitalista ország állampolgára sem tartózkodhat engedély nélkül a Magyar Népköztársaság területén”.²⁹⁶

Kérdéses azonban, hogy mi állt az ellenségképek, illetve azok felnagyítása mögött? A diktatúra paranoiás félelme, a félelmeket tükröző betarthatatlan biztonsági rendeletek nyomán kézzelfoghatóvá váló, mesterségesen felduzzasztott esetszám, vagy az önnön létének fontosságát is aláátmasztani igyekvő bürokratikus apparátus? Az ellenségképek, a „külső ellenség” megismeréséhez, illetve megértéséhez, valóságalapjának feltárásához a korabeli állambiztonsági iratok, fogalmak és kategóriák közelebbi elemzését tartom célravezetőnek.

A beutazók közötti különbségtétel – rokonlátogató vagy turista – nem egyszerűen csak a meglátogatott turisztikai desztinációk, szálláshelyek szempontjából bírt jelentőséggel. A rokonlátogatóként érkezők ugyanis minden esetben tudtak magyarul, helyismerettel rendelkeztek, és rokonaik, ismerőseik, közvetlen kapcsolataik voltak az országban. Magyarországi tartózkodásuk során pedig gyakran az itt élő rokonaiknál szálltak meg, tehát a turisták számára gondosan előkészített és megmutatható látnivalóktól távol, a vidéki Magyarországot is bejárhatták, és eközben a vidéken élők is személyes kapcsolatba kerülhettek egy nyugati állampolgárral.²⁹⁷

Az utazás intézményesen nem ellenőrzött helye, a lakossággal való közvetlen kapcsolat, valamint a nyelv- és helyismeret tette állambiztonsági szempontból különösen veszélyessé ezt a csoportot, amin belül kiemelkedő figyelmet szenteltek az egykori kitelepített németeknek. Ők ugyanis mindkét nyelven, németül és magyarul is beszéltek, az állambiztonság feltételezése szerint pedig az ország elhagyása óta az ellenséges hírszerző szerveknek elegendő ideje lehetett arra, hogy a rokonlátogatóként haza, azaz Magyarországra utazókat hírszerzőként

²⁹⁵ 1964-ben megszűnt a vízumkényszer Magyarország és Bulgária között, 1966-ban Magyarország és Jugoszlávia, valamint az NDK között, 1979-ben pedig Magyarország és Ausztria között. ROMSICS, 2005. 606–609.

²⁹⁶ Bozsik János, i. m. 19.

²⁹⁷ ÁBTLL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”; ÁBTLL 3.1.5. O-8-121/I., II. és III. „NSZK-ban működő ellenséges sváb szervezetek” című 3 részes Objektum-dossziék

beszervezzék és kiképezzék. A rokonlátogatók így módon könnyen juthattak például az ország legkülönbözőbb pontjain lévő katonai objektumok közelébe, ami lehetőséget adott nekik a „vizuális felderítésre”, vagyis a megfigyelésre, vagy akár fényképek készítésére.²⁹⁸

1959-ben az idegenforgalom átfogó állambiztonsági ellenőrzésének megszervezését elrendelő belügyminiszteri szintű parancs végrehajtási utasítása külön kitért a rokonlátogatókkal kapcsolatos teendőkre is: „8.) Rokonlátogatók. A Budapesti Osztály és a megyei kémelhárító alosztályok, miután a KEOKH-tól értesültek a vízumkérelmekről, alaposan ellenőrizték, hogy a beutazó valóban rokoni kapcsolatban van-e a megadott személlyel. Szervezzék meg, hogy megfelelő konspirált ellenőrzést tudjanak gyakorolni az érkező külföldivel kapcsolatban. Erre a célra be kell vonni az ORFK körzeti megbízottait is. Az ellenőrzést oly mértékben kell megszervezni, hogy értesüljenek a külföldi mozgásáról, a kapcsolat kiépítéséről és esetleges ellenséges tevékenységéről. Abban az esetben, ha egy kapitalista állampolgár gyakran utazik be az országba, környezetébe állandó céllal hálózatot kell szervezni.”²⁹⁹

A vidéki Magyarország falvaiban az 1960-as években látogatóként megjelenő egykori kitelepítettek állambiztonsági szempontból nézve a „nyugati életforma terjesztésével” is – jelentős veszélyforrást jelentettek.³⁰⁰ A kitelepítés után szinte a semmiből, alig több mint egy évtized alatt felépített egzisztenciájuk, valamint az NSZK-ban 1952-ben megkezdett kárpótlás, az ún. Lastenausgleich³⁰¹ tette lehetővé az ajándékba hozott háztartási eszközök, ruhaneműk, sőt, akár autók finanszírozását is, melyek gyökeres ellentétben álltak a korabeli magyar falusi viszonyokkal, a boltokban kapható termékekkel.

Már 1957-ben megnyitották „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” címmel azt a három kötetes objektum-dossziét,³⁰² amelyben a már korábban, illetve a későbbi közel másfél évtizedes adatgyűjtő munka során az egykori Volksbund-tagokról és SS-katonákról, valamint kitelepített rokonsággal ren-

²⁹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”; Látványos kresz-táblák jelölték a keleti blokkban azokat a területeket, ahol tilos volt a fényképezés, amivel paradox módon hívták fel a figyelmet arra, hogy egyáltalán lenne ott bármi fényképeznivaló.

²⁹⁹ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. Belügyminiszter 4. sz. Parancs és Végrehajtási utasítás, 1959. 10.

³⁰⁰ Például: ÁBTL 3.1.2. M-30281 „Csilla”, ÁBTL 3.1.5. O-18227 „NSZK rokonlátogatók”; ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András”; ÁBTL 3.1.2. M-37562 „Barabás András”

³⁰¹ WIEGAND, 2004. 63–65.

³⁰² ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I., II., III. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”. Az iratcsoporthoz többször is tévesen hivatkozik: SCHMIDT-SCHWEIZER, 2018. 599.

delkező családokról gyűjtöttek információkat mint olyan csoportról, akiről a forradalom utáni megtorlás időszakában „reakciós, ellenséges, a fennálló rendet megdönteni akaró” szándékot feltételeztek.

1958-ban ismét felélesztették az 1954-ben megkezdett „Volksbund-tagok” című dossziésorozatot³⁰³ is, melyben a Magyarországon élő egykori tagok élethelyzetét térképezték fel. A megyei állambiztonsági osztályok által beküldött rövid jelentések fókuszra minden esetben azon volt, hogy az adott személy hogyan viselkedett az 1956-os forradalom napjaiban, politikailag aktív-e, illetve mennyire „ellenséges beállítódású”. Az ellenőrzöttek között feltűnően sok volt a vidéki bányákban dolgozó vagy már nyugdíjas bányász,³⁰⁴ mivel részükről fokozott „ellenséges aktivitást” feltételeztek. A dossziésorozat legtöbb irata az 1963–1968 közötti időből származik, az utolsó mappát 1973-ban zárták le.³⁰⁵

A Magyarországon élők belügyi ellenőrzése a belső reakció elleni elhárításhoz³⁰⁶ tartozott, de ezen az egységen belül is igyekeztek megszüntetni a párhuzamosságokat: az egykori Volksbund-tagokat ellenőrző dossziét 1962-ben összevonták a már 1958-ban nyitott „Német SS magyar tagjai” című anyaggal a következő indoklással: „Az ellenséges elemek felderítését, elhárítását együttesen folytatjuk. A volt volksbundisták és a német SS volt tagjai alapvető közös sajátosságokkal rendelkeznek, erős összefonódás mutatható ki. Adataink szerint a volt német SS tagjainak jelentős része bevonulása előtt a volksbund szervezetnek is tagja volt.”³⁰⁷

Az egyesített dossziéba 1958-tól visszamenőleg bekerültek azok a megyei szintű jelentések is, melyekben a forradalmi eseményekben részt vett egykori SS-katonákat járasonként külön-külön felsorolták, valamint rövid jellemzést írtak róluk, egyben indokolták az általános információhiányt is: „A volt német Waffen SS magyar tagjaival a felszabadulástól 1958-ig az Állambiztonsági szervek nem foglalkoztak. 1958-tól vonalas elv alapján folytatunk hálózati operatív

³⁰³ ÁBTL 3.2.5. O-12721. és O-12721/1-4. kötet „Volksbund-tagok”

³⁰⁴ Például: ÁBTL 3.2.5. O-12721 „Volksbund-tagok” 103.; 457.; 475–476.; 494.;

³⁰⁵ ÁBTL 3.2.5. O-12775 – O-12781. „Volksbund-tagok”; ÁBTL 3.2.5. O-13601/1-4. „Volksbund-névsor”

³⁰⁶ 1957-től 1963-ig a központi politikai nyomozó szervek II./5. osztály feladata volt a belső reakció elhárítása, majd az állambiztonsági szervek átalakítása után, 1963-tól a III./III. Belső reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség volt felelős ezért a területért. CSEH, 1999a. 79–81. ; TAKÁCS T., 2013b.

³⁰⁷ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Javaslat, Budapest, 1962. április 17. 8.

munkát. Ezt megelőzően csak alkalmyszerűen, konkrét bűncselekmény, vagy jelzés esetén foglalkoztak szerveink egy-egy volt SS katoná ügyével.”³⁰⁸

A Pest, Komárom, Somogy és Veszprém megyéből beérkezett jelentésekben egyöntetűen kijelentették, hogy a volt SS-katonák többsége a Nemzetőrség tevékenységében egyénileg vett részt, de saját csoportosulásokat nem alapítottak.³⁰⁹ 1960-ban az egykori Volksbund-tagok lehetőség szerinti teljes körű feltérképezésére tett kísérletet az állambiztonság, amihez szabályszerű forrásfeltáró munkát végeztek és a lehető legtöbb iratot sikerült összegyűjteniük. A belügyi irattárak anyagai mellett kutattak a Munkásmozgalmi Intézetben és az Országos Széchényi Könyvtárban is, hogy minél teljesebb képet kaphassanak az egykori Volksbund-tagokról: „[...] átvettünk több kötet Volksbund anyagot, melynek tartalma Volksbund levelezések, több ezer drb. belépési nyilatkozat, több száz drb. volt Volksbund vezetők káderanyaga, kérdőívvel, fényképpel, „családfával”, önéletrajzzal, és egyéb anyagok.[...] Birtokunkban van Volksbund szervezeti felépítése, nevekkal, funkciókkal, adat nélkül, amelyben közel 400 név szerepel. [...]”³¹⁰

A magyarországi német lakosság tagjainak 1945 előtti szerepét kiterjedt kutatásokkal kívánták feltárni, amihez a társszervek, alapvetően az NDK állambiztonsági szerve, a Stasi segítségét is igénybe kívánták venni,³¹¹ ám ha érkezett is válasz, az nem szerepel a dossziék iratai között. A több évig tartó kutatómunka eredményeként 1961 végére kezdett kialakulni átfogó kép az 1945 előtti és utáni helyzetről: „Mivel a kategória jelenleg Magyarországon élő tagjaira, számukra vonatkozóan még megközelítő adataink sem voltak, széleskörű feltérképező munkát kellett folytatni. [...] Mintegy 15-18.000 személyt ellenőriztünk, ezeknek az anyagoknak az alapján – vagyis az összes jelentkezeteknek kb. 25%-át – melynek során 1.350 főt megtaláltunk magyarországi lakhellyel. [...] A vidéken élő 970 fő az ország területén elszórtan él, de viszonylag magas a számuk Bara-

³⁰⁸ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Jelentés, Budapest, 1961. november 21. 293.; Az állambiztonsági munkában vonalas elvnek nevezték a társadalom, a közelet egy-egy szegmensét, melyet szisztematikusan ellenőriztek, megfigyeltek, „feldolgoztak”, mint például egyház, kultúra, nemzetiségek, szubkultúrák, vagy a gazdaság különböző területei. ENGEIM ANN, 2011. 203.

³⁰⁹ Például: ÁBTL 3.2.5. O-14922/1. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” 168–218.; A Szovjetuniból 1955-ben visszatért hadifoglyokat a dossziében egyöntetűen „volt német SS háborús bűnösöknek” nevezik. Uo. 219.

³¹⁰ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Összefoglaló jelentés, Budapest, 1960. december 9. 278.

³¹¹ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Javaslat, Budapest, 1961. június 13. 285–286.

nya, Tolna, Pest, Komárom, Veszprém és Győr-Sopron megyék területén. Ennek oka, hogy ezekben a megyékben több sváb település van.”³¹²

A rokonlátogatók ellenőrzésére irányuló szisztematikus belügyi fellépéssel párhuzamosan zajlott tehát az egykori Volksbund-tagok és SS-katonák feltérképezése, az ő múltbeli helyzetük kivetítése adta az alapot a magyarországi németek kollektív ellenséges magatartásának tételezéséhez. Mivel a hazai németiség körében egyre gyakrabban merült fel a nyugati utazás, a nyugati rokonokkal való kapcsolattartás igénye, az állambiztonság számára konkrét esetek nélkül is elegendő volt ez a kapcsolat a magyarországi németek és a rokonlátogatóba be-, illetve kiutazók ellenséges magatartásának indoklására: „Volksbund vonalon végzett munka során egyre inkább és sűrűbben merül fel, hogy a felszabadulás utáni időben a Volksbund vezetőinek, szervezőinek nagy részét kitelepítették, akik jelenleg a Német Szövetségi Köztársaságban³¹³ élnek és azon munkálkodnak, hogy a kitelepített svábságot egységben tartsák. A vonalon végzett munka során egyre inkább sűrűbben merül fel Nyugat-németországi kapcsolat, illetve az országban élő ismerőseik, rokonaik különböző módon történő megkeresése.”³¹⁴

A beutazó rokonlátogatókról egy-két konkrét jelzés, többnyire téves-ellenesnek ítélt megnyilvánulás alapján az alábbi összefoglaló készült 1961 végén, melyben a globális hidegháborús szembenállás is megjelenik: „A beutazó személyek dicsérik a nyugati államformát, becsmérlően nyilatkoznak népi demokráciáinkról, bennünket úgy próbálnak feltüntetni, mint »függő országot«. Vannak realisabb hangok is – ma már egyre több –, akik elismerik az ország hatalmas fejlődését, gazdasági, kulturális, egészségügyi téren. A háború kérdésében szinte egyöntetűen az a vélemény, hogy a Szovjetunió akar háborút és a nyugat feladata, hogy megvédje a világot a kommunista uralomtól. [...] Általánosságban tapasztalható látogatóba érkező személyek részéről nacionalizmus különböző módon való terjesztése. Ez megmutatkozik abban, hogy »nagy Németországhoz tartozónak« vallják magukat, továbbá tüntetőleg németül beszélnek, noha jól beszélik a magyar nyelvet is. Beszélgetéseik alkalmával szívesen és ünnepélyesen beszélnek a »dicső múlttól«. Ellenséges propaganda kifejtésére

³¹² ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Jelentés, Budapest, 1961. november 21. 293–294.

³¹³ Helyesen: Németországi Szövetségi Köztársaság.

³¹⁴ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Javaslat, Budapest, 1961. június 13. 285.

ad alkalmat az is, hogy technikai és egyéb ipari termékeket hoznak be, azokat olcsón értékesítik.”³¹⁵

A következő évek jelentései, összefoglalói ugyan kitértek a magyarországi németekkel kapcsolatos pozitívnak ítélt folyamatokra is, de minden esetben hangsúlyozták, hogy azok ellenére fokozni kell az állambiztonsági tevékenységet és éberséget. Annak ellenére, hogy nem tekintették őket „egységes ellenséges tömegnek”, a belügyi gyakorlatban általában, sőt, ugyanazon összefoglaló következő oldalán mégis ez történt: „Az első részben helyes feltüntetni, hogy általában a helyzet közöttük jó, jelentős részük beilleszkedett, becsületesen él és dolgozik és mi a munkánk során nem nézzük őket egységes ellenséges tömegnek. [...] Fel kell készülni arra, hogy a nemzetközi helyzetben és a belső politikai helyzetben bekövetkező változások esetén ezek körében erősebb aktivizálódásra számíthatunk és szükséges, hogy idejében megismerjük ellenséges tevékenységüket, terveiket. Az emigrációval való kapcsolataikat, problémáikat fel kell mérni, esetleges bomlasztásra, kémtevékenység elhárítására fel kell használni ismerteinket.”³¹⁶

A szovjet típusú belügyi munka jól bevált módszere volt a mindenkori magyar emigrációval szemben is alkalmazott bomlasztás, melynek során igyekeztek az információszerzés, a kutató-felderítő munka során olyan adatokat szerezni, melyek alapján az egyes csoportok, személyek közötti ellentéteket dezinformáció terjesztésével igyekeztek tovább mélyíteni. Ennek a módszernek a célja az *ellenséges* csoportosulások erejének csökkentése, személyi kapacitásaik lekötése, végső soron felbomlasztása volt, ezt tervezték a kitelepítettekkel kapcsolatosan is alkalmazni. A jelentések szövegezéséből is egyértelműen kiderül azonban, hogy az állambiztonság nem volt tisztában a két csoport, a magyar emigránsok és a kitelepített németek közötti alapvető különbségekkel, NSZK-beli helyzetük specialitásaival.

A tervezett bomlasztás sikeressége érdekében felvették a kapcsolatot a baráti állambiztonsági szervekkel is, a csehszlovák és a keletnémet állambiztonsággal.³¹⁷ Szabályszerű tudományos kutatást is végeztek, például az MTA egyik osztályvezetőjének segítségével és tájékoztatása alapján nyugatnémet kiadású

³¹⁵ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Összefoglaló jelentés, Budapest, 1961. november 24. 302–303.

³¹⁶ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Feljegyzés, Budapest, 1962. október 11. 337–338.

³¹⁷ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Feljegyzés, Budapest, 1962. október 12. 338.

könyveket kölcsönöztek az MTA zárt könyvtári állományából.³¹⁸ Egyeztetéseken vettek részt a Külügyminisztérium Sajtóosztályán, feltárták az információáramlás útját a külügy, a Művelődésügyi Minisztérium és a Magyarországi Németek Demokratikus Szövetsége között.³¹⁹ Igyekeztek megismerni a kitelepítettek sajtótermékeit is, melyeket – és egyben a szervezeteiket, csoportjaikat is – teljesen összemostak az emigránsokkal: „Tudomásunk van arról, hogy tekintélyes mennyiségű propaganda anyag jön be az országba, amit egymásnak olvasásra átadnak. Nyugat-Németországban lévő összes kitelepített sváb emigráns szervezetnek több mint háromszáz megjelenő lapja van, ebből jelentős a magyar vonatkozású kiadvány is. Az országban terjesztésre kerülő anyagok illegális úton jönnek be, legtöbb esetben látogatás céljából kintjárt, vagy hivatalos minőségben kiutazó személyek hozzák be. [...] Ezenkívül tudomásunk van arról, hogy a Német Szövetségben illegális úton Nyugat-Németországban megjelenő propaganda naptárt³²⁰ terjesztenek egymás között. A naptárból egy példányt megszereztünk és erről értékelő jelentést készítettünk. A cikkek kivétel nélkül kommunista-, népi demokráciaellenesek. Dicsőítik az 1956-os „szabadságharcot”, történelmi és kulturális visszapillantásokkal próbálják bizonyítani a német faj magasabbrendűségét, valamint azt, hogy ami kulturális és művészeti érték Magyarországon van, azt a németek telepítették.”³²¹

Már ekkor felmerült az a probléma, hogy míg a Magyarországon élőkkel a belső elhárítás, az NSZK-ba kitelepítettekkel, illetve az ottani emigrációval a kémelhárítás foglalkozott, miközben valójában ugyanazon kapcsolatok egy-egy oldaláról, vagy akár ugyanazon család tagjairól volt szó. Az állambiztonsági munka hatékonyságát rendszeres munkaértekezletekkel, az iratok és információk megosztásával igyekeztek fokozni.³²² 1962-ben újabb összefoglaló jelentés

³¹⁸ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Összefoglaló jelentés, Budapest, 1961. november 24. 310.

³¹⁹ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Feljegyzés, Budapest, 1961. október 21. 297–301.; A Szövetség történetéről, megalakulásáról, tevékenységéről és korlátozott mozgásteréről részletesen lásd: Tóth Á., 2017. 403–447.

³²⁰ Minden bizonnyal a Volkskalender der Deutschen aus Ungarn című kiadványról van szó, amit főként az Unsere Post szerkesztőségének tagjai készítettek, illetve a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn kiadásában jelent meg.

³²¹ ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Összefoglaló jelentés, Budapest, 1961. november 24. 304/a.

³²² ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Feljegyzés, Budapest, 1962. október 12. 337–339.

készült a magyarországi németek, a korabeli szóhasználat szerint az „ellenséges svábok” helyzetéről és tevékenységéről, amiben már hangsúlyos szerepet kapott a nyugatnémet hírszerzéshez fűződő – feltételezett – kapcsolatuk is: „A leírt körülmények is azt bizonyítják, hogy a nyugat-német hivatalos politika, a már ismertetett sváb szervezeteken keresztül igyekszik minél jobban befolyása alá helyezni a Magyarországról kiutazó svábok jelentős részét, hogy ily módon elősegítse a hírszerzőszerveik munkáját. [...] Jellemző, hogy a Magyarországról az NSZK-ba utazó svábokat már a vonaton tanulmányozzák. [...] Az NSZK-ban élő rokonok és ismerősök útján, továbbá a már ismertetett formában is gyűjtenek adatokat a kiutazni szándékozó svábokról, majd megérkezésük után sok esetben rokoni környezetben keresik őket fel különböző legendákkal.”³²³

Az összefoglalóban megállapított hiányos ügynökhálózat, a hiányos kémelhárító munka ellenére tényként kezelték a magyarországi németek és a kitelepítettek „ellenséges tevékenységét”: „A svábság körében végzett állambiztonsági munkánk hiányosságai ellenére is megállapítható, hogy illegális tevékenységüknek fő iránya az ellenséges propaganda, a hírszerzés, és kisebb mértékben a csempészség. [...] Az ellenséges propaganda kedvelt módszere, hogy a beutazókon keresztül a kint élő svábság jó életkörülményeiről, a magas fizetésekről és életszínvonalról gyakran túlzottan rózsaszín képet festenek.”³²⁴

Fejér és Békés megyében külön objektum-dossziékat³²⁵ nyitottak az 1960-as évek közepén és végén, hogy szisztematikusan összegyűjtsék a megyébe rokonlátogatóként érkező személyekre, családokra vonatkozó, már akár korábban keletkezett információkat, statisztikai adatokat. Ezek a dossziék, illetve az abban olvasható összefoglaló jelentések, értékelések és munkatervek jól példázzák a központi irányelvek megvalósulását a napi állambiztonsági munkában. Nyomon követhetők a kitelepített magyarországi németeket célzó megfigyelések, ügynökök beszervezése, az összegyűjtött tapasztalatok értékelése. Ahogyan az országos adatokat gyűjtő, „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” című objektum-dossziében sem találni nyomát az országban élő németek, a németek

³²³ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./1. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”. Összefoglaló jelentés, 1962. április 16. 62.; Az állambiztonsági gyakorlatban és szóhasználatban a „legenda” egy olyan fedőtörténet, amit valamilyen operatív akció, például ügynöki tevékenység, információgyűjtés elfedésére dolgoztak ki. ENGELMANN, et.al., 2011. 203.

³²⁴ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./1. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”. 77–78.

³²⁵ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”, a dosszié nyitása: 1965. december; ÁBTL 3.1.5. O-18227 „NSZK rokonlátogatók”, a dosszié nyitása: 1969. február

lakta területek regionális különbségeinek, ugyanígy nem jelenik meg eltérés a két megyei dosszié anyagaiban sem.

A rokonlátogatók által az állambiztonság, azon belül ekkor már a kémelhárítás szempontjából is veszélyes – illetve veszélyesnek vélt – helyzetet az 1960-as évek közepén így jellemezték Fejér megyében: „A területemen – elsősorban a móri járásban – nagyszámú német ajkú lakosság él (983 család), akik rokoni kapcsolatokkal rendelkeznek az NSZK-ban. Ezen személyek rokonainak nagy része a II. vh. után lett kitelepítve, aktív volksbundista tevékenység, illetve SS alakulatnál való szolgálatteljesítés miatt. A területünkön élő német ajkú lakosság körében is sokan vannak olyanok, akik tagjai voltak a Volksbundnak, vagy pedig SS katonák voltak. Az elmúlt évben a köztük folyó rokoni levelezésen túlmenően a ki- és beutazások számának növekedésével a személyes kapcsolattartás formája került egyre inkább előtérbe. A rendelkezésünkre álló adatok azt bizonyítják, hogy a nyugat-német hírszerző szerv – BND – és az NSZK területén működő ellenséges magyar emigrációs szervek tevékenységének fő iránya az 1965-ös évben is – figyelembe véve a járások operatív helyzetét és adottságait – a szovjet és magyar katonai objektumokra, gazdasági és társadalmi életünkre vonatkozó adatszerzés volt. Ezen adatok megszerzése érdekében leggyakrabban a vizuális felderítés és a sötét hírszerzés módszerét alkalmazták. Továbbra is tapasztalható részükről az ellenséges propaganda, sőt, gazdasági bűncselekmények elkövetése is.”³²⁶

Az állambiztonság megyei szintű munkájában is látható, hogy nem igazán tudtak különbséget tenni a kitelepített németek és a magyar emigránsok, illetve ezek NSZK-beli szervezeteik között, hiszen egyrészt mindkét csoport rokonlátogató vízummal utazott Magyarországra, vidéken, a rokonainál szállt meg, tehát – az állambiztonság logikája szerint – lehetőségük volt hírszerző tevékenységet folytatni. Másrészt a belügyi logika szerint mindkét társadalmi csoport egy kategóriába tartozott: akár önként, akár menekülés, akár kitelepítés során hagyták el az országot, mivel egy nyugati országban, ráadásul a „főellenségnek” számító Nyugat-Németországban éltek, automatikusan ellenséges beállítottságot, sőt, aktív ellenséges tevékenységet feltételeztek részükről. A rokonlátogatók például – régi lakóhelyüket meglátogatva – könnyen juthattak az ország legkülönbözőbb pontjain lévő katonai objektumok közelébe is: „Az idegenforgalom adta

³²⁶ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Jelentés, 1965. október 26. 32.

lehetőségek felhasználásával a nyugatnémet sváb emigrációs és propaganda szervek aktivizálódtak az elmúlt évben. Külföldi kezdeményezésre elsősorban Pusztavámon több személy kérte nyugdíjának folyósítását az NSZK-ból. Ezen özvegyasszonyok férjei a II. világháború során a német hadseregben teljesítettek szolgálatot, és estek el. [...] Egyes személyek a rokonlátogatást ellenséges tevékenység folytatására használják fel. Érdeklődést tanúsítanak a hadgyakorlatok iránt, sőt, országnézés ürügyén megjelennek más megyékben lévő katonai objektumok környékén. [...]”³²⁷

Az ellenséges propagandatevékenységeket alátámasztó példák felsorolása után az 1966-os összefoglaló kitért az addig végzett állambiztonsági munka értékelésére és a további feladatok kijelölésére is: „Az idegenforgalommal kapcsolatos feladatok összelügyi feladatot képeznek. Az elmúlt évben – elsősorban a rendszeres kapcsolattartás következtében – javult a közrendvédelmi állomány állambiztonsági munkája. A járási rendőrkapitányság parancsnoki állományával kialakult munkakapcsolat biztosítékot nyújt további előrelépésre a rendőri munka ezen fontos területén. A különböző állami és társadalmi szervek vezetőivel és munkatársaival a kapcsolat kialakítása jelenleg folyik. Az eddig szerzett tapasztalatok azt bizonyítják, hogy adott esetekben a lehetőségeikhez mérten készségesen segítik az elvtársak az állambiztonsági munkát. A járás területén kezdeti lépések történnek annak érdekében, hogy tovább szélesítsük az állambiztonsági szervek tömegbázisát és mind több emberrel értetjük meg e munka politikai jelentőségét. Így az 1966-os évben propaganda előadásokat tartottunk a Munkásör zj. tagjainak, és Pusztavámon, Mórton, Gánton az önkéntes rendőri állománynak.”³²⁸

Az egykori Volksbund-tagokkal és SS-katonákkal szembeni intézkedések még az 1966-ban kiadott belügyminiszteri parancs³²⁹ konkrét intézkedései között is megjelentek: „12. A III. Főcsoportfőnökség illetékes központi és megyei (budapesti) szervei gondoskodjanak arról, hogy azok a külföldi állampolgárok, illetve nyugaton élő emigránsok, disszidensek, akik a Magyar Népköztársasággal szemben ellenséges tevékenységet folytatnak, fasiszta, revansista, militarista ellenséges emigráns szervezetek tagjai, folyamatosan »Tiltónévjegyzékre« kerüljenek. Különösen szigorúan kell elbírálni az NSZK-ban élő disszidensek beuta-

³²⁷ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. Jelentés, 1966. július 5. 52–53.

³²⁸ Uo. 53–54.

³²⁹ ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0024. számú parancsa, Budapest, 1966. június 3.

zásának engedélyezését. Nem kaphatnak beutazási engedélyt azok a kitelepítettek, akik az SS és a Volksbund tagjai voltak.”³³⁰

Az állambiztonsági összefoglalókban, helyzetértékelésekben tett megállapítások, a magyarországi németek ellenséges tevékenységét alátámasztani hivatott esetek és bizonyítékok felsorolása a kémelhárítás tevékenységének megerősítését, a feladatok meghatározását célozták. A magasnak minősített esetszámok, a gyakorinak és jellemzőnek érzékelt jelenségek egyben bizonyították – az összefoglalót olvasó felsőbb belügyi vezetők számára is – az addigi állambiztonsági munka irányának a „helyességét, sikerességét és eredményességét”, valamint alátámasztották a következő évekre készített munkatervek irányát, azaz további munkát adtak saját maguk és kollégáik számára.

Az összefoglaló jelentések és az országos objektum-dossziéba az egész ország területéről összegyűjtött beszámolók összesítése alapján 1961-ben körülbelül 5.000 fő utazott ki az NSZK-ba rokonlátogatóként, akik közül 217 esetben történt a kiutazás előtt ún. „előzetes eligazítás”. Közülük 12 fő volt hálózati személy, 59 fő pedig társadalmi kapcsolat, ám hazaérkezésük után az eligazítottak közül is mindössze 113 főt „számoltattak be”. Ugyanebben az évben megközelítően 3.000 nyugatnémet állampolgár érkezett rokonlátogatóként Magyarországra, akik közül csak 74 főt ellenőriztek konkrétan és mindössze 27 főt kérdeztek ki a magyarországi tartózkodása bejelentésekor.³³¹ Ezeket az adatokat eleve úgy ismertették, hogy egyben alátámasszák a kitelepített németekkel kapcsolatos állambiztonsági munka intenzitásának szükséges fokozását, hiszen igazolva látták a háttérben a BND tevékenységét: „Az elmúlt évek során megállapítottuk, hogy a nyugat-német hírszerzőszervek, főleg a már említett »Erős« fn. rezidentúra,³³² tömeges beszervezést folytat a Nyugat-Németországba kiutazó sváb származású személyek körében. A rezidentúra tagjai megfelelő anyagi és technikai eszközökkel rendelkeznek és többnyire régi, tapasztalt hírszerzők.”³³³

³³⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0024. számú parancsa, Budapest, 1966. június 3. 4.

³³¹ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/II./1-3. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” Összefoglaló jelentés, 1962. április 16. 66–67.

³³² Lásd: ÁBTL 3.1.5. O-8-130. „Gehlen” NSZK hírszerzés, I-XV. kötet; Az állambiztonsági gyakorlatban és szóhasználatban rezidentúrának nevezték a kihelyezett ügynökök hálózatát is, vagy egy-egy objektumba telepített operatív tisztek, ügynökök csoportját. Sz. Kovács, 2013. 1–3.

³³³ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/II./1-3. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” Összefoglaló jelentés, 1962. április 16. 65.

„Az ellenség”: az ellenségkép konstrukciója, a BND és tevékenysége

A rokonlátogatókkal, kitelepített németekkel kapcsolatos iratok szinte mind-egyikében visszatérő jelenség, hogy a BND-nek, a nyugatnémet hírszerző szerv-nek való kémkedéssel gyanúsítják őket. Ennek a rendszerszintű gyanúnak az igazolására és alátámasztására tett kísérletként is értelmezhető a témában kelet-kezett összes állambiztonsági irat, minden az NSZK-ból vagy oda rokonlátoga-tási céllal utazó személy eleve gyanús, de mindenesetre ellenőrizendő személy-ként jelent meg az állambiztonság horizontján. A kutatás forrásbázisát ismertető részben már kitértem rá, hogy mivel a BND egy ma is működő hírszerző szerv, így iratainak kutathatósága korlátozott, átfogó kutatásokra és mélyebb elemzé-sekre gyakorlatilag csak egy kormányzati megbízással életre hívott történészbi-zottságnak van joga és lehetősége.³³⁴

Reinhard Gehlen, a náci Németország katonai hírszerzésének keleti egysége, vagyis a Szovjetunió elleni felderítés vezetője, a háború végén az amerikai meg-szállók megbízásából kezdte meg az új német hírszerzés felállítását. A szervezet évekig a CIA vezetésével és amerikai finanszírozással működött, egészen 1956 áprilisáig, amikor az NSZK átvette a szervezetet és Bundesnachrichtendienst (BND), azaz Szövetségi Hírszerző Szolgálat néven folytatta tevékenységét.³³⁵ Gehlen 1945 április elején, még a világháború vége előtt elveszítette vezető po-zícióját a náci Németország katonai hírszerzésében, az ún. Fremde Heere Ost, a keleti front katonai mozgásait feltérképező egységénél, aminek 1942 óta volt a vezetője. Gehlen azon katonatisztek köréhez tartozott, akik az ország katonai helyzetét realisan látva már 1944 végén egy Hitler nélküli, megszállt Németor-szág politikai jövőjéről gondolkodtak.³³⁶

Gehlen hamar rájött, hogy a Szovjetunióról és főként annak hadi erejéről meglévő ismereteire a náci hatalom összeomlása után a nyugati szövetségesek-nek is szüksége lehet. Az amerikaiaknak ugyanis alig volt ismeretük a szovjetek-ről, miközben hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az egykori szövetségesek rövide-sen egymás új ellenségeivé válnak. 1945 márciusában ezért a Szovjetunióra vo-natkozó teljes információs bázist mikorfilmre másoltatta közvetlen kollégáival,

³³⁴ <http://www.uhk-bnd.de/> (2018.03.20.)

³³⁵ KRIEGER, 2009. 265–267.; 273–275.

³³⁶ MÜLLER R.-D., 2017. 219–230.; 336.; 383–384.

amiket acélládákba zárva az osztrák Alpokban elástak. Családját Bajorországba küldte, hogy megmentse őket a szovjet „felszabadítóktól”, ő maga pedig tisztársaival együtt megadta magát az amerikaiaknak.³³⁷

Az Alpokban elásott dokumentumok előkerülése után ő és tisztársai hamar kikerültek a hadifogolytáborból, hiszen olyan hasznos információkkal rendelkeztek, amikre az amerikaiaknak nagy szükségük volt, és hamar kiderült az is, hogy a kommunisták kelet-európai terjeszkedését a korábbi náci tisztok is mindenáron meg akarták akadályozni. Gehlent és néhány volt kollégáját a fennmaradt iratokkal együtt még 1945-ben az USA-ba vitték, és közel egy éven át hallgatták ki, hogy meggyőződjenek információik hitelességéről és a hírszerzők megbízhatóságáról.³³⁸ 1946 végén már meg is alakult az az amerikai katonai hírszerző egység, ami ekkor még a németországi megszálló csapatok parancsnoksága alatt, kvázi annak részeként és az USA finanszírozásával, de Gehlen vezetésével jött létre. Az egység egy Frankfurt melletti amerikai katonai bázison kezdte meg a működését, és már ekkor hivatalosan is Gehlen-szervezetnek hívták.³³⁹

Gehlen hipotézise beigazolódott, az egykori szövetségesek pár év alatt két táborra szakadtak és ellenségek lettek, az elsődleges ütközőpont pedig a megszállási övezetekre osztott Németország lett. A nyugati világ fő célja a kommunizmus további térnyerésének megakadályozása lett. Az amerikai hírszerzés vezetői a világháború végén döbbsentek rá, hogy míg ők szinte semmit sem tudnak az oroszokról, a német hírszerzők a megelőző 5-6 évben gyakorlatilag semmi mást nem csináltak, mint a Szovjetunió ellen kémkedtek, így felbecsülhetetlen értékű információforrást jelentettek az USA-nak. A náci Németország által a Szovjetunióról megszerzett katonai információk és tapasztalatok így tehát az 1945 utáni német és amerikai katonai hírszerzés számára is hozzáférhetőek lettek, sőt, azoknak igen hamar hasznát is vették, ahogyan az már a berlini blokád idején bebizonyosodott.³⁴⁰

A G-szervezetnek is nevezett egység gyorsan nőtt és már 1947 végén átköltöztek a Münchenhez közeli Pullachba, egy korábban Rudolf Hessről elnevezett lakótelepre, amit eredetileg Martin Bormann és közvetlen munkatársai számára építettek. A hírszerző szerv német vezetéssel ugyan, de az amerikaiakkal együtt, az általuk adott feladatokon dolgozott. Mivel az USA finanszírozta a szervezet

³³⁷ Uo. 378–382.; 393–399.

³³⁸ MÜLLER R.-D. , 2017. 400–407.

³³⁹ KRIEGER , 2009. 268–269.

³⁴⁰ MÜLLER R.-D. , 2017. 439.; KRIEGER , 2009. 267.

működését, így a megszerzett információkat is az amerikaiak kapták meg, amíg nem alakult önálló német kormány. 1949-ben ugyan a három nyugati megszállási övezetből megalakult az NSZK, létrejött az új német állam, a hírszerzés azonban továbbra is az amerikaiak irányítása alatt maradt. Egészen 1956-ig James Critchfield volt a CIA vezető képviselője Pullachban, ahol még német kollégái előtt is fedőnevet használt.³⁴¹

Gehlen feladata megegyezett az 1945 előttivel: azokra a kérdésekre kereste a választ, hogy mit tervez Sztálin, milyen katonai ereje van a Szovjetuniónak, hol állomásoznak a megszálló egységek? Az egyetlen új kérdés az volt, hogy mit terveznek a kommunisták az ország szovjet megszállási övezetében, vagyis a későbbi NDK területén? A hidegháborús szembenállás központi kérdése Németország megosztottsága lett, azon belül pedig a berlini helyzet volt a korszak egyik „lakmuszpapírja”. Mindez a két Németország két hírszerző szervének közel négy évtizedes szembenállását is megalapozta.³⁴² A blokkokba rendeződött európai országok titkosszolgálatai, állambiztonsági szervei saját blokkjuk társzerveivel működtek együtt, illetve „közös ellenségeik” ellen végeztek felderítő, hírszerző vagy kémelhárító munkát. A kelet-európai szervek kémelhárításának közös fő ellensége a Gehlen-szervezet lett.³⁴³

A szervezet tagjai és ügynökei a berlini fal felépítése előtt, 1961 augusztusáig könnyen beutazhattak a keletnémet területre, ahol laktanyákat, fegyver- és üzemanyagraktárakat, tengeri kikötőket figyeltek meg, például a mosodai kapacitásokból, vagy a reggelente beszállított kenyér mennyiségéből következtettek a laktanyákban lévő szovjet katonák létszámára. Az apró kis információmorzsákból, főként az ún. legális hírszerzés útján szerzett adatokból aztán a szervezet központjában állították össze a teljes képet.³⁴⁴ Az NSZK és az ott állomásozó nyugati szövetségesek a teljes német megosztottság idején egy alapvető kérdésre koncentráltak: mekkora és milyen felszereltségű szovjet haderő állomásozik az NDK területén? Tervezik-e és képesek lennének-e Nyugat-Németország, vagy akár egész Nyugat-Európa lerohanására?

Az 1953. júniusi kelet-berlini felkelés után számos feltételezett és valós Gehlen-ügynököt letartóztattak, akiket aztán látványos kirakatperekben ítéltek el. A nyugatnémetek hálózata gyakorlatilag megsemmisült, az NSZK-val szimpiati-

³⁴¹ KRIEGER, 2009. 270–271.

³⁴² HEIDENREICH – MÜNKEL – STADEIMANN-WENZ, 2016. 13–17.; HEIDENREICH, 2013. 70–78.

³⁴³ Lásd a 4.3. alfejezetet.

³⁴⁴ MÜLLER R.-D., 2017. 709–718.

zálók elvesztették a titkosszolgálati lehetőségek szempontjából jelentős korábbi pozícióikat, így az ügynökök utánpótlására kevés volt az esély.³⁴⁵ A két német állam közötti folyamatos versengés a hírszerzés, a kémelhárítás területén is zajlott. A Gehlen-szervezet feladatai között szerepelt az ún. „későbbi áttelepülők”, a kitelepítések utáni évtizedekben kelet-európai országokból az NSZK területére áttelepülő német nemzetiségű, valamint az NDK-ból áttelepülő személyek, családok biztonsági szempontú ellenőrzése, kvázi átvilágítása is.

Már 1951-ben megkezdődtek a tárgyalások egy független német hírszerzőszolgálat létrehozásáról, vagyis a Gehlen-szervezet szövetségi átvételéről, aminek az első lépése az lett, hogy 1953-tól szövetségi finanszírozás alá került az intézmény, és közvetlenül a szövetségi kancellár alá tartozott. A Bundesnachrichtendienst hivatalosan 1956 áprilisában alakult meg, illetve folytatta működését ezen a néven, ami egybeesett a nyugatnémet szövetségi haderő felállításával.³⁴⁶ A Bundeswehr felállításával együtt a direkt katonai felderítés átkerült a BND-től a hadsereghez, így az amerikaiak mellett egy újabb konkurens szervezet folytatott katonai hírszerző tevékenységet. Ebből a szempontból is megkérdőjelezhetőek azok az esetek, melyekben egy-egy rokonlátogatásra kiutazó személyt a BND számára folytatott katonai kémkedéssel vádolt a magyar állambiztonság az 1960-as években.³⁴⁷

A titkosszolgálat történetére vonatkozóan számos legenda élt, melyeket a legújabb történeti kutatások részben igazoltak, részben pedig határozottan megcáfoltak: az egyik fő kérdés, hogy valójában mennyi egykori náci hírszerző tisztet vett át, illetve hogy valóban egy régi bajtársakat átmentő hálózatként lehet-e tekinteni a Gehlen-szervezetre?³⁴⁸ Gehlen kifejezetten hívta korábbi kollégáit az új hírszerzésben való munkára, ahol nem csak régi feladataikhoz igen hasonló munkát és beosztást kaptak, de gyakran új identitást is.³⁴⁹ Ennek köszönhetően – állítólag – többeknek sikerült eltűnniük az igazságszolgáltatás elől, sőt, egyes sajtótermékek kifejezetten a korábbi náci hálózatok titkos továbbélését látták a Gehlen-szervezet személyi állományában.

A kérdést az 1950-es évek elején a CIA is vizsgálta, és az adatok láttán meg is ingott a németek munkájával kapcsolatos bizalom: a szervezet tagjainak 15–20%-a a náci párt, az NSDAP tagja volt, sőt, 5–8%-uk az SS, az SD vagy az SA kö-

³⁴⁵ HEIDENREICH – MÜNKEL – STADEIM ANN-WENZ , 2016.; HEIDENREICH , 2013. 41–57.

³⁴⁶ KRIEGER , 2009. 273–274.; MÜLLER R.-D. , 2017. 845.

³⁴⁷ Lásd például: ÁBTL 4.1. A-1319. Tófalvi János kémügye; ÁBTL 4.1. A-1321 Polyvás István kémügye; ÁBTL 3.1.5. O-12406 Holczmeister János

³⁴⁸ RASS , 2016.

³⁴⁹ MÜLLER R.-D. , 2017. 814.

telékében szolgált. Becsléseik szerint a Gehlen szervezet magasrangú beosztottjai között kb. 400 főnek volt ilyen háttere, 1970-ben pedig a munkatársak 25-30%-a még mindig ezen szervezetek egykori tagja volt.³⁵⁰ A CIA adatai nyomán kezdődött meg 2011-ben a BND történetét vizsgáló bizottság munkája is, a szervezet teljes személyi állományát átvilágító kutatás az egyes életutak kvantifikálható adatai alapján végezte el a teljes szervezet szocioprofiljának vizsgálatát.³⁵¹ A kutatás eredményei szerint a Gehlen-szervezet, illetve a BND állományának jelentős része fiatalként élte át a náci időszakot, így a korszak alapvetően meghatározhatta a szocializációjukat. Másrészt megállapítható az is, hogy a teljes állomány közel 40%-a valamilyen kapcsolatban volt az 1945 előtti náci szervezetekkel, állami szervezetek tagja, minisztériumok munkatársa volt, ezen kategórián belül pedig meglepően magas az idősebb női alkalmazottak aránya – jellemzően ők voltak a titkárnők. Különösen magas volt a Wehrmacht-veteránok aránya az 1968-ig vizsgált időszakban, akik között szintén feltűnő volt az egykori NSDAP párttagok nagy aránya. Igen csekélynek bizonyult azonban a volt SS-tagok száma, ők is jellemzően az alacsonyabb tiszti fokozatokban szolgáltak, tehát nem állja meg a helyét az a közkeletű megállapítás, miszerint náci háborús bűnösök alámerülését is segítette volna a Gehlen-szervezet.³⁵²

A hatalmas adatmennyiséget megmozgató és feldolgozó munka összefoglaló elemzése is igen sokrétű megállapításokkal szolgál, melyek árnyalják a korábbi sztereotip megállapításokat, ám végső soron igazolják is azokat: Gehlen régi-új munkatársait gyakran a korábbi szolgálatok, az SS, az elhárítás, a katonai rendészet, de legfőképpen a Wehrmacht tisztjei közül válogatta. Ugyanezt feltételezte a magyar állambiztonság is, miszerint az 1945 előtti magyar katonai hírszerzés tagjait egészen az 1970-es évekig foglalkoztatta volna a Gehlen-szervezet, majd pedig a BND.³⁵³ A szervezet hivatásos személyi állományát feltáró kutatás összefoglalójában azonban nem szerepelnek magyar származású, vagy magyarországi születésű személyek, csak a korábbi osztrák, német területeken, például az akkori Csehszlovákia területén születettek.³⁵⁴

A BND történetét, azon belül pedig személyi állományát feltáró kutatások alapján, illetve Gehlen életrajzírója nyomán sem igazolható,³⁵⁵ hogy Kollényi

350 RASS, 2016. 9–11.

351 RASS, 2016.

352 Uo. 246–253.

353 Lásd: ÁBTL 3.1.5. O-8-130. „Gehlen” NSZK hírszerzés, I–XV. kötet

354 RASS, 2016. 78–79.; 83–85.

355 MÜLLER R.-D., 2017. 816–817.

György, az egykori 2. vkf. osztály alezredese, volt zágrábi katonai attasé³⁵⁶ vezetésével önálló magyar egység dolgozott volna a Gehlen-szervezet megbízásából Magyarország ellen, miközben Kollényit a szakirodalom is mint a BND alkalmazottját említi 1955-től.³⁵⁷ A délkelet-európai, ekkor szovjet fennhatóság alatt álló országok egykori hírszerzői, az NSZK-ban élő emigráns csoportok vezetői keresték ugyan a kapcsolatot Gehlennel, illetve szervezetével, Gehlen azonban eleve fenntartásokkal volt az ilyen együttműködésekkel kapcsolatban, annak ellenére, hogy azokat az amerikaiak, vagy akár a bonni szövetségi kormányzat is támogatta volna. 1955-ben – egymástól függetlenül – a romániai Vasgárda egykori vezetője, Horia Sima, valamint Zákó András,³⁵⁸ a 2. vkf. egykori vezetője, az MHBK³⁵⁹ alapítója is felajánlotta szolgálatait a Gehlen-szervezetnek. Gehlen átlátta, hogy míg a németek 1945 után nem voltak vonzó partnerek, tíz évvel később, az emigránsok számára már igencsak kecsegtető lett volna egy hírszerzési együttműködés – leginkább egzisztenciális szempontból. Míg Sima meglepően pozitív értékelést kapott a szövetségi Külügyminisztériumtól, így egy esetleges együttműködés is zöld utat kapott a kormányzattól, addig a Gehlen-szervezet Délkelet-Európáért felelős részlege óva intett a magyar emigráns csoporttal való együttműködéstől, mivel Zákó „nacionalista és németellenes beállítottságú”.³⁶⁰ A Gehlen-szervezet, illetve a BND történetére és tevékenységére vonatkozó eddig publikált történeti kutatások alapján nem igazolható tehát sem Kollényi együttműködése a BND-vel, sem pedig az, hogy a szervezet alkalmazásában állt volna – a további kutatási eredmények és publikációk azonban még felszínre hozhatnak más adatokat. Egészen biztosat pedig csak a teljes BND irattár kutathatóvá válása után tudhatunk majd.

A magyar állambiztonság több mint 30 éven át, egy 15 kötetesre duzzadt dossziésorozatban gyűjtötte össze a BND-ről, valamint az ún. „Kollényi-csoportról”, vagy „Erős” fedőnevű csoportról eleinte leginkább Ausztriában, illetve Ausztriá-

³⁵⁶ Kollényi György (1905–1992) vezérkari alezredes, 1940-től szolgált a 2. vkf. osztálynál, 1943 márciusától 1945-ig zágrábi katonai attasé. SZAKÁNY , 2015. 168–169.

³⁵⁷ Uo. 169.

³⁵⁸ Zákó András (1898–1968) vezérőrnagy, 1944 októberétől 1945 májusáig a 2. vkf. osztály, azaz a katonai hírszerző szolgálat vezetője. 1945 májusában Ausztria területén amerikai hadifogságba esett. SZAKÁNY , 2015. 80–81.

³⁵⁹ A Magyar Harcosok Bajtársi Községe Zákó András vezetésével a nyugati emigrációban élő egykori katonatiszteket tömörítette. A szervezetet 1948-ban Ausztriában alapították, a székhelye az 1955-ös osztrák államszerződés után költözött át Münchenbe. BARÁTH , 2011b.

³⁶⁰ MÜLLER R.-D. , 2017. 817.

ból szerzett információit.³⁶¹ Az első dokumentumokat 1956 nyarán kezdték gyűjteni,³⁶² a magyar emigráció „feldolgozása” pedig még fontosabb lett a forradalom leverése után. Az egykori katonatisztek, a már jóval a forradalom előtt disszidált személyek azért is kerültek ekkor fokozottan az állambiztonság látókörébe, mivel éppen ők voltak az a csoport, akiknek a forradalom kitörésében, külföldről való szervezésében aktív szerepet tulajdonított az állambiztonság. A forradalom után újjászerveződő, illetve a számtalan dekonspiráció miatt újjászerveződni kénytelen állambiztonság, illetve a hírszerzés 1957-től tudott újra információkat gyűjteni a Gehlen-szervezetről is.³⁶³ 1957 végén, párhuzamosan az „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” című Objektum-dosszié nyitásával, rövid összefoglaló készült a „nyugat-német kémszervezetek tevékenységéről” címmel, ami igencsak lényegretörően foglalta össze a legfontosabbakat: „Katonai elhárítás adatai szerint a nyugat-német kémszervezetek a Magyar Népköztársaság – ezen belül a néphadsereg – ellen irányuló aknamunkájuk érdekében felhasználják a

- hazaárulókat és szökevényeket, (az ellenforradalmi események hatására hazaárulást elkövetett katonák közül 115 fő Nyugat-Németországban telepedett le.)
- nyugat-német kapcsolatosokat, SS-ket, Volksbundistákat, a kitelepítettek Magyarországon maradt kapcsolatait;
- a hitleri fasiszta kémszervezetek Magyarországra kiépített jelenleg is használható ügynökségét.”³⁶⁴

Bizonyításul három esetet ismertettek, melyekben olyan frissen disszidált katonák és civilek ügyeinek a szálait próbálta az állambiztonság összekötni, akikről tudni vélték, hogy 1945 előtt a katonai hírszerzésnél szolgáltak, kitelepített rokonaik Volksbund-tagok vagy SS-katonák voltak, vagy bármi más módon intézményileg kötődtek a korábbi hadsereghez.

A Gehlen-szervezetre nyitott objektum-dosszié mellett folyamatosan készültek a témában ún. A-anyagok, belső terjesztésű, szigorúan titkos háttéranyagok, összefoglalók,³⁶⁵ valamint szakdolgozatok a Rendőrtiszti Főiskola Ál-

³⁶¹ Az utolsó iratok 1988. októberéből származnak, a dossziét 1988 végén zárták le. ÁBTL 3.1.5. O-8-130. „Gehlen” NSZK hírszerzés, XV./2. kötet

³⁶² ОКВАН , 2001.; ÁBTL 3.1.5. O-8-130. „Gehlen” NSZK hírszerzés, I./1. kötet, 61–143.

³⁶³ ÁBTL 3.1.5. O-8-130. „Gehlen” NSZK hírszerzés, I./1. kötet, 212–235.

³⁶⁴ ÁBTL 1.6. II/1-61-646. Jelentés a nyugat-német kémszervezetek tevékenységéről. 1957. november 11. 1.

³⁶⁵ Például: ÁBTL 4.1. A-3153 A Gehlen-Szervezet (nyugat-német hírszerző szolgálat) felépítése és tevékenysége. 1961.; ÁBTL 4.1. A-3646 NSZK ügynöki helyzet. 1961.

lambiztonsági Tanszékén.³⁶⁶ Ezen összefoglalók és a számos konkrét ügyben tett intézkedéseik alapján az állambiztonság teljes mértékben biztos volt abban, hogy az NSZK hírszerző szerve aktívan jelen van Magyarországon, kémhálózatot tart fenn és annak folyamatos bővítésére törekszik. A BND tevékenysége és hírszerzési módszerei ezzel szemben alapvetően – a Gehlen által már a második világháború idején vezetett keleti hírszerzés módszereihez hasonlóan – a legálisan megszerezhető, nyilvánosan hozzáférhető anyagok és dokumentumok szisztematikus gyűjtésén és kiértékelésén alapultak. Ez a kvázi legális hírszerzés, a megszerezhető létező összes információmorzsa összeillesztése igen nagy apparátus működtetését tette szükségessé, aminek a munkája nem volt sem látványos, sem pedig izgalmas. A BND megalakulásakor, az 1956 áprilisában elnyert önállósága sem készítette aktív ügynökhálózat létrehozására, de élt azokkal a lehetőségekkel, melyek az NSZK bővülő diplomáciai és gazdasági kapcsolatai révén kínálkoztak, illetve azon újságírók, cégvezetők ajánlataival, akik szolgálataikat felkínálták a szervezetnek.³⁶⁷ Az egyes országokról rendszeresen készített összefoglaló helyzetjelentések ugyan gyakran nem sokban különböztek a külügyi jelentésektől, Gehlennek mégis sikerült megtartania a saját pozícióját és a BND pozitív megítélését a szövetségi kormányzatnál.

Reinhard Gehlenre mint tehetséges hírszerzőre, nagy stratégára, taktikusra és született szervezőtehetségre emlékeztek egykori kollégái és beosztottjai.³⁶⁸ A hírszerzőszolgálat vezetőjeként a szervezőkészség mellett azonban még egy tulajdonsága volt kiemelten fontos, mégpedig az óvatossága. A BND vezetésében helyettesei már az 1960-as évek elején kritizálták, hogy túlságosan is óvatos, előbbre való számára a biztonság, mint a hatékonyság,³⁶⁹ olyannyira, hogy például a prágai tavasz eseményei idején nem volt közvetlen cseh forrásuk, sőt, messze nem volt kielégítő a hivatásos állomány nyelvtudása sem, ami még a legális hírszerzést, azaz a nyilvános információk gyűjtését, a csehszlovák sajtó figyelését és kiértékelését is erősen hátráltatta.³⁷⁰ 1968 tavaszán „Nepomuk” fedőnéven elrendelték az azon egységektől érkező információk összegyűjtését, melyek a szovjet hadsereg mozgásával voltak kapcsolatban, illetve készítettek

³⁶⁶ Például: ÁBTL 4.1. A-4468 Az USA és NSZK, valamint az osztrák hírszerzés együttműködése, ausztriai lehetőségei, különös tekintettel Ausztria földrajzi elhelyezkedésére. Szakdolgozat. Chladek István. 1976.

³⁶⁷ MÜLLER R.-D., 2017. 847–848.

³⁶⁸ MÜLLER R.-D., 2017. 811.; 845.;

³⁶⁹ Uo. 1103–1104.; HIGER – MÜLLER, 2014. 33.

³⁷⁰ HIGER – MÜLLER, 2014. 32.

jelentéseket, így például az NDK-val, vagy a kelet-európai katonai felderítéssel foglalkozó egységekről.³⁷¹

Gehlen számára mindenki gyanús volt, aki a Vasfüggönyön túlról érkezett, vagy akárcsak valaha is ott élt, mivel eleve szovjet befolyásoltság alatt lévő személynek tartotta őket,³⁷² így a jelenleg kutatható dokumentumok tanúsága szerint nem voltak beszervezett ügynökeik Kelet-Európában.³⁷³ A BND legfőbb problémája, a hírszerzési tevékenység legfőbb akadálya éppen az volt, hogy a keleti blokk államaiban nem tudtak „emberi forrásokra” támaszkodni, azaz nem vagy nagyon gyengén működött a szervezet HUMINT ága.³⁷⁴ A BND történetét feltáró történészbizottság ítélete szerint sem magasan pozicionált, értékes, sem pedig alacsonyabban pozicionált, de jó és megbízhatóan működő forrása nem volt a szervezetnek a szovjet blokk egyik országában sem.³⁷⁵ Az 1968-as eseményekkel kapcsolatban a BND pullachi központjában is megállapították, hogy jelentéktelen és értéktelen az a néhány helyi megfigyelésen alapuló minimális katonai kémkedés, amit a szovjet csapatmozgásokat rögzítő és hetekkel később az NSZK-ba megérkező jelentések nyújtanak. Mivel ezek a források egymástól teljesen elszigetelten működtek, nem rendelkeztek minimális ismeretekkel és rálátással sem a katonai erőkkel kapcsolatosan, a pullachi központban kifejezetten negatívan nyilatkoztak az „alacsony szellemi színvonalú” ún. megfigyelő-forrásokról: „Alapvető tévedés lenne azt gondolni, hogy intelligens ember vállalná a több éves fegyházbüntetés kockázatát olyan jelentéktelen jelentésekért, mint hogy »a csapat a kaszárnnyában – a csapat kivonul«.”³⁷⁶

A BND számára Gehlen vezetése alatt, tehát 1968-ig továbbra is a kommuniszták térnyerésének megakadályozása volt a fő cél, ami alapvetően két, illetve három területre koncentráldott: egyrészt Moszkvára, a szovjet hadsereg mozgására, a gazdaság teljesítőképességére, bel- és pártpolitikai hírekre. Másrészt a szovjetek tevékenységének konkrét terepeként és az NSZK kvázi „természetes” ellenségeként került az NDK is a BND célkeresztjébe, ami a Stasival folytatott folyamatos

³⁷¹ HIIGER – MÜLLER , 2014. 30–31.

³⁷² Uo. 33.

³⁷³ MÜLLER R.-D. , 2017. 846.; HIIGER – MÜLLER , 2014. 33–34.

³⁷⁴ A modern hírszerzőszervek gyakorlatában megkülönböztetik a SIGINT-nek nevezett technikai eszközökkel, elektronikus, digitális forrásokat megcélzó hírszerzést, és a hagyományos, emberi forrásokra alapozott hírszerzést, melyet a nyugati hírszerzőszervek gyakorlatában HUMINT-nek, Human-Source Intelligence-nek neveznek. KRIEGER , 2009. 278., 287.; HIIGER – MÜLLER , 2014. 33.

³⁷⁵ HIIGER – MÜLLER , 2014. 34.

³⁷⁶ Uo.

titkosszolgálati háborúban manifesztálódott.³⁷⁷ Másrészt a bonni szövetségi politika terén igyekeztek letapogatni minden baloldali, szociáldemokrata irányt, melyek kormányra kerülhettek volna, vagy szovjeteknek való kémkedéssel lehetett volna őket gyanúsítani.³⁷⁸ A legfrissebb kutatások szerint ez utóbbi vonal azonban valójában „csak” egy, a második világháború idején a Gestapo által felnagyított ellenségkép továbbélését, a „Rote Kapelle” nevű állítólagos szovjet kémhálózat elleni propaganda felélesztését, és legfőképpen Gehlen általi életben tartását tükrözte.³⁷⁹

A BND munkáját csak 1990-től szabályozza külön törvény, legfontosabb feladata manapság a terrorista sejtek, valamint a neonáci szervezkedések és az ipari kémkedés elleni küzdelem, de látókörükbe a szélsőjobboldali szervezetek és anarchista mozgalmak is beletartoznak. Az információs társadalmak jellemzője, az óriási mennyiségű digitális tartalom folyamatos áramlása egyben a titkosszolgálatok legnagyobb kihívása: hogy lehet ezt az elképesztő információmennyiséget átfogni, lehallgatni, abból a releváns adatokat kinyerni? A globalizált társadalmakban a titkosszolgálatok csak egymással együttműködve tudnának eredményesen fellépni, ám az információik megosztása éppen a hírszerzés alapvető biztonságát, a titoktartást veszélyezteti. A BND a kormányzati szervek átláthatóságának jegyében egyre több bepillantást enged mindennapi munkájába, új berlini központjuk is ennek jegyében épült. 2016-ban még egy fotókiállítást is rendeztek Hamburgban a régi, pullachi székházban készült felvételekből, ahol a látogatók kvázi virtuálisan bejárhatták a titkosszolgálati helységeket.

Az állambiztonsági együttműködések rendszere: a „főellenség”

A szocialista országok állambiztonsági szervei kölcsönösen és magától értetődően segítették egymást a „közös ellenségek”, a „nyugati kémek” elleni közös harcban. A KGB mellett a keletnémet állambiztonság, a Stasi rendelkezett a legkiterjedtebb és legintenzívebb együttműködési hálózattal a társszervek körében.³⁸⁰ Az állambiztonsági együttműködési rendszerek egyik különösen fontos iránya az a szintén a KGB által irányított és diktált hírszerzői munkamegosztás, melyben kötelezően részt vett szinte az összes kelet-európai állam, és felosztották a világ

³⁷⁷ HEIDENREICH – MÜNKEL – STADEIM ANN-WENZ , 2016.; MÜHNER.-D. , 2017. 923.

³⁷⁸ MÜHNER.-D. , 2017. 224.; 667.; 820.; 836.; 1078.; 1181.; 1210.

³⁷⁹ Uo. 279.; 330.; 802.; 810.; SÄTTER , 2016.

³⁸⁰ ENGELM ANN , 1997.; Fricke – MARQUARDT , 1995.; MARQUARDT , 1998.

országait hírszerzői lehetőségek alapján.³⁸¹ Az állambiztonsági együttműködések, csakúgy, mint az állambiztonsági szervek átszervezése, munkájuk hangsúlyainak áthelyeződése a legtöbb esetben valamilyen kül- vagy belpolitikai változásra adott válaszként értelmezhető. Mivel az együttműködés főleg a hírszerzés, a kémelhárítás területeit, a közös „külső ellenséggel szembeni küzdelmet” érintette, az átszervezések, illetve az újonnan kötött, vagy megerősített együttműködési megállapodások hátterében alapvetően külpolitikai jellegű, nemzetközi jelentőségű eseményeket találunk. Jól példázza ezt már az az 1955 tavaszán Moszkvában lezajlott állambiztonsági miniszteri szintű együttműködési találkozó is, amelyen a nyugatnémet fegyverkezés következtében kialakuló új nemzetközi helyzethez alkalmazkodva a katonai tömbbé rendeződés előkészületeivel párhuzamosan keresték a belügyi együttműködések új irányait.³⁸²

A blokk állambiztonsági szervei számára az egyik közös „főellenség” az NSZK, azon belül pedig a Gehlen-szervezet, a BND volt, tágabb értelemben pedig a „fasiszta, revansista, militáns, reakciós” nyugatnémet állam. A hírszerzési munkamegosztásban a nyelvi azonosság és a földrajzi közelség miatt kézenfekvő módon az NSZK volt az NDK egyik fő tevékenységi területe.³⁸³ Itt is érvényes volt azonban az, ami az ország „belső ellenségeivel” szembeni tevékenységre, saját állampolgárai megfigyelésére: a Stasi mind mennyiségi, mind minőségi szempontból abszolút túlteljesítette a „moszkvai házi feladatot”. Önállóan, saját érdekei mentén is jelentős és folyamatos hírszerző és részben kémelhárító munkát végzett a belső nyelvhasználatban csak *Operationsgebiet*nek nevezett nyugatnémet területen, sőt, még azon túl is.³⁸⁴

Ebben a blokkon belüli munkamegosztásban számítottak a magyar társ-szerv segítségére is, hiszen a magyar emigránsok és kitelepített németek révén kialakult kapcsolatrendszer nem csak a kémelhárítás számára adott munkát, hanem a hírszerzés szempontjából „jó lehetőségeket” jelentett. A két baráti állambiztonsági szerv együttműködésének egyik fő területe egyrészt a keletnémet turisták ellenőrzése, a feltételezett szökést tervezők elleni közös fellépés, másrészt pedig a közös „ellenség”, a nyugatnémetek, vagyis a BND tevékenysége elleni harc, illetve a szervezet tevékenységére vonatkozó információk megszerzése, majd azok kicserélése volt.

381 WAGNER, 2000.; TANTZSCHER – WEGMANN, 1996.; TANTZSCHER, 1999a.

382 OKVÁTH, 2001.

383 BORCHERT, 2006.

384 KNABE, 1999.; ERIKSSON, 2003.

Az állambiztonsági szervek együttműködéseinek minden formája, egyben az operatív csoportok munkája is az általános együttműködési keretszerződéseknek tekinthető megállapodásokon alapult, melyek a további együttműködés és az azokat konkrétan rögzítő dokumentumok, a napi szintű kapcsolattartás, a folyamatos információcsere kereteit is rögzítették. A Magyar Népköztársaság és az NDK állambiztonsági szerveinek együttműködése egyidős a két szerv intézményesülésével, kiindulási pontnak így 1949-et tekinthetjük. A szovjet érdekszférába tartozó országokban ezekben az években alakult ki, majd szilárdult meg a diktatúra intézményrendszere, köztük az állambiztonsági szervek, a politikai rendőrség egységei is.³⁸⁵ Ekkor azonban még csak eseti segítségnyújtásról, információcseréről volt szó egy-egy ügyben.

A kooperációk alapját a bilaterális együttműködési megállapodások jelentették, melyek nyomán széles körű és több évtizeden át tartó közös munka alakult ki. A legszélesebb együttműködési hálózattal a keletnémet állambiztonsági szerv, a Stasi rendelkezett, melynek része volt a magyarországi, a csehszlovákiai és a bulgáriai operatív csoport, valamint a baráti országok fővárosaiban hírszerző rezidentúráként tevékenykedő egység.³⁸⁶ Míg a kémelhárítás (MfS HA II.) tisztjeiből álló „általános” operatív csoport majdnem mindenhol létezett, és ott hírszerzési feladatokat látott el, addig az említett három országban tevékenykedő csoportok kizárólag a keletnémet turisták, és az állandóan ott tartózkodó NDK állampolgárok ellenőrzésével, disszidálásuk megakadályozásával foglalkoztak. Ezek az operatív csoportok mindig folyamatos kapcsolatban álltak az adott ország állambiztonsági szervei mellett a legtöbbször az ottani NDK-külpépviseleteken működő Stasi-rezidentúrával, vagyis az általános jellegű, hírszerző feladatokat ellátó operatív csoporttal is.³⁸⁷

A *baráti társszervek* közötti együttműködések minden formájában az ún. nemzetközi kapcsolatokért felelős osztályokon keresztül zajlott a kapcsolattartás, a legmagasabb szintű megállapodások előkészítése, találkozók szervezése mellett a mindennapi levélváltások és információkérések is. E két illetékes egység a BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya, vagyis NKO, és az MfS X. Osztálya volt.³⁸⁸ A kapcsolattartás magában foglalta a kooperációt szabályozó szerződések előkészítését, a tárgyalások, aláírások megszervezését, majd az eredeti doku-

³⁸⁵ GIESEKE, 2001. 23.

³⁸⁶ DOMNITZ, 2016.

³⁸⁷ SIACHTA, 2016.

³⁸⁸ UNVERHAU, 2005. 7–15.; WIEDMAN, 1996. 406.

mentumok őrzése mellett az éves munkatalálkozók, megbeszélések, látogatások, tapasztalatcserék megszervezését, lebonyolítását, valamint a konkrét ügyekben való folyamatos levelezést, kapcsolattartást, kölcsönös adatszolgáltatást, illetve mindezen iratok őrzését is.³⁸⁹ Azonban még ezek a dokumentumok sem szolgáltatnak igazán konkrét információkat az együttműködés tartalmáról.

A megvalósuló együttműködésről az információkérésekre vonatkozó levélváltásokból és az objektum- és vizsgálati dossziékban található utalásokból következtethetünk.³⁹⁰ Az iratok többsége nem maradt a kapcsolattartásért felelős osztály állományában, hanem átkerült mindazokhoz az egységekhez, amelyek az adott együttműködésekben érintettek voltak, így legtöbbször csak a kísérőleveleket olvashatjuk. A levélváltások és információcserék az állambiztonsági szervek nemzetközi együttműködéseinek szélesedésével és elmélyülésével párhuzamosan növekedtek, és tovább élénkültek az olyan események után, mint például a Berlini Fal felépítése, vagy az NSZK diplomáciai kapcsolatainak keleti bővülése.

Az NDK és Magyarország állambiztonsági szervei között aláírt három együttműködési keretszerződés dátumai is sejtetik, hogy melyek lehettek azok az események, melyek hatására megkötötték, illetve újratárgyalták és megerősítették az addigi megállapodást, és annak körébe újabb, az új „kihívásoknak” megfelelő feladatokat, együttműködési területeket vontak be. Az első megállapodás 1958-ban született, válaszul a magyar „ellenforradalomra”,³⁹¹ a második pedig 1963-ban, amikor az „imperialista védőgát”, azaz az 1961-ben felhúzott Berlini Fal által kiváltott új jelenségekre kellett közösen reagálnia az állambiztonsági szerveknek.³⁹² A harmadik egyezmény sorsa érdekesen alakult, 1974-ben ugyanis aláíratlanul maradt az újabb együttműködési megállapodás, amikor is mindkét állam kapcsolatai kezdtek megélni az NSZK-val, ami az „ellenséges politika” új csatornáit nyithatta meg az állambiztonsági szervek szempontjából.³⁹³ A fennmaradt iratokból nem derül ki, hogy 1974-ben végül miért nem került sor ennek a megállapodásnak az aláírására és életbe lépésére, amelyet végül az eredeti tervvel szó szerint megegyező formában végül 1981-ben írtak alá az illetékes miniszterek.³⁹⁴

Az NDK és a Magyar Népköztársaság közötti állambiztonsági együttműködésnek – nem meglepő módon – 1956 és az utána kialakult helyzet állam-

389 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 550–551. doboz NDK Egyezmények

390 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 22–26. doboz NDK 1957–1964.

391 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 550. doboz 41-11-N-132/10-68.

392 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 550. doboz 41-11-N-32/12-68.

393 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 541. doboz Megállapodás. 1.

394 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 542. doboz 41-N-183/17-9/1981.

biztonsági szempontjai adták az első lökést. Az „ellenforradalmi erők” elleni küzdelemben a magyar szerveket a Stasi is támogatta, hiszen ekkor még szabad volt az átjárás Nyugat-Berlinbe, amit a magyar emigráció iránt érdeklődő magyar belügyi szervek is igyekeztek kihasználni.³⁹⁵ Az 1958 májusában megkötött operatív együttműködésre vonatkozó megállapodást többnapos tárgyalások előzték meg Kelet-Berlinben, melyen a két delegáció tagjai a miniszterek mellett a hírszerző és kémelhárító osztályok vezetői voltak. A megállapodás szövegéből megismerhetjük mindazokat a nemzetközi eseményeket, hatásokat és – többnyire csak feltételezett – fenyegetéseket, melyek következtében a tárgyalás és a két szerv együttműködésének koordinációja létrejött: „Az ellenség a magyarországi ellenforradalom után súlyos vereséget szenvedett. Az ellenforradalomban létrehozott szerveket és szervezeteket felszámolták. Mindkét országban az ellenség tevékenységének élesedése tapasztalható, ami különösen az ideológiai diverzió szervezésében jut kifejezésre. A bonni parlamentnek a nyugatnémet hadsereg atom-felfegyverzésére vonatkozó határozata nyomán fokozódott a háborús veszély. Ezért az 1957. novemberi moszkvai tanácskozások határozata alapján a két minisztérium fő feladata, hogy államaik belső és külső biztonsága, valamint a béke megtartása érdekében döntő harcot folytassanak a Német Szövetségi Köztársaság, valamint Ausztria területén működő legkülönbözőbb ellenséges titkosszolgálatok és szervezetek, különösen a nyugatnémet, amerikai és angol titkosszolgálatok ellen.”³⁹⁶

A tárgyalások fő célja az volt, hogy a két szerv hatékonyabban koordinálja közös munkáját az „ellenséges” hírszerző szervek tevékenysége ellen. Már ekkor felmerült az a szempont, hogy mivel mindkét ország határos egy-egy kapitalista országgal, különösen fontos a szerepük a teljes szocialista tábor megvédésében. A közös célok érdekében az alábbiakban állapodtak meg a két minisztérium közötti hírszerzői együttműködésre vonatkozóan:

- folyamatos információcsera a politikai, gazdasági és katonai hírszerzés területén, és
- az „ellenséges nemzetközi szervezetek” tevékenységéről, mint például a NATO, európai szocialista és trockista szervezetek, a Vatikán és más egyházak, valamint az NSZK-ban működő „revansista és sovinszta mozgalmak” tevékenységéről.

³⁹⁵ BStU MfS SdM Nr. 1896. 663–664.

³⁹⁶ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 550. doboz 41-11-N-132/10-68. 2.

A konkrét együttműködésre vonatkozóan egyetértettek abban, hogy rendszeres időközönként kicserélik információikat az NSZK és Ausztria kormányzati szerveiről és vezető pártjairól, politikai szervezeteiről, és a két ország ügynökeinek helyzetéről, valamint kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak a tudományos és technikai hírszerzés területén is.³⁹⁷

Az elhárítás területén információcserékben és operatív együttműködésekben állapodtak meg:

- folyamatos információcsere az NSZK, Ausztria és Nyugat-Berlin hírszerző szerveiről, amely között kiemelten kezelik a nyugatnémet BND, valamint az amerikai, az angol és a francia titkosszolgálatok tevékenységét, és a magyar menekültek, kitelepítettek szervezeteit, illetve
- az információk alapján közös „terveket dolgoznak ki az ellenséges szolgálatok elleni operatív intézkedések végrehajtására”.³⁹⁸

Mindemellett közösen vették „feldolgozás alá” a Szabad Európa Rádiót, valamint mindazokat a NATO-kiképzőhelyeket, ahol „a szocialista országok elleni fegyveres diverziós csoportok felkészítése” zajlott. Közös céljuk volt továbbá az „ideológiai diverzió elleni harc” is, vagyis folyamatosan kicserélték az ilyen jellegű információikat, illetve „kölcsönösen támogatják egymást ezeknek a veszélyes ellenséges módszereknek a feldolgozásában”.³⁹⁹

Az elhárításhoz kapcsolódott a megállapodásnak azon része is, mely szerint a kapitalista országok hivatalosan beutazó állampolgárait is közös „feldolgozás alá vették”, különös tekintettel az olyan személyekre, akik mint üzletemberek, szakemberek vagy turisták – az állambiztonság feltételezése szerint – valamely ellenséges titkosszolgálat megbízásából utaztak a keleti blokk országaiba. Megállapodtak abban is, hogy kölcsönösen tájékoztatják egymást, ha a másik fél területére „illegálisan telepített ellenséges ügynökökről” szereznek információkat, illetve a dekonspiráció elkerülése érdekében előre informálják egymást, amennyiben egymás országába szándékoznak ügynököket, vagy ügynökségeket telepíteni.⁴⁰⁰

Külön kitértek „a magyar nemzetiségű, illetve magyar állampolgárságú menekültek operatív feldolgozására”, vagyis az emigráció helyzetére is. Ennek értelmében az NDK Állambiztonsági Minisztériuma segítséget nyújtott a magyar belügyi szerveknek az NSZK és Ausztria területén lévő magyar menekülttábo-

397 Uo. 3–4.

398 Uo. 4.

399 Uo. 5.

400 Uo. 5–6.

rok, illetve emigráns-szervezetek „operatív feldolgozásában”, és informálta a BM illetékeseit, ha az NDK-ba olyan magyar menekült érkezett, aki vissza kívánt volna térni Magyarországra.⁴⁰¹

A felek megállapodtak abban is, hogy a két országban élő magyar, illetve keletnémet állampolgárokat operatív célokra felhasználhatja az adott ország állambiztonsági szerve, valamint konkrét feladatok végrehajtása és a „lehetőségek jobb kihasználása” céljából átadnak egymásnak ügynököket, vagy akár teljes ügynökhálózatokat is. Együttműködnek operatív technikai területen is, például segítséget nyújtanak egymásnak „legalizációs okmányok” elkészítésében, technikai jellegű problémák megoldásában. Egymás archív anyagai kölcsönös megismerésének lehetőségéről is megállapodtak, miszerint a „felek kölcsönösen biztosítják a háború előtti és a II. világháború idejére vonatkozó archívba történő betekintést”.⁴⁰²

Végül a szervezési kérdéseket rögzítették: a „folyamatos operatív kapcsolatot” a két szerv illetékes osztályain, illetve a BM berlini operatív csoportján keresztül biztosítják. Az MfS-iratokban, valamint az együttműködésekéről szóló BM-iratokban is következetesen operatív csoportnak nevezik a Kelet-Berlinben működő magyar hírszerző rezidentúrát, ami ugyan a rendszerváltásig különböző legális fedésekkel létezett, mint például külkereskedelmi, kultúrdiplomáciai, diplomáciai tevékenységek, de „igazi” operatív csoportnak csak az 1957–1961-ig tartó időszakban nevezhetjük. Csak ebben az időszakban működött – az átjárható szektorhatárt kihasználva – külön hírszerző csoport, melynek elsődleges feladata a Nyugat-Berlinben élő magyar emigráció „operatív feldolgozása” volt, működését pedig egy 1957. május 28-i határozat alapján kezdte meg.⁴⁰³

Az egyezményben kijelölt célok alapján az együttműködés főleg a „külső ellenség” közös felderítésére és leküzdésére vonatkozott, melynek köre a kivándorolt vagy kitelepített magyaroktól, a Szabad Európa Rádió át egészen a Vatikánig terjedt. Ebben az együttműködési megállapodásban, illetve annak ideológiai szölamokkal gazdagon tarkított megfogalmazásában is egyértelműen kitapintható a két szembenálló blokk országainak, illetve titkosszolgálatainak küzdelme az „ellenségről” megszerezhető információkért, és azok lehető leghatékonyabb felhasználásáért. A megállapodás lendületet adott a „közös ellenségről” meg-

401 Uo.

402 Uo. 8.

403 ÁBTL 3.2.6. 8-022. 1. dosszié, ÁBTL 3.2.6. 8-022. 2. dosszié, ÁBTL 3.2.6. 8-023., ÁBTL BM NKO 1.11.12. 550. doboz 41-11-N-132/10-68. 8.

szerzett információk kölcsönös cseréjének, illetve rendszeresekké váltak a gyanús – váltakozva mindkét országba gyakran beutazó – NSZK-állampolgárokra vonatkozó információkérések is.⁴⁰⁴

A második együttműködési megállapodás aláírását szintén több napos tárgyalás előzte meg 1963 májusában Budapesten.⁴⁰⁵ A megállapodás szövege jegyzőkönyvszerűen rögzítette az elhangzottakat, valamint az addigi együttműködés értékelését és az újabb célkitűzéseket. A tárgyaló felek megegyeztek abban, hogy az 1958-ban megkötött együttműködési megállapodás „megfelelt az akkori nemzetközi helyzetből adódó operatív célkitűzéseknek”, és elősegítette a két állambiztonsági szerv hatékonyabb együttműködését „az imperialista országok hírszerzőszervei ellen folytatott harcban”. A megállapodás megújítását pedig „a nemzetközi helyzetben az elmúlt évek során bekövetkezett változások” tették szükségessé, „tekintettel a főellenség megváltozott taktikájára és módszereire”.⁴⁰⁶ Nem derül ki azonban, hogy a továbbiakban *ellenségként* megjelölt országok, illetve szervezetek közül kit – vagy kiket – takarhatott a *főellenség* címke.

Megállapították, hogy a hírszerzés terén fokozódott az USA- és a NATO-szövetségesek aktivitása és tevékenységük összehangolása, nyugatnémet részről pedig „országaink ellen különösen aktív és veszélyes tevékenység tapasztalható”. Az „antifasiszta védőgát 1961. VIII. 13-i létrehozásával”, vagyis a Berlin Fal felhúzása után, a nyugati hírszerző szervezetek más munkamódszerekre kellett áttérniük – ebből következett, hogy a szocialista országok kémelhárításának is új módszereket kellett találnia.⁴⁰⁷ Ennél is nagyobb problémaként értékelték, hogy „a szocialista tábor aláaknázását és megbontását szolgáló ellenséges tevékenység fő módszereként a legkülönbözőbb formákban egyre inkább előtérbe lép a politikai-ideológiai diverzió.” Növekedett a hírszerzők és ügynökök száma is, ami elsősorban annak a következménye, hogy „a kapitalista országokkal való kapcsolataink fejlődésében az ellenséges hírszerzőszervek számára a legális behatolási csatornák felhasználásának lehetősége rejlik.”⁴⁰⁸

Mindezen változások következtében az állambiztonsági szervek közötti operatív együttműködés fokozásának érdekében a következőkben állapodtak meg:

- továbbra is folyamatos az információcsere és az együttműködés a két szerv között a politikai, katonai és gazdasági hírszerzés terén,

404 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 22. doboz, Távirat 1957 december 27. 338–342.; 358–364.; 401–539.

405 ÁBTL BM NKO 1.11.12. 550. doboz 41-11-N-32/12-68.

406 Uo. 2.

407 Uo.

408 Uo. 3.

- kiemelt figyelemmel kezelik a másik fél számára „nagy fontossággal bíró nemzetközi szervezetekről”, mint például a NATO-ról és a Közös Piacról, szocialista és trockista szervezetekről, a Vatikánról és egyéb egyházi szervezetekről szerzett információkat,
- „mindkét fél különös gondot fordít a Német Szövetségi Köztársaságban fellépő revansista és sovinszta mozgalmak felderítésére”,⁴⁰⁹ valamint
- külön kezelik a „klerikális kapcsolatokra és szektákra vonatkozó” információk cseréjét is.⁴¹⁰

Az „ellenséges hírszerzőszervek ellen folytatott harcban” továbbra is a folyamatos információcsere fenntartása volt a legfontosabb feladat. Az egyezményben változatlanok maradtak a célterületek: legfontosabb téma az NSZK-ban, Nyugat-Berlinben és Ausztriában működő hírszerző kirendeltségek és ügynökhálózatok, a BND, az USA, Anglia és Franciaország hírszerző szervei, a „magyar fasiszta emigráció”, a Szabad Európa Rádió és a „NATO által a szocialista országokba való bevetésre szánt diverziós csoportok kiképzőhelyei”.⁴¹¹

Témánk szempontjából jelentős újdonság, hogy az előző együttműködési megállapodáshoz képest a „legális behatolási csatornákon keresztül” beutazó nyugati állampolgárokkal szembeni elhárítás kérdése jóval nagyobb szerepet kapott. A felek a kicserélt előzetes információik alapján „operatív feldolgozás alá veszik azokat a személyeket, akik azzal gyanúsíthatók, hogy ellenséges hírszerző szervek megbízásából különböző fedések alatt” utaztak Magyarországra, illetve az NDK-ba.⁴¹² Ebben az egyezményben is szerepelt az NSZK, Nyugat-Berlin, illetve Ausztria területén élő, a „Magyar Népköztársaságból kitelepítettek, valamint magyar nemzetiségű, illetve magyar állampolgárságú menekültek operatív feldolgozása”. Ebbe beleértették a szervezeteikről és tevékenységükről megszerzett információk kicserélését, illetve a hazatérni szándékozókrol való tájékoztatást az NDK Állambiztonsági Minisztériuma részéről.⁴¹³

Teljesen új elemként jelent meg a dokumentum XII. pontjában az, hogy a két szerv az egymás országába utazó magyar, illetve keletnémet állampolgárok „operatív ellenőrzése céljából” is aktívan együttműködik: „kölsönösen támogatják egymást a másik fél területére utazó állampolgárokkal szembeni operatív intézkedések végrehajtásában”. Ennél konkrétan is rögzítették az együttműködés

409 Uo. 4.

410 Uo. 6.

411 Uo. 4.; 6.

412 Uo. 6–7.

413 Uo. 9.

fő célját: Az „NDK-állampolgároknak az MNK területén keresztül történő diszsidálása megakadályozására a Belügyminisztérium további intézkedéseket fogadtatósít a határőrizeti szervek ellenőrző tevékenységének erősítése érdekében”.⁴¹⁴

Az 1963 májusi együttműködési megállapodás célkitűzéseiben ugyan éppen az új nemzetközi helyzethez való alkalmazkodást nevezte meg elsődleges feladatként, azonban ebből a szempontból csak az egyezmény XII. pontjában foglaltak jelentettek új területet az együttműködésben. Ennek értelmében a keletnémet állampolgárok Magyarországon keresztül tervezett szökéseinek hatékonyabb megakadályozásáról, illetve egy MfS operatív munkatárs tervezett jelenlétéről állapodtak meg. Az egyezményből nem kerültek ki, sőt, megelőzik az új feladatokat azok a már az 1958-as megállapodásban is rögzített pontok, melyek a nyugat-európai magyar emigráció „operatív feldolgozására” vonatkoztak. A megállapodás megújítása nyomán 1963 nyarán ismét újabb információcsere zajlott a két szerv között a BND-re és módszereire vonatkozó anyagokról.⁴¹⁵

A két szerv együttműködését szabályozó újabb megállapodást 1974 szeptemberében írták volna alá, azonban a fennmaradt dokumentumok között nem találunk magyarázatot arra, hogy miért maradt aláíratlanul az egyezmény.⁴¹⁶ Az előkészített dokumentum csak a BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztály iratai között található meg, és csak magyarul készült el. A tervezet szövege szinte szó szerint megegyezik a végül 1981-ben aláírt megállapodással, ám jóval rövidebb a korábbi, 1963-ban megkötött egyezménynél. Első része csak az addigi együttműködés eredményességét méltatta, majd pedig megismételte az előző két megállapodásban foglalt feladatokat és együttműködési lehetőségeket, területeket. Ennek ellenére már az első mondatokon tükröződik a nemzetközi kapcsolatok átalakulása, a felek szerint ugyanis az együttműködés „fontos tényezőt alkot az NDK, az MNK és a szocialista közösség más államai biztonságának biztosításával kapcsolatos feladataik megoldásában, valamint az európai kontinens békéjének megőrzésében és megszilárdításában”.⁴¹⁷ Érdekes azonban, hogy az állambiztonsági együttműködések szempontjából 1974-ben érvényes nemzetközi helyzet is változatlanul érvényes maradhatott egészen 1981-ig, amikor is módosítás nélkül írták alá a hét évig „jegelt” egyezményt.⁴¹⁸

⁴¹⁴ Uo. 9–10.

⁴¹⁵ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 26. doboz. 64–67. Összefoglaló jelentés, 1963. július 8.; 84–96. Összefoglaló jelentés, 1963. július 11.

⁴¹⁶ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 541. doboz Megállapodás, 1974.

⁴¹⁷ Uo. 1.

⁴¹⁸ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 542. doboz 41-N-183/17-9/1981.

Az együttműködés megszilárdításának szándéka mögött mind 1974-ben, mind pedig 1981-ben – az 1963-as egyezményben foglaltakhoz hasonlóan – az „imperialista államok ideológiai diverziós titkos szolgálatainak és központjainak fel-forogató tevékenysége elleni harc” állt. Céljuk továbbra is a hatékonyabb közös küzdelem érdekében folytatott együttműködés és kölcsönös segítségnyújtás fokozása volt a két állam között 1967-ben megkötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződéssel összhangban.⁴¹⁹

Az egyezményben felsorolt közös feladatok rögzítése, elsősorban a politikai, gazdasági és katonai hírszerzés területén való együttműködés továbbra is elsődleges jelentőségű maradt, ám ezek a szakaszok alapelvekre és általános megközelítésekre szorítkoztak, és kevés konkrétumot tartalmaztak a közös munkára vonatkozóan.⁴²⁰ Az ellenségesnek minősített hírszerző szervek elleni közös tevékenységükkel és együttműködésükkel kapcsolatban is gyakorlatilag változatlanul megismételték az előző egyezményekben rögzítetteket. A „ellen-ségek” közé azonban már az 1974-es tervezetben is bekerült Kína, egymás hírszerző tevékenységének támogatása kiterjedt „a kínai szakadár és nagyhatalmi törekvések elleni harcra” is.⁴²¹

Új elemként jelent meg az egyezményben a „népgazdasági objektumok elhárításszerű biztosítása”, illetve a két ország hivatalos képviselői vagy közlekedési eszközei elleni terrorista merényletek megakadályozására irányuló együttműködés, és az államellenes bűncselekményt elkövetők, vagy az azzal gyanúsíthatókra vonatkozó információk kicserélése. A két fél támogatást nyújtott egymásnak a kormányőrségek tevékenységében, a rádióösszeköttetés biztonságos üzemeltetésében, titkosított és rejtjelezett csatornák, valamint az archívumok kölcsönös használatának biztosításában, és „szorosan együttműködik és koordinálja intézkedéseit a baráti fejlődő országok nemzeti biztonsági szerveinek nyújtandó segítség kérdésében.”⁴²²

A társszervek továbbra is kölcsönösen egymás rendelkezésére bocsátották nemhivatalos munkatársaikat és rájuk vonatkozó adataikat konkrét operatív eljárások esetén. A megállapodás IX. cikkelyéből pedig az előző egyezményhez képest további információkat tudhatunk meg a másik fél területén aktív ún. operatív munkatársak, vagyis egyrészt a Stasi magyarországi operatív csoport-

⁴¹⁹ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 541. doboz Megállapodás. 1–2.

⁴²⁰ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 542. doboz 41-N-183/17-9/1981. 1–3.

⁴²¹ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 541. doboz Megállapodás. 3.; ÁBTL BM NKO 1.11.12. 542. doboz 41-N-183/17-9/1981. 3.

⁴²² ÁBTL BM NKO 1.11.12. 542. doboz 41-N-183/17-9/1981. 3–5.

jának tevékenységéről,⁴²³ másrészt az NDK területén dolgozó magyar operatív tiszteknek nyújtott „baráti” támogatásról: „A két Fél – a másik Féllel történt egyeztetés alapján – megfelelő számú operatív munkatársat helyez el a másik állam területén, a másik állam területén található állampolgárainak elhárításszerű biztosítása, valamint a megfelelő konkrét intézkedések végrehajtása céljából. Mindkét Fél sokoldalú segítséget és támogatást nyújt a másik Fél munkatársainak a rájuk bízott munka elvégzésében.”⁴²⁴

Az előző, 1958-ban és 1963-ban megkötött állambiztonsági együttműködési megállapodásokhoz képest ebben az egyezményben jóval kevesebb az ideológiai tartalom, jóval kisebb mértékben jelent meg a nyugatnémet, a „kapitalista-imperialista ellenség” képe, vagy a nyugati magyar emigráció „ellenséges” tevékenysége. A hírszerzés és a kémelhárítás területére vonatkozó közös feladatok változatlanok maradtak ugyan, de arányaiban jóval több volt az együttműködések gyakorlati megvalósítására vonatkozó cikkely, mint az előző egyezményekben. Az 1980-as évek elejére már olajozottan és gördülékenyen működtek együtt a két szerv különböző egységei, így igazából már nem volt szükség az együttműködés általános irányainak rögzítésére, csak egy megerősített keretmegállapodásra. A felek ezen túlmenően csupán néhány technikai jellegű részletet fejtettek ki alaposabban, az együttműködés nem szabályozott részeit az „operatív szintre” bízta.

A Magyarországon működő keletnémet operatív csoport tevékenységének hangsúlyeltolódásával módosult a két társszerv együttműködése is: a Stasi kihegyezett főállású tisztjei egyre kevésbé voltak rászorulva a magyar belügy segítségére, az egység tevékenysége egyre gördülékenyebbé és a magyar szervektől függetlenebbé vált. Mindeközben a turizmus ellenőrzésének átalakuló szempontrendszere – magyar részről jellemzően lanyhuló intenzitása, keletnémet részről éppen egyre szigorúbb kontrolljának szándéka – az évtized végére már már szétfeszítette a korábbi kölcsönös kapcsolatot. Az 1980-as években a magyar belügy figyelme már alapvetően a turizmussal kapcsolatos köztörvényes bűnügyek, lopások, csempészbandák, prostitúció, illetve a gazdasági jellegű bűncselekmények, valuta- és vámbűntettek felderítésére irányult.⁴²⁵

A szovjet blokk országai között a Stasi építette ki a korszakban a legkiterjedtebb állambiztonsági hálózatot, melynek megítélése szempontjából fontos megkülönböztetnünk a valódi, aktív, két egyenrangú fél együttműködésén ala-

⁴²³ Bővebben lásd: SLACHTA, 2016.

⁴²⁴ ÁBTL BM NKO 1.11.12. 542. doboz 41-N-183/17-9/1981. 6.

⁴²⁵ BEYRÓ, 1987. 221–222.

puló kooperációt és az egyirányú kapcsolatot, melyet nem nevezhetünk a szó valódi értelmében együttműködésnek. Minden bizonnyal a KGB rendelkezett a legtöbb kihelyezett operatív tiszttel a szovjet érdekszféra országaiban, ám az ő tevékenységükről valószínűleg a korabeli „partnereik” sem igen tudhattak részleteket, a téma kutathatósága pedig máig erősen korlátozott.

Kiemelt jelentőségű az a kérdés, hogy a baráti országok belügyi szerveinek együttműködései mennyiben Moszkva irányításával, utasítására, vagy legalábbis mennyiben a KGB tudtával és védőernyője alatt folytak, vagy mennyire tekinthetők ezek egyéni kezdeményezéseknek és valódi bilaterális együttműködéseknek? A Stasi és a magyar belügy közötti együttműködésre vonatkozóan – a két szerv iratait őrző levéltárakban – nem található olyan dokumentum, ami a kooperáció KGB általi kezdeményezésére, irányítására, utasítására, vagy akár csak bátorítására utalt volna. A keletnémet és a magyar állambiztonsági szervek közötti együttműködés mindkét fél érdekeit szolgáló területei a BND-ről szerzett információkon túl olyan gazdasági, politikai – például ellenzéki csoportokkal, művészekkel vagy egyházi személyekkel kapcsolatos – ügyek voltak, melyek érintettjei a határokon átnyúlva kooperáltak, szerveztek közös akciókat, vagy egyszerűen csak találkoztak más szocialista országokban élő szellemi partnereikkel. Ily módon a szocialista blokkon belüli kapcsolatok és mozgás hívta életre az állambiztonsági szervek együttműködését is, mint például írók vagy szerzetesek ellenőrzése esetében.⁴²⁶

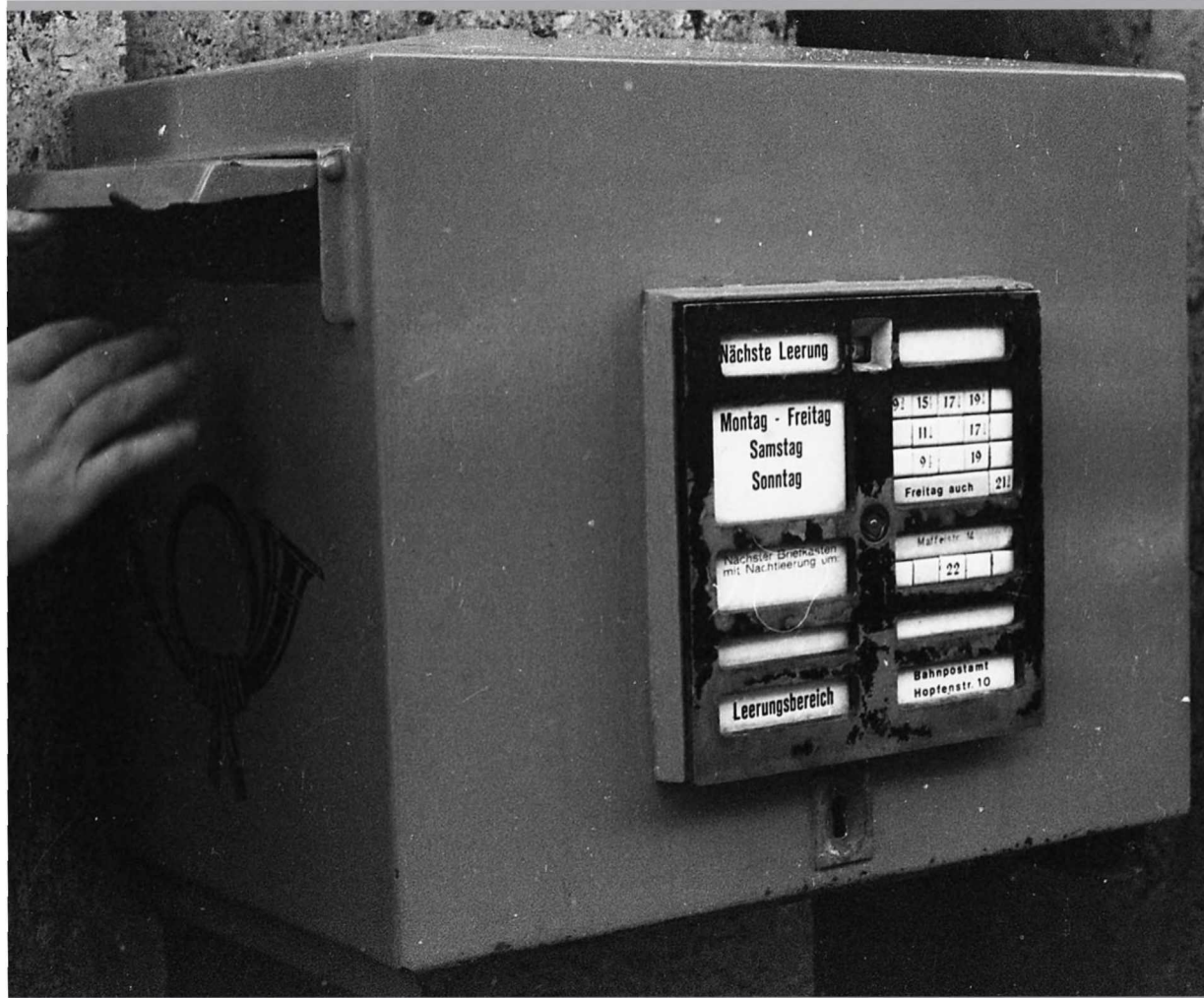
A magyar belügyi szervek szempontjából nézve a keletnémet kapcsolat volt a legintenzívebb az állambiztonsági együttműködések között annak ellenére, hogy a kooperáció egyre aszimmetrikusabbá vált. Az együttműködés egyrészt mennyiségi, másrészt minőségi szempontból is eltorzult: a teljes korszakban egyre több a Stasi által a magyar szervek felé küldött információkérés, ezzel párhuzamosan a keletnémet állambiztonság magyarországi tevékenysége egyre intenzívebbé, aktívabbá és professzionálisabbá vált.⁴²⁷ A magyar állambiztonság szempontjából valóban megalapozottan csak akkor válna lehetségessé a testvérszervekkel való együttműködések súlyának a megítélése, ha az összes bilaterális jellegű állambiztonsági együttműködés szisztematikus történeti feldolgozása is megvalósulna.

Már a két szerv – a magyar és a keletnémet – kooperációjának vizsgálata is felvetheti a teljes kelet-európai állambiztonsági együttműködési hálózatról eddig rendelkezésünkre álló eredmények újraértelmezésének, illetve átértékelésé-

⁴²⁶ BÁNKUTI, 2011. 173–196.

⁴²⁷ Bővebben lásd: SLACHTA, 2016. 203–239.

nek lehetőségét: érvényes volt-e a blokkon belüli állambiztonsági kooperációk esetében az az axióma, miszerint minden kapcsolat, közös akció, közös tevékenység kizárólag Moszkva utasítására és a KGB aktív részvétele mellett valósulhatott meg? A szovjet blokk összeomlását megelőző időszakban, illetve a gyors változásokat indukáló rendszerváltoztató években az állambiztonsági szervek közötti együttműködések rendszere is fellazult. Az egyes állambiztonsági szervek egyre inkább saját államuk politikai és gazdasági érdekei szerint végezték tevékenységüket, sőt, a korábbi együttműködések fenntartása mellett párhuzamosan egyre inkább egymás ellen is dolgoztak.

Postaláda, München, 1971

Forrás: FORTEPAN. Adományozó: Urbán Tamás. Képszám: 87404

MAGYARORSZÁGI NÉMETEK ÁLLAMBIZTONSÁGI ELLENŐRZÉSE

Rokoni kapcsolattartás ellenőrzése: ügynökhálózat „sváb vonalon”

A kelet-európai állambiztonsági szervek munkájának egyik legfontosabb és leghatékonyabbnak vélt eszköze az ellenőrizni kívánt terület, célcsoport vagy intézmény tagjai körében szervezett ügynökhálózat, azaz a besúgók beszerzése volt.⁴²⁸ Nem volt ez másképp a magyar állambiztonság által lehetőség szerint minél teljeskörűbben „átfogni” kívánt magyarországi németek esetében sem. Mivel az NSZK-ban élő kitelepítettek körében nehezebb volt hálózatot szervezni, leginkább a hozzájuk kiutazó vagy a velük levelező rokonaik körére lehetett építeni. Az évtizedek óta meglévő, rokoni szálakra épülő kapcsolatrendszert a magyar állambiztonságnak „csak” a megfelelő pontokon kellett „kiaknáznia”.

A magyarországi németek ellenségességét alátámasztani hivatott esetek és bizonyítékok, illetve a nyugatnémet hírszerzés vélelmezett aktivitása a svábok vonalán a kémelhárítás tevékenységének meghatározását, feladatkörének lehatárolását eredményezték és a meglévő alacsony hatékonyságú ügynökhálózat fejlesztését tűzték ki célul: „A nyugat-német hírszerzőszervek ismert módszereinek birtokában eredményes és aktív kémelhárítást kell folytatnunk a Nyugat-Németországban járt, ill. kiutazási lehetőségekkel rendelkező, valamint a Magyarországra beutazó német nemzetiségiek körében. Eredményes munkát azonban csak kvalifikált ügynökség útján várhatunk. Az illetékes megyei Politikai Osztályoknak feladata a sváb lakta területeken olyan ütőképes hálózat szervezése, melynek segítségével ellenőrzésünk alatt tarthatunk minden egyes operatív szempontból figyelemre méltó német nemzetiségű személyt. Csak ügy-

⁴²⁸ TAKÁCS T., 2013a. 7–10.

nökség útján deríthetjük fel a nyugat-német hírszerzőszervek svábok köréből beszervezett és aktívan foglalkoztatott magyarországi ügynökeit. [...] Továbbra is foglalkozni kell a Nyugat-Németországban kiutazó svábok eligazításával, de az elsőrendű fontosságú kérdés a kémelhárító munkában használatos legfőbb fegyver, az ügynökség kell, hogy legyen.”⁴²⁹

A megyei szintekről, a megyei rendőrfőkapitányságok állambiztonsági osztályairól beérkezett jelentések összesítése alapján 1962-ben legfőbb hiánysággként azt emelték ki, hogy „sváb vonalon” mindössze 40 főt „foglalkoztatnak”, vagyis 40 beszervezett ügynök volt, ám ezeknek is csak a fele volt aktív, a területen pedig csak 5 új beszervezés történt.⁴³⁰ A kitűzött cél pedig 3-5 aktív besúgó foglalkoztatása lett volna a németek lakta megyékben, főként Baranya, Tolna, Fejér és Békés megyében. A konkrét lépések ennek alapján a következők voltak: „Az eddig leírtak tükrében vizsgáljuk meg a kémelhárításunk helyzetét. Véleményünk szerint a Magyarországon élő német nemzetiségek vonalán koránt sem folyik megfelelő kémelhárító munka, amellyel ellensúlyozni tudnánk a nyugat-német hírszerzés svábok vonalán tanúsított aktivitását. [...] Ezzel kapcsolatos jellemző adatok: Baranya megye területén közel 40 000 német nemzetiségű személy él, és e nagy létszámú kategória között megfelelő ügynökséggel nem rendelkezünk, ügyeik nincsenek és 1961-ben sem hajtottak végre ügynöki beszervezést. [...] A sváb szempontból jelentős Tolna megyében sem sokkal jobb a helyzet. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között megközelítőleg sem tudunk lépést tartani a nyugat-német hírszerzés svábok vonalán folytatott tevékenységével.”⁴³¹

A hiányosnak ítélt ügynökhálózat ellenére számos jelentést idéztek az objektum-dossziében, melyekben rokonlátogatóba utazók számoltak be az utazásuk során tapasztalt rendőri intézkedésekről és a magyar állambiztonság által feltételezett nyugatnémet beszervezési kísérletekről. „Kerék” fedőnevű ügynök 1963 decemberében vonattal utazott Münchenbe, útjáról és a vonaton tapasztaltakról a következőket jelentette: „A sváb asszony nagyon érdeklődött, hogy mi a helyzet Magyarországon és lehet-e látogatóba jönni, van-e ennivaló egyáltalán, meg ha akar, visszaengedik-e Németországba. A rendőrség nem molesztálja, miért

⁴²⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./1. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” Összefoglaló jelentés, 1962. április 16. 67.; 68.

⁴³⁰ Uo. 65–66.

⁴³¹ Uo. 65–66.

jött? Mi egyöntetűen biztosítottuk ennek a propagandának az ellenkezőjéről, hogy nyugodtan jöhet, mutattuk a magyar kenyeret, meg sajtót, szalámit és megmondtuk mindent korlátlanul vehet, senki sem háborgatja.”⁴³²

Utazása és németországi tartózkodásának idején tapasztaltakról számolt be „Horváth” is: „Utazásom és kinttartózkodásom alatt nem vettem észre, hogy elhárító jellegű intézkedéseket alkalmaztak volna velem szemben. Figyelést nem észleltem, azt sem vettem észre, hogy a holmimat bárhol átvizsgálták volna. Nem tapasztaltam olyasmit sem, hogy burkolt vagy nyílt formában ellenséges cselekményre akartak volna rábírní. Egész idő alatt senki nem tett fel hírszerző kérdéseket. [...] Egyszer sem vettem észre, hogy bárki feltűnő módon tolokodna, barátságával üldözne és szeretne velem közelebbi kapcsolatba kerülni.”⁴³³

Az ország egész területéről összegyűjtött, rokonlátogatóktól származó jelentések azonban nem elégítették ki az állambiztonság információigényét. A hálózat szervezésének konkrét lépéseiről a Fejér megyei állambiztonsági osztály összefoglalójából tudunk képet alkotni. A beszervezést megelőző ún. tipp-kutatás a levéllenőrzések és az útlevélkérelmek elbírálása során szerzett információk mentén zajlott, így például, akivel kapcsolatban az ún. forintkijánlás büntetének⁴³⁴ gyanúja merült fel, megvizsgálták a beszerzés lehetőségét – a konkrét esetekben sikertelenül. A megye németek lakta településein, Pusztavámon, Mór és Vértesacsán, összesen 5 esetben zajlott beszerzési kísérlet 1965–1966-ban, ám egyik esetben sem valósult meg végül az együttműködés: vagy a kiszemelt személyről derült ki, hogy alkalmatlan, vagy nem sikerült végrehajtani, „legalizálni” a beszerzést, így azt el kellett halasztani, vagy a „sikeres”, hazafias alapon való beszerzés után maga az informátor tagadta meg mégis az együttműködést.⁴³⁵ Az összefoglaló ezzel együtt részletesen elemzi az egyetlen egy főből álló „hálózat” tevékenységét, sőt, statisztikát is készítettek róla, miszerint az 1 fő informátor közül 1 fő végzett ipari iskolát, 1 fő foglalkozása villanyszerelő és 1 fő lett hazafias alapon beszervezve. A megyében „aktív” egyetlen

⁴³² ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./2. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”, Jelentés, Budapest 1963. december 2. 119–120.

⁴³³ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./2. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”, Jelentés, Budapest 1963. október 7. 89–90.

⁴³⁴ A forintkijánlás büntette az engedély nélküli forintkivitel eseteit vagy pénzváltással kapcsolatos visszaéléseket jelentette.

⁴³⁵ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Jelentés, 1966. október 31. 65–66.

hálózati személy azonban egy évig pihentetve volt, majd eltörte a karját, így nem tudott jelentéseket adni...⁴³⁶

A Fejér megyei hálózat szervezésének sikertelenségét ugyan nem mondták ki, de éppen azzal indokolták az eredménytelenséget, ami miatt szükséges lett volna az ügynöki hálózat, vagyis azzal, hogy német nemzetiségű utazókról van szó: „Az útlevélkérelmek elbírálása során 38 fővel folytattam beszélgetést annak érdekében, hogy megbízásra alkalmas személyeket válasszak ki. Azonban a móri járásból kiutazók nagyrésze paraszt, illetve munkás, akik alacsony általános műveltséggel rendelkeznek, továbbá nagyrészüik sváb, akik bizalmatlanok szerveinkhez és így megbízatásra alkalmatlanok.”⁴³⁷

Az elvileg egyszemélyes „hálózat” tevékenységéről szóló összefoglaló bornírtságát árnyalja, hogy az említett Fejér megyei objektum dossziében további, valóban aktív informátorok jelentéseit is idézik. Ilyen például „Pozsonyi Pál” pusztavámi lakos, aki Gartenbergben (NSZK, Bajorország) élő kitelepített rokonainak meglátogatása után részletesen beszámolt útjuk előkészületeiről, az úton és az NSZK-ban tapasztaltakról.⁴³⁸ Az állambiztonság ugyan minden esetben ellenséges tevékenységre utaló nyomokat feltételezett és jellemzően talált is, ám ezt nem minden esetben sikerült alátámasztaniuk: „Külföldre való utazásunk előtt, sem csomag, sem levél továbbítására, valamint szóbeli üzenet vitelével senki nem bízott meg Pusztavámon. Id. Sz. J. pusztavámi lakos, sógorom régi barátja arra kért, hogy W. J. nyugatnémet állampolgár részére 3 dl pálinkát vigyek magammal. Ezt megtettem.”⁴³⁹

Az eredményesség fokozása érdekében még egy megyei szintű, a kikérdezés menetét rögzítő, kérdéscsoportokat összeállító és előíró segédletet is készítettek a 04/1959. számú Belügyminiszteri Parancshoz,⁴⁴⁰ ami elrendelte a nyugati

⁴³⁶ Uo. 67.

⁴³⁷ Uo. 67.

⁴³⁸ Az 1944 október 14–15-én Pusztavámon meggyilkolt zsidó munkaszolgálatos század története ismeretében kiemelten érdekes, ahogyan „Pozsonyi Pál” Stammler Ferenc, egykori pusztavámi Volksbund vezető gartenbergi (mai nevén: Geretsried) életéről, a vele való találkozásról beszámolt. ÁBTL O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Jelentés, 1968. július 20. 78-91.; ÁBTL 3.1.2. M-36212/1-2. „Pozsonyi Pál”; BOROS, 2017.

⁴³⁹ ÁBTL O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Jelentés, 1968. július 20. 78.; ÁBTL 3.1.2. M-36212/1. „Pozsonyi Pál” Jelentés, 1968. július 20. 353.

⁴⁴⁰ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. Belügyminiszter 4. sz. Parancs és Végrehajtási utasítás, 1959.

turisták, illetve a rokonlátogatók hatékony és szoros ellenőrzését. A segédletben vázolt nehézségek és problémák azonban épp a rokonlátogatókról alkotott ellenségkép relevanciáját kérdőjelezi meg. „Alosztályunkon a 04. sz. parancs alapján eligazított, illetve beszámoltatott személyek viszonylag magas számával nincs arányban az ezúton szerzett értesülések operatív értéke. A jövőben differenciáltabban kell kutatni, kiválasztani az eligazításra alkalmas személyeket. Minőségibb, alaposabb felkészítést kell végezni a megfelelő képességgel, hírszerzőlehetőséggel, külföldi kapcsolatokkal és egyéb operatív szempontból figyelmet érdemlő körülményekkel rendelkező személyek esetében.”⁴⁴¹

Ugyanezzel a negatív értékeléssel kezdődik egy 1970. júniusi „Irányelvek” című összefoglaló is, mely a korábbi segédlet továbbfejlesztett változata.⁴⁴² Az 1966-ban még mindössze 1 fős hálózatot ekkorra mégiscsak sikerült 5 főssé növelni,⁴⁴³ ám ezt sem találták elegendőnek: „Elhárítási területem hálózattal való biztosítása minőségben és mennyiségben elmarad a terület operatív helyzete által támasztott követelmények mögött. Az ügynökség képtelen a területről megfelelő számú és mennyiségű információt adni. A móri járás 2 – kémelhárítás szempontjából exponált – községében, Pusztavámon és Bodajkon pozícióink a követelményeknek megfelelnek. A járás többi németajkú településein hálózattal nem rendelkezünk. Az általam foglalkoztatott ügynökség közül 3 informátor lakhelye és munkahelye nem az elhárítási területemen van. A sárbogárdi járás területe hálózattal nincs biztosítva.”⁴⁴⁴

Miközben a meglévő 5 fős hálózat munkáját eredményesnek ítélték, egyetlen konkrét esetet sem említettek, melyekben a hálózati személyektől származó információra alapozva sikerült volna bármilyen ellenséges tevékenységet leleplezni vagy megakadályozni. Az összefoglaló ettől függetlenül határozott volt a jövőbeli célok tekintetében is: „Az ügynökség foglalkoztatási irányának súlypontját elhárítási területemen az ellenséges tevékenység megelőzése, felderítése, félbeszakítása és dokumentálása, az idegenforgalom differenciált ellenőrzése,

⁴⁴¹ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Segédlet. Dátum nélkül. 92.

⁴⁴² ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Irányelvek. 1970. június 24. 99.

⁴⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Összefoglaló jelentés. 1970. november 25. 125–132.

⁴⁴⁴ Uo. 130.

továbbá az ellenséges hírszerző, fasiszta és emigrációs szervek aknamunkájáról adatok megszerzése képezi.”⁴⁴⁵

A következő, az 1971-es évre vonatkozó munkaterv ellenséges tevékenységre vonatkozó igencsak tág definíciója némiképp feloldja a látszólagos ellentmondást, hogy miként lehet az állambiztonság elhárító tevékenysége sikeres és eredményes, ha közben egyetlen ügyet sem sikerült leleplezniük. Ám mégiscsak volt 17 ellenséges tevékenységre utaló eset: „Az elmúlt évben ellenséges tevékenység megnyilvánult: munkavállalási szándékban, NSZK-ban történő munkavállalásban, NSZK-ban a kiutazó személyek részére munkalehetőség biztosításában, a kiutazó magyar állampolgárok kikérdezésében, a beutazó NSZK állampolgárok eligazításában, majd hazautazásuk után beszámoltatásában [...]”⁴⁴⁶

A Fejér megyei állambiztonsági alosztály erőfeszítései az alaposan előkészített és megtervezett munka ellenére is eredménytelenek maradtak, egyetlen nagyobb ügyet sem sikerült feltárniuk – vagy kreálniuk. A Békés megyei operatív dosszié 1966-os összefoglalója még ennél is eredménytelenebb tevékenységről árulkodik, ám jól jellemzi a kitelepítettek helyzetét: „Ezévben 28 főt bízunk meg és számoltattunk be a BM 04/59. sz. parancsa⁴⁴⁷ alapján. Eddigi tapasztalataink szerint sokkal eredményesebben térnek vissza azok az ügynökök, akik konkrét feladattal lettek kiutaztatva, mint a 04. sz. parancs alapján megbízott társadalmi kapcsolatok. [...] A beszámoltatottak nagy része elmondja a kint élő kitelepített svábok életkörülményeit, elhelyezkedését, jelenlegi helyzetüket, esetleges vagyoni, anyagi, politikai vonatkozású kérdésekben tájékoztatnak bennünket. Ezekből kivehető, hogy a kitelepített svábok nagy része, főleg az idősebb generáció szeretne visszatelepülni Magyarországra és még mindig ezt az országot nevezi hazájának. Viszont a fiatal generáció ott nevelkedett fel, megszokta azt az életkörülményt, életfelfogást és csak látogatóba jön Magyarországra.”⁴⁴⁸

A Békés megyében, pontosabban Eleken foglalkoztatott „Barabás András” közel egy évtizeden át adott jelentéseket a környezetében élő németekről és a rokonlátogatókról. A megyei állambiztonsági szerv célja elsődlegesen valóban a németországai kapcsolatokkal rendelkezők feltérképezése és ellenőrzése volt,

⁴⁴⁵ Uo. 131.

⁴⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére”. Munkaterv. 1970. december 11. 134.

⁴⁴⁷ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. Belügyminiszter 4. sz. Parancs és Végrehajtási utasítás, 1959.

⁴⁴⁸ ÁBTL 3.1.5. O-18227 „NSZK Rokonlátogatók”. Összefoglaló jelentés. 1966. december 8. 67–68.

ez derül ki „Barabás András” első írásban adott jelentésének értékeléséből és további feladatainak meghatározásából is: „Annak ellenére, hogy operatív szempontból nem értékes a jelentés, azonban elérte célját, mert azt akartuk leellenőrizni, hogy az ügynök milyen ismeretséggel rendelkezik a községben, meg tudja-e állapítani Nyugat-Németországból kik jöttek rokonlátogatás céljából. Az ügynöknek feladatul adtam, hogy a legközelebbi találkozási állapítsa meg, hogy Elek községben kik tartózkodnak, ill. kik azok a személyek, akik 1946-ban kitelepítés során Ny-Németországba kerültek és azóta visszakerültek Elekre. A továbbiakban arról tegyen jelentést, hogy kik élnek Elek községben, akik valamilyen funkciót töltöttek be a Volksbund szervezetben, vagy kiknek vannak rokonai, akik Volksbund vezetők voltak. Jelentésében foglalkozzon azokkal a személyekkel is, akik a községben élnek és SS katonák voltak.”⁴⁴⁹

„Barabás András” ügynöki feladatainak a meghatározása annyiban érdekes, hogy az állambiztonság saját nyilvántartásai alapján nagyon jól tudta, hogy egy-egy megyében, településen kik voltak a Volksbund tagjai, kik voltak SS-katonák, így valószínűleg csak az ellenőrzés lehetősége vezérelte az első feladatok meghatározását: ellenőrizhető volt ezáltal az ügynök kapcsolati rendszere és megbízhatósága, másrészt ellenőrizni lehetett a már rendelkezésre álló listákat is.⁴⁵⁰

Az első hónapok után, alig fél évvel „Barabás András” beszervezése után, 1960 nyarán már a kiutaztatását tervezték: „A Belügyminiszter elvtárs 4. sz. Parancsa módot ad arra, hogy Nyugat-Németországba kiutazó rokonlátogatók közül feladattal bízunk meg olyan személyeket, akik a BM állambiztonsági szerv ügynökei. Megvizsgáltuk »Barabás András« fn. ügynököt s megállapítottuk, hogy lehetőségünk nyílik arra, hogy az ügynököt legálisan Nyugat-Németországba utaztassuk, s ott részünkre felderítő munkát végezzen.”⁴⁵¹

A kiutazás előtt részletes feladatterveket készítettek és alaposan felkészítették az ügynököt azok végrehajtására:

„Az ügynök nyugat-németországi feladatai:

- Katonai, politikai, gazdasági adatok gyűjtése,
- Olyan személyek felderítése, akik vissza akarnak települni.
- A nyugatnémet rendőrség ellenőrző munkája a beutazókkal kapcsolatban.

⁴⁴⁹ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. január 3. 13.

⁴⁵⁰ Lásd például: ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./3. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”, Feladatterv, Budapest 1962. december 5. 20.; valamint ÁBTL 3.2.5. O-12721 „Volksbund tagok”; ÁBTL 3.2.5. O-14922/1. és O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS” című objektum-dossziék

⁴⁵¹ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. június 10. 70.

- Azon társadalmi szervek feltérképezése, amely a kitelepített magyarok között végez politikai munkát. Kik a vezetői, mi a szervezet célja.
- Az ellenforradalom során és az azt követő időben disszidált magyarok helyzete, magatartásuk, tevékenységük.
- A kiutazó rokonlátogató személyek magatartása, esetleges tevékenységük.”⁴⁵²

A kapott feladatai mellett kioktatták arról is, hogy a katonai és politikai jellegű kérdéseket csak az általa személyesen tapasztaltak, látottak alapján hajtsa végre, a kért témákról senkitől se érdeklődjön, nehogy felkeltse egy nyugatnémet kémelhárító érdeklődését. Ha bárki, az ország bármely részébe csomagot akarna vele hazaküldetni, azt vállalja el és hazaérkezése után arról előbb a tartó-tisztjét értesítse, hátha kémüzenetek továbbítására akarják kihasználni.⁴⁵³ Utazása egyben tipp-kutatásra is alkalmat kínált: azoknál a kitelepítetteknel, akik valamilyen állami hivatalban dolgoztak, főleg, ha magasabb beosztásban voltak, el kellett érnie, hogy megtudja, mikor tervezik következő beutazásukat Magyarországra. Mindenekelőtt azonban az ügynöknek saját rokonai bizalmába kellett férköznie: „Figyelembe kell venni, hogy az ügynök olyan rokoni körbe utazik ki, akik ellenséges magatartást tanúsíthatnak, mivel mint kompromittált személyek lettek kitelepítve. Ebből kifolyólag az ügynöknek a rokonai iránt lojális magatartást kell tanúsítani, mert csak ilyen magatartással férközhet bizalmukba és rajtuk keresztül tud politikai, gazdasági és katonai adatokat gyűjteni.”⁴⁵⁴

„Barabás András” NSZK-beli útjáról szóló jelentéseiben azonban az állam-biztonság keresve sem találhatott olyan információkat, melyek ellenséges magatartásra, ellenséges tevékenységre, vagy az ügynök megfigyelésére, ellenőrzésére vagy beszerzésére utalhattak. A jelentésekből a bizonygatás, a feladatok komolyan vett végrehajtása és a megfelelni akarás ugyan kiolvasható, de ezen túl semmiféle érdemi információ nem azonosítható.⁴⁵⁵

A következő években adott jelentései főleg az Elekre látogató kitelepítettekről és disszidensekről szóltak, illetve inkább a közöttük lévő bonyolult rokoni szálakról. Ellenséges tevékenységet, vagy kijelentést az ügynök senkivel kapcsolatban nem jelentett, az állambiztonság igyekezete ellenére sem: hol egy NSZK-ban élő Elekről származó személyről feltételezték, hogy a BND ügynö-

⁴⁵² Uo. 72.

⁴⁵³ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. június 29. 79–80.

⁴⁵⁴ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. június 10. 72.

⁴⁵⁵ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentések 1960. augusztus 1. és szeptember 14. között, 81–104.

ke, hol egy kiutazó elekiről, aki rögtön autót hozott haza. Mindettől függetlenül még 1976-os nyugatnémet útja előtt is alapos eligazítást kapott és különböző feladatokkal bízták meg, a jelentéseit és tevékenységét pedig sorra értékesnek és eredményesnek értékelték.⁴⁵⁶ A jelentéseiben szereplő információk főleg a kitelepítettek és az Eleken maradtak közötti élénk kapcsolatok dokumentumai, a magyarországi németek kitelepítés utáni történetének, megszakított kapcsolattörténetének, egy-egy szétszakított közösség továbbélésének lenyomatai és történeti forrásai.

A vidéki Magyarország falvaiban az 1960-as években látogatóként megjelenő egykori kitelepítettek, ha hírszerzőként nem is, de – állambiztonsági szempontból nézve – a „nyugati életforma terjesztésével” mégiscsak jelentős veszélyforrást jelentettek. Az ajándékba hozott háztartási eszközök, ruhaneműk, sőt, akár autók látványa éles ellentétben állt a korabeli vidéki szűkös árukínálattal, korlátozott gyarapodási lehetőségekkel. A helybeli, német rokonokkal nem rendelkező lakosság ezért alapvetően irigykedve tekintett a rokonlátogatókra, ami az ügynöki jelentésekben is tetten érhető. A nyugati csomagok körül kialakult „kultuszról” egy állambiztonsági összefoglaló is említést tesz: „A csomagpszichózisnak van egy másik oldala is, mégpedig az, hogy divat a csomagokkal dicsekedni, és az a tévhit, hogy ha valami külföldi, az már jobb. Jellemző, hogy Babarcon egy lány, H. É., igen szép magyar nylonruhát vett, egész különleges színáryalattal. Minden kérdező barátnőjének azt mondta: ’most kaptam a tántimtól nyugatról csomagban...’”⁴⁵⁷

Az 1960-as évek folyamán több olyan hálózati személyt foglalkoztattak a megyei állambiztonsági egységek, akik településük egészéről, teljes társadalmáról adtak átfogó jelentéseket. Ezek az ügynöki munkadossziék igen érdekes képet adnak a vidéki Magyarország társadalmáról. Egyszerre szólnak például a helyi egyházi személyekről, az iskolákról és tanáraikról, a helyi tévesz problémáiról, valamint az ott élő nemzetiségekről, ez esetben a németsegről is.⁴⁵⁸

A „Csilla” fedőnevű hálózati személy Ceglédbercel lakosairól adta jelentéseit 1964-től, a feladatai között kiemelt szerepet kapott a rokonlátogatók figyelése is, amit már első jelentésében is precízen összefoglalt:

⁴⁵⁶ ÁBTL 3.1.2. M-37562 és M-37562/1. „Barabás András”

⁴⁵⁷ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./1. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”. Feljegyzés, 6.

⁴⁵⁸ Lásd például ÁBTL 3.1.2. M-23281. „Csilla”; ÁBTL 3.1.2. M-30265. „Kardos” és ÁBTL 3.1.2. M-31526. „Kardos”; ÁBTL 3.1.2. M-32729. „Rozgonyi”.

„Jelentés azokról a ceglédberceli lakosokról, akik a legtöbbet járnak az NSZK-ba rokonaikhoz.

K. Gy.-né [...]

Az elmúlt évben két ízben töltött kinn 3–4 hónapot. Autót hozott magával, melyet kint élő, de azóta hazatelepült nagyanyjától kapott. Négy szobás fényűzően berendezett lakása van. Olajkályha, televíziós készülék, rádiók, porszívó, hűtőszekrény, autó. Munkahelye: eddig nem volt, jelenleg konyhafőnök a MÁV egyik üdülőjében. [...]

H. P.-né [...]

1963-ban hat hónapot töltött Schorndorfban. Olajkályhát, hűtőszekrényt hozott magával. Ezenkívül sok apróságot, melyet idehaza értékesített. [...]

H. G.-né [...]

Jelenleg is az NSZK-ban, Schorndorfban tartózkodik. Testvére van kinn és évente több alkalommal mennek ki felváltva a férj és gyerekek. Kinn élő rokonaik is többször jönnek át látogatóba gépkocsival. Három gyerekük van, rendezett, de fényűző életmódot folytatnak. [...]

P. L.-né [...]

Jelenleg az NSZK-ban, Stuttgartban van. Az elmúlt évben ő is két alkalommal volt hosszabb ideig kinn. Személygépkocsit hozott magával, majd másodszor azzal volt kinn. Ekkor a határon csempészésért elkapták és három év felfüggesztett büntetést kapott. Két gyermeke van. Csak a férje dolgozik. Gyönyörűen berendezett mindennel felszerelt két szobás lakása van. A hozott apróságokat értékesíti idehaza.”⁴⁵⁹

Az állambiztonság logikája szerint különös figyelemmel kellett ellenőrizni azokat a személyeket, akik a feltételezett jövedelmüknél jóval többet költöttek, esetleg nincs is munkahelyük és mégis luxuscikkeket vásároltak, láthatóan jól éltek. Az ilyen ún. „hírszerző-gyanús” személyeket igyekeztek még jobban ellenőrizni, postájukat kiemelni, mozgásukat, utazásaikat, a hozzájuk beutazó külföldieket illetve azok mozgását figyelni, ahogyan azt a jelentéseket követő megjegyzés és értékelés is rögzítette:

⁴⁵⁹ ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla” Jelentés, 1964. szeptember 2. 23.

„Megjegyzés: Az ügynök állandó jellegű feladata, hogy Ceglédbercel község területén élő sváb nemzetiségű lakosokkal felmerülő problémákról jelentést adjon.

Értékelés: Jelentése informatív értékű, tájékozódást ad eddigi ismeretei alapján azokról a sváb nemzetiségű személyekről, akikkel valamilyen formában érintkezésben van és akik rendszeresen kijárnak az NSZK-ba, illetve ő hozzájuk érkeznek rokonok az NSZK-ból. Tájékoztatása nem elég részletes és elemző.”⁴⁶⁰

„Csilla” jelentései szisztematikusan átfogták a településről kiutazó rokonlátogatók körét, amit tartótisztje annak ellenére értékelt minden esetben pozitívan, hogy a kiutazási kérelmek intézése eleve a Belügyminisztérium különböző egységein keresztül zajlott, tehát semmi olyan információt nem közölhetett, amit más forrásból már ne tudtak volna: „A tavasz közeledtével megkezdődött a „népvándorlás”. Egymás után adják be az NSZK-ba utazni kívánczók kérelmüket a tanácshoz. Jelenleg is többen vannak kinn, mint pl. K. A. és neje. K. A. a községi tanács gazdálkodási előadója, felesége a helyi Egyetértés tsz. adminisztrátora. Stuttgart melletti Hochenakker⁴⁶¹ községben vannak és március végén jönnek haza. A napokban érkezett meg M. J.-né [...], aki ugyancsak férjével volt kinn, de az már előbb hazaérkezett. [...] Ugyancsak néhány hete érkezett meg H. T. [...], aki a BVKH⁴⁶² dolgozója. Két drb. motorkerékpárt hozott magával, melyet nem tud kiváltani deviza engedély hiányában. [...] Csilla sk.

Megjegyzés: Az ügynök állandó jellegű feladata, hogy figyelemmel kísérje a ki és beutazó személyeket a község területéről.

Értékelés: Jelentése informatív értékű, arról tájékoztat bennünket, hogy Ceglédberceltől kik utaztak ki és kik tértek haza. [...]

Feladata: A ki és beutazókat továbbra is kíséri figyelemmel és jelentse a velük felmerült problémákat.”⁴⁶³

A jelentések állandó témája a házfelújítás finanszírozása, kisebb ajándékok, elektronikai eszközök és egyre gyakrabban autók behozatala, amit vagy kinti munkával szereztek meg, vagy a rokonoktól ajándékba kaptak. Egy-egy újabb nyugati autó megjelenése az 1960-as években egy kisközösség, egy település életében eseményszámba ment, amiről óhatatlanul értesült szinte a teljes lakosság, így maga az ügynök is: „Szeptember hónapban személygépkocsit kapott E. J.-né

⁴⁶⁰ ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla” Jelentés, 1964. szeptember 2. 24.

⁴⁶¹ Helyesen: Hohenacker

⁴⁶² MÁV BVKH: Magyar Államvasutak Bevételelőrzési, Visszatérítési és Kártérítési Hivatal

⁴⁶³ ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla” Jelentés, 1965. április 22. 92.

[...] is az NSZK-ban élő szüleitől. A kocsit a szülők személyesen hozták el és három napig tartózkodtak itt.”⁴⁶⁴

„Október 7-én érkezett haza az NSZK-ból K. Gy.-né [...], aki kb. másfél hónapot töltött kinn és ezidő alatt állítólag keresett annyit, hogy egy Opel-Record kocsit vásárolt, melyet a mai napon be is mutatott a faluban.”⁴⁶⁵

„Egyik nap hazafelé menet össze találkoztam K. Gy.-né Éva nevű kislányával s beszélgetni kezdtünk. Elmondta, hogy nem régen jött haza édesanyja az NSZK-ból és hozott egy gyönyörű szép kocsit. 3000 márkába került volna, de anyuka úgy kapta ajándékba.”⁴⁶⁶

A magyarországi németek és NSZK-beli rokoni kapcsolataik állambiztonsági ellenőrzését, az ügynökhálózat szervezésének tapasztalatait rendszeresen összefoglaló jelentésekben elemezték, ám az elemzésben hangsúlyozott jelenségeket nem támasztották alá érdemben, az értékelések egyre inkább elszakadtak a dossziében összegyűjtött esetek, illetve ügynöki beszámolók, jelentések tényleges tartalmától: „Az elmúlt években, különösen a Nyugat-Németország felé irányuló látogató-forgalom kiszélesedése óta rendkívül megnőtt a nyugatnémet hírszerzés aktivitása. Különösen a nyugatnémet katonai hírszerzés tevékenységének fokozódása tapasztalható, amely a látogató-forgalom lehetőségeit kihasználva (többszöri ellenőrzött adataink szerint) nagyszámú ügynökséget szervezett Magyarországon. Adataink azt bizonyítják, hogy a nyugat-német katonai hírszerzés ügynökeinek jelentős részét a Nyugat-Németországba kiutazó svábok közül választják ki és szervezik be. A nyugatnémet hírszerzés a magyarországi németajkú kisebbséget – a köztük meglévő nacionalista, ellenséges és anyagiilag befolyásolható elemek, valamint a magyarországi sváb nemzetiség sajátos történelmi múltja miatt – ügynöki bázisának tekinti. Operatív feldolgozás alatt tartjuk a nyugatnémet hírszerzőszerv, a Bundes Nachrichten Dienst, Münchenben székelő »Erős« fn. hírszerzőcsoportját, amely szinte a kiutazó svábokra, ill. Nyugat-Németországgal valamilyen módon kapcsolatban álló magyar állampolgárokat specializálta magát. [...] Ilyen irányú tapasztalatainkat alátámasztják a baráti államok, de főleg a csehszlovák és lengyel szervek tapasztalatai is, ahol hasonló problémát jelent a szudéta, illetve sziléziai német kisebbség.”⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla” Jelentés, 1965. október 18. 116.

⁴⁶⁵ ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla” Jelentés, 1965. október 16. 118.

⁴⁶⁶ ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla” Jelentés, 1965. november 2. 126.

⁴⁶⁷ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./3. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”, Összefoglaló jelentés, Budapest 1963. április 5. 29.

A kiutazóktól hazatérésük után ún. beszámoltatás útján is igyekeztek információkat szerezni, melyre az 1966-os belügyminiszteri parancs⁴⁶⁸ is lehetőséget adott: „34. d) Rokonlátogatás, vagy turisztika céljából kapitalista országokba utazó, nem hálózati személyek, amennyiben személyi tulajdonságuk és megbízhatóságuk erre alkalmassá teszi őket – bár hírszerző jellegű információk megszerzése céljából előzetes eligazításban nem részesíthetők, de – hazatérésük után megfelelő formában és körülmények között külföldön észlelt tapasztalataikról kikérdezhetők.”⁴⁶⁹

Az ügynökhálózat szervezése, az utazók beszámoltatása mellett a postai forgalom ellenőrzésével is igyekeztek bizonyítékokat találni a németiség ellenséges magatartására. A levéllenőrzések eredményéről beszámoló összefoglaló szerint 1962-ben 1,7 millió postai küldemény fordult meg az NSZK és Magyarország között, ebből csak július hónapban 10.800 levelet ellenőriztek. Ebből a meglepően magas számból azonban mindössze 50 „levélanyagot” koboztak el ellenséges tartalom miatt. Ezek közül 19 minősült egyházi propagandaanyagnak, 5 esetben továbbítottak információkat a „kint élő svábok találkozásairól”. Az akció értékelése során az állambiztonság már maga is kimondja a levelek ártalmatlanságát, a levelek tartalmának összefoglaló ismertetése pedig saját korábbi értékelésüknek is ellentmond: „Általában elmondható, hogy a levelek zömében a ki- vagy beutazás, családlátogatás kérdésével foglalkoznak. Több levélből kitűnik, hogy nem kapják meg a beutazási engedélyt. A Nyugat Németországban élő svábok erősen szorgalmazták az itthonmaradtakkal a kapcsolat fenntartását, hívják ki őket látogatóba és megígérik, hogy ők maguk is mindent megtesznek, hogy az óhazát még egyszer megláthassák. A kintről érkező levelek, ha foglalkoznak is politikai kérdésekkel, nem a nemzetközi kérdések, politikai események tükrében, hanem különösen 'az itthoni kolhozrendszerrel' és a 'szabadság nélküli élettel' foglalkoznak. [...] A kifelé menő levelek többsége nem foglalkozik politikai kérdésekkel. Általában anyagi körülményeikről számolnak be, többségükben panaszkodó, elégedetlen hangú levelekben. Több levélben említik a kiutazási lehetőség megkönnyebbítését, de alig találunk jelzést arra, hogy kinti látogatások után hazatérve, akár csak összehasonlítást is tennének a két ország gazdasági helyzetére vonatkozóan.”⁴⁷⁰

⁴⁶⁸ ÁBTL 4.2. 10-21/24/1966. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0024. számú parancsa, Budapest, 1966. június 3.

⁴⁶⁹ Uo. 8.

⁴⁷⁰ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./2. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”, Jelentés, 1962. augusztus 15. 44–45.

Az információszerzés kísérlete: a kitelepítettek szervezetei, vezetőik és rendezvényeik

A kitelepítettek egyesületei, szervezetei kiemelt helyet foglaltak el az állambiztonság ellenségképében, mivel a rokonlátogatók centrumaiként, a kapcsolatok szervezőiként, irányítóiként tekintettek rájuk, a háttérben pedig a BND-t, végső soron pedig magát az NSZK kormányát vélelmezték: „A kitelepítettek többsége a Német Szövetségi Köztársaságban telepedett le és a bonni hivatalos körök politikai és anyagi támogatásával revansista menekült szervezetekben, ú.n. Landsmanschaftokban tömörült. Az itthon maradt német nemzetiség jelentős része viszont a MNK helyes nemzetiségi politikájának eredményeként beilleszkedett társadalmi rendszerünkbe és aktívan vesz részt a szocializmus építésében. Az itthoni német nemzetiséget, az NSZK-ba kitelepített svábokat szoros rokoni, baráti szálak fűzik össze. Közöttük rendszeres kapcsolat áll fenn. Ezt az élő kapcsolatot, valamint a német nemzetiségben könnyen felszítható nacionalizmust kihasználva, az NSZK területén működő ellenséges hírszerző és revansizista sváb menekült szervezetek igyekeznek az itthoni német nemzetiséget mint kategóriát hazájuk, a MNK ellen felhasználni.”⁴⁷¹

A Békés megyei rokonlátogatók anyagának nyitott objektum-dosszié 1967-es összefoglalójában a következő helyzetleírást olvashatjuk a kitelepítettekről: „Az utóbbi időben úgy kint mint bent az országban egyre jobban szétszóródnak (nősülés, foglalkozás, iskoláztatás, munkahely, stb.) következtében a svábok. Ezt úgy a svábok mint az ő érdeküket képviselő szervezetek érzik és ezért intézkedéseket tesznek, hogy összetartsák a svábságot. E célt szolgálja a sváb találkozók szervezése, mely részben az egy-egy helységről kitelepítettek összetartását tűzi ki célul, de ezen túlmenően több beszámoltatás foglalkozik az össz sváb kitelepítettek találkozóinak megszervezésével. A találkozókat általában egyházi személyek szervezik. Az Unsere Post című lapban szokták a hirdetéseket feladni. Az ilyen találkozókon összejöveleken igyekeznek a népi-demokratikus országok ellen politikai hangulatot kelteni, területköveteléseik vannak, ilyen sérelmekről beszélnek, továbbá igyekeznek a német államot ér-

⁴⁷¹ ÁBTL 3.2.5. O-8-121/I./3. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”, Feladatterv, Budapest 1962. december 5. 19.

dekvédelmi szervként felléptetni a kitelepített svábok itthonmaradt javainak visszatérítése érdekében.”⁴⁷²

Az egyedi rokonlátogatók ellenőrzése és megfigyelése mellett éppen ezért kiemelt figyelmet kaptak a kitelepítettek szervezetei, az ún. Landsmannschaftok és vezetőik, illetve szinte minden kis helyi szervezet és közösségi esemény, amiről az állambiztonság bármilyen forrásból információt szerzett. Ezek a hírmorz�ák alapvetően az „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” című objektum-dossziéba kerültek, ám a kitelepítettek fontosabb vezetőiről, politikusaikról önálló dossziét is nyitottak. A Dr. Léber Lajosról, azaz Dr. Ludwig Leberről,⁴⁷³ a Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (LDU)⁴⁷⁴ nevű szervezet vezetőjéről vezetett dossziét már 1955-ben megnyitották és „Képviselő” fedőnéven még beszervezését is tervezték.⁴⁷⁵ Az első iratok az 1950-es évek első feléből származnak, valamint környezettanulmányt készítettek korábbi lakóhelyén, Törökbálinton is, ahol rokonai éltek.⁴⁷⁶

Ludwig Leber ekkor a stuttgarti Caritas Flüchtlingshilfe vezetője, a kitelepített németek *Unsere Post* című, kéthetente megjelenő lapjának főszerkesztője, valamint a CDU frakciójában a Baden-Württembergi tartományi parlament képviselője is volt. 1956 nyarán már konkrét előkészületeket tettek volna a beszerzésére, ám úgy tűnik, ennek korlátozott esélyeivel az állambiztonsági is tiszttában volt: „Kiterjedt kapcsolatai, a nyugat-német politikai életben való mozgási lehetősége alkalmassá teszik őt arra, hogy a politikai hírszerzés vonalán használjuk fel, valamint kutató munkára. A beszerzési alap egyelőre nem világos és ezért a következő hathónapos terv feladat egyik legfontosabb rész[e], hogy nevezett beszervezhetőségének alapját rövid időn belül tisztázhassuk. Fel dolgozását megkezdtük »Lovas« fedőnevű ügynökünkön keresztül.

Feladat: 1.) »Képviselő« személyéről elfekvő anyagok összegyűjtése, kiértékelése és a beszerzési alap megállapítása. 2.) »Képviselő« beszerzésének megkísérlése és erre kombináció kidolgozása.”⁴⁷⁷

⁴⁷² ÁBTL 3.1.5. O-18227 „NSZK Rokonlátogatók”. Összefoglaló jelentés, Békéscsaba, 1967. december 14. 79.

⁴⁷³ Dr. Ludwig Leber (1903–1974) a kitelepítés után Stuttgartban élt és a kitelepített magyarországi németek érdekeit aktívan képviselő politikus, tartományi parlamenti képviselő lett. <https://ldu-online.de/die-ungarndeutschen> (2019.06.07.)

⁴⁷⁴ Magyarországi Németek Bajtársi Szövetsége, <https://ldu-online.de/geschichte-der-landsmannschaft-der-deutschen-aus-ungarn> (2019.06.05.)

⁴⁷⁵ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos

⁴⁷⁶ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Jelentés, Budapest, 1956. február 6. 7–8.

⁴⁷⁷ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Feljegyzés, Budapest, 1956. június 8.

A beszerkezési kísérlet végül a forradalom kitörése miatt elmaradt, ám gyaníthatjuk, hogy az az eseményektől függetlenül sem lett volna eredményes. Az NSZK-ba a forradalomról érkező híreket nagy érdeklődéssel követték a kitelepített németek is, gyűjtést szerveztek, igyekeztek segíteni az első hullámban megérkező magyarországi menekülteket.⁴⁷⁸ Jellemző azonban, hogy a kitelepítettek és a magyar emigránsok között szinte egyáltalán nem volt kapcsolat. Élesen elkülönülő referenciapontjaik egészen eltérő kollektív és egyéni életpályákat, stratégiákat jelöltek ki számukra: A kitelepítettek viszonyítási pontjai egyrészt az NSZK-ban élő, más országokból kitelepítettek voltak, az ő érdekképviselői, politikai szervezeteikhez, ernyőszerveikhez kapcsolódtak, vagy azokhoz képest határozták meg saját csoportjuk álláspontját. Másrészt a Magyarországon maradt rokonaik helyzetét, körülményeit tartották szem előtt, identitásukban pedig szintén e két csoport által meghatározottan őrizték németiségüket, „svábságukat” Nyugat-Németországban is. A kitelepítettek szinte teljes csoportjára jellemző volt, hogy aktívan keresték ugyan az „óhazában” maradtakkal való kapcsolattartás lehetőségeit, a jövőjüket azonban az NSZK-ban látták biztosítottnak. Így a nyelvhasználat, a munkavállalás, a házépítés, az egzisztenciateremtés minden területén az NSZK és az ottani lehetőségek álltak horizontjuk középpontjában.

Az emigráns magyarok, az 1956-os menekültek számára az aktuális magyar politikai helyzet, az emigráció eszközeit kihasználva a magyarországi helyzeten való változtatás lehetősége, a különböző nyugat-európai országokban élő magyar, vagy akár más kelet-európai országok emigráns csoportjai jelentettek viszonyítási pontokat. Így annak ellenére, hogy például München és környéke mind a Magyarországról kitelepített németek, mind pedig az emigráns magyarok számára – Stuttgart mellett – a legjelentősebb nyugatnémet központ volt, a két csoport korabeli sajtótermékeinek, szervezeteinek, programjainak, rendezvényeinek vizsgálata alapján is megállapítható, hogy szinte semmilyen kapcsolat nem volt közöttük. Magyarország mindössze annyiban kötötte össze őket, hogy az ott élő rokonaik sorsát ugyanolyan aggodalommal figyelték a vasfüggöny nyugati oldaláról, ám ez múltjuk alapján és jövőképük szempontjából nem jelentett további sorsközösséget. Éppen ezért meglepő a Ludwig Leber dossziéjában található jelentés 1957 novemberéből: „Nyugatnémetországban a stuttgarti népi németek 1957. augusztus 20-ra ünnepséget szerveztek. Az ünnepségre Hoffmann János a stuttgarti magyarbarát társaság vezetője felkérte Hász István püspököt és Kórádi Jánost, hogy legyenek az ünnepség szónokai. Hász

.....
 478 Lásd az *Unsere Post* 1956 őszi és 1957-es számait

István és Kórádi a meghívásnak eleget tettek. Az ünnepséget a Szabadságharcos Bajtársi Szövetséggel közösen rendezték.”⁴⁷⁹

Az állambiztonság nem tett le véglegesen arról, hogy Lebert beszervezze, 1964-ben ismét nagy lendülettel kezdték gyűjteni róla az információkat, még a keletnémet szervtől is kértek róla adatokat, ám ők közölték, hogy „Léber Lajos (született 1903) személyére vonatkozóan semmiféle adattal nem rendelkeznek.”⁴⁸⁰ Az állambiztonság legfontosabb forrásai így azok az NSZK-ba utazó személyek voltak, akik még Magyarországról, az 1940-es évekből vagy még korábbiakról ismerték Lebert és mint régi barátok látogatták meg őt nyugatnémet rokonlátogató körútjuk során. A kontextusukból kiragadott jelentések esetében nem derül ki semmi azok szerzőjéről, ám annál többet tudhatunk meg például arról, hogy mennyire foglalkoztatta Lebert a Magyarországon maradt németek helyzete, kifejezetten pedig az anyanyelvi vallásos élet: „Névszerint kérdezett a székesfehérvári egyházmegye helyzetéről, főleg a német nyelvet érintően. Igen tetszett neki a már több oldalról kapott hír arról, hogy Solymáron, Pilisvörösváron, Pilisszentivánon rendszeres német misék és litániák vannak, valamint prédikációk is.”⁴⁸¹

Egy érdekes, ám más forrással nem igazolható részlet is kiderült a be nem azonosítható jelentő és Ludwig Leber stuttgarti beszélgetése során: „1956-ban telefonon beszéltem Nagy Imrével – mondotta – biztosítottam a magyarországi németek teljes bizalmáról, erkölcsi és anyagi támogatásáról, de egyben kértem garanciát arra, hogy a sváb kitelepítés során elkövetett anyagi és erkölcsi tévedéseket a magyar állam nevében orvosolni fogja. Nagy Imre ezt meg is ígérte, terve az volt, hogy egy vegyes Bizottság fogja kidolgozni a tennivalók rendjét, az anyagi kár térítését is.”⁴⁸²

A Ludwig Leberre vonatkozó dossziét végül 1971-ben zárták csak le, az alábbi indoklással: „Teljesen ellenséges beállítottságú. Kiutazó hálózatokon keresztül tanulmányoztuk, megállapítottuk, hogy operatív célra nem alkalmas.”⁴⁸³

Mindezzel párhuzamosan az 1960-as évek folyamán gyakorlatilag minden információt begyűjtöttek róla, a rá vonatkozó jelentések felbukkannak szinte mindegyik magyarországi németekkel kapcsolatos objektum-dossziében.⁴⁸⁴

⁴⁷⁹ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Jelentés, Budapest, 1957. november 6. 20.

⁴⁸⁰ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Levél, Budapest, 1964. június 17. 30.

⁴⁸¹ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Kivonat, Budapest, 1965. szeptember 18. 60.

⁴⁸² Uo.

⁴⁸³ ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Javaslat, Budapest, 1971. március 10. 71.

⁴⁸⁴ Például: ÁBTL 3.2.5. O-14922/1a. „Magyarországi Volksbund szervezet és német SS.” Feljegyzés, Budapest, 1961. október 21. 297–299.; ÁBTL 3.2.5. O-8-121/1. 1. rész. „Az

Szisztematikusan gyűjtötte az állambiztonság a Tafferner családra⁴⁸⁵ és Reitinger Heinrichre⁴⁸⁶ vonatkozó információkat is, mivel rájuk is olyan személyként tekintettek, akik nagy befolyással bírnak a kitelepített magyarországi németekre és aktívan szervezik csoportjaikat, programjaikat, sajtójukon keresztül pedig szinte minden kitelepítetthez eljut a véleményük. Tafferner Ferenc, a család Magyarországon maradt részének tagja Vértesbogláron élt, és amikor 1959 szeptemberében útlevélkérelmet adott be, hogy meglátogathassa az NSZK-ban élő édesanyját és testvérét, a Fejér megyei állambiztonsági alosztály is rögtön terveket szőtt a beszerzésére: „Beszerzésének megvalósításához kétségtelenül igen nagy mértékben járulna hozzá pozitívan az a körülmény is, ha az útlevel ügye megfelelően nyerne elintézés. Anyját nagyon szereti és jelenleg leghőbb vágya, hogy őt meglátogathassa Nyugatnémetországban. A személyes megismerés folyamán megállapítottam, hogy a családi és életkörülményeivel kapcsolatosan ugyanazokat mondotta el, melyeket már korábban közölt az életrajzában.”⁴⁸⁷

Az állambiztonság vele kapcsolatos tervei ellenére első körben elutasították útlevélkérelmét, majd annak újbóli benyújtása során ismét felélesztették a beszerzési tervet, amit igyekeztek ez alkalommal alaposabban alátámasztani: „Vértesboglár község lakosságának jelentős része – kb. 50%-a – svábokból tevődik ki, akik között volt Wolgsbundisták [sic!], SS-ek vannak, ezen kívül a községből 1945–1948 között igen sok svábot telepítettek ki Ny.Németországba. A kitelepített személyekhez a községből sokan kérnek rokon látogatás céljából útlevelet Ny.Németországba, s ugyancsak nagy a Ny.Németországból Vértesboglárra érkező ny.német állampolgárok száma, akik rokoni látogatás céljából érkeznek. Ezek ellenőrzése,

---

NSZK-ban működő ellenséges sváb szervezetek.” Feljegyzés, Budapest, 1963. november 12. 109–110.

⁴⁸⁵ Dr. Tafferner Antal (1910–2007) a kitelepítés után Münchenben telepedett le, ahol tanárként dolgozott, de számos tudományos igényű feldolgozást írt a kitelepítettek helyzetéről és a magyarországi németek történetéről, ami a még Magyarországon írt doktori dolgozatának témája is volt. Lásd például: BÁCSAIM ÁS – BAISCHAIM ASCH . Eine deutsche Marktgemeinde in Ungarn. Heimatbuch. München: Heimatausschuss München, Redaktion von Anton Tafferner, 1965.; Anton Tafferner: Die Donauschwaben. Eckartschriften Heft 51., 1974.; <http://kulturportal-west-ost.eu/biographien/tafferner-anton-2> (2019.06.07.); ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Kivonat, Budapest, 1965. szeptember 18. 59.; ÁBTL 3.2.4. K-741. Tafferner Ferenc. Jelentés, Székesfehérvár, 1960. október 17. 25.; Jelentés Budapest, 1961. május 25. 33.

⁴⁸⁶ Reitinger Heinrich a Landsmannschaft vezetői között a szervezet szóvivői posztját is betöltötte. Lásd például: ÁBTL 3.2.4. K-2291. Dr. Léber Lajos, Jelentés, Budapest, 1964. június 23. 26–27.

⁴⁸⁷ ÁBTL 3.2.4. K-741. Tafferner Ferenc. Jelentés, Székesfehérvár, 1959. szeptember 25. 5.

ellenséges szándékkal érkezők felderítése, ellenséges beállítottságú személyek feldolgozása céljából a községben alosztályunk hálózattal nem rendelkezik.”⁴⁸⁸

Tafferner Ferenc beszerzésének sikere esetén nem csak a Fejér megyében élő németek, hanem a kitelepítettek egyik fontos képviselőjének, bátyjának, Tafferner Antalnak és kiterjedt kapcsolatainak az ellenőrzése lett volna megoldott az állambiztonság szempontjából. Mivel azonban a második útlevélkérelmét is elutasították, tovább halasztódott a beszerzési kísérlet is,⁴⁸⁹ amire végül 1960. októberében úgy tűnt, mégiscsak sor került.⁴⁹⁰ Egy összefoglaló jelentés így írt erről: „Beszerzésétől elálltak, mert vallásos és nem látták biztosítva a kapcsolat titkosságát, illetve feltételezték, hogy gyónás alkalmával dekonspirálna. Véleményem szerint ez nem áll fenn, mert vallásossága inkább elvi, mint gyakorlati. A dekonspirációs veszély inkább rokonai előtt lehetséges, akiken keresztül a lehetőségei fennállnak.”⁴⁹¹

Dosszióját végül 1963-ban lezárták, mivel négy év tanulmányozás és több beszerzési kísérlet után mégiscsak megállapították, hogy „nevezett személyi tulajdonságai miatt nem alkalmas az együttműködésre”.⁴⁹²

A kitelepítettek mindennapjairól, a szétszórott közösségek kapcsolattartási lehetőségeiről, kulturális és vallási programjaikról, például zarándoklatokról és sváb-bálokról is részletes és színes képet kaphatunk a magyar állambiztonság irataiban, mivel a Magyarországról kiutazók a kitelepítettek általános helyzete mellett ezekről az eseményekről is beszámoltak. A magyarországi rokonok gyakran időzítették ezekhez az eseményekhez a kiutazásukat, hogy egy-egy ilyen alkalommal a lakóhelyükről kitelepítettekkel is találkozhassanak, ne csak saját rokonaikkal.

Az Eleken élő és onnét kitelepített németekről jelentő „Barabás András” már első, 1960-ban adott jelentéseiben is említést tett az NSZK-ban megrendezett „eleki búcsúról”, ám részleteket még nem tudunk meg ebből a jelentéséből: „Elmondotta, hogy az 1960. évi búcsút július 2-án Heidelbergben tartják meg. A búcsút a kitelepítettek bizottsága szervezi. Ennek a bizottságnak tagja H. Á. volt eleki kulák, akinek 100 kh. földje volt.”⁴⁹³

⁴⁸⁸ ÁBTL 3.2.4. K-741. Tafferner Ferenc. Beszerzési javaslat, Székesfehérvár, 1960. augusztus 31. 19.

⁴⁸⁹ Uo. 21.

⁴⁹⁰ ÁBTL 3.2.4. K-741. Tafferner Ferenc. Jelentés, Székesfehérvár, 1960. október 17. 24.

⁴⁹¹ ÁBTL 3.2.4. K-741. Tafferner Ferenc. Jelentés, Budapest, 1961. május 25. 35.

⁴⁹² ÁBTL 3.2.4. K-741. Tafferner Ferenc. Jelentés, Székesfehérvár, 1963. szeptember 12. 33.

⁴⁹³ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. március 2. 26.

Két hónappal később már egy Elekről származó, Mannheim mellett élő pap ilyen irányú tevékenységéről is beszámolt: „Meg kívánom jegyezni, hogy minden évben július 2-át követő búcsún, ő szokott mondani misét és prédikálni Hockenheimbe.”⁴⁹⁴

„Barabás András” első ügynöki és egyben rokonlátogató nyugatnémet útját részben éppen azzal indokolták, hogy részt tudna venni a kitelepítettek bálján.⁴⁹⁵ Hazaérkezése után az ügynök részletes beszámolót adott, ami főként a bálon tapasztaltakról szólt, ám ez már önmagában is megkérdőjelezte az állambiztonság feltételezését, miszerint ezek a találkozók a kitelepítettek ellenséges attitűdjének, a Magyarország elleni hangulatkeltésének a fészkei lennének: „[...] 3-án autókkal átmentünk Heidelbergbe, ahol az úgynevezett eleki búcsú lett megtartva. Először Ruck György eleki pap tartott misét és utána prédikált [...]. A mise után egy nagy kocsmában helyiségben volt a találkozó, ahol kb. 400 személy jelent meg, akik eleki és almáskamarásiak voltak születésileg. A búcsún, avagy a találkozón semmiféle beszédet nem mondtak, csak Ruck pap vetette fel, hogy ez legyen minden évben az otthonunknak szentelve és így legalább nem felejtjük el egymást. Majd utána F-né, aki a fenti találkozó megszervezője, megköszönte neki a prédikációját és átadott neki egy csomagot és egy csokor virágot. Utána az almáskamarásiakból származó zenekar elkezdett játszani. Tehát bál jellege volt az utána következő műsornak. [...] A búcsún semmilyen megbízatással nem bízott meg senki és nem is volt érdemleges esemény, mivel csak mind rokonok és jó ismerősök voltak és ezekkel csak az itthoni ismerősökről beszélgettem, avagy érdeklődtek elekiek közül akik kint voltak látogatóba.”⁴⁹⁶

„Barabás András” bő másfél évtizeden át adott jelentései között egy-egy alkalommal a rokoni szálak és látogatások mellett a kvázi fél-hivatalos kapcsolat-tartás elemei is felbukkantak. Ilyen volt például az eleki templom felújítása, a harang villamosításának kérdése.⁴⁹⁷

Az NSZK és Magyarország között, a hivatalos diplomáciai kapcsolatok újra-indulásáig, az 1970-es évek elejéig a kitelepített és a Magyarországon maradt németek közötti nemhivatalos csatornákon, rokonlátogatások révén volt kapcsolat.

⁴⁹⁴ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. május 11. 48.; Egy értékelő jelentésből kiderül, hogy „Barabás András” az unokaöccse a Mannheim mellett élő papnak, Ruck Györgynek, így érthető, hogy igencsak jól értesült a személyével kapcsolatban. ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. június 10. 70.

⁴⁹⁵ Uo. 71.

⁴⁹⁶ ÁBTL 3.1.2. M-26259 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1960. augusztus 1. 81–82.

⁴⁹⁷ ÁBTL 3.1.2. M-37562 „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1964. május 25. 43.

A kitelepítettek által lakott nyugatnémet települések, új lakóhelyük és az eredeti magyarországi településeik közötti nemhivatalos, majd félhivatalos kapcsolatok, az ún. védnökségi kapcsolatok (Patenschaften) eleinte csak a kitelepítettek sajtójában kaptak publicitást.⁴⁹⁸ Mivel a testvérvárosi kapcsolatokat kezdeményező, azokat életben tartó, aktívan működtető kitelepített németek egyben rokonlátogatóként jelentek meg a magyar állambiztonság szemében, így rájuk ugyanazok az intézkedések, azaz ugyanaz az állambiztonsági ellenségkép vonatkozott. A magyar állambiztonság azonban szándéka és viszonylag aktív tevékenysége ellenére is csak nagyon kevés információval rendelkezett ezekről a találkozókra, valamint a formálódó félhivatalos kapcsolatokról, a védnökségekről.

A Zsámbékról kitelepített németek először 1968-ban látogattak el félhivatalos módon szülőfalujukba, valamint Dunabogdányba. A történet részleteiről a dunabogdányi plébános környezetében tevékenykedő – azaz valószínűleg maga a plébános – „Kardos” ügynök jelentéseiből tudhatunk, aki 1967 nyarán gyakorlatilag véletlenül ismerkedett meg a gerlingeni polgármesterrel, Wilhelm Eberharddal, amikor nyugat-európai körútjáról hazatérve 10 napot Stuttgartban töltött egy Dunabogdányból kitelepített ismerősénél.⁴⁹⁹ Ez idő alatt több volt dunabogdányi családot meglátogatott és meghívást kapott Gerlingenbe, a „volt dunabogdányiak” 20 éves találkozója, amire el is ment: „Mivel nehéz lett volna e meghívást visszautasítani, mondtam neki [a meghívót kézbesítőnek], ha az összejövetelnek nem lesz politikai jellege, elmegyek, de semmi szerepet nem vállalom. Ő szerette volna, ha egy ünnepi misét mondok, – de én ezt nem vállaltam.”⁵⁰⁰

„Kardos” részletesen beszámolt a gerlingeni találkozóról is, ami mint állambiztonsági jelentés érdekes ellenpont lehetne az ilyen jellegű összejövetelekről készült hivatalos élménybeszámolók mellett, ám azoktól gyakorlatilag semmiben nem tér el. Az események leírása mellett azonban megjelennek a kitelepítettek helyzetét összegző mondatok is, miközben a kézzel írt jelentésben a tartótszót vastagon aláhúzta a jelenlévők életkorára és számára vonatkozó információkat: „Szeptember 2-án délután 1-kor (szombati nap volt) egy futballmeccsel kezdődött a találkozó. A gerlingeni bogdányiak játszottak a többi nem gerlingeni bogdányiak ellen. – Csupa 25-26 éves fiatalemberekből állt a

⁴⁹⁸ Az ilyen jellegű kapcsolatokról, kapcsolatfelvételekről is leginkább az *Unsere Post* számaiban olvashatunk.

⁴⁹⁹ ÁBTL 3.1.2. M-30265 „Kardos” 121–123.

⁵⁰⁰ Uo. 121.

két csapat, akik szinte nem is tudnak magyarul. [...] A meccset kb. 100-120 volt bogdányi sváb nézte végig. Utána délután 4-kor a gerlingeni templomban ünnepélyes mise volt, amit az egyik káplán (ottani) mondott és ő is beszélt. A beszéd teljesen egyházi jellegű volt, s mivel aznap Szt. István napja, nem a világegyházi naptár szerint, Szent István életéről szólt végül, megemlítve, hogy adjanak hálát, hogy ők Szt. István országából ilyen szép helyre kerültek, s ilyen jól sikerült a 20 év alatt elhelyezkedniük az életben. – Az ünnepélyes misén kb. 200 volt, főleg öreg bogdányi (60-80 évesek) vettek részt. Fiatalt alig lehetett látni. Este 7 órai kezdettel azután a gerlingeni Turn-hallé-ban (Torna csarnok) volt ünnepi vacsora. A *vacsorán kb. 400* volt bogdányi sváb ember illetve asszony vett részt. Túlsúlyban öreg asszonyok voltak. Úgy látszik a férfiak közül a 20 év alatt többen haltak meg. – A közönség 90%-a 60 éven felüli volt. Fiatalt alig lehetett látni. Érdeklődésemre elmondták keseregve az öregek, hogy a fiatalok már nem érzik magukat bogdányiaknak, nem tudnak magyarul sem, s nem érdekli őket a múltjuk, ők már beilleszkedtek a német társadalomba. Gondolom ez egy természetes folyamat. Volt bogdányi öreg zenészekből álló fúvós zenekar játszott a vacsora alatt és után. A vacsora előtt *Váczy János* (78 éves) volt öreg bogdányi ember beszélt svábul (nem sokat értettem ebből), s üdvözölte a jelenlévőket. Megemlékezett a 20 évvel ezelőtti eseményekről. Kifejtette, hogy hála a Jóistennek és a Német államnak – sok megpróbáltatás, viszontagság után a volt bogdányi sváb családok Németországban második otthonra találtak, s szorgalmas munkával új otthont építve maguknak itt élnek. – Megemlékezett az elhunytakról s megköszönte a helybeli polgármesternek és Plébánosnak, hogy a bogdányiakat befogadták s támogatják őket, főleg az öregeket. Beszéde nem volt revansista jellegű beszéd, mert nem a Magyar állammal, nem a múlttal, hanem a jelen életükkel foglalkozott. Rendkívül lassan, vontatottan beszélt, hiszen 75 éves öreg ember volt. – A beszédet a gerlingeni polgármester köszönte meg pár perces beszéddel kiemelve, hogy a volt bogdányiak milyen szorgalmas, munkás emberek, akik az elért eredményeket saját szorgalmuknak köszönhetik s ő mint polgármester örül, hogy megismerhet ilyen jó embereket, a bogdányiakat személyesen. Politikai dolgokról nem beszélt.”⁵⁰¹

Ezen az estén „Kardos” meghívta a polgármestert Dunabogdányba, amit egy 1968 nyári családi látogatás, majd 1969 májusában a polgármester, valamint a városvezetés tagjaiból álló delegáció egy hetes látogatása követett.⁵⁰²

⁵⁰¹ ÁBTL 3.1.2. M-30265 „Kardos” 122–123. Kiemelés az eredetiben.

⁵⁰² Uo. 124.; 174–180.; 226–227.

A kvázi hivatalos látogatáshoz a gerlingeniek engedélyt kértek Bonnból is,⁵⁰³ a magyar fél részéről azonban gyakorlatilag egy turistacsoport magánlátogatásának megszervezéséről beszélhetünk, aminek egyik fő szervezője maga „Kardos” lett. Az indulás előtt a polgármester, Wilhelm Eberhard, alaposan felkészítette a csoportot a praktikus tudnivalókról, de arról is gondoskodott, hogy ne legyen semmilyen feszültség az úton:

- „– Ne hozzanak magukkal nyugati politikai irodalmat.
- Kérem, hogy ne fényképezzenek ott, ahol tiltótáblák vannak kihelyezve, pl. katonai védett övezetnél. Filmet inkább még az út előtt itt vásároljanak.
- Ne tegyenek kérem negatív kijelentéseket a vendéglátó ország politikai vagy gazdasági viszonyairól.”⁵⁰⁴

*A gerlingeni városvezetés 1969-es magyarországi látogatása során
a budai várat is megtekintette*

Forrás: Alte Heimat – Neues Zuhause. 40 Jahre Patenschaft über die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (LDU). Stadt Gerlingen, 2009. 31.

⁵⁰³ Stadtarchiv Gerlingen (StA Ger) Gemeinderatsprotokolle, 1969. április 17.

⁵⁰⁴ StA Ger, Gemeinderatsprotokolle, An die Ungarnreise-Teilnehmer des Gemeinderates, Gerlingen, 1969. május 19.

A 45 fős, városi tanácstagokból és feleségeikből álló csoportot a szentendrei Danubius Hotelben szállásolták el, ellátogattak Budapestre, Zsámbékra, Tökre, Budaörsre, valamint a BNV-re⁵⁰⁵ is, hajókirándulást tettek a Duna-kanyarban, TSz-mintagazdaságokban ebédeltek.⁵⁰⁶ Az állambiztonság „Kardos” révén nemcsak a programjukról értesült, de még a búcsúvacsora ülésrendjét is előzetesen egyeztették, különös tekintettel azokra a dunabogdányi lakosokra, akik a nyugati vendégek mellett ülhettek, valamint a vacsora után elszállásolták a nyugat-német vendégeket.⁵⁰⁷ Az állambiztonság nem készített fényképeket a csoport útjáról, de mint minden utazáson, maguk a résztvevők készítettek képeket. Ezek közül néhány bekerült a védnökség 40 éves évfordulójára készült gerlingeni kiadványba is.⁵⁰⁸ „Kardos” későbbi jelentései között „sajnos” teljesen elveszett ez a szál, így a két település kapcsolatának, illetve Gerlingen védnökségének további történetét csak a hivatalos német kiadványokból és a gerlingeni levéltári iratokból ismerhetjük meg.⁵⁰⁹

A Bács-Kiskun megyei állambiztonság ugyan több ügynököt is foglalkoztatott Bácsalmáson, akik gyakran számoltak be a helyi németek és a kitelepített rokonaik közötti kapcsolatokról, utazásokról, ám egyikük jelentései között sem olvasható még csak utalás sem a védnökséggel, vagy a helytörténeti kötettel összefüggésben lévő látogatásokról.⁵¹⁰ A Békés megyei Elekről kitelepített németek és a helyiek kapcsolatáról rendszeresen jelentő „Barabás András” mindössze ennyit írt egyik utolsó jelentésében az eleki Heimatbuchról: „NSZK-ban írt »Elek története« című könyvben semmi érdekesség nem olvasható, csupán betelepítési időt és az eleki sváb nyelvi kifejezéseket írja le. [...] Foglalkozik a jelenlegi nyelv megszűnéssel, mivel 1946-ban kb. 80 százaléka a svábságnak ki lett telepítve és az itt élők nagy részben kezdik mellőzni a nyelv használatát, de a kitelepített fiatalok is lassan elfelejtik az eleki dialektust. Felsorolják honnan jöttek

⁵⁰⁵ Budapesti Nemzetközi Vásár, melyet ekkor még a Városligetben rendeztek meg.

⁵⁰⁶ A résztvevők névsora és a részletes program a gerlingeni városi levéltár anyagában is megtalálható: StA Ger, Gemeinderatsprotokolle, 1969. május 19.

⁵⁰⁷ ÁBTL 3.1.2. M-31526 „Kardos” 18–25.;

⁵⁰⁸ Alte Heimat – Neues Zuhause. 40 Jahre Patenschaft über die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (LDU). Stadt Gerlingen, 2009. 31.

⁵⁰⁹ Például: Alte Heimat – Neues Zuhause. 40 Jahre Patenschaft über die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (LDU). Stadt Gerlingen, 2009.; Gerlinger Heimatblätter, 1985/3.; StA Ger, Protokolle der Sitzungen des Patenschaftsrates, 1969–1989

⁵¹⁰ ÁBTL 3.1.2. M-28583 „Oláh Károly”; ÁBTL 3.1.2. M-31432 „Rákóczi”; ÁBTL 3.1.2. M-30642 „Rózsa”

ide és 1946-ban az NSZK-ban hová kerültek, pl. Heidelberg, Mannheim, Ulm és Stuttgart környékére. Sem politikai vagy más szempont nem volt a könyvben.”⁵¹¹

Kémkedési ügyek és perek

Az állambiztonság tevékenysége az ellenőrzés, az ügynökhálózat megszervezése, a jelentések íratása, értékelése, javaslatok és munkatervek készítése mellett végső soron akkor volt „sikeres”, ha sikerült az ellenőrző és felderítő munkájuk „eredményeképpen” konkrét ügyeket, vizsgálati szakaszba kerülő bűnügyeket feltárniuk és az elkövetőket bíróság elé állítaniuk. Az ilyen esetek akkor voltak különösen „sikeresek”, ha azokat tudatosan felépített kvázi marketingtevékenységgel propagandacélokra is fel lehetett használni, azaz sajtónyilvánosságot kaptak, az elkövetőket és módszereiket bemutatták, az ügyeket részletesen tárgyalták. A magyarországi németek ellenőrzésére, rokonlátogató kapcsolataik ellenséges tevékenységként való beállítására, kémtevékenységre utaló esetek, kémgyanús esetek feltárására irányuló szisztematikus állambiztonsági tevékenység évekig nem tudott ilyen látványos ügyeket felmutatni. Az 1963-ban és 1964-ben feltárt kémkedési ügyek éppen ezért annál nagyobb nyilvánosságot kaptak. Az ügyek kiemelt jelentőségét igazolja az is, hogy mindhárom esetről részletes A-anyag, azaz a hivatásos állambiztonsági tisztek továbbképzését szolgáló tanulmányi anyag, összefoglaló készült,⁵¹² valamint részletesen beszámolt róluk a sajtó is. Az esetek és az azokról készült iratok több ponton mutatnak – már-már kísérteties – hasonlóságokat.

1963 márciusában levéllenőrzés során emelték ki azt a küldeményt, melyben a kézzel írt sorok között fém tartalmú vegytintával készített titkos kémüzenetek voltak: „a levélíró titkosírással közöl kémadatokat”.⁵¹³ Mivel a levél NSZK-beli címzettje már korábban is levelezett magyarországi címekkel, a kémelhárítás könnyen eljutott Holczmeister János soroksári lakoshoz mint levélíróhoz, amit az írásszakértői vélemény is alátámasztott.⁵¹⁴ Az első levél megtalálása és az őrizetbevételre tett javaslat között mindössze 10 nap telt el.⁵¹⁵ Az ügy irataiból azonban kiderül, hogy az „egyoldalú levelezést” már 1962 áprilisa óta figyelték a rendsze-

⁵¹¹ ÁBTL 3.1.2. M-37562/1. „Barabás András” Jelentés, Békéscsaba, 1977. március 3. 179.

⁵¹² ÁBTL 4.1. A-1320 Holczmeister János kémügye; A-1321 Polyvás István kémügye; ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye.

⁵¹³ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, Intézkedési terv, Budapest, 1963. március 6. 20.

⁵¹⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, Feljegyzés, Budapest, 1963. március 9. 25.

⁵¹⁵ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, Javaslat, Budapest, 1963. március 11. 42–44.

res levéllenőrzések során: „A gyanús levelezés egyrészét vegyileg is ellenőriztettük, mely azonban 1963. március 1-ig eredménytelennek bizonyult.”⁵¹⁶

A szakértői vélemények, levéllenőrzés, valamint Holczmeister és családja, kapcsolataik, munkahelyeik, lakóhelyük, rokonságuk minden részletre kiterjedő, óriási apparátust megmozgató ellenőrzése⁵¹⁷ és megfigyelése, szoros követése⁵¹⁸ után végül 1963. április 22-én előzetes letartóztatásba helyezték id. Holczmeister Jánost,⁵¹⁹ majd első kihallgatása után másnap letartóztatták fiát, ifj. Holczmeister Jánost is:⁵²⁰ „A BM rendelkezésére álló adatok szerint alapos a gyanú, hogy id. Holczmeister János és fia, ifj. Holczmeister János, kémtevékenységet folytatnak a Magyar Népköztársaság ellen. Huzamosabb idő óta folyamatosan államtitkot képező katonai jellegű adatokat szolgáltatnak ki a nyugati hírszerző szervek részére.”⁵²¹

A család és az éppen látogatóban náluk tartózkodó nyugatnémet rokonaik minden lépését figyelték a letartóztatások után is, sőt, lehallgatásukat is megkísérelték.⁵²² A Holczmeisterék elleni nyomozás során megállapították, hogy „id. Holczmeister János, valamint ifj. Holczmeister János 1962. januártól letartóztatásig 16 kémjelentést küldtek nyugati megbízóik számára. A jelentések a Magyar Népköztársaság honvédelmi érdekeit sértő adatokat tartalmaztak és ezek ellenértékeként havi 200 DM-et kaptak”⁵²³

A nyomozás során több házkutatás és személyi motozás elrendelését és végrehajtását is indokoltnak tartották,⁵²⁴ az első kihallgatások után 24 órán belül döntöttek az előzetes letartóztatás elrendeléséről is.⁵²⁵ Kihallgatták és szintén előzetes letartóztatásba helyezték id. Holczmeister NSZK-ban élő hűgát,

⁵¹⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, Operatív terv, Budapest, 1963. március 13. 52.

⁵¹⁷ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, 59–102.; 120–129.; 164–175.

⁵¹⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, 107–119.; 144–159.

⁵¹⁹ ÁBTL 3.1.5. O-12406/1. Holczmeister János, 178–186.; ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, 14–18.

⁵²⁰ ÁBTL 3.1.5. O-12406/2. Holczmeister János, Jelentés, Budapest, 1963. április 23. 83–86.; ÁBTL 4.1. A-1320 Holczmeister János kémügye. Értékelő jelentés, Budapest, 1963. június 4. 30/2.

⁵²¹ ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, Határozat, Budapest, 1963. április 22. 14.

⁵²² ÁBTL 3.1.5. O-12406/2. Holczmeister János, 2–70.

⁵²³ ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, Előterjesztés, Budapest, 1963. május 10. 17.

⁵²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, Határozat, Budapest, 1963. április 23. 21.; 39–41.

⁵²⁵ Uo. 37.

Kremer Konrádnét is, aki ekkor éppen látogatóban volt a családnál, mivel: „A rendelkezésre álló adatok szerint nevezett a kémtevékenységet folytató Holczmeister János nevű bátyja és annak nyugati megbízója között futár szolgálatot látott el. 1963. április 7-én történt Magyarországra való beutazása előtt titkosírás előhívásának módjára kiképzésben részesült és vállalta, hogy beutazása során Holczmeister Jánost erre kioktatja. Ugyanekkor beutazása alkalmával bátyjának nyugati megbízójától egy rádiókészüléket hozott.”⁵²⁶

A nyomozás lezárulta után a három vádlottat érintő eljárást 1963. július 1-jén átadták a Katonai Főügyészségnek, és egyidejűleg elindult az ügy propagandacélokra való felhasználása is: „Előzetes megállapodás értelmében az ügyet nyilvános tárgyaláson a Budapesti Központi Katonai Bíróság az átadástól számított kb. egy hónap múlva tárgyalja. Az ügy átadásával egyidejűleg a »Népszabadság«-ban az alábbi szövegű kommuniké leközlését javasoljuk: »A Belügyminisztérium szervei előzetes letartóztatásba helyezték id. Holczmeister János és ifj. Holczmeister János magyar, valamint Krémer [Kremer] Kondrádné NSZK állampolgárt, akik a Nyugat-Német Hírszerzőszervek megbízásából kémtevékenységet folytattak a Magyar Népköztársaság ellen.«.”⁵²⁷

Az ügyről és a nyomozásról készült értékelő jelentés a kémkedés elkövetésének motivációjaként az alábbiakat emelte ki: „Id. Holczmeister János – akit áthatott a német nacionalizmus – elégedetlen volt a Magyar Népköztársaság társadalmi rendjével, családjá anyagi helyzetével és közeli rendszerváltozásban reménykedett. Emellett NSZK-ban élő rokonai, akiknek sikerült egzisztenciájukat ott megteremteni, állandóan dicsérték előtte a nyugati életformát. A fenti körülmények, valamint nagyfokú anyagiassága és politikai tájékozatlansága következtében és egyéb körülmények együttes hatása folytán gátlás nélkül vállalkozott a kémtevékenységre.”⁵²⁸

A kémelhárítás és a vizsgálati osztály közös javaslatot és részletes tervezetet készített a közvélemény tájékoztatásáról, amitől a kémügyek visszaszorítását és a már beszervezettek önkéntes jelentkezését remélték, miközben kitűnően al-

⁵²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, Határozat, Budapest, 1963. április 23. 183.

⁵²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, Javaslat, Budapest, 1963. június 29. 299.

⁵²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-147795/2. id. Holczmeister János és társai, Értékelő jelentés, Budapest, 1963. június 4. 258.; ÁBTL 4.1. A-1320 Holczmeister János kémügye. Értékelő jelentés, Budapest, 1963. június 4. 30/3.

kalmas volt az állambiztonság sikeres tevékenységének látványos demonstrálására is. A terv szerint a tájékoztatás célja volt:

- „– Széleskörben tudatosítani, hogyan használják fel a nyugat-német hírszerzőszervek a Magyar Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság között fennálló idegenforgalmat, rokonlátogatásokat az ellenünk folytatott aknamunkájukhoz.
- Széleskörben leleplezni a BND tevékenységét és módszereit, visszariasztva ezzel a kémkedés vállalásától a magyarországi svábok nacionalista, anyagilag befolyásolható elemeit.
- Önkéntes jelentkezésre ösztönözni, illetőleg tevékenységük megszakítására indítani a már beszervezett nyugatnémet kémügynököket.
- Felvilágosító propagandával ellensúlyozni és megnehezíteni a Münchenből ellenünk tevékenykedő »Erős« fedőnevű csoport és más hírszerző rezidentúrák beszervező tevékenységét. [...]

A bírósági tárgyalás után a jelenlévő újságírók írjanak cikket, melyekben leplezzék le a nyugatnémet hírszerzőszervek módszereit, és azt a kétszínű játékot, mellyel az NSZK szervei visszaélnék a Magyar Népköztársaságnak a békés egymás mellett élés elveit szem előtt tartó intézkedéseivel. Végül mutassanak rá, hogy a kémügynökök tevékenysége társadalmunk politikai és morális egységének megszilárdulásával napról-napra nehezebbé válik, ugyanakkor utaljanak arra is, hogy törvényeink értelmében nem büntethetők azok az állampolgárok, akik esetleges beszervezésüket önként jelentik.”⁵²⁹

Az ügyet végül augusztus 14–15-én zárt tárgyaláson tárgyalták, melynek során mindhárom vádlottat bűnösnek ítélték, id. Holczmeister 13 év szabadságvesztésre, teljes vagyonek kobzásra, fiát 8 év szabadságvesztésre és mindkettejüket 10 év közügyektől való eltiltásra ítélték. Kremer Konrádné NSZK állampolgárt 3 év szabadságvesztésre, valamint a Magyar Népköztársaság területéről való kiutasításra ítélték. A vádlottaknak meg kellett téríteniük a per során elvégzett hatósági szakértői vizsgálatok költségét, összesen 1.640 Ft-ot, valamint kötelezték Holczmeisteréket a bűncselekmény elkövetéséből származó, vagyis a kémtevékenységért kapott 3.600 DM-nak megfelelő 21.132 Ft megfizetésére is.⁵³⁰

⁵²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-147795/1. id. Holczmeister János és társai, Javaslat, Budapest, 1963. június 11. 296–297.

⁵³⁰ ÁBTL 3.1.9. V-147795/2. id. Holczmeister János és társai, Ítélet, Budapest, 1963. augusztus 15. 276/9.

Az augusztus 14–15-i tárgyalási napokra nemcsak az országos és a belügyi lapok szerkesztőit és újságíróit, az MTI és a Magyar Rádió képviselőit hívták meg, hanem a *Neue Zeitung* szerkesztőségét és a Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetségének vezetőségét, valamint soroksári képviselőit és a helyi pártbizottság tagjait is.⁵³¹

A Legfelsőbb Bíróság 1963. október 24-én és 30-án tartott tárgyalásán enyhítette az elsőfokú ítéleteket: id. Holczmeistert 10 év, ifj. Holczmeistert 6 év, Kremernét pedig 2 év szabadságvesztésre ítélték, a további büntetési tételeket pedig helybenhagyták.⁵³² Az ítéletek enyhítését az indokolta, hogy a Legfelsőbb Bíróság szerint nem képeztek államtitkot azok az információk, melyeket id. Holczmeister továbbított az NSZK-ba: „Az adatokat csupán a figyelendő objektumok mellett járművön történő elhaladás során szerezte meg. Az általa szolgáltatott adatok így annyira általánosságban mozgóak voltak, hogy azokból az illető objektumokban tartózkodó katonai egységek létszámára és fegyverzetére, úgyszintén a tököli repülőtéren tartózkodó repülőegység erejére és feladataira vonatkozóan következtetéseket levonni nem lehetett. Az általa közölt adatok ennek folytán államtitoknak nem tekinthetők.”⁵³³ Ezt a körülményt egyébként már az elsőfokú tárgyaláson is hangsúlyozta a védő.

1963 májusában a postaforgalom ellenőrzése, ún. K-ellenőrzés során vezetett el egy gyanús küldemény egy másik, szinte párhuzamosan futó ügy gyanúsítottjához, Polyvás Istvánhoz,⁵³⁴ akit 1963 júliusában vettek előzetes letartóztatásba.⁵³⁵ A Polyvás családtagjaira, munkahelyére és minden ismerőseire is kiterjedő alapos vizsgálat⁵³⁶ és a keletnémet és csehszlovák „baráti szervezet” is bevonó nyomozás⁵³⁷ során feltárták, hogy Polyvást 1962 tavaszi NSZK-beli útján szervezte be a BND, mégpedig úgy, hogy kiutazása során a vonaton Salz-

⁵³¹ ÁBTL 3.1.9. V-147795/2. id. Holczmeister János és társai, Ítélet, Budapest, 1963. október 30. 276/26–29.

⁵³² Uo. 276/17.

⁵³³ Uo. 276/18.

⁵³⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12748 Polyvás István, Jelentés, Budapest, 1963. május 27. 18.

⁵³⁵ ÁBTL 4.1. A-1321 Polyvás István nyugatnémet kém ügye, Értékelő jelentés, Budapest, 1963. október 4. 12/1.; ÁBTL 3.1.5. O-12748 Polyvás István, Javaslat, Budapest, 1963. július 20. 104–107.; Jelentés, Budapest, 1963. július 27. 110–111.

⁵³⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12748 Polyvás István, 19–70.; 82–88.; ÁBTL 3.1.9. V-148132/1–3. Polyvás István. A nyomozás és Polyvás életének minden szegmensére kiterjedő vizsgálat során kiderült az is, hogy Polyvás és családja a magyarországi Jehova Tanúi közösség aktív tagjai. A Jehova Tanúi elleni fellépésről, állambiztonsági intézkedésekről lásd: PETRÁS, 2017. 235–256.

⁵³⁷ ÁBTL 3.1.5. O-12748 Polyvás István, Javaslat, Budapest, 1963. július 3. 71–72.; 73; 76.

burg és München között a bizalmába férköztött egy ún. kutatóügynök, konkrétan egy „Pista” nevű személy.⁵³⁸ A beszerzés és a kémkedésre való kiképezés után Polyvás 20 kémüzenetet továbbított a lakóhelye, Piliscsaba közelében lévő katonai objektumokról, amiről a katonai szakértői vélemény a következőket írta: „A felsoroltak idegen állam hírszerzői részére való kiszolgáltatásuk (Polyvás István által) az adatok minőségét tekintve nem súlyos mértékben sértik, illetve veszélyeztetik a Magyar Népköztársaság honvédelmi érdekeit.”⁵³⁹

A szakértői véleményben foglaltak ellenére Polyvás Istvánt a Budapesti Katonai Bíróság 1963. november 18-án első fokon 13 évi szabadságvesztésre ítélte.⁵⁴⁰ A Legfelsőbb Bíróság 1964. február 21-i zárt tárgyalásán az ítéletet másodfokon is helybenhagyta, a 13 év szabadságvesztés melletti teljes vagyonelkobzást és a közügyektől 10 évre való eltiltást nem enyhítette.⁵⁴¹

Az ügy összefoglaló értékelésében a kémkedés motivációjaként ebben az esetben is a nyugati rokonság tényéről olvashatunk: „Polyvás István – akit áthattott a nyugati életforma – elégedetlen volt anyagi helyzetével. Emellett NSZK-ban élő rokonai és ismerősei, akiknek sikerült az átlagosnál jobb anyagi körülmények közé kerülni, állandóan dicsérték a nyugati életformát. A fenti körülmények, valamint nagyfokú anyagossága odajuttatták, hogy a kémfeladat elvégzésére és más bűncselekmények elkövetésére vállalkozzon. [...] A Polyvás-ügy vizsgálatának tapasztalatai is arra utalnak – éppúgy mint a korábban vizsgált hasonló jellegű ügyek –, hogy a nyugatnémet hírszerzés legbiztosabb ügynöki kontingensének tartja a Magyarországról az NSZK-ba rokonlátogatásra kiutazó személyeket és ezek közül választja ki ügynökeit.”⁵⁴²

A vecsési Tófalvi (született Teichter) János szintén 1963 nyarán került az állambiztonság látókörébe, amikor előzetes ellenőrző dossziét nyitottak róla.⁵⁴³ „Hálózati jelentés szerint Tófalvit 1962-ben, NSZK-ban élő nővérének meglátogatása során a Szövetségi Hírszerzőszolgálat megbízottai Népköztársaságunk elleni kémtevékenység folytatására szervezték be. Feladatul kapta katonai objek-

⁵³⁸ ÁBTL 3.1.9. V-148132/2. Polyvás István. Javaslat, Budapest, 1963. augusztus 28. 201.

⁵³⁹ ÁBTL 4.1. A-1321 Polyvás István nyugatnémet kém ügye, Budapest, 1963. augusztus 8. 13.

⁵⁴⁰ ÁBTL 3.1.9. V-148132/1. Polyvás István, Tájékoztató jelentés, Budapest, 1963. november 19. 261/4.; ÁBTL 3.1.9. V-148132/2. Polyvás István, Vádirat, Budapest, 1963. szeptember 13. 223–226.

⁵⁴¹ ÁBTL 3.1.9. V-148132/2. Polyvás István, Vádirat, Budapest, 1964. január 21. 227–229.

⁵⁴² ÁBTL 4.1. A-1321 Polyvás István nyugatnémet kém ügye, Értékelő jelentés, Budapest, 1963. október 4. 12/3.-12/8.

⁵⁴³ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Javaslat, Budapest, 1964. július 23. 5.

tumok és berendezések megfigyelését, a megszerzett adatok titkosítás formájában történő továbbítását.”⁵⁴⁴

A dosszié első iratai ugyan már konkrét tényként kezelték Tófalvi beszervezését, annak részleteit is tudni vélték, ám a Pest megyei felettesek felé való továbbítás során már óvatosabbak voltak: „Tófalvi 1962-ben az NSZK-ban járt nővérét meglátogatni. Egyoldalú adataink szerint kinttartózkodása idején a nyugatnémet hírszerzés megbízottai foglalkoztak Tófalvival és valószínű, hogy végrehajtották beszervezését.”⁵⁴⁵

A személyi dossziében minden, a belügyi nyilvántartásokban fellelhető, valamint a Vecsésen aktív ügynököktől bekért Tófalvira vonatkozó információt összegyűjtöttek, ám ezekben az eleve ismert német nemzetisége mellett nem sok más „operatív szempontból” érdekes anyagot sikerült összegyűjteni.⁵⁴⁶ Az 1964 januárjában készített operatív terv egyetlen kézzelfogható tényt tudott felhozni a kémként való beszerzésének igazolására, mégpedig azt, hogy 1962-es nyugatnémet útjáról egy Volkswagen gépkocsit hozott magával, aminek a vámját egy összegben fizette ki – tehát több pénz állt rendelkezésére, mint amit a környezettanulmány alapján anyagi lehetőségeiről feltételezhettek.⁵⁴⁷ Tófalvi lakáskörülményeinek ellenőrzésére külön konspirált tervet dolgoztak ki, amit sikeresen végre is hajtottak és részletesen beszámoltak a lakásában található kopottas, már-már szegényes berendezésről.⁵⁴⁸

Tófalvi Jánost végül 1964. április 26-án figyelés alá vonták, azaz gyakorlatilag minden lépését követték. A művelet során a „Tavas” fedőnevet kapta, a figyelésről keletkezett jelentések pedig filmszerű képet adnak egy átlagos vidéki munkáscsalád mindennapjairól, sőt, vasárnapi kirándulásairól is.⁵⁴⁹ Az 1964. április 29-i jelentésben azonban rögzítettek egy ceglédi találkozót, ahol Tófalvi egy katonatiszttel találkozott, aki az „Álnok” fedőnevet kapta: „»Tavas« és »Álnok« [...] 18.37 h kor bementek a tér sarkán lévő »Szálló« étterembe. (Köv.) [...] Miután helyet foglaltak, két üveg sört rendeltek. A pincér távozása után »Álnok« a kezében lévő összehajtott újságból egy kék fedelű normál méretű

⁵⁴⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Javaslat, Budapest, 1963. augusztus 17. 6.

⁵⁴⁵ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Budapest, 1963. október 11. 10.

⁵⁴⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, 11–29.

⁵⁴⁷ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Operatív terv, Budapest, 1964. január 12. 30–31.

⁵⁴⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Operatív terv, Budapest, 1964. január 12.; Jelentés, Budapest, 1964. február 10. 30–33.

⁵⁴⁹ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, 1.-3. számú Jelentés „Tavas” figyeléséről, Budapest, 1964. április 26–28. 38–41.

füzetet vett elő és azt átadta „Tavas”-nak, aki látszólag örömmel vette azt magához. Ezután »Álnok« egy kis fehér papírlapot vett elő, amiről számokat diktált »Tavas«-nak, aki sietve írta fel azokat. [...] Ezután »Tavas« és »Álnok« sugdolózza beszélgettek, látszólag »Tavas« igyekezett meggyőzni valamiről. [...] Miután befejezték a beszélgetést, »Álnok« látszólag leküzdötte a kezdeti idegességét és mindinkább olyan ember benyomását keltette, aki előtt megnyílt a könnyű kereseti lehetőség.”⁵⁵⁰

A dosszié további irataiból azonban kiderül, miért éppen április végén, két nappal azelőtt kezdték meg Tófalvi szoros figyelését, mielőtt a katonatiszttel találkozott volna, és miért nem folytatták a figyelését ez után a ceglédi találkozó után. Az „Álnok” fedőnéven szereplő katonatiszt, Kövesdi főhadnagy ugyanis már bő egy hónappal korábban, március 19-én, „Kocsis” fedőnevű informátorként⁵⁵¹ bejelentést tett, miszerint pár nappal azelőtt, március 15-én délelőtt Tófalvi otthonában meglátogatta, krumplivásárlás ürügyén elcsalta otthonából és „be akarta szervezni katonai adatok gyűjtésére a nyugatnémet hírszerzés részére.”⁵⁵² „Útközben Tófalvi beszélni kezdett Kövesdi anyagi körülményeiről, megkérdezte tőle, akar-e kocsit venni. Tófalvi tudja, hogy Kövesdi fhdgy. nagyon szereti a gépkocsit, de pénze nincs vásárlásra. Ezt meg is említette Tófalvinak, aki kijelentette, hogy jó pénz szerzési lehetőséget tud ajánlani neki, csak néhány írást kell eljuttatni hozzá. Kövesdi fhdgy. gyanútlanul megkérdezte, milyen írásokról van szó, mire Tófalvi elmondta, csak azt kell leírni, hogy milyen km. kőnél milyen laktanya van, s ő ezt kijuttatja nyugatnémet ismerőseinek és ezért pénzt kap. Közölte, hogy legutóbbi nyugatnémet útja során beszervezték őt adatgyűjtésre, de neki ez nehézséget okoz, mert nem ismeri eléggé a laktanyákat és jelzéseket, ezért kéri Kövesdi segítségét. Kövesdi fhdgy. megkérdezte, hogy hogy csinálhat ilyent, hiszen ez kémkedés, alaposan meg kell gondolni. Mi lesz, ha lebukik? Tófalvi azt válaszolta, hogy már egy éve csinálja és ez nem is kémkedés, hanem csak tájékoztatás.”⁵⁵³

Ezután a katonatiszt és Tófalvi „irányítottan” találkoztak egymással, először még március 28-án, majd április 26-án és végül 29-én a ceglédi étteremben. A találkozások részleteit Kövesdi jelentéseiből is megismerhetjük, az előre meg-

⁵⁵⁰ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, 4. számú Jelentés „Tavas” figyeléséről, Budapest, 1964. április 29. 42–43.

⁵⁵¹ ÁBTL 3.1.2. M-27803 „Kocsis Ferenc”

⁵⁵² ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Jelentés, Budapest, 1964. március 19. 45.

⁵⁵³ Uo.; Jelentés, Budapest, 1964. április 7.

tervezett találkozókön előre kialakított forgatókönyv alapján kérdezte ki Tófalvit a beszerzése körülményeiről, a kémüzenetek továbbításának eszközeiről és módszereiről, a kapcsolattartás csatornáiról.⁵⁵⁴ A találkozó értékelésével azonban a kémelhárítás még nem volt teljesen elégedett: „»Kocsis« fn. informátor utasításunkra kereste fel Tófalvit és adta át az előzetesen kért katonai adatokat, dezinformációs javaslat alapján. Véleményünk szerint Tófalvi még mindig bizalommal van »Kocsis« iránt, azonban az utóbbi – főként tapasztalatlansága miatt – nem tudja kihasználni a kínálókozó lehetőségeket. »Kocsis« úgy tekinti Tófalvit, mint egy nála jóval idősebb, tapasztalt embert, ugyanakkor ideges természetű és nem gondolja át alaposan feladatait. [...] Az informátornak Tófalvival történt ismételt találkozása újabb adatokat ad arról, hogy Tófalvi jelenleg is aktív kapcsolatban áll a nyugatnémet hírszerzéssel. Ez alkalommal megmutatta »Kocsisnak« fedőcímét, a kintről kapott írásos feladatát és beszélt jelentéseinek számáról, ill. megírásuk módjáról.”⁵⁵⁵

A bő egy hónap alatt összegyűjtött információk alapján a kémelhárítás operatív terveket készített, melyben egészen július 31-ig meghatározták az ügy további feldolgozásának lépéseit. Ekkor még csak Tófalvi és Kövesdi kapcsolatának további irányított találkozóit, a dezinformálás további fenntartását tervezték, Tófalvi leveleinek ellenőrzését, valamint Kövesdi megbízhatóságának ellenőrzését dolgozták ki.⁵⁵⁶ Egy újabb javaslatban már az volt a terv, hogy úgy helyeznek el lehallgatóberendezést, azaz úgy alkalmaznak III/e. rendszabályt⁵⁵⁷ kettejük következő találkozásakor, hogy arról még a katonatiszt se tudjon, így egyben azt is ellenőrizni tudták, hogy nem figyelmezteti-e valamilyen módon Tófalvit. A szoros követés és figyelés elrendelésétől pedig azt várták, hogy kiderül, hogyan és mikor továbbítja Tófalvi a kémüzeneteket, vagyis mikor és melyik postahivatalokban adja fel a leveleit, melyeket ily módon könnyebben lehetett az ún. K-ellenőrzés, azaz levéllenőrzés során kiemelni.⁵⁵⁸

A találkozókról készült részletes jelentések és beszámolók alapján nyomon követhető, ahogy az állambiztonság egyre több olyan terhelő információ birtokába jutott, ami szükséges volt az ügy során „operatív úton nyert bizonyítékok

⁵⁵⁴ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Jelentés, Budapest, 1964. április 7. 52–54., Jelentés, 1964. április 29. 55–59.

⁵⁵⁵ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Jelentés, Budapest, 1964. május 4. 63.

⁵⁵⁶ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Operatív terv, Budapest, 1964. május 7. 64–68.

⁵⁵⁷ A lehallgatóberendezést jelölő BM-kód. CSEH, 1999b. 300.

⁵⁵⁸ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Javaslat, Budapest, 1964. május 15. 70–71.

jogi erejűvé tételéhez,” azaz letartóztatás és vádemelés elrendeléséhez.⁵⁵⁹ Egy május végi találkozójuk után az alábbi értékelés készült: „Megjegyzés: »Kocsisnak« ezen a találkozón az volt a feladata, hogy átadja Tófalvinak az engedélyezett 33. sz. dezinformációs javaslat adatait és megbeszélje Tófalvi által ajánlott közös felderítés időpontját és útvonalát. [...] Intézkedés: A III/6. Osztálynál intézkedünk, hogy Tófalvi és »Kocsis« felderítése napján mozgásukat és útvonalukat ellenőrizzék. Lehetőség szerint rögzítsék, hogy az általuk felderítés céljából megközelített laktanyákban abban az időpontban milyen adatokat tudtak megállapítani és útjukról készítsenek fotófelvételeket.”⁵⁶⁰

Tófalvi János őrizetbe vételére végül 1964. június 24-én került sor,⁵⁶¹ majd június 27-én előzetes letartóztatásba helyezték,⁵⁶² az eljárás során nyitott vizsgálati, azaz V-dosszié két kötetesre duzzadt.⁵⁶³ A teljes ügyet összefoglaló ún. A-anyag, a belső használatra készült, tankönyv-szerű dokumentáció részletesen, fényképekkel illusztrálva ismerteti az ügy részleteit. Tófalvi fényképe után máris útlevele belső lapjainak másolatai következnek, melyek önmagukban is bizonyító erejűnek minősültek: kiutazásának időpontja, az 1962 tavaszán az NSZK-ban töltött közel másfél hónap már eleve bizonyították az állambiztonság számára, hogy Tófalvit „ebben az időben szervezte be a Nyugat-Német hírszerzőszerv.”⁵⁶⁴

A letartóztatás során végzett házkutatáson rögtön megtalálták a spájzban, a befőttek mögé elrejtett fém teáskannát, amiben a „titkosírás előhívásához használt vegyszereket” rejtette el,⁵⁶⁵ valamint a padláson egy rongyba tekerve előkerült egy 9 mm-es pisztoly és 2 db hozzá való lőszer is.⁵⁶⁶ A kémüzenetek továbbítására szolgáló speciális nyugatnémet írótübök mellett⁵⁶⁷ előkerült „Tófalvi János a Nyugat-Német hírszerzőszervektől kapott kaucsuk foglalatú zsebtükre, melyben a mikrofotós kémutasítást és a fedőcímet hozta be.”⁵⁶⁸ Megtalálták

⁵⁵⁹ Az állambiztonság tevékenysége során igyekezett jogilag is egyre kifinomultabbá, „jogszerűbbé” tenni saját működését. ÁBTL 4.1. A-2087. Az operatív úton nyert bizonyítékok jogi erejűvé tételének áttekintése.

⁵⁶⁰ ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János, Jelentés, Budapest, 1964. június 4. 83–84.

⁵⁶¹ ÁBTL 3.1.9. III/1. I/IV. Vizsgálati napló 27.; ÁBTL 3.1.9. III/1. II/III. Vizsgálati napló 84.

⁵⁶² ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. Értékelő jelentés, Budapest 1964. november 2. 30/1.

⁵⁶³ ÁBTL 3.1.9. V-151007/1. és 2. Tófalvi János

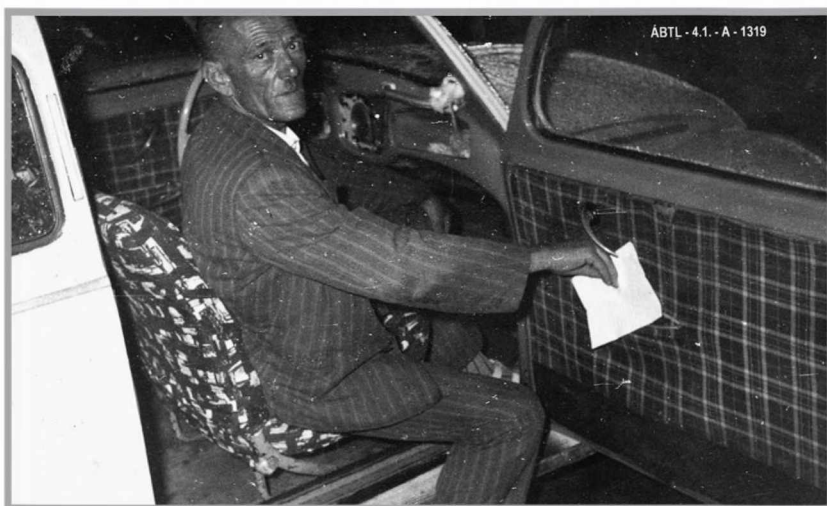
⁵⁶⁴ ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. 3.

⁵⁶⁵ Uo. 5–8.

⁵⁶⁶ Uo. 10.

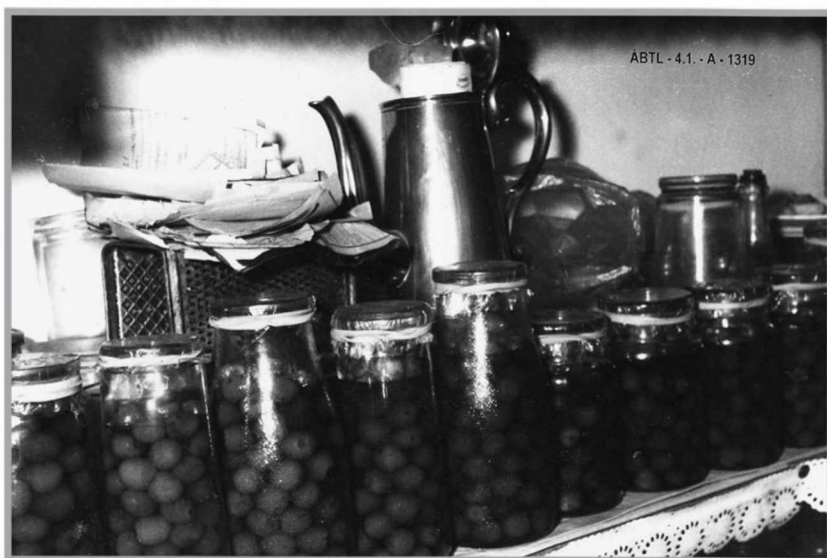
⁵⁶⁷ Uo. 12–14.

⁵⁶⁸ Uo. 11.

„Tófalvi János a személymotoszás során a CF-48-72 frsz. Volkswagen gyártmányú gépkocsijának, az ajtó belső részén lévő zsebből előadja az őrizetbevétele napján feljegyzett, készítendő kémjelentés adatait.”

Forrás: ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. 9.

A vizsgálat megállapításai szerint Tófalvi a spázzban, a befőttek mögött, egy fém teáskannában tartotta a titkos üzenetek továbbítására alkalmas vegytintát és papírt.

Forrás: ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. 5.

Az egyik legfontosabb bizonyíték egy képeslap Schorndorfból, amit Tófalvi az ott élő testvérétől kapott és egy állítólagos titkos üzenetet tartalmaz a BND-től: „1964. áprilisában Tófalvi Jánosnak a Nyugat-Német hírszerzőszerv által levélborítékban, postai úton beküldött képeslap, melyen Tófalvi János által előhívott kimutatás látható.”

ABTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. 18.

továbbá azokat az „ezüstnitrátot tartalmazó tablettákat és PVC tasakokban szemcsés anyagú priogallol és citromsav keveréket, melyet titkosírású kémutatisások előhívásához adtak a Nyugat-Német hírszerzőszervek”⁵⁶⁹

A vizsgálat során előkerültek azok a levelek is, melyeket Tófalvi az NSZK-ban élő nővérének, S. J.-nének írt, vagy tőle kapott, illetve magyarországi látogatásakor ő maga hozott el személyesen.⁵⁷⁰ Mindegyik levelet magától értetődően bizonyítékként használta fel az állambiztonság, azokat is, amelyekben nem volt titkosított üzenet. Ezek esetében egy-egy szó megemlítését értelmezték titkos üzenetként: „1964 tavaszán Tófalvi János részére a Nyugat-Német hírszerzőszerv megbízásából S. J.-né postai úton beküldött levelei, melyben a »Favágó« szó azt jelenti, hogy a beszerzője kéri, utazzon ki Nyugat-Németországba.”⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Uo. 15.

⁵⁷⁰ Uo. 17–21.

⁵⁷¹ Uo. 20.

Mindezt az támasztja alá, hogy Tófalvi 1964 nyarán valóban tervezte, hogy ismét kiutazik az NSZK-ba és be is adta az útlevélkérelmét.⁵⁷²

Az ügy kivizsgálása során több szakértői vélemény is készült a megtalált kapott, illetve előkészített kémüzenetekről,⁵⁷³ és a házkutatás során előkerült vegyszerekről, eszközökről, papírokról, összesen 14 tárgyról. A független vegyészmérnök, vagyis nem BM labor által készített vegyi elemzésről összefoglaló szakvéleményt csatoltak az iratokhoz, amiben a szakértő egyértelműen megállapította, hogy az elemzett papírok és iratok többsége „titkosírást nem tartalmaznak és titkosírás készítésére alkalmatlanok.”⁵⁷⁴ Az egyetlen valóban terhelő megállapítás az volt, hogy a schorndorfi képeslapon valóban nehézfém vegyülettel előhívott titkosírás olvasható.⁵⁷⁵ A szakvélemény szerint: „A vizsgált anyagok közül bebizonyosodott, hogy a titkosírás készítésére egyedül a vonalvezető használható fel. Írásminták értékelése alapján a vonalvezető legalább 5-10 alkalommal, mint vegyindigó felhasználásra került. [...] A tömb levélpapírok nagy tisztaságuknál fogva előnyösen alkalmazhatók titkosírás hordozójaként, de önmagukban és kölcsönös összehatásukban sem alkalmasak titkosírás készítésére csak vegyindigó közbeiktatása esetén. [...] Megjegyezni kívánom, hogy a terhelt vallomásában ismertetett eljárással sem a titkosírást előhívni, sem titkosírást készíteni nem lehetséges.”⁵⁷⁶

Az írás-⁵⁷⁷ és a fegyverszakértő⁵⁷⁸ mellett a kémjelentésekben leírt információk valóságtartalmát egy katonai szakértő vizsgálta a Magyar Néphadsereg részéről. A szakvélemény alapján megállapították, hogy az adatok államtitkot képeznek, valamint: „Az ilyen jellegű adatok kiszolgáltatása, idegen állam hírszerző szerveinek – a Magyar Népköztársaság érdekeit veszélyezteti.”⁵⁷⁹

A vizsgálat során keletkezett iratok alapján értékelő jelentés készült, amiben összefoglalták az ügy előzményeit, részleteit és az állambiztonság jövőbeli tevékenysége szempontjából – számukra – releváns tanulságait. Tófalvi kémkedésre való vállalkozásának motivációit egyértelműen és kizárólag a magyarországi

572 Uo. 22–23.

573 Uo. 24–28.

574 ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. Szakértői vélemény. 29/2.

575 Maga a titkos üzenet szövege a képeslap másolatán nem olvasható és sem a szakvéleményekben, sem az összefoglalókban nem szerepel az átirata. Uo.

576 Uo. 29/3.

577 ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. Írásszakértői vélemény. 29/8–13.

578 ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. Szakértői vélemény. 29/4–5.

579 Uo. 29/6–7.

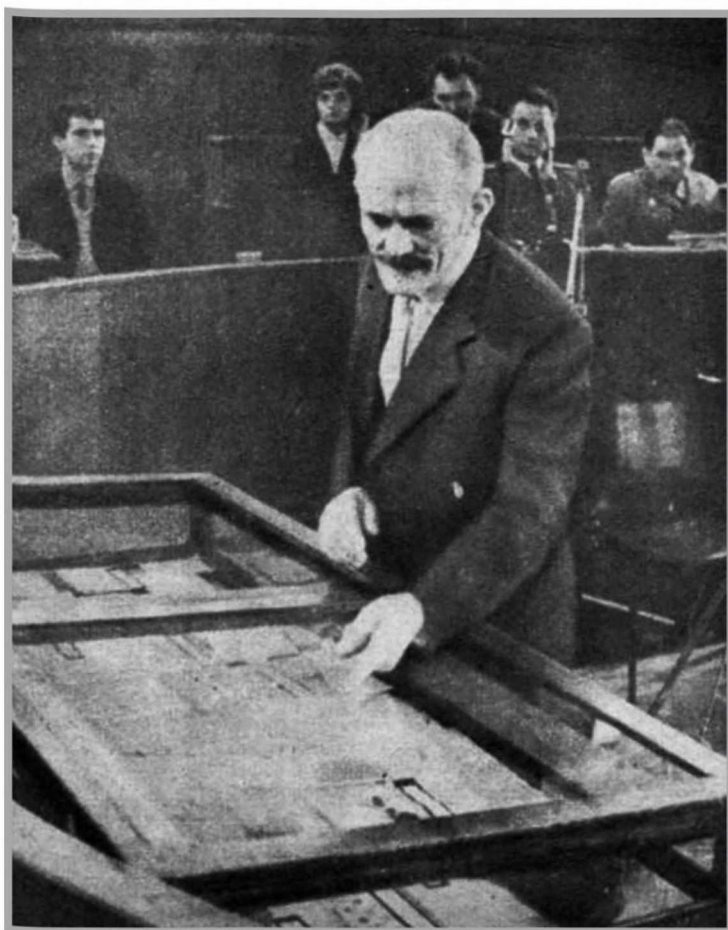

németeket ért jogfosztások és egzisztenciális hátrányok következményeként értelmezték: „Bár az 1956-os ellenforradalmi eseményeknek is passzív szemlélője volt, azonban megmaradt benne annak a reménye, hogy Magyarországon a fennálló társadalmi rendet megdöntik és elveszett vagyonát visszaszerzi. Ebben a hitében beszerzése során is megerősítették. Ezek a tények játszottak közre abban, hogy Tófalvi János minden ellenállás nélkül vállalkozott a Magyar Népköztársaság elleni kémtevékenységre.”⁵⁸⁰

Az állambiztonsági értékelés a két korábbi hasonló kémkedési ügygel, Holczmeister János és Polyvás István ügyeivel együtt vizsgálva alapvetően a nyugatnémet rokoni kapcsolatokkal, kitelepített rokonsággal rendelkező magyarországi németek közösségével hozta összefüggésbe az elkövetett bűncselekményeket, már-már a kollektív bűnösségre alapozva egyfajta kollektív „gyanúságot” feltételezve: „Az utóbbi időben vizsgált kémügyek tapasztalatait támasztja alá Tófalvi János ügyében lefolytatott vizsgálat is olyan vonatkozásban, hogy az ellenséges hírszerzőszervek elsősorban az NSZK hírszerző-szolgálat, aktívan használja hazánk elleni kémtevékenységükhöz az NSZK területén és hazánkban élő rokoni, baráti kapcsolatban álló személyeket. [...] Továbbá az ügyben lefolytatott vizsgálat tapasztalatai utalnak arra is, – és ez tapasztalható volt korábban vizsgált hasonló jellegű ügyekben – hogy a nyugatnémet hírszerzés megbízhatóbb ügynöki kontingensének tartja a Magyarországról az NSZK-ba rokonlátogatásra kiutazó személyeket és ezek közül választja ki ügynökeit. A jelölt személyek kiválasztása, tanulmányozása szempontjából előnyöket élveznek részben levél-ellenőrzés, részben pedig a kintlévő rokonság körében, akiket tömegbázisnak tekintenek és felhasználnak – mint ez ügyben is tapasztalható volt – céljaik elérése érdekében. Az NSZK-ban élő rokonság hazánk elleni felhasználása azért is könnyű a nyugatnémet hírszerzőszervnek, mert e kategória többsége a horthy-fasizmus alatt tagja volt a Volksbundnak. E kategória kitelepített tagjainak nagyrésze, egyénileg és közösen is jogtalannak tartja a kitelepítést és hazánkkal szembeni ellenséges érzületeket ahol lehet ott nyilvánítják ki. Itt maradt javaik elvesztése miatt hazánk elleni ellenséges érzületüket még csak fokozza az NSZK-ban felülkerekedett militarista, revansista szellem.”⁵⁸¹

⁵⁸⁰ ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. Értékelő jelentés, Budapest, 1964. november 2. 30/4.

⁵⁸¹ Uo. 30/10.

Tizenegy év szabadságvesztés kémkedésért

„Az elmúlt hét végén tárgyalta a Budapesti Katonai Bíróság Tófalvi János vecsési lakos kém-ügyét. Tófalvi turistaként Nyugat-Németországba utazott, ahol nyugat-német hírszerző ügynökök beszervezték. A hazánkkal szemben ellenséges érzelmű, s gyengejellemű ember néhány száz márka ellenében vállalta, hogy katonai jellegű kémjelentéseket küld megbízóinak. Üzelmeit azonban nem sokáig folytathatta. Ez év június 25-én lelepleződött. A most sorra kerülő tárgyaláson Tófalvi nem is tagadta bűnösségét. A Budapesti Katonai Bíróság kémkedés büntetében bűnösnek mondta ki, s ezért, valamint fegyverrejtegetésért főbüntetésül nem jogerősen 11 évi szabadságvesztéssel sújtotta.

Képünkön: Tófalvi János a tárgyaláson, a bűnjelek előtt.
(Dolezsál László és MTI Fotó Vigovszki Ferenc, Friedmann Endre,
valamint Külföldi Képszolgálat felv.)”

Forrás: Képes Újság, 1964. november 21. 2.

Tófalvi Jánost végül a Budapest Katonai Bíróság 1964. november 13-án elsőfokon, majd a Legfelsőbb Bíróság 1965. január 29-én másodfokon is 11 év leföltendő fegyházbüntetésre, teljes vagyonekobzásra és 10 év közügyektől való eltiltásra ítélte.⁵⁸² Az ügy iratanyagának részletes elemzéséből azonban az is egyértelmű, hogy Tófalvit nem az alapos állambiztonsági munka, nem a kém-elhárítás sikeres tevékenysége, például az ún. szűrő-kutató munka, vagy levéllenőrzés eredményeként kezdték figyelni és ellenőrizni. Lebukásához az vezetett, hogy a jelentések elkészítéséhez segítséget kért katonatiszt ismerősétől, Kövesditől, aki jelentette az esetet és közreműködött az ügy felgöngyölítésében. Az ügy és a per sajtóvisszhangja, a letartóztatás és az ítélethirdetés utáni napokban megjelent közel tíz sajtócikk, a perről készült dokumentum-riport,⁵⁸³ valamint belső használatú belügyi oktatófilm és A-anyag az állambiztonság tevékenységének a sikerességét hirdette. Mindezen túlmenően pedig az állambiztonsági fellépés és ellenőrzés szükségességét is alátámasztotta, a széles közvélemény számára is legalizálta és igazolta. A közvélemény tájékoztatásának konkrét céljait a Tófalvi ügyét értékelő összefoglalóban is leszögezték: „A megelőzés érdekében erőteljesebb felvilágosító tevékenységet kell kifejteni hazánk azon területein, ahol német nemzetiségű kisebbségek laknak és tömegével utaznak rokonlátogatásra az NSZK területére.”⁵⁸⁴

A Budapesti Országos Börtön 1966. évi összefoglaló jelentése szerint a III. Főcsoportfőnökség kérése alapján operatív ellenőrzést folytattak 14 elítélt esetében, köztük volt Tófalvi és Polyvás is. A róluk készült operatív jelentés eredményeként megállapították: „A jövőben mint politikai veszélyest fogjuk ellenőrzés alatt tartani.”⁵⁸⁵ Tófalvit végül jó magaviselete miatt 1971 októberében feltételesan szabadlábra helyezték, ám az „államtitok tekintetében és rendszeresen elkövetett kémkedés” büntette miatt F-dossziét nyitottak rá, azaz „rendőrhatalósági felügyelet” alá került, ún. „refes” volt szabadulása után is.⁵⁸⁶

A három „kémügy” elemzése során szembevetendő az időbeli egyezésen túl, valamint hogy mindhárom eset ugyanazt a mintázatot követi, a „kémek” beszerzésétől, a kémüzenetek továbbításának módszerén és eszközein át egé-

582 ÁBTL 3.1.9. V-151007/2. Tófalvi János.

583 ÁBTL 4.9. F-21. Havi 200 márkáért (Részlet: <https://www.youtube.com/watch?v=q9coR-On05k> és <https://www.youtube.com/watch?v=P6IX5CW9gFA> 2019.08.12.)

584 ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye. Értékelő jelentés, Budapest, 1964. november 2. 30/10.

585 ÁBTL 3.1.5. O-19867/1. Összefoglaló jelentés, Budapest, 1967. január 10. 229.

586 ÁBTL 2.2.1. 1972/I. Tófalvi János 10-es karton 7–8.

szen a nyomozás lefolyásáig az is, hogy mindegyik kém Pest megyében leplezték le, így az állambiztonság országos szintű gépezete gyakorlatilag azonnal működésbe lendült. A letartóztatásokról és a perek tárgyalási napjairól illetve az ítéletekről beszámoló sajtócikkek is kísértetiesen hasonlítanak egymásra, míg az ügyekről készült állambiztonsági összefoglaló értékelés, A-anyag szinte szó szerint ugyanaz. Az állam biztonságára leselkedő veszélyek bemutatása és elrettentő példaként való ismertetése egyben az állambiztonság tevékenységének eredményességét és sikerességét is látványosan demonstrálta. A szakértői vélemények ellenére aránytalanul magas büntetési tételek abban az összefüggésben válnak különösen értelmetlenné és tragikussá, ha figyelembe vesszük a korabeli BND értékelését az egyszerű megfigyeléseken alapuló katonai kémkedéseket végző kémekről – miszerint azok gyakorlatilag használhatatlanok és értelmetlen áldozatot jelentettek.⁵⁸⁷

Az állambiztonság és megyei szintű egységei az 1970-es évek elején szinte minden előzetes jelzés vagy indoklás nélkül befejezték, lezárták a német nemzetiségű lakosság és NSZK-ban élő rokonaik megfigyelését, ellenőrzését. Ezt egyrészt a tömegessé váló idegenforgalom ellenőrzésének egyre lehetetlenebbé válása, másrészt a viszonylag nagy ráfordítás mellett elért – az ismertetett összesen három kémügy ellenére is – relatív kevés eredmény is magyarázhatja. Másrészt indokolhatja az NSZK-val kialakított diplomáciai és ennek nyomán gazdasági és kulturális kapcsolatok sora is. Ez utóbbiak egyben új működési területet is jelentettek a magyar állambiztonság, a kémelhárítás és a hírszerzés számára is az 1970-es években. Ez azonban már egy másik történet.

.....
 587 HILGER – MÜLLER , 2014. 34.

A Belügyminisztérium Külföldieket Ellenőrző Országos Hivatala,
Budapest, Podmaniczky (Rudas László) utca 45., 1980

Forrás: FORTEPAN. Adományozó: Magyar Rendőr. Képszám: 66485

VI

ÖSSZEGZÉS

Állambiztonsági érdekek 1956 után

A szovjet blokkhoz tartozó kelet-európai országok állambiztonsági szervei az adott országok szovjetizálódásával párhuzamosan, illetve annak első lépéseként, a további folyamatokat megelőzve és megelőlegezve, szovjet mintára jöttek létre. Az 1950-es években jellemző nyílt, vagy kvázi titkolt, de a társadalom minden tagja számára nyilvánvaló fizikai erőszakot alkalmazó állambiztonsági gyakorlatot az 1960-as évektől felváltotta az egyre kifinomultabb strukturális-pszichikai erőszak. Az 1960-as évektől egyre jellemzőbb az állambiztonsági szervek álcázott, gyakorlatilag láthatatlan jelenléte, míg az 1970-es évektől a belügyi szervek által letartóztatott, kihallgatott, vizsgálati fogságba került áldozatoknak jellemzően már nem kellett fizikai bántalmazásokat elszenvedniük.

A magyarországi németek elleni állam(biztonság)i intézkedéssorozatok második hulláma az 1956-os forradalmat követő megtorlások részeként, illetve azok lezárulta után kezdődött meg. Az állambiztonság figyelme ekkor az emigrációra, a nyugati emigráció „ellenséges tevékenységének” felderítésére irányult⁵⁸⁸ – kevés sikerrel. Az idegenforgalmi nyitással együtt azonban új „ellenségek” ellen kellett küzdeni, az egyre nagyobb létszámú nyugati turista érkezésével együtt a kémelhárítás feltételezte „ellenséges szándékú személyek”, kémek, ügynökök magasabb arányú beutazását is. A nyugati emigráció ugyan egészen a rendszerváltásig a hírszerzés és a kémelhárítás célkeresztjében maradt, miközben újabb és újabb, „a Magyar Népköztársaság elleni ellenséges diverziót folytató csoportok és személyek” kerültek a látókörukbe, a kitelepített magyarországi németek mellett nyugati üzletemberek és a térséggel foglalkozó tudósok, kutatók, akiket mind kémkedéssel gyanúsítottak.

⁵⁸⁸ BARÁTH, 2011b.

Az állambiztonsági szempontból veszélyesnek minősülő beutazók köre, illetve annak változása alapvetően a mindenkori ellenségképek alakulását, az államhatalom vélt – és csak ritkán valós – ellenségeinek időben változó körét mutatja meg. Az állambiztonság által 1944-től kezdődően a magyarországi németekről – újra – összegyűjtött iratok alapvetően meghatározták a belügyi szervek ellenségképének formálódását az 1960-as években is. Az egyre nyitottabb utazási lehetőségek révén a kitelepített magyarországi németek ekkor már nyugati rokonlátogatóként, vagy turistaként érkeztek az országba. Az állambiztonság számára ezek a nyugati állampolgárok a kémtevékenységgel gyanúsítható, ún. „külső ellenségek” körébe tartoztak, amit tetézt, hogy a nyugati fogyasztói társadalom értékrendjét és tárgyi kultúráját közvetítették a szocialista vidéki Magyarország felé (is). A kémtevékenység gyanúja mellett a beutazó nyugati turisták létszámnövekedésének legfőbb veszélye a nyugati „ideológiai diverzió terjedése, a fellazító politika” volt, ami alapvetően a nyugati életstílus csábításaként jelent meg a rokonlátogatók esetében is. A kiutazó magyarországi családtagok pedig személyes tapasztalatokat szerezhettek a nyugati világról a többhetes NSZK-beli tartózkodásuk idején, miközben szabad prédái lehettek a nyugatnémet hírszerzésnek.

Az NSZK és Magyarország között az 1960-as években privát szinten, egyéni, gazdasági kapcsolatok révén szövődő szálak már egy bő évtizeddel korábban megalapozták a két állam pozitívvá váló kapcsolattörténetét, mint hogy a hivatalos diplomáciai kapcsolatok létrejöttek volna. Ez a különleges kapcsolatrendszer a magyar állambiztonság irataiban rögzített, a látogatások minden apró részletére kiterjedő jelentések alapján is rekonstruálható. Ekkor még nem voltak diplomáciai kapcsolataink az NSZK-val, így tehát a magyarországi németeket diplomáciai úton sem védte meg senki a fokozott ellenőrzések, eligazítások és beszámoltatások ellen, miközben maguk az érintettek örültek, hogy egyáltalán kiutazhattak rokonaikhoz, illetve fogadhatták őket.

A magyarországi németek elleni intézkedéssorozatok az 1940-es évek második felében az állami szintre emelt ellenségkép-kreálást és bűnbakképzést példázzák.⁵⁸⁹ Az 1957-ben megnyitott, „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban” című háromkötetesre duzzadt objektum dosszié⁵⁹⁰ első része alapvetően a magyarországi németekkel kapcsolatos korábbi, 1944 végétől összegyűjtött iratok másolatait tartalmazza, melyek a „svábok által Magyarország ellen elkövetett

⁵⁸⁹ LÁSZLÓ, 2013. 47–48.

⁵⁹⁰ ÁBTLL 3.2.5. O-8-121/I., II, III. „Ellenséges sváb szervezetek az NSZK-ban”

büntettek” felidézését szolgálták.⁵⁹¹ A kommunikatív emlékezet elmélete⁵⁹² felől közelítve pedig azt mondhatjuk, hogy a magyarországi németekkel kapcsolatos, akár pozitív előjelű egyéni emlékezetre ráakodott átpolitizált, sőt, politikai szempontok mentén instrumentalizált emlékezetkultúra határozta meg a „svábokkal” kapcsolatos kollektív értékpreferenciákat az 1960-as évek Magyarországon, mindenekelőtt az állambiztonság hivatásos állománya esetében.

A példaként idézett, illetve a kutatás során feltárt, a rokonlátogatók utazásaira vonatkozó ügynöki jelentések tartalma éles ellentétben áll az állambiztonsági objektum-dossziék összefoglaló jelentéseiben vélelmezett – de tényként kezelt – ellenséges tevékenységgel. A tömegessé váló turizmuson belül megsokszorozódott a rokonlátogatók száma is, akik között – az állambiztonság szerint – lehettek akár ellenséges szándékú, akár a nyugatnémet hírszerzés által valóban szervezett ügynökök is.⁵⁹³ A rokonlátogatóként érkezők túlnyomó többsége azonban valóban „csak” a rokonait akarta meglátogatni, a behozott fogyasztási cikkekkel életkörülményeiket javítani, valamint szülőfalujukat, elhunyt rokonok sírját meglátogatni. Másrészt szembe kell állítanunk a BND tevékenységéről legújabb napvilágot látott publikált kutatási eredményeket mindazzal az ellenségképpel és az arra alapozott ügyek és iratok garmadájával, melyeket a magyar állambiztonság a kitelepített németekkel kapcsolatban felhalmozott.

Az 1970-es években az állambiztonság figyelme már a nyugatnémet gazdasági szakemberek, cégvezetők és kereskedelmi képviselők mellett a tudományos élet képviselőire fókuszált, ám ez a figyelem sem volt előzmények nélküli. A térség iránt érdeklődő kutatókról nem is feltételezték, hogy valódi tudományos érdeklődés hajtja őket, hiszen egyébként nem sok értelmét látták annak, hogy valaki Münchenben magyarul vagy románul tanuljon, így ők már az 1960-as évek elején, első magyarországi útjaik során megfigyelés alatt álltak.⁵⁹⁴ Az NSZK-val létesített diplomáciai kapcsolatok után egyre több lehetőség nyílt magyar kutatók, elsősorban például történészek és nyelvészek számára, hogy pár hónapos tanulmányi vagy kutatóúton vegyenek részt nyugatnémet egyetemeken. Nem meglepő módon ők is az állambiztonság látókörébe kerültek.⁵⁹⁵

⁵⁹¹ SEEWANN, 2013. 386–387.

⁵⁹² WEIZER, 2002.; WEIZER – MOHNER – TSCHUGNAIL, 2002.

⁵⁹³ Például: ÁBTL 4.1. A-1319. Tófalvi János kémügye.

⁵⁹⁴ Például: ÁBTL 3.1.5. O-14514 „Katica”; ÁBTL 3.2.4. K-3145/1-3. „Shealton”; ÁBTL 3.2.5. O-8-449/1. „Bódító” Südosteuropa-Gesellschaft; ÁBTL 3.2.5. O-8-448/1. „Tömjén” Südost-Institut

⁵⁹⁵ SOM LAI, 2009.; SOM LAI, 2011.; Például: ÁBTL 3.2.3. Mt-1433/1. „Bajkai”

Állambiztonsági ellenségképek rendszere

A magyar politikai rendőrség, állambiztonság szovjet iránymutatás mellett, szovjet mintára épült ki, és a szovjet politikai modell alapján aktívan részt vett a szovjet típusú kommunista diktatúra kiépítésében.⁵⁹⁶ Ez a kiindulási pont alapvetően meghatározta ellenségképeinek körét is, ami az 1940-es évek második felétől egészen az 1960-as évek elejéig egybeesett az állam ideológiai alapon kreált ellenségeinek körével, azaz az államhatalom, a pártvezetés, a diktatúra ellenségeinek körével és a róluk alkotott képpel. Az államhatalom által irányított propagandagépezetként működő sajtó mindezen ellenségképek kialakításának és fenntartásának, illetve továbbélésének az eszköze volt.

Míg az 1956-os forradalom leverése után, az 1960-as évek elejétől-közepétől továbbra is az állambiztonság látókörében maradtak a korábbi „ellenségek”, főként értelmiségiek, írók, egyházi személyek, az 1945 előtti katonatisztek és politikusok,⁵⁹⁷ addig a társadalom nagyobb csoportjait érintő ellenségképek, ellenségkeresés és -generálás visszaszorult. A Kádár-rendszer a társadalom széles rétegeivel való „kiegyezés” szándékára épült,⁵⁹⁸ így a hatalom állambiztonsági szerve sem állhatott már harcban az ország szinte teljes lakosságával.

Az állambiztonsági szervek nem csak vizsgálati módszereikben, megfigyelési és kihallgatási technikáikban lettek egyre kifinomultabbak és rafináltabbak, hanem az „ellenség” definiálása, az ellenségképek kreálása is egyre szofisztikáltabb lett, miközben egyre inkább elkülönült az állam és állambiztonsága ellenségeinek köre, egyfajta „ellenségkép-ollóként” széttartóvá vált az állam és állambiztonsága érdekrendszere, ellenségképei. Különösen jól példázza ezt az idegenforgalom, a Magyarországra látogató nyugati állampolgárok ellenőrzésének története. Noha az ország vezetése külpolitikai és gazdasági szempontból is alapvetően támogatta a turisták, sőt, az egykori disszidensek és kitelepítettek látogatásait, az állambiztonság az 1960-as évek folyamán is megőrizte korábbi berögzült mechanizmusait és azokat követte a mindennapi működés során. A nyugati vendégeket eleve ellenségként kezelte, szisztematikus ellenőrzésükre törekedett, és a közvélemény számára is látványos eseteket igyekezett prezentálni.

⁵⁹⁶ GYARMATI, 2000.; GYARMATI, 2011c. 112–295.

⁵⁹⁷ BÁNKUTI, 2011.; GYARMATI, 2013.; RAINER M., 2008.; RAINER M., 2018.; UNGVÁRY, 2013.

⁵⁹⁸ RAINER M., 2011.

Az állambiztonság ellenségképei fokozatosan átalakultak, miközben a rendszerváltásig megőriztek bizonyos alapvető vonásokat, viszonyítási pontokat, hiszen a rendszer – változásai ellenére – alapjaiban egy szovjet típusú, azt adaptáló ország maradt, és a hidegháború változó intenzitású hullámaiban is mindvégig a Szovjetunió oldalán állt. Az állambiztonsági munka ellenségképeinek változását is ezek a folyamatok, illetve ezen változatlan tényezők mindenkor egyensúlyi állapota határozta meg. Az állambiztonság tisztjei továbbra is ellenségként tekintettek a Nyugatról érkezőkre, a turisták és a rokonlátogatók mellett később a gazdasági és tudományos élet képviselőire is, miközben ez utóbbi csoport az állam és a pártvezetés számára is már barátként, partnerként, sőt, a rendszerváltás felé közeledve a gazdaság számára létfontosságú kapcsolatokként jelenítődött meg. Az állambiztonság számára az 1980-as évek második felében formálódó ellenzék és nyugati, illetve a blokkon belüli országok ellenzéki csoportjaival való kapcsolataik jelentettek újabb „célterületet”. Itt egy ideig ismét találkozott állam és állambiztonsága ellenségképe, ám a belügyi szervek – saját pozíciójukat is féltve – túlreagálták a feladatot, túlfeszítették a kereteket.⁵⁹⁹

A rokonlátogatások emlékezete – kitekintés

További kutatási irányokat és lehetőségeket vet fel a rokonlátogatások emlékezetének kérdése, ami a kitelepítés traumatikus emlékezetére jellemzően pozitív előjelű családi történetként rakódik rá. Újabb aspektusként keresztbe metszik ezt a kérdést az egyéni életutak vargabetűi: az 1944 végén kezdődő jogfosztások sorozata, akár többszöri kitelepítés, hazaszökés, áttelepülés a különböző meg szállási zónák, illetve a két Németország között. A kényszerszermigrációk sorozatainak évtizede után az újrakezdés, az egzisztenciális viszonyok rendeződése jellemző, ami együtt járt a szétszakított családok kapcsolattartási lehetőségeinek kiépülésével, így a korábbi időszak eseményeihez képest szinte szükségszerűen pozitív emlékeként tételeződnek. A magyarországi németek emlékezetét minden bizonnyal meghatározta, meghatározza a kitelepített rokonok, családtagok életútja, illetve az ország, az adott Németország, ahová a rokonságot kitelepítették. A német megszállási zónákba, valamelyik későbbi Németországba telepítettek számára pedig nem csak egzisztenciálisan volt döntő jelentőségű a történel-

⁵⁹⁹ BARÁTH , 2010.; GYARMATI , 2010.

mi és földrajzi véletlen, hanem a kényszmigráció és az azt követő teljes életút szempontjából és annak emlékezete szempontjából is.

A kitelepítettek emlékezete mellett a német nemzeti emlékezet is megosztott a megosztott történelmi múlt mentén. Ezen megosztottságot nem csak az NDK-ban átélt évtizedek, az ott szerzett egyéni és kollektív tapasztalatok, hanem az 1945 előtti „közös” múlt-hoz való viszony, már a megosztottság idején kialakult és alapvetően átpolitizált, sőt, politikai szempontok mentén instrumentalizált emlékezetkultúra is meghatározza.⁶⁰⁰ Erre a többszörösen meghasadt történelemfelfogásra alapvetően csak egy újabb meghasadt emlékezetkultúra rétegződhet.⁶⁰¹

Az egykori két Németország határait követő hasadást újabb réteggént keresztbe metszi az ország 1945 előtti határain túlról menekültek, kitelepítettek, elűzöttek emlékezete. A német nemzeti emlékezet kitelepítésre, menekülésre, majd pedig a megosztottság nyomán ismét elszakított családok történetére vonatkozóan többszörösen halmozottan sem beszélhetünk tehát egységes nemzeti emlékezetkultúráról.⁶⁰² Az egykori keletnémet országrész a rendszerváltás után a nyugat-német politikai, gazdasági és társadalmi szokások rendszere mellett az NSZK-ban akkor már régóta gyakorolt ún. „Vergangenheitsbewältigung” kollektív múltfeldolgozás módszertanát is szinte készen kapta, melyhez az a ki nem mondott sürgető elvárás is társult, hogy a frissen rendszert váltó országrész mihamarabb kezdje meg a készen kapott eszköz és módszertani készlettel saját diktatúrájának, illetve az 1945 előtti, sőt, az az utáni időszaknak a feldolgozását is.⁶⁰³

600 FUIBROOK , 2001. 35.

601 WEIZER – MOHNER – TSCHUGNAIL , 2002. 187.

602 BEER, 2011a. 135–161.; FLUCHT, VEREINBARUNG, INTEGRATION , 2005.; LORENZ , 2009.

603 RUDNICK , 2011. 18.; 35.; 103.

FORRÁSOK

ÁLLAM BIZTONSÁGI PARANCSONK, ÖSSZEFOGLALÓK

1.

Belügyminisztérium

Szám: 10-21/4/1959 Szigorúan titkos!

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZTERÉNEK

4. számú

P A R A N C S A

Budapest, 1959. március 3-án.

Számos adat bizonyítja, hogy az imperialista hírszerzőszervek és fedőszervei, visszaélve a Magyar Népköztársaságnak a békés együttélésre és a konszolidálódásra irányuló politikájával, egyre nagyobb mértékben igyekeznek felhasználni az ú.n. legális behatolási lehetőségeket.

Erre módot adott az, hogy pl. 1958-ban 25.700 esetben utazott be kapitalista állampolgár hazánkba, s ugyanezen idő alatt 20.200 esetben lépte át magyar állampolgár nyugat felé határainkat. E mellett kb. 3350 magyar közlekedési és 3330 osztrák, nyugat-német és jugoszláv közlekedési alkalmazott utazik rendszeresen ki- és be határainkon, s ezenkívül további kb. 800 esetben történt be- illetve kiutazás a közlekedési szervek vonalán magyar, illetve különböző kapitalista állampolgárok részéről. Az 1958. év során több megbízható adatot szereztünk arra vonatkozóan, hogy az imperialista hírszerzőszervek – és fedőszerveik – egyre fokozódó erővel vetettek be e lehetőségek felhasználására.

Ugyanakkor megállapítottam, hogy a BM illetékes szerveinek elhárító intézkedései nincsenek kellően összehangolva, az egyes szervek egymástól függetlenül elhárító intézkedéseket tesznek és különállóan küzdenek a legális csatornák lehetőségeit felhasználó ellenség ellen. Másfelől szerveink nem használják ki kellően az imperialista hírszerzés elleni harcban a fenti kontingensek által számunkra is adódó lehetőségeket és ezért nem szereznek elegendő és értékes katonai, politikai, gazdasági és elhárító jellegű értesítéseket.

Figyelembevételével, hogy az ú.n. legális csatornák adta lehetőségek még növekedni fognak, rendkívül nagy súlyt kell fektetnünk a legális csatornák átfogásának alapos megszervezésére.

Ezért

m e g p a r a n c s o l o m :

- 1./ Beutazó kapitalista állampolgárokkal kapcsolatos minden operatív akciót (pl. őrizetbevételt, beszervezést, stb.) csak a II/2. osztály vezetőjével előzetes egyetértésben lehet végrehajtani. Minden egyéb kapitalista állampolgárokkal kapcsolatos fontosabb hálózati intézkedésről, értesülésről a II/2. osztály vezetőjét tájékoztatni kell. A jelentésben foglaltakkal kapcsolatban a II/2. osztály vezetője csak a jelentést adó operatív osztály vezetőjével egyetértésben tehet intézkedést.
- 2./ Minden operatív osztály vezetője felelős azért, hogy operatív területére beutazó kapitalista állampolgár itt-tartózkodása alatt megfelelő ellenőrzés alatt álljon. Hasonlóképpen az operatív osztályok vezetői felelősek az operatív területükre beutazni kívánó kapitalista állampolgárok beutazási kérelmének elbírálásáért. A beutazási kérelmek elbírálása során az elhárítás szempontjait össze kell egyeztetni a Magyar Népköztársaság politikai és gazdasági érdekeivel.
- 3./ A KEOKH és Ütlevél osztály vezetője értesítse az illetékes osztályokat, ha kapitalista állampolgárok beutazási engedélyt kérnek, továbbá, amikor az engedély megadása után az illetők átlépik a Magyar Népköztársaság határát.
- 4./ E parancsom végrehajtása során a kapitalista országok állampolgáraival kapcsolatos intézkedések nem vonatkoznak az MSZMP és a kormány által meghívott kapitalista állampolgárokra.
- 5./ Magyar állampolgároknak kapitalista országokba való kiutazási kérelmeinek elbírálásáért az operatív terület szerint illetékes osztály vezetője felelős. A szocialista tábor biztonsága szempontjából az operatív terület szerint illetékes vezetők felelősek a Szovjetunióba és a Német Demokratikus Köztársaságba kiutazni kívánó magyar állampolgárok kérelmeinek elbírálásáért is. Irányelvként kell szem előtt tartani, hogy kompromitált személy – ha csak fontos politikai, vagy népgazdasági érdek meg nem kívánja – ne utazzék ki. Nagyobb csoportok kiutazását hálózattal kell biztosítani. Amennyiben a csoport tagjai több operatív területről tevődnek ki, a biztosítás megszervezése és koordinálása a II/2. osztály vezetőjének a feladata. Szükség esetén a csoportban lévő ügynökséget a kiutazás tartamára a II/2. osztálynak kell átadni.

- 6./ A központi és megyei osztályok szervezzék meg, hogy az operatív területtükről kapitalista országokba kiutazott magyar állampolgároktól, hazatérésük után maximális mértékben katonai, politikai, gazdasági és elhárítási adatokat szerezzünk. A megszerzett adatokat az illetékes központi osztályokkal kell közölni.
- 7./ A legális csatornák átfogásában az ORFK szerveinek is részt kell venniük. Az ORFK és a II/2. osztály vezetői intézkedjenek arra vonatkozóan, hogy az ORFK illetékes állománya megfelelő kiképzést, illetve eligazítást kapjon.
- 8./ A II. Főosztály vezetője rendszeresen tájékoztasson a legális csatornák átfogásának helyzetéről.
- 9./ Az elhárítás során Jugoszlávia azonos elbírálás alá esik a kapitalista államokkal. Ennek megfelelően a felsorolt intézkedések Jugoszláviára, illetve a jugoszláv állampolgárookra is vonatkoznak.
- 10./ A legális csatornák elhárításával kapcsolatban, az e parancsomhoz mellékelte „Végrehajtási utasítás a legális csatornák átfogására” szerint kell eljárni, amelyet a Politikai Nyomozó Főosztály operatív osztályain oktatás tárgyává kell tenni.

Biszkú Béla s.k.
belügyminiszter

Kapják: Miniszterhelyettes elvtársak,
BM. II. Főosztály vezetője, helyettese,
osztályvezetői,
Határőrség Parancsnoka,
BM. Útlevelel osztály vezetője,
BM. Hírosztály vezetője,
Megyei (budapesti) rendőrfőkapitányok.

BELÜGYMINISZTERIUM

Az 1959 évi 4.sz. miniszteri
parancs melléklete.

VÉGREHAJTÁSI UTASÍTÁS a legális csatornák átfogására.

I.

- 1./ A hírszerzésre alkalmas ú.n. legális csatornák sokféle és széles lehetőséget adnak az ellenséges hírszerző és elhárító szervezeteknek felderítésére, kapcsos-

latok kiépítésére és beszerzésére, futárszolgálat szervezésére, stb. Ezek le-
küzdése a maguk sajátos szakmai területén a Politikai Nyomozó Főosztály
valamennyi osztályának alapvető feladata. Az ellenség mindennemű tevé-
kenységéről szerzett adatokat és az ellenük tervezett, illetve végrehajtott
intézkedéseket azonban a parancs 1, 2, 5, 6. és 8. pontjainak megfelelően a
II/2. osztály vezetőjével kell közölni, aki a legális csatornák átfogásának ko-
ordinálásáért országos viszonylatban felelős. Az átfogás alatt az e területen
dolgozó ügynökök, futárok felderítését és leleplezését (:dokumentálását,
őrizetbevételét, stb.): a területnek elhárítási szempontból történő biztosí-
tását és e területnek operatív értékű híryanyszerzés szempontjából való
maximális kihasználását kell érteni.

2./ A legális csatornák átfogásával kapcsolatban a BM. Politikai Nyomozó
Főosztály osztályvezetői, valamint a HÖRS Felderítő Osztály vezetői az
alábbiakért felelősek:

- a./ A II/2. osztály vezetője megszervezi, irányítja és koordinálja a legá-
lis csatornák átfogására irányuló munkát az erre illetékes osztályok
között. Ennek érdekében központilag gyűjti és nyilvántartja az osz-
tályán a legális csatornák átfogásával kapcsolatos, vagy ennek során
szerzett operatív értékű adatokat az ellenséges tevékenységről.
- b./ Átfogja az egyéni és csoportos turista forgalmat, a rokonlátogatás
céljából beutazó személyek körében, a Kulturkapcsolatok Intézete
által meghívott kapitalista állampolgárokat, a különböző társadalmi
szervekhez kapitalista államokból érkező delegációkat, a külkeres-
kedelem és a külügyminisztérium területére hivatalosan beutazókat,
a kapitalista államok által Magyarországon létesített légiforgalmi és
kereskedelmi képviselőiteket, valamint megszervezi az ellenőrzést a
budapesti és megyei 2. alosztályokon.
- c./ A fenti kapitalista állampolgárok ellenőrzése és elhárítása céljából há-
lózatot szervez a külkereskedelem, a külügyminisztérium, az IBUSZ,
az idegenforgalmi szállodákban, a Kulturkapcsolatok Intézeténél, s
olyan társadalmi szervezetekben és körökben, amelyek a felsorolt ka-
tegóriákba tartozó kapitalista állampolgárokkal érintkeznek.
- d./ Felelős a megjelölt területekre beutazni kívánó kapitalista állampol-
gárok vízumkérelmek elbírálásáért, valamint e területekről kiutazni
kívánó magyar személyek útlevél kérelmének véleményezéséért.
- e./ Nagyobb idegenforgalmi rendezvények esetén megszervezi az elhárí-
tást a társosztályokkal együtt.

- f./ A kapitalista országokba és Jugoszláviába, valamint a szocialista tábor védelme szempontjából a Szovjetunióba és az NDK-ba történő nagyobb csoportos kiutazás esetében megszervezi az elhárítást. Amennyiben a kiutazó csoportok szakmailag homogén tömeget alkotnak, vagyis egy szerv dolgozói vannak együtt, az elhárítást mindig az illetékes osztály végzi. Nagyobb létszámú kiutazó csoport esetében, amennyiben az több szakmai területet érint, a II/2. osztály vezetőjének, a többi osztály vezetőjével közösen kell megszerveznie az elhárítást.
- g./ Ellenőriznie és segítenie kell a megyei kémelhárító alosztályokat a legális csatornák átfogásával kapcsolatos intézkedésekben.
- h./ Megfelelően tájékoztatja a BM és az illetékes operatív osztályok vezetőit a legális csatornák átfogásának helyzetéről.
- [...]
- 7./ a./ A II/7. osztály felelős az FM. és objektumaihoz hivatalosan beutazó kapitalista állampolgárok elhárításáért. Ellenőrzi a területéről kiutazó magyar állampolgárságú személyeket és véleményezi ezek útlevél kérelmeit. (:Az FM. és objektumai alatt magát a minisztériumot és az osztály által biztosított objektumokat, gazdasági egységeket kell érteni.)
- 8./ a./ A budapesti és megyei politikai nyomozó osztályok vezetői felelősek az általuk biztosított objektumokba hivatalosan beutazó ill. Budapest és a megyék területére érkező kapitalista állampolgárságú rokonlátogatók ellenőrzéséért és elhárításáért.
- b./ Felelősek az általuk biztosított objektumokból, valamint hatósági területükről kapitalista országokba kiutazni kívánó rokonlátogatók útlevél kérelmeinek véleményezéséért.
- c./ A budapesti és megyei politikai nyomozó osztályok vezetői kémelhárító alosztályaik révén koordinálják az általuk biztosított objektumokba beutazó kapitalista állampolgárokkal, ill. a kiutazó magyar állampolgárokkal kapcsolatos elhárítást.
- 9./a HÖRS Parancsnoka FEP-jei útján felelős a Magyarországra beutazó és Magyarországról kiutazó személyek utiokmányai érvényességének ellenőrzéséért, az átutazó külföldiek időben történő kilépése ellenőrzéséért, a gyanús személyek alapos átkutatásáért, valamint a gépjárművek, vasúti szerelvények, hajók, stb. átkutatásáért a Vámőrséggel közösen.
- 10./ a./ Az ORFK vezetője felelős azért, hogy szervei a parancs 1. pontjának megfelelően járjanak el.

- b./ Gondoskodjon arról, hogy szervei segítsék a területükre érkező kapitalista állampolgárságú rokonlátogatók ellenőrzését, továbbá figyeljék az ország területén mozgó kapitalista gépkocsik, illetve azok utasainak mozgását.
- c./ Szerveinek legális csatornák átfogásában való részvételét illetően a II./2. osztály Vezetőjével közösen dolgozzon ki utasítást.

II.

Magyarország területére beutazó kapitalista állampolgárságú személyekkel kapcsolatban és a Magyarország területéről kiutazó magyar állampolgárok ellenőrzésével, s felhasználásával kapcsolatban az alábbi alapvető feladatokat kell figyelembe venni:

- 1./ A Magyarország területére ellenséges szándékkal (:kémkedés, szabotázs, diverzió, ellenséges propaganda kifejtése, szervezkedés, csempészés:) beutazó kapitalista állampolgárok és bűntársaik felderítése, az ellenséges cselekmény dokumentálása és a résztvevő személyek leleplezése.
- 2./ A beutazó kapitalista állampolgároktól és a kapitalista országokba beutazó magyar állampolgároktól (azok felhasználásán keresztül vagy beszerzésük útján) politikai, katonai, gazdasági, és a tudomány területét érintő híryanagok (:dokumentumok:), valamint az elhárítást érintő operatív adatok szerzése.
- 3./ Annak biztosítása, hogy a kiutazó magyar állampolgárok ne követhessenek el hazaárulást, s az ellenséges hírszerző szervek ne tudják ezeket a személyeket saját céljaikra felhasználni.
- 4./ Hírszerzési vagy kémelhárításra alkalmas kapitalista állampolgárok felkutatása, tanulmányozása és beszerzése.

III.

A II. fejezetben ismertetett alapvető feladatok végrehajtása érdekében az egyes operatív osztályoknak az alábbi operatív és adminisztratív intézkedéseket kell végezniük:

- 1./ Minden operatív osztály az általa biztosított objektumokban szervezze meg, hogy az időben értesüljön a hivatalosan kiutazni kívánó magyar állampolgárokról, hogy a szükséges operatív intézkedéseket megtehesse.
- 2./ A KEOKH Útlevel Osztály a beutazni kívánó kapitalista állampolgárok vízumkérelmeit és a kiutazó magyar állampolgárok útlevel kérelmeit küldje meg az illetékes operatív osztálynak véleményezés végett. A véleményezést

48 órán belül el kell készíteni. A véleményezésnél az elhárítás szempontjait össze kell egyeztetni a Magyar Népköztársaság általános politikai és gazdasági érdekeivel.

Amennyiben az illetékes operatív osztály a ki- vagy beutazási kérelmeket – minden körülményt figyelembevéve – visszautasítja, ezt szolgálati jegyen – az osztályvezető aláírásával – közölje a KEOKH és Útlevel Osztály vezetőjével. Ellenkező esetben az illetékes alosztályvezető aláírása is elegendő.

A KEOKH Útlevel Osztály vezetője a saját hatáskörében visszautasított kérelmeket nem küldi át véleményezésre az illetékes osztálynak, hanem csak értesíti azt az elutasítás tényéről.

A Szovjetunióba és a népi demokratikus országokba kiutazók kérelmeit csak akkor kell véleményezni, ha a kiutazni kívánó személy priusszal rendelkezik, vagy azt egyes operatív osztályok külön szolgálati jegyen kérték.

Felmerülő vitás esetekben a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője dönt.

A Határőrség Parancsnoka és a Hírosztály Vezetője biztosítsa, hogy minden kapitalista állampolgár be, ill. kilépését azonnal jelentsék a KEOKH – Útlevel Osztály vezetőjének. A KEOKH Útlevelosztály vezetője a beérkezett jelentések alapján azonnal értesítse az illetékes operatív osztályok vezetőit, a kapitalista állampolgár be, ill. kilépéséről.

A HÖRS Parancsnoka szervezze meg és ellenőrizze az átutazó vízummal rendelkező kapitalista állampolgárok belépését, illetve határidőn belüli kilépését. Amennyiben a kapitalista állampolgár az átutazó vízumban meghatározott időpontig nem hagyja el az ország területét, erről azonnal értesítse a KEOKH Útlevelosztály vezetőjét, aki megteszi a szükséges intézkedést.

A KEOKH a külföldiek ellenőrzését továbbra is a 17/59. sz. MT. hat. valamint az 1/1958/I. 15. sz. rendelet alapján végzi.

- 3./ Tartózkodási engedéllyel Magyarországon lévő kapitalista állampolgárok (:ezek főleg különböző szakemberek, akik gépek, gyárak felszerelése, átvétele, stb. végett tartózkodnak Magyarországon:) ellenőrzés[ére] az illetékes objektumot tartó osztálynak hálózatot kell szerveznie az illető munkahe-lyén, valamint lakhelyén. Ezen személyek magatartásáról, gyanús tevékenységéről rendszeresen tájékoztatni kell a II/2. osztályt. Az ellenőrzésnek folyamatosnak kell lennie.
- 4./ Hivatalosan, ideiglenes jelleggel Magyarországon tartózkodó kapitalista állampolgárok (:egyéni:) ellenőrzését és elhárítását már a beutazásuk előtt

kell előkészíteni. A megfelelő objektumban vagy társadalmi szervezetben hálózatot kell e célra szervezni. Biztosítani kell, hogy a hivatalos tárgyalásokon hálózati személy is részt vegyen. El kell érni, hogy a tárgyalást vezető vagy aki a külföldivel legtöbbet érintkezik, a róla szerzett tapasztalatairól emlékeztetőt írjon. Amennyiben szükséges, a külföldit a hivatalos tárgyalás után hálózat útján ellenőrzés céljából kalauzolni kell. Általában arra kell törekedni, hogy az illető a lehető leghosszabb ideig közvetlen hálózati ellenőrzés alatt álljon.

A hivatalos magyar tárgyaló felet, a hálózatot és általában azokat, akik a külföldivel hosszabb ideig érintkeznek, ki kell oktatni képességeiknek megfelelően és el kell igazítani a fent megjelölt feladatok végrehajtására.

- 5./ A beutazó kapitalista szakmai vagy egyéb delegációk (:hivatalos:) elhárításánál a 4-es pontban foglaltakon kívül minden esetben meg kell oldani, hogy a kísérő és a tárgyaláson részt vevő hivatalos tolmács hálózati vagy olyan személy legyen, aki rendszeresen tájékoztatja szerveinket az illető külföldi tevékenységéről.

Törekedni kell a delegáció állandó együtt tartására. Az olyan személyeket, akik a csoportot külön elhagyják, a lehetőséghez mérten figyelés alá kell vonni, céljaik, esetleges gyanús kapcsolataik megállapítása végett.

- 6./ Az egyéni és csoportos turisták ellenőrzésére biztosítani kell, hogy az idegenforgalmi szállodákban kiépített speciális hálózat állandóan ellenőrizze a kapitalista államokból érkező turistákat. E munka jobb megszervezése céljából ki kell jelölni azokat a szállodákat, amelyek kapitalista állampolgárokat fogadhatnak és ezekbe „szálloda titkár” minőségben titkos állományú operatív tisztet kell beállítani.

A csoportosan beutazó kapitalista turisták mellé kísérőnek minden esetben hálózatot kell beállítani.

Az egyéni turisták esetében az IBUSZ-on keresztül törekedni kell arra, hogy a kísérők legyenek mellettük.

Gépkocsikat kérő egyéni turisták igényeinek kielégítése, ellenőrzésük biztosítása céljából az IBUSZ felhasználásával gépkocsi parkot kell létrehozni, a gépkocsivezetőket pedig be kell szervezni.

- 7./ Beutazó kapitalista állampolgárságú vadászok elhárításának biztosítása végett a II/2., a II/7. és az illetékes megyei osztály szoros együttműködését kell megvalósítani.

A beutazó vadászok mellé kísérőnek minden esetben hálózatot kell biztosítani. Hasonló módon meg kell szervezni, hogy a területen, ahová

utaznak, a vadörök be legyenek szervezve és ezen keresztül minden mozgásukat ellenőrizhessük.

- 8./ Rokonlátogatók. A Budapesti Osztály és a megyei kémelhárító alosztályok, miután a KEOKH-tól értesültek a vízumkérelmekről, alaposan ellenőrzik, hogy a beutazó valóban rokoni kapcsolatban van-e a megadott személlyel. Szervezzék meg, hogy megfelelő konspirált ellenőrzést tudjanak gyakorolni az érkező külföldivel kapcsolatban. Erre a célra be kell vonni az ORFK körzeti megbízottait is. Az ellenőrzést oly mértékben kell megszervezni, hogy értesüljenek a külföldi mozgásról, a kapcsolat kiépítéséről és esetleges ellenséges tevékenységéről.

Abban az esetben, ha egy kapitalista állampolgár gyakran utazik be az országba, környezetébe állandó céllal hálózatot kell szervezni.

- 9./ Kulturális területre beutazó kapitalista állampolgárságú személyek ellenőrzésénél biztosítani kell, hogy a hálózat az illető külföldihez hasonló jártassággal rendelkezzen az adott kulturális területen.
- 10./ Nagyobb sportrendezvények esetében, a kapitalista országokból beutazó sportolók és látogatók elhárítását a II/2. osztály és a II/5. osztály vezetői közösen szervezzék meg a 4. és 5. pontban foglaltak alapján.
- 11./ A kapitalista légiforgalmi társaságok magyarországi kirendeltségeinél az elhárítást a II/2. osztály a követségi elhárításhoz hasonlóan szervezze meg.
- [...]
- 15./ Állandó jelleggel ki kell építeni olyan nyugati nyelvet beszélő társadalmi hálózatot, amelynek módja van arra, hogy a beutazó kapitalista állampolgárságú személyekkel kapcsolatot kiépíthessen vagy kombinációval be lehessen vezetni.

A II/2. osztály szervezze meg, hogy az ország területén hivatalosan csak olyan személyeket használjanak fel tolmácsnak, akik az adott területen szakértelemmel rendelkeznek és a Művelődésügyi Minisztérium hivatalos tolmácsi igazolvánnyal látta el őket. Ezeknek a személyeknek megbízhatóságát a BM. illetékes operatív osztályai előzőleg ellenőrizték le.

A kapitalista állampolgárok mellé beállított hálózati személyeket minden esetben olyan módon kell eligazítani és kioktatni, hogy a II. fejezet 1. pontjában foglalt alapvető feladatoknak megfelelő eredményt tudjunk elérni.

- 16./ Az ellenséges cselekmények kifejtésével gyanúsított vagy beszerzésre alkalmas Magyarországra beutazó kapitalista állampolgárok tevékenységének a felderítésére igénybe kell venni minden olyan operatív eszközt,

amelyen keresztül a feldolgozást meg tudjuk gyorsítani (:hálózat, figyelés, II/3. rendszabály, T. ellenőrzés, stb.:)

- 17./ A KEOKH erősítse meg a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok hivatalos ellenőrzését és ebből a célból ha szükséges, az osztályon belül hajtson végre átcsoportosítást.

IV.

A kapitalista országokba kiutazó magyar állampolgárokkal kapcsolatban az erre illetékes operatív osztályoknak az alábbi intézkedéseket kell megtennie.

- 1./ a./ A kapitalista országokba utazó hálózati személyeket – amennyiben nem konkrétan hírszerzés, vagy elhárítás céljából utaznak ki – általános hírszerző és elhárító jellegű feladatok végrehajtásával kell megbízni.
- b./ Amennyiben a hivatalosan kiutazó nem hálózati személy, de személyi tulajdonságainál és politikai megbízhatóságánál fogva alkalmas arra, hogy különböző, a hírszerzés és elhárítás céljából értékes dolgokat megfigyeljen, vagy megállapítson, akkor meg kell bízni ilyen feladattal és hazaérkezése után írásban kell kérni tőle a beszámolást.
- c./ Továbbá minden területen el kell érni, hogy a hivatalosan – kapitalista országokba – kiutazó személyek, ha más módon nem, de legalább hivatali vezetőjüknek emlékeztetőben számoljanak be külföldön észlelt tapasztalataikról.
- d./ Rokonlátogatás vagy turisztika céljából kapitalista országokba utazó személyek amennyiben személyi tulajdonságaik és megbízhatóságuk erre alkalmassá teszi őket és nem hálózati személyek, hazatérésük után megfelelő formában és körülmények között kikérdezhetők külföldön észlelt tapasztalataikról.
- e./ E fejezet 1/b. pontja alapján megbízott személyeket általában az e pontban felsorolt témakörök felderítésével lehet megbízni kiutazásuk előtt. Hazatérésük után ugyan e szempontok alapján lehet kikérdezni az 1/c. és az 1/d. pont alá eső személyeket:

Milyen különleges elhárító jellegű intézkedéseket észlelt (:lefigyelés, poggyász titkos átkutatása, telefon, vagy levélcenzúra, a vele kapcsolatban álló kapitalista állampolgárok utólagos kihallgatása, igazoltatás, egyéb provokációk, stb.:)

A vele hivatalosan vagy magánszemélyként érintkező kapitalista állampolgárok vagy intézmények, cégek beosztottai közül volt-e

olyan személy, aki hírszerzésre, disszidálásra, megvesztegetésre vagy kölcsönre vonatkozó nyílt vagy burkolt ajánlatot vagy célzást tett.

Hivatalos úti céljának megfelelő kapitalista személyeken kívül milyen gyanúsnak látszó kapitalista személlyel ismerkedett meg, hogy történt a megismerkedés, nem kombináció útján hozták-e őket össze.

Milyen disszidens magyarokkal ismerkedett meg, milyen disszidens magyar csoportosulásról, szervezetről, irodáról szerzett tudomást és milyen tevékenységet folytatnak ezek, tudomása szerint.

Milyen jelentősebb kapitalista állampolgárt ismert meg? (katonai, műszaki, kulturális, sajtó, ipari, közigazgatási, politikai, tudományos, stb. vonalon)

Általános észrevételei az illető kapitalista ország életmódjáról, élet-színvonaláról, a lakosság hangulatáról, osztályhelyzetüknek megfelelően, árak, katonai jellegű megfigyelések stb.

Egyéb fontosnak vagy érdekesnek tartott megfigyelései.

Esetleges javaslatái.

- 2./ a./ Csoportos kiutazásoknál minden esetben biztosítani kell, hogy a csoportban hálózati személy legyen. Ebben az esetben a hálózati személyt általános jellegű és e fejezet 1/e. pontjában ismertetett hírszerző és elhárító feladatokon kívül meg kell bízni a vele együtt utazó személyek ellenőrzésével, nem közelítik-e meg őket ellenséges hírszerző szervek, stb. Amennyiben a csoportból valakinél azt tapasztalja, hogy nem szándékozik visszatérni, a többi személy igénybevételel rábeszéléssel igyekezzon eltéríteni az illető személyt szándékától.

Amennyiben 20 főnél nagyobb csoport utazik ki kapitalista országokba, különböző operatív területekről az illetékes osztályoknak hálózattal kell biztosítani azt. Az elhárítást a II/2. osztálynak kell koordinálnia. Amennyiben operatív tiszt kiutazása is szükséges a csoporttal, akkor erre az időre a csoportban lévő hálózatot a II/2. osztálynak kell átadni.

- 3./ A népi demokratikus országokba utazó személyek esetében csak azokkal kapcsolatban kell intézkedést tenni, akik ellenséges cselekményekkel gyanúsíthatók. Ilyen személyek esetében értesíteni kell az illetékes ország állambiztonsági szervét.
- 4./ Az amnesztia rendelettel hazatérő magyar állampolgárokkal kapcsolatos elhárítási feladatokat az 1958. évi 28. sz. parancsban szabályoztam. A II/3. és II/13. osztály feladatait a behatolási csatornákkal kapcsolatban külön szabályzom.

Az elhárítás során Jugoszlávia azonos elbírálás alá esik a kapitalista államokkal. Ennek megfelelően a felsorolt intézkedések Jugoszláviára, illetve a jugoszláv állampolgárokra is vonatkoznak.

ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 4-es számú parancsa és végrehajtási utasítás

---

2.

BELÜGYMINISZTERIUM

II. Főosztálya.

Szigorúan titkos!

10-61/2/1961.

J a v a s l a t

a társadalmi segítség megszervezésére a kapitalista országokból beutazó állampolgárok közötti elhárító munkára vonatkozóan.

I.

A Magyar Népköztársaságnak a különböző rendszerű országok békés egymás mellett élésére, a nemzetközi kapcsolatok sokoldalú fejlesztésére irányuló politikája lehetővé és szükségessé teszi az idegenforgalom, illetve a ki és beutazások növelését – a kapitalista országok viszonylatában is.

A Belügyminisztérium szervei számos dokumentummal és adattal rendelkeznek arra vonatkozóan, hogy az ellenséges hírszerzés nagy erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a legálisan beutazók között hírszerzőtiszteket és ügynököket küldjön be futár, felderítő, tanulmányozó és beszerző feladatokkal, másfelől, hogy a kiutazó magyar állampolgárok között hajtson végre beszerzéseket. E téren a legaktívabb az amerikai, a nyugat-német, angol, francia és jugoszláv hírszerzés. Az osztrák hírszerzés adminisztratív és operatív apparátusával elősegíti a fő NATO hatalmak hírszerzésének munkáját. Önálló hírszerző és elhárító tevékenysége mellett a fő jelentősége az, hogy együttműködése révén az ellenség Ausztriában átfogja a nyugat felé, illetve onnan ide irányuló idegenforgalomnak kb. 90–95%-át.

A NATO hatalmak hírszerzőszervei rendszeresen felkutatják, s felderítő és tanulmányozó feladatokkal bízzák meg a be nem szervezett beutazó állampolgárai-

kat. Ezek kihasználva a magyar hivatalos és magánkapcsolataik fecsegéseit, széles körű sötét hírszerzést is folytatnak. Egy részük még gazdasági hírszerzést végez saját vállalata részére. A beutazó kapitalista állampolgárok nagyrésze ezen kívül ellenséges propagandát fejt ki, és egy részük csempésztevékenységet is folytat.

A kiutazó magyar állampolgárok tanulmányozása már az ország területén kezdődik, elsősorban az imperialista követségek révén, a vízumkérelmek elintézése során. Dokumentáció bizonyítja, hogy pl. a francia követségen működő hírszerzőtisztok egyik feladata az, hogy a vízumkérelmezőket tanulmányozzák hírszerzés-, vagy elhárítás szempontjából. Elsősorban a kiutazók politikai, gazdasági és erkölcsi szilárdságát kell kipuhatolniuk, továbbá kinti programjukat és lehetőleg azt a módot is, amellyel a SDECE konkrétan megkísérli megközelítésüket, vagy pl. a náluk lévő hivatalos iratok lefénnyképezését. Hasonló tevékenységet folytat a többi NATO, valamint az osztrák és a jugoszláv követség is.

Adatok vannak arra vonatkozóan, hogy a kapitalista hírszerzőszervek magyar állampolgárok beszerzését elsősorban nyugaton kívánják végrehajtani, és olyan személyeket igyekeznek erre a célra kiválasztani, akiknek módjuk van többször nyugatra utazni. A nyugatnémet és az amerikai hírszerzés a sötét hírszerzés szélesebb kihasználása érdekében külön csoportokat szervezett, amelyeknek a kiutazók „beszéltetése” a feladatuk. Nagyméretű a kiutazott magyarok disszidálásra való csábítása. Előfordult azonban, hogy politikai menedékjogot kért személyt, akinek gazdasági vonalon – kiváló hírszerző lehetősége volt, viszszaküldték azzal, hogy előbb végezzen részükre idehaza hírszerzést, s ennek fejében később állást biztosítanak részére.

Tapasztaltuk azt is, hogy pl. Bécsben és Linzben szervezett magyar vasutast, illetve hajóst Románia és a Szovjetunió elleni kémfeladatok elvégzésével bíztak meg.

II.

A Belügyminisztérium szervei már 1958. elején felismerték, hogy az ellenség számára a legális behatolási lehetőségek kerültek előtérbe. Szervezeti intézkedéseket tettek a sikeres elhárítás érdekében, továbbá igyekeztek beépülni az ellenség csatornáiba. Ennek nyomán kezdeti eredmények születtek. Sikertől néhány ügynököt leleplezni, beépüléseket végrehajtani és sok hasznos tapasztalatot szereztek. Eredményes volt több kapitalista államban megrendezett nemzetközi találkozó, vásár, turista utazások, stb. operatív biztosítása. Ezen a vonalon a legaktívabb a baráti államokkal való együttműködés.

Az eredmények ellenére e vonalon a munka elmaradt a követelményektől. Az elhárító munka nem eléggé támadó jellegű és nem megfelelően használták ki azokat a lehetőségeket, amelyeket az idegenforgalom kiszélesedése a felderítő munkánk számára is nyújtott.

A Belügyminisztérium operatív módszerei sem alkalmazkodtak eléggé az új körülményekhez. A meglévő helyzet nagyobb rugalmasságot és elemzőbb munkát követelt. Ennek híján a nagytömegű jelzés miatt gyakran szétforgácsolták az erőket.

A megtett szervezeti intézkedések ugyancsak nem feleltek meg az egyre növekvő kapitalista idegenforgalomnak. A BM. több operatív szerve, amely a kapitalista idegenforgalom elhárításával foglalkozott, lényegében ma is olyan erővel működik, mint több évvel ezelőtt, amikor az idegenforgalom jelentősen kisebb volt. A kapitalista beutazók vonalán ma is annyi figyelőbrigád dolgozik, mint 6-8 évvel ezelőtt. Ugyanez vonatkozik a szállodákban és fontosabb idegenforgalmi helyeken alkalmazott technikai eszközökre.

A BM. szervei nem biztosították az érvényes miniszteri parancs végrehajtását, amely utasította az operatív szerveket arra, hogy az összes rendelkezésre álló lehetőséget fel kell használni az ellenséges tevékenységgel gyanúsítható kapitalista állampolgárok ellenőrzésére és, hogy koordinálják az erre vonatkozó tevékenységet.

Az elmúlt évek folyamán a rendőri szervek nyújtottak bizonyos segítséget az operatív szerveknek a kapitalista állampolgárok ellenőrzésében, de a meglévő eredmények ellenére nem kielégítő a helyzet. Az operatív szervek nem használják ki megfelelően azokat a lehetőségeket, amelyeket a rendőri szervek tudnának nyújtani.

Az idegenforgalom kiszélesedésével párhuzamosan bizonyos fejlődés tapasztalható a minisztériumok és a főhatóságoknak a kapitalista állampolgárok Magyarországra és a magyar állampolgároknak a kapitalista országokba való kiutaztatása terén végzett munkájában. Illetékes vezetők nagyobb felelősséggel járnak el, és több segítséget nyújtanak a Belügyminisztérium szerveinek az idegenforgalom ellenőrzésében. A fejlődés ellenére még mindig sok olyan probléma van, amely gátolja az eredményes állambiztonsági munkát és lehetőségeket teremt az ellenség tevékenysége számára. Egyik fontos probléma, hogy a különböző minisztériumokban és főhatóságoknál a kapitalista külföldi kapcsolatok kialakításával kapcsolatosan hiányzanak az átgondolt tervek. Ennek következtében több esetben ki- és beutazások ötletszerűen történnek, és a BM. illetékes szervei nem tudják kellő időben megtenni a szükséges intézkedéseket.

Az is több esetben előfordul, hogy nem illetékes személyek foglalkoznak kapitalista állampolgárok meghívásával, vagy magyar állampolgároknak kapitalista államba való kiutaztatásával.

Megfelelő rendelkezések hiányában gyakori, hogy kapitalista állampolgárok különleges fontosságú hadiüzemeket, kutató intézeteket és más objektumokat látogatnak meg, s ott illetéktelenül fontos állami vagy katonai titkokhoz jutnak hozzá.

Az idegenforgalom növelése érdekében tett vízumintézkedések általában helyesek voltak, mert megkönnyítették a turisták, a rokonlátogatók és a hivatalos beutazók számára az országba való bejutást. Hiba azonban, hogy a kapitalista állampolgároknak adott vízumok esetében azt a legtöbb esetben az egész ország területére kiterjesztik és nem csak konkrétan meghatározott helységekre.

A kapitalista idegenforgalom növekedésével párhuzamosan nem történtek megfelelő intézkedések idegenvezetők és tolmácsok kiképzésére. Ennek következtében a különböző állami és társadalmi szerveknél a külföldiek mellett több esetben olyan tolmácsok és idegenvezetők működnek, akik sem politikailag, sem erkölcsileg nem megfelelőek.

A kapitalista országokba való kiutazásokra vonatkozó határozatok és utasítások ellenére előfordul, hogy egyes minisztériumok és főhatóságok vezetői a szakértelem mellett nem veszik figyelembe az illető kiutaztatandó személy politikai és erkölcsi szilárdságát és olyan elemek is kiutaznak kapitalista országokba, akik nem tudnak ellenállni a különböző kísértéseknek, vagy az ellenség által megközelíthetők.

A Belügyminisztérium szervei az elmúlt évek folyamán több helyen intézkedést tettek annak érdekében, hogy a társadalom becsületes, hazafias, elemeit bevonják az ellenség elleni harcba. Több propaganda előadást tartottak az ellenség tevékenységéről, kiállításokat rendeztek, a Világifjúsági Találkozó és más nemzetközi megmozdulások alkalmával tájékoztató előadásokat tartottak a kiutazók számára, előadásokat tartottak egyes minisztériumokban is. Hasznos kezdeményezés volt a kapitalista országokban megrendezett találkozók és turistacsoportok biztosítására, továbbá a Magyarországra beutazó nagyobb kapitalista csoportok ellenőrzése érdekében a társadalmi kapcsolatok szélesebb körű felhasználása. Helyes kezdeményezés volt a nyugati nyelvet beszélő KISZ-ista fiatalokból aktív operatív csoportok létrehozása egy-egy alkalommal.

Az elért eredmények ellenére a tapasztalatok azt mutatják, hogy nem kielégítően vették igénybe a társadalmi segítséget, bár az idegenforgalom kiszélesedése következtében csak a szokványos ügynöki módszerekkel a megfelelő ellenőrzé-

seket nem tudták biztosítani. A propaganda előadások és kiállítások száma sem volt elegendő és nem használják ki kellően a propaganda más területét.

Nem igényelték eléggé és nem szervezték meg kellően az egyes objektumokban és társadalmi szervezetekben a Belügyminisztérium elhárító munkájához nyújtandó segítséget. Nem nyúltak elég bátran a Népköztársaságunkhoz hű elemek aktív felhasználásához.

A Belügyminisztérium szervei nem igényelték megfelelően az idegenforgalom által érintett területek pártszerveinek segítségét és az illetékes pártszervezetek sem foglalkoztak megfelelően ezekkel a kérdésekkel.

Javaslatok:

- 1./ A kapitalista országokkal való idegenforgalom megnövekedése a békés egymás mellett élésre irányuló politikánk fontos eredménye, amely nagymértékben hozzájárul az ellenünk irányuló hidegháborús propaganda hatásának csökkentéséhez. A beutazó kapitalista állampolgárok többsége pozitív tapasztalatokat szerzett a Magyar Népköztársaságról és eredményeinkről, s egy részük hazájukba visszautazva a békés együttélés és a szocializmus mellett fejtett ki propagandát. A kapitalista országokba kiutazó magyar állampolgárok többsége a szocializmusba vetett hitükbe megerősödve tért vissza.

Ugyanakkor a tapasztalatok azt mutatják, hogy az ellenség kihasználja az idegenforgalom adta lehetőségeket a Magyar Népköztársaság és a szocialista tábor elleni aknamunkájában. Ez nem jelenti azt, hogy a jelen körülmények között korlátozni kellene az idegenforgalmat, viszont megfelelő politikai és adminisztratív intézkedéseket kell tenni az ellenség tevékenységének megakadályozására és lehetőségei korlátozására.

- 2./ A Politikai Bizottság felhívja a Belügyminisztérium dolgozóinak figyelmét, hogy a jelen körülmények között megnövekedett a felelősségük és ezért elvárja, hogy eleget tegyenek az eléjük állított nagyobb követelményeknek.

A Belügyminiszter elvtárs tegyen megfelelő intézkedéseket a növekvő idegenforgalommal kapcsolatban:

- a./ Tegyen megfelelő szervezeti intézkedéseket a politikai nyomozó szervek vonalán annak érdekében, hogy megerősítsék azokat a szerveket, amelyek a kapitalista idegenforgalommal foglalkoznak. Biztosítani kell, hogy az anyagi lehetőségek figyelembevételével javítsák meg a technikai ellátottságot. Amennyiben a Belügyminisztérium saját ha-

táskörében ezt megoldani nem tudja, tegyen javaslatot a Gazdasági Bizottságnak.

Biztosítani kell, hogy a politikai nyomozó szervek összes lehetőségeit fokozottabban használják fel a kapitalista idegenforgalom terén teendő elhárító intézkedésekre.

Intézkedéseket kell tenni az operatív hálózati felderítő munka színvonalának emelése érdekében. Céltudatosabb munkát kell végezni az ellenséges aknamunkával gyanúsítható elemek felderítésére.

- b./ Biztosítani kell, hogy az idegenforgalom kiszélesedése ne csak az ellenség számára adjon lehetőségeket, hanem jobban fel kell használni az állambiztonsági munkánkban is. Támadóbb jellegű elhárító munkát kell végezni, igyekezni kell fokozottabban beépülni azokba a külföldi központokba, amelyek ellenséges tevékenységet folytatnak ellenünk. Ez az ellenséges behatolási csatornák átfogásának egyik legfontosabb biztosítóka.
  - c./ A vízumkérelmek elbírálásánál igyekezni kell megelőzni azt, hogy az ellenséges tevékenységgel gyanúsítható kapitalista állampolgárok beutazhassanak. Ezért a Belügyminiszter és a Külügyminiszter elvtársak tegyenek megfelelő intézkedéseket a növekvő idegenforgalom által legjobban érintett követségek konzulátusainak megerősítésére.
  - d./ A Belügyminisztérium politikai nyomozó szervei fokozottabban használják fel azokat a lehetőségeket, amelyeket a rendőri szervek tudnak nyújtani a kapitalista állampolgárok ellenőrzésében.
  - e./ Az idegenforgalom kiszélesedése következtében hazánkban adódó lehetőségeket az ellenség az egész szocialista tábor ellen felhasználhatja. Ezért szükséges, hogy a Belügyminisztérium szervei a Párt határozatának megfelelően a proletárinternacionalizmus szellemében fokozzák az együttműködést a baráti országok állambiztonsági szerveivel.
- 3./ A Politikai Bizottság utasítja a minisztériumok és országos főhatóságok vezetőit, hogy következetesebben érvényesítsék az idegenforgalomra vonatkozó párt- és állami határozatokat és segítsék a Belügyminisztérium szerveit ellenőrző és elhárító munkájukban.
- [...]
- b./ Az idegenforgalom által érintett legfontosabb intézményekbe (legfontosabb szállodák, IBUSZ, Expressz, stb.) titkos állományú operatív tiszteket kell helyezni, akik fokozottabban biztosítják ezekben az

intézményekben az elhárító munkát és a kapitalista államokba utazó nagyobb csoportok és delegációk esetén közvetlenül betöltik az idegenvezetők szerepét.

[...]

- d./ Biztosítani kell, hogy idegenvezetők és tolmácsok csak politikailag és erkölcsileg megbízható, szilárd elemek lehessenek, akik méltóan tudják képviselni külföldiek előtt a Magyar Népköztársaságot és pártunk politikáját. Az idegenvezetőket és tolmácsokat a Belügyminisztérium ellenőrizze le és a Művelődésügyi minisztérium vizsgáltsassa politikai és általános műveltségi szempontból. Akik eredményes vizsgát tettek, azoknak igazolványt kell adni. Az igazolvánnyal ellátott idegenvezetőket és tolmácsokat a Művelődésügyi Minisztérium központi nyilvántartásba veszi. Csak a központi nyilvántartásba vett tolmácsok és idegenvezetők működjenek külföldiek mellett. A Művelődésügyi Minisztériumban tolmácsok és idegenvezetők nyilvántartására titkos állományú operatív tisztet kell állítani.
- e./ [...]
A Belügyminiszter elvtárs intézkedjen annak érdekében, hogy katonai szempontból legfontosabb objektumaink közvetlen környezetét lezárják a külföldiek elől. Ezt az útlevelel és vízumkérelmek elbírálásánál is figyelembe kell venni. Ezeken a területeken különösen igénybe kell venni a lakosság támogatását az objektumok védelmére az ellenséges felderítés ellen.
- f./ A kapitalista állampolgároknak adandó vízumokban meg kell határozni azt a területet, amelyek látogatását engedélyezik az illető számára. Csak kivételes esetekben kell kiterjeszteni az egész országra a vízumot.
- 4./ A Belügyminisztérium szervei fokozottabban támaszkodjanak a Magyar Népköztársasághoz hű, becsületes állampolgárok segítségére. Ezeknek a lehetőségeknek a kiszélesítése és felhasználása érdekében tegyenek megfelelő intézkedést.
- a./ A felvilágosító munka különböző eszközeivel, előadásokon, kiállításokon, sajtóban elhelyezett cikkeken és különösen a 3/e pontban megjelölt területeken alkalmazott speciális propagandán keresztül el kell érni, hogy a dolgozó tömegek tájékoztatást kapjanak az ellenség aknamunkájáról és megtudják, hogy ellenséges tevékenységre utaló

jelzés esetében a Belügyminisztérium illetékes szerveihez kell fordulniok.

- b./ Kapitalista országokban rendezett nemzetközi találkozók, vásárok és kiállítások, nagyobb turista csoportok kiutazása, valamint az országba beutazó kapitalista állampolgárok ellenőrzése vonalán fokozottabban támaszkodjanak a Magyar Népköztársasághoz hű magyar állampolgárok, elsősorban párt és KISZ tagok segítségére. Biztosítsák, hogy az ilyen elvtársak tájékozódva legyenek arról, hogy az adott esetben az ellenségnek milyen tevékenységével számolhatnak és, hogy ennek elhárításában a Belügyminisztérium szerveinek milyen segítséget nyújthatnak.
- c./ A Belügyminisztérium szervei bátrabban alkalmazzák a nyugati nyelveket beszélő, elsősorban fiatalok közül kikerülő olyan elvtársak aktív felhasználását, akik a napi munkájuk mellett a kapitalista állampolgárok ellenőrzésében, a Belügyminisztériumnak rendszeres társadalmi segítséget tudnának nyújtani. Hozzanak létre társadalmi operatív csoportokat, képezzék ki őket és biztosítsák felhasználásukat.
- 5./ A Politikai Bizottság utasítja az idegenforgalom és általában a nemzetközi kapcsolatok által fokozottabban érintett megyei, üzemi, minisztériumi és más intézmények pártbizottságait, hogy tűzzék napirendre az idegenforgalom által felvetődött politikai és állambiztonsági kérdéseket. A Belügyminisztérium megfelelő szervei adjanak ehhez kellő tájékoztatást az illetékes pártbizottságoknak.

Budapest, 1961. I. 16.

Galambos József sk.
r. ezredes
főosztályvezető.

3.

Belügyminisztérium
 III/II Csoportfőnökség
1-b. alosztály.

Szigorúan titkos!

Összefoglaló jelentés
Budapest, 1963. június 11.

A magyar AB. szervek tapasztalatai szerint a Német Szövetségi Hírszerzőszolgálat aktív ellenséges tevékenységet folytat a Magyar Népköztársaság területén elhelyezett szovjet és magyar katonai objektumok ellen. Ügynökeik a megszerzett katonai adatokat titkosírásos kémjelentések formájában továbbítják a BND. részére a megadott fedőcím hálózaton keresztül.

A BND. általunk ismert összeköttetési csatornái:

- 1./ Postai küldemények.
- 2./ Egyoldalú rádióadások.
- 3./ Beutazó külföldi állampolgárok
- 4./ NSZK-ban élő hozzátartozók és ismerősök.

Az elmúlt években adatokat gyűjtöttünk a nyugatnémet katonai hírszerzés módszereiről, ügynökeikkel folytatott kapcsolattartásukat illetően. Megállapítottuk, hogy összeköttetés céljából intenzíven használják a postai vonalat, jelentéstovábbításra és utasítás küldésre egyaránt. Adatokat szereztünk arra vonatkozóan is, hogy az NSZK-ba küldött kémjelentéseket nyugatnémet gyártmányú, kiváló minőségű, famentes papíron továbbítják az ügynököknek. A papírokat 50, vagy 100 lapos blokk-tömbökben kapják megbízóiktól, melyeket a beszerzés után magukkal hoznak Magyarországra. Az elkészített kémjelentéseket olcsóbb fajta – 10 filléres – borítékokban továbbítják a megadott nyugatnémet, vagy osztrák fedőcímre. A borítékra hamis, de valóban létező feladót írnak.

Postai vonalon használt módszerek:

a./ Vegytinta használata.

Beszervezés és kiképzés után, vegytintával töltött töltőtollakat és kétféle minőségű levélpapírtömböt adnak az ügynöknek. Használata:

A jobbik minőségű levélpapírt félbehajtva, az elfelezett rész külső felére kell a kémjelentést megírni. – A tollak vastagon írnak – minden esetben 8-10 mm. nagyságú, nyomtatott betűkkel. A rosszabb minőségű levél-tömbből kivett lapot rá kell helyezni a már megírt levélre, majd a kettőt együtt nagyobb méretű könyv lapjai között, 5 kg. terheléssel, 13-15 órán át préselni kell. Ezután – az átnyomódott terület kivételével – a fedőszöveget a fennmaradó részekre kell írni.

A rendelkezésre bocsátott vegytintával – pelikán – az ügynök vastag nyomot hagyó, teljesen új átírótollal, nyomtatott szöveggel írja a kémjelentést. Az írás a papíron keresztben történik, de mind a négy oldalon 3 cm. széles margó kimarad. A megírt jelentést, félórai száradás után másik tisztapapírral kell letakarni, majd nagyméretű könyv, vagy üveglapok között, 5 kg. súllyal terhelni 2 órán keresztül. Ezután a felső papírra, az átnyomással ellentétes oldalra, de már nem keresztben, normál tintával, fedőszöveget kell írni.

A vegytinta kb. 20% konyhasót tartalmaz, amely gyakorlatilag a titkosírószer anyagát képezi. A tintából a préselés hatására csak a konyhasó vándorol át a másik papírlapra és azon a kémjelentés nyomnélküli tükörképét adja, amely továbbítás után kémiai úton újra láthatóvá tehető.

b./ Vegyindigók alkalmazása

A nyugatnémet hírszerzőszervek ellátják ügynökeiket titkosírás céljára alkalmas, általában vanádium tartalmú vegyindigókkal is. Az indigók[at] levélként álcázva, az ügynök NSZK-ban élő hozzátartozójának, vagy ismerősének nevében és kézírásával küldik be. A levélpapír – indigó – egyik oldala teljesen üres, vagy csak 2-3 sort írnak a másik oldalra. A papír színe általában fehér, de sárgaszínű levélpapírt is küldtek már vegyindigóként. Érkezett vegyindigó csomagban, mely mint kísérőlevél szerepelt és az ügynök valóban létező hozzátartozója küldte csomaggal együtt.

Ismerünk olyan eljárásokat is, amikor az ügynök NSZK-ból való visszatérése alkalmával, személyi poggyászban hozza magával a vegyindigót, megfelelően álcázva. Pl. használt jegyzetömb, 14,5x20 cm. méretű üres lapjai, vegyindigók.

Az ügynök az alábbi titkos utasítást kapja a jelentés elkészítésére:

„Írás eljárás. üveglapra (tükörre) fehér papírlapot fektetni, arra a vegyindigót – a levél üres oldalát – föléje újabb üres papírlapot. Erre középkevény, tompított hegyű grafitceruzával, nyomtatott betűkkel ráírni a jelentést. Ha a szöveg kész, a legfelső lap azonnal megsemmisítendő, a középsőt – indi-

gó – biztos helyre kell tenni, majd az első lap sarkát radirozható ceruzajellel – kereszt – ellátni, ez mutatja, hogy melyik oldalon van a titkosszöveg. Ezután a papír mindkét oldalát rövid ideig gőzölni kell, majd nagyobb könyv lapjai – üveglapok – között, 5-6 kg. súllyal préselni, kb. 1 órán keresztül. Ezután a ceruzával megjelölt oldalra, de a titkosszöveggel keresztben, fedőszöveget kell írni. A fedőszöveg több sorban is folytatható a papír másik oldalán. Ezután a ceruzajelelt eltávolítani és a levelet úgy kell összehajtani, hogy a titkosszöveg belül legyen.”

A vegyindigók értékelése:

Az indigóként használt papírosban kb. 0,010,005% vanádium található és ilyen összetételben kifejezetten titkosírás készítésére, vegyindigóként használható. A vanádium vegyület a papírban finom eloszlásban található, ezért a vegyindigó finomszemcsés, használat után fizikailag értékelhető nyomokat nem hagy hátra.

c./ Vörösrézdrót használata:

Titkosírást kémjelentések készítéséhez a BND. egyik végén legömbölyített és ezen a részen lágyított, ceruzabél vastagságú vörösrézdrótot is adott ügynökeinek. A dróttal üveglapra helyezett, német gyártmányú tömbpapírra kell írni nyomtatott betűkkel. Írásnál a drótot nem szabad rányomni, hogy a papíron lehetőleg ne maradjanak fizikai nyomok. Ezután ugyanúgy kell eljárni, mint a vegyindigós módszernél ceruzajel, gőzölés, préselés, fedőszöveg, jel eltávolítása – szintén azonos oldalra kerül a titkos és fedőszöveg.

A vörösrézdrótos eljárással kapcsolatban ellenőrzést folytattunk, melynek célja volt megállapítani, hogy a rézdróton kívül más keményebb tárgy – üvegrúd – által hagyott fizikai nyomok, a nyugatnémet hírszerzőszervek által kimutathatók-e. Minden kétséget kizáróan megállapítottuk, hogy ez esetben csak a rézdrót által hagyott nyomokat tudják kimutatni, de nem a fizikai nyom, hanem kémiai analízis alapján.

[...]

d./ Utasítások borítékon:

A nyugatnémet hírszerzés alkalmaz olyan módszert is, hogy ügynökei részére NSZK-ban kapható, olcsóbb fajta, béleletlen borítékok belső felén helyezi el a titkos utasítást. A szöveg nyomtatottbetűs kézírás, mely pörkölésre – vasalás – válik láthatóvá. A titkosszöveget előttünk ismeretlen vegyszerrel írják, amely ultraibolya fényben nem mutatható ki. Az utasítás fedőszövege és a boríték címezése az ügynök valóban létező rokonának kézírása. A borítékon a feladó lakhelyének postabélyegzője van.

e./ Mikropontos utasítás képeslapba rejtve:

A BND. módszerei közé tartozik az ügynökök részére továbbított utasítások elhelyezése mikropontban, melyet levelezőlapba rejtve küldenek. A mikropont a levelezőlap felső részének közepén, ahol a lapot kettéválasztó nyomtatott szöveg van, vagy a lap valamelyik sarkában van elhelyezve, a papírostok között. Bedolgozása úgy történik, hogy a levelezőlapot éles szerszámmal szétnyitják, a mikropontot az így keletkezett nyílásba helyezik, majd a levelezőlap rostját – nyílást – újból összeragasztják. Az ügynöknek a levelezőlap készhezvétele után a középső részből, vagy a megfelelő sarokból kb. 10x5 mm. db.-ot ollóval ki kell vágni és a mikropontot kevés vízben kiáztatni. A mikropontot 2 üveglap közé helyezve, erre a célra készített mikroszkóppal lehet elolvasni.

[...]

f./ Utasítás képeslapon, fotótechnikai eljárással:

Ismerünk olyan módszert is, melyszerint a BND. utasításokat képeslevelezőlapokon, titkos fotográfiai eljárással küld ügynökei részére. Az utasítást tartalmazó képeslevelezőlapok forgalomban lévő képeslapok reprodukciói, amelyekre a nyomdai szöveget utólag nyomják.

A továbbítandó titkos anyagról egy normál negatívot készítenek, erről kontakt eljárással 10-15-szörös túlexpozícióval fotópapírra másolatot készítenek, amelyet nem hívnak elő, hanem kifixálják. Kimosás után a láthatatlan (ún. látens) kép ezüsttartalmú, fizikai előhívókban előhívható.

[...]

g./ NSZK-ból küldött csomagok felhasználása:

A nyugatnémet hírszerzés figyelemreméltó összeköttetési módszerei közé tartozik a postai úton küldött csomagok felhasználása is. Küldenek csomagban:

- vegyindigót (kísérőlevélnek álcázva).
- kémutasításokat.
- előhívó-vegyszereket.
- titkosírási eszközöket. (rézdrót).

A beküldött anyagokat és eszközöket pontosan elrejtik – preparálják – ezért megtalálásuk igen nehéz.

Csomagban küldött vízfesték egyik korongjának belsejébe utasítást rejtettek, ugyanabban a csomagban küldött kísérőlevél – vegyindigó – használatára vonatkozóan. Csomagban küldték a rézdrótot is, egy körzőkészlet tokjába beépítve.

Ajándécsomagként küldött női-neszeszer műanyag-varrókészlet fedőlapjai közé, vegyindigóra vonatkozó használati utasítást rejtettek.

Figyelemreméltó körülmény, hogy az ügynöknek érkező csomag és kísérőlevél minden esetben valóban létező és az ügynökkel kétoldalú kapcsolatot tartó rokontól jön.

Egyoldalú rádióadások:

a./ Rádión küldött utasítások:

A BND. ügynökeit ellátja egyoldalú adások vételére alkalmas táska és zsebrádiókkal is. Ezekkel a készülékekkel kiválóan lehet venni a müncheni hírszerzőközpont adóállomása által sugárzott sifírozott adásokat. Az ügynöknek általában 3 számjegyből álló hívószáma van. (pl. 255, 384, stb.) Hetenként 3 alkalommal – hétfő, csütörtök, vasárnap, vagy kedd, péntek, vasárnap – van adás, naponta kétszer 20-h-tól 24-h-ig. Legújabb tapasztalataink szerint a délutáni órákban is sugároznak utasításokat. A 3 adási napon azonos szöveget továbbítanak.

Az adást 5 percig tartó furulya-jelzés vezeti be, majd női bemondó német nyelven közli, hogy milyen számú kapcsolatoknak, mennyi számcsoporthoz adnak. A leadott számokat ötös számcsoporthoz kell kockás papírra rögzíteni, ritka sorközzökkel, hogy fölé és alá is lehessen még írni.

[...]

b./ A rádióadások megfejtése:

A sifírozott számcsoporthoz álló rádióadások megfejtéséhez alapeszközt és tekercset használnak. Az alapeszközzel a nyílt szöveget betűnként rejtjelezik a megfelelő táblázattal.

[...]

Beutazó külföldi állampolgárok.

A nyugatnémet hírszerzőszervek ügynökeikkel való összeköttetés és különböző eszközök beküldése céljából intenzíven felhasználják a Magyarországra beutazó külföldi állampolgárokat. Előfordult olyan eset, hogy pénzküldeményt és kémutasítást bőrönd fedőlapjai között rejtettek el, majd a bőröndöt, beutazó személlyel Magyarországra küldték, aki azt pályaudvari csomagmegőrzőben helyezte el és a megőrző szelvényt postai úton, levélben továbbította az ügynök részére.

Tapasztaltunk olyan eseteket is, amikor az ügynök nyugatnémetországi rokonait beszervezik, felhasználják a postai vonalon folytatott összeköttetésre

– titkos utasítást tartalmazó levelek legalizálása, beküldése – és felhasználják futárként is. Rokonlátogatás címén Magyarországra küldik és vele rádiókészüléket, titkosíráson eszközöket, ill. nyugatnémet gyártmányú papírt, valamint vegyszert és rejtjelező-eszközöket küldenek az ügynök részére. Előfordult olyan eset is, hogy a futárfeladattal beküldött nyugatnémet állampolgár nemcsak rádiót hozott az ügynöknek, hanem aktívan bekapcsolódott a képzésbe is.

A beutazó külföldi állampolgárok az általuk hozott rádiót és különböző, a kémkedéssel összefüggő eszközöket megfelelően elrejtik, ill. a rádiót a vámellenőrzés során elhallgatják. Az ügynök NSZK-ból beutazó rokona titkosíráson eszközt – rézdrót – hozott magával, melyet a nyugatnémet hírszerzőszervek női nadrágba helyeztek el és a beutazó így hozta magával.

A rádióadások megfejtéséhez szolgáló eszközöket egy másik beutazó borotvakészlet bőrtokjába építettek be, a zsebtükör és a fedőlap közé. Küldenek eszközöket szappanba, ill. borotvapamacsba beépítve is.

A beszervezett ügynök által beküldött eszközök, ill. módszerek:

A nyugatnémet hírszerzőszervek beszervezett ügynökeikkel az előhívó vegyszereket ruhakefébe rejtik és így küldik be az országba.

Általában nyíltan hozza magával az ügynök a titkosíráshoz használt nyugatnémet gyártmányú tömb-papírokat, gőzölő-edényt, amely rendszerint tea főző, továbbá vasalót, vegyindigót, vegytintát és a rádióutasítás megfejtéséhez textilnagytót.

A BND. gyermekjáték belsejében is elrejt különböző összeköttetési eszközöket, ill. a rádióadások megfejtéséhez szolgáló tekercseket, utasításokat és nagytót.

A nyugatnémet hírszerzőszervek arra törekcszenek, hogy a kétoldalú legalizálható kapcsolattartás érdekében beszervezett ügynökeik, Nyugat-Németországban élő rokonait is bevonják. Figyelemreméltó körülmény azonban, hogy a bevont rokonok mellett minden esetben alkalmaznak fedőcímeteket. A fedőcímet az ügynök nem ismeri, tőle levelet soha nem kap, csak a kémjelentéseket küldi oda. Tehát ez a levelezés egyoldalú. A fedőcímeteket 6 havonként, ill. évenként változtatják.

Tapasztaltunk olyan körülményt is, hogy a beszervezett ügynök hírszerzőtevékenységének folytatása közben bevonta Magyarországon élő családtagjait is, akik aktív segítséget nyújtottak a feladatgyűjtésben és a titkosíráson jelentés készítésében is.

A BND. összeköttetési módszereinek megismerése után elemeztük a körülményeket és a kémelhárítás szempontjából legjelentősebbeket, ún. támpontos

összeköttetést vettük figyelembe. Ezeket a támpontokat – német levélpapír, 10 filléres boríték, fedőszöveg jellemzői és a papíron való elhelyezése, jelölésre szolgáló ceruzajelek, titkosírásos vegyszerek, kifelé menő egyoldalú levelek, létező, de a levél írójával nem azonos feladó, gőzölés hiánya, továbbá a nyílt szöveg által adott különböző támpontok – ismertettük a III/V/4 Osztállyal. Ezenkívül tájékoztattuk tapasztalatainkról a kémelhárítás kutató alosztályát is.

A III/V/4 Osztály a megadott szempontok alapján szorosabb ellenőrzés alá vonta a Nyugat-Németországba irányuló, ill. onnan érkező postai küldeményeket. Karton-címfotónyilvántartás alkalmazásával megállapították és figyelemmel kísérik az egyoldalú levelezéseket, ezenkívül figyelembeveszik azokat a támpontokat, amelyek segítségével a nyugatnémet levélforgalomból kiemelhetők a gyanús levelek. A kiemelt „gyanús” leveleket az osztály vegycsoportja tovább osztályozza, majd vizsgálat alá vonja. Ezek az anyagok fizikai és kémiai vizsgálaton mennek keresztül.

[...]

Kémiai vizsgálatok:

[...]

A levéllenőrzés alkalmával kimutatott titkosírást tartalmazó anyagokat a kutató alosztály dolgozza fel. A feldolgozás során megállapítjuk – írásszakértői vélemény alapján – , hogy a titkosírást tartalmazó levél nyílt szövege és a borítékon lévő címzés, valamint az előhívott titkosszöveg egy kéztől származik-e. Ezután beszerezzük a borítékon feltüntetett feladó kézírását és írásszakértői vélemény alapján megállapítjuk, hogy a kémutasítást tartalmazó levél titkos, valamint nyílt szövege és a borítékon lévő kézírással azonos-e. Miután meggyőződünk róla, hogy a borítékon feltüntetett feladónak nincs szerepe a titkosírásos levélben, megkezdjük a levél előttünk ismeretlen írójának felkutatását.

A kutatásnál azonban figyelmet kell fordítani arra is, hogy a nyugatnémet ügynök esetleg a kémkedésbe bevont családtagjával íratja a kémjelentést, a fedőszöveget, sőt boríték címzését is.

[...]

Magyarország viszonylatában Veszprém megye területén vannak elhelyezve a legfontosabb szovjet és magyar katonai objektumok. A megye területén jelentős létszámú német nemzetiség él és figyelemreméltó a Nyugat-Németországba kiutazó, ill. onnan érkező rokonlátogatók száma. Operatív brigádot küldtünk a megye területére abból a célból, hogy a levéllenőrzés által megadott egyolda-

lú levelezőket feldolgozzák és kutatást folytassanak a megye területén működő nyugatnémet ügynökök iránt.

Azoknak a megyéknek a politikai osztályait, ill. a kémelhárító alosztályokat, amelyek területén jelentős létszámú német nemzetiségű személyek élnek és katonai objektumok is találhatóak, részletesen eligazítottuk a nyugatnémet hírszerzőszervek módszereit és összeköttetési eszközeit, vonalaikat illetően. Irányt vettünk arra, hogy a nyugatnémet vonalon felhasználható hálózatot célirányosan foglalkoztassuk a nyugatnémet ügynökök felkutatása érdekében. A hálózati személyek megfelelő eligazításban részesültek. Hírszerzési lehetőségükhöz mértén kaptak eligazítást az általunk ismert támpontokról.

Kérjük az elvtársakat, hogy a nyugatnémet hírszerzés összeköttetési módszereivel kapcsolatos tapasztalataikról tájékoztassák szerveinket.

Karasz Lajos r. ezredes
csoportfőnök.

Készült: 3 pl.HJ/MK-né.
1 pl.Vezető e.
1 pl.NDKill.Csehszl.AB.
1 pl."Erős" d.
Nyt.sz: 1-16/1418/63

ÁBTL 1.11.12. BM NKO 26. doboz NDK 1963. 84-96.

4.

BELÜGYMINISZTERIUM
III/1. Osztály

Szigorúan titkos!

JELENTÉS
az 1964. január 1-től 1968. december 31-ig
terjedő időszakban vizsgált kémkedési ügyek
tapasztalatairól

1969.

Belügyminisztérium
III/1. Osztály
34–355/I/1969.

Tárgy: Az 1964. január-tól
1969. december 31-ig
terjedő időszakban
vizsgált kémkedési
ügyek tapasztalatai.

J e l e n t é s
Budapest, 1969. november 1.

Jelentésünkben a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által 1964. január 1. és 1968. december 31-e között eltelt 5 esztendőben nyomozott kémügyek vizsgálati tapasztalatait elemezzük. Ebből következik, hogy nem adhatunk teljes képet sem az ellenséges hírszerző szervezetnek a Magyar Népköztársaság ellen irányuló aknamunkájáról, sem pedig szerveink elhárító tevékenységéről. A jelenségeket elsősorban a nyomozás oldaláról elemezzük. Megállapításainkat, következtetéseinket a nyomozott bűnügyekben feltárt adatokra alapozzuk, ahol azonban az elemzés ezt megkívánta, és a jelentés keretei megengedték, figyelembe vettük a BM. III/II. Csoportfőnökségtől kapott információkat is.

Az egységes értelmezés érdekében előrebocsátjuk, hogy

1./ jelentésünkben a kémkedést megvalósító elkövetési magatartást általában a Btk. 131. §-ában megfogalmazott törvényi tényállásból kiindulva, de a cselekmény súlyát, állambiztonsági vonatkozásait is figyelembevéve vizsgáljuk. E fogalomkörbe soroljuk tehát azt a társadalomra veszélyes magatartást, amikor

- a./ az elkövető cselekményét, mint ellenséges hírszerző szerv beszervezett ügynöke követte el;
- b./ ilyen szervezettel kapcsolatban állt ugyan, de beszervezve nem volt;
- c./ külföldi hírszerző szerv, vagy más hatóság által történt kihallgatása során szolgáltatott ki adatokat;
- d./ kémkedésre ajánlkozott, vállalkozott;
- e./ kémadatokat gyűjtött, szerzett, de tényleges kémkapcsolattal nem rendelkezett;
- f./ kémkedésre irányuló előkészületi cselekményt hajtott végre.

2./ Elemzésünk során, amikor nem ügyeket, hanem azok terheltjeit vizsgálva (III. fejezet) kémekről beszélünk, kizárólag kémkedést, vagy annak előkészületét ténylegesen elkövetőket értjük e fogalom alatt. Figyelman kívül hagyjuk tehát nemcsak a kémkedési ügyekben felelősségre vont egyéb büntetett elkövetőket, hanem azokat is, akiknek ügyében a nyomozás valamely oknál fogva megszűnt, illetőleg akiket a bíróság kémkedés vádját alól felmentett.

3./ Az operatív helyzet elemzésénél a kémkedés büntetett elkövető személyek ellenséges tevékenységének kezdetét és időtartamát vettük figyelembe, nem pedig a realizálás időpontját. Ez indokolt, mert az ügyek egy részében e téren esetenként több esztendő eltolódás mutatkozik.

4./ Az ellenséges tevékenység dinamikájára vonatkozó megállapításaink jobbra tendenciákat tükröznek, s önmagukban nem tekinthetők abszolút érvényűeknek. Amíg ugyanis a köztörvényes büntettek többségénél a bűnügyi statisztika adatai csekély túréssal – a megtörtént esetek számát, addig az állam elleni büntettekhez vonatkozó statisztikai adatok általában, kémkedés esetében pedig különösen, a felderített büntettek számát tükrözik.

I.

A TÁRGYIDŐSZAKBAN FELSZÁMOLT KÉMÜGYEK JELLEMZŐ ADATAI

- 1./ A BM. III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei a tárgyidőszakban összesen 69 kémkedési, illetőleg kémkedéssel is összefüggő egyéb állam elleni büntett ügyben (ebből 39 egységnyi és 30 csoportos ügy) összesen 149 főt nyilvánítottak terheltté.

A kémügyekben terheltté nyilvánítottak megoszlása a büntettet megvalósító magatartás szerint:

	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	Összesen:
a./ <u>Kémek</u>						
beszervezett	1	5	3	3	2	14
külföldi hírszerző szervvel kapcsolatban álló /nem szervezett/	1	–	3	2	–	6
külföldi hírszerző szerv által történt kihallgatáson adatokat kiszolgáltató	4	4	5	4	2	19
ajánlkozó, vállalkozó	5	4	7	4	2	22
kémadatokat gyűjtő, szerző, de tényleges kapcsolat- tal nem rendelkező	–	7	4	–	2	13
kémkedés előkészületét elkövető	7	3	2	2	8	22
Összesen:	18	23	24	15	16	96
b./ <u>Kémkedési ügyben feljelentési kötelezettséget elmulasztók</u>	4	5	12	3	1	25
c./ <u>Kémkedési ügyekben egyéb büntett alapos gya- núja miatt felelősségre vontak</u>						
izgatás	–	–	1	–	–	1

	1964.	1965.	1966.	1967.	1968.	Összesen:
állam- és szolgálati titoksértés	–	2	3	1	–	6
tilt. határátlépés	1	1	–	–	1	3
tilt. hat. átlépéshez való segítségnyújtás	2	–	–	–	–	2
fegyver- és lőszer rejtegetés	1	–	–	–	4	5
deviza- és vámbűntett	–	–	10	–	–	10
őrutasítás megszegése	–	–	1	–	–	1
Összesen:	4	3	15	1	5	28

A vizsgált 5 esztendő átlagát tekintve kémkedés büntette alapos gyanúja miatt terheltté nyilvánítottak az állam elleni büntettet elkövető összterheltek 4,9%-át teszik ki. A felelősségre vont 96 kém közül 38 fő szolgáltatott ki adatokat ellen-séges hírszerző szerv számára. Közülük 19 külföldön történt kihallgatása során követte el cselekményét.

[...]

II.

AZ ELLENSÉGES HÍRSZERZŐ SZERVEK TEVÉKENYSÉGE

Az ellenséges hírszerző szervek felszabadulásunktól kezdve élénk – de nem mindig azonos módszerekkel folyó – kém- és felforgató tevékenységet fejtettek ki hazánk ellen. Az ellenünk folyó ellenséges tevékenység jellegét és módszereit figyelembe véve, a felszabadulás óta eltelt közel 25 esztendőt, három egymástól többé-kevésbé jól megkülönböztethető időszakra oszthatjuk:

- 1./ felszabadulást közvetlen követő ellenséges aknamunka, a hidegháború kezdeti időszaka (1945-től 1950-ig);
- 2./ a kémek illegális bedobásának időszaka (1950–1960-ig);
- 3./ a legális csatornák felhasználásának időszaka (kb. 1960-tól napjainkig).

Felszabadulásunk után közvetlenül az imperialista államok a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagjaiként katonai missziókat alakítottak, s arra törekedtek, hogy a hatalmat magukhoz ragadó, frissen feltörő népi erőket visszaszorít-

sák és a kapitalizmus magyarországi restaurációjához szükséges előfeltételeket megteremtsék.

A II. világháborút követő korszakkal foglalkozó történészek a hidegháború kezdetét általában Winston Churchill 1946. március 5-i hírhedt fultoni beszédétől számítják. A fultoni beszéd azonban tulajdonképpen az imperializmus ultimátuma volt, melyet időben megelőzött a Szovjetunió és az általa felszabadított országok ellen irányuló kémtevékenység. A hazánkban működő katonai missziók potenciális lehetőségeikkel visszaélve, legális és féllegális szerveik útján, főleg kezdetben, úgyszólván nyíltan folytatták kém- és felforgató tevékenységüket.

A békeszerződés megkötése után létrehozott diplomáciai képviseltek egy ideig még hasonló eszközökkel tevékenykedtek, de ugyanakkor már egyre inkább kezdtek áttérni a mélyebben konspirált illegális módszerek alkalmazására. Ezzel párhuzamosan megindult a kémügynököknek a határon való átdobása is. Ezt követő időszakban tucatjával érkeztek illegális utakon Magyarországra amerikai, angol és MHBK kémügynökök hírszerző feladatok végrehajtására, kémrezidentúrák kiépítésére és földalatti mozgalmak szervezése céljából. Közülük azonban sokan fennakadtak a Határőrség ellenőrzésén. Ezzel függ össze, hogy 1954–1961 közötti időszakban a leleplezett kémek mintegy 25%-a ellen a Határőrség elfogása alapján indult a büntető eljárás. (A rendelkezésünkre álló adatok szerint 1954-ben a felelősségre vont kémügynökök 60, 1955-ben 21, 1956-ban 11, 1957-ben 27, 1958-ban 11, 1959-ben 9 és 1960-ban 2%-a hatolt be illegálisan hazánkba.)

Ezzel szemben az 1961. január 1-től eltelt 9 esztendő alatt egyetlen olyan személyt sem vontunk felelősségre kémkedés büntetnének alapos gyanúja miatt, aki valamely hírszerző szerv utasítására a határt tiltott módon lépte volna át. Ez a tény azt látszik igazolni, hogy az ellenséges hírszerző szervek 1958-tól fokozatosan kezdtek áttérni, és napjainkban már teljesen át is tértek a legális behatolási csatornák használatára. Megállapításainkat támasztja alá az is, hogy 1957-ben ismét emelkedett a határt tiltott módon átlépő kémek száma. Ez egyrészt azzal függ össze, hogy az ellenforradalmat követő időszakban igen szűk keretek között bonyolódott az idegenforgalom, következésképpen szűkült a legális behatolási csatornák felhasználásának lehetősége; másrészt az események következtében meggyengült határőrizet teremtette lehetőségeket az ellenséges hírszerző szervek, és az annak idején gombamódra elszaporodott „hírkeresők” kihasználták.

Az ellenforradalmat követő gyors konszolidáció az imperialista kémszervezeteket is módszereik felülvizsgálatára kényszerítette. Szerteágazó aknamunkájuk során egyre szélesebb körben törekedtek felhasználni minden lehetőséget, ami a békés egymás mellett élés politikájának meghirdetése következtében poli-

tikai, gazdasági és kulturális téren előállott. Igyekeztek az ideológiai bomlasztás és a hírszerzés érdekében visszaélni azzal a lehetőséggel, melyet a kiszélesedett idegenforgalom jelentett számukra.

- a./ Vizsgálódásunk tárgyát képző 5 esztendő alatt amely tehát az ellenünk folyó kémtevékenység ez utóbbi, harmadik szakaszába tartozik – összesen 14 beszervezett kém ügyében folytattunk eljárást, és pedig
- 1964-ben: Tófalvi János (nyugatnémet),
- 1965-ben: Drixler Jakab és társa (nyugatnémet), dr. Egedy Lehel és 2 társa (amerikai),
- 1966-ban: Argiriadis Argiris (görög), Kalocsán Béláné és társa (olasz),
- 1967-ben: Kopcsándi Ferenc, Ary Margit Zsuzsanna és Dömök András (amerikai),
- 1968-ban: Bruckner Zoltán (amerikai), Pék Mihály (ismeretlen hírszerző szerv) kémügynökök ellen.

A beszervezett kémek közül azonban mindössze 9 állt a realizálás időszakában is aktív kapcsolatban a beszerzését végző hírszerző szervvel és folytatott a Magyar Népköztársaság ellen irányuló kémtevékenységet. (Közülük három fő a nyugatnémet, három fő amerikai, két fő az olasz, és egy fő a görög hírszerzés megbízásából tevékenykedett.)

4 terhelt beszerzése nem a tárgyidőszakra esett és kapcsolatuk a hírszerző központtal már évekkel korábban megszakadt, 1 fő beszerzése 1964-ben történt ugyan, de az illető kapcsolata az amerikai hírszerző szervvel már jóval a realizálás előtt megszakította.

A kémszervezettel a realizálás időpontjában is kapcsolatban álló kémek ügyeinek tapasztalatai arra mutatnak, hogy a Magyar Népköztársaság ellen a nyugatnémet és az amerikai hírszerzés folytatja a legaktívabb kémtevékenységet.

– Tófalvi Jánost 1964-ben és Drixler Jakabot 1961-ben ugyanaz a nyugatnémet ügynökcsoport szervezte be és képezte ki, amely 1961-ben id. Holcmeister János és Csoma Sándor, 1962-ben Polyvas István kiképzését és beszerzését végezte. Tófalvi és Drixler bűnügyében a vizsgálat során feltárt adatok – melyek a korábban vizsgált ügyekhez képest módszereiket tekintve csak kevés eltérést mutatnak – ismételten bizonyítják, hogy a BND előszeretettel használja fel a Német Szövetségi Köztársaságba kitelepített rokonaikat látogató, anyagiakkal könnyen megvásárolható német ajkú magyar állampolgárokat.

A beszerzésre alkalmas személyeket általában ad hoc jelleggel választották ki. Egyedül Tófalvi János esetében tapasztaltuk, hogy tanulmányozása feltehetően már kiutazását megelőzően megkezdődött. Erre mutat, hogy a kutató ügynök

a Salzburg-München között közlekedő gyorsvonaton történt kapcsolatfelvételt, mint „régis ismerős” kezdeményezett beszélgetést Tófalvival, tudta annak eredeti nevét és egykori katonai viszonyait. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy Tófalvi beszerzése előtt a nyugatnémet hírszerzésnek már több ügynöke bukkott le Magyarországon, s ez a körülmény fokozottabb óvatosságra intette őket. Ennek jeleként kell értékelni, hogy Tófalvi kiképzése, a korábbi ügynökök két-három napos eligazításával szemben, 12 napig tartott, melynek végén közölték, hogy legközelebbi kiutazása alkalmával kiképzését folytatni fogják. Az összeköttetés biztonságát szolgálta az is, hogy Drixler a kémutasításokat megbízóitól nehezen észlelhető mikroponton kapta.

Az említett személyek beszerzését és kiképzését a korábbi nyugatnémet kémügyekből jól ismert „Schneider”, „Krämer” és „Köhlne” fedőnevű nyugatnémet hírszerzők végezték. Az összeköttetés céljaira adott vegyindigók, vegyszerek és kémiai reagensek is nagyjából azonosak a már korábban megismertekkel, csupán a fedőcímek változtak.

A kémügynökök beszerzése anyagi ellenszolgáltatás kilátásba helyezésével – melynek összege azonban nem haladta meg a havi 200.-DM-t –, a kiválasztott jelöltek ellenséges beállítottságának, németbarát politikai meggyőződésének alapján történt. Beszerzési nyilatkozatot csak Tófalvi Jánossal írtak. Ügynökeikkel kiutazásaik alkalmával személyesen is tartották a kapcsolatot, sőt azok NSZK-ban élő rokonait is felhasználták futárfeladatok ellátására.

Az ügynökök kiképzése, mely a kémadatok megszerzésének és az összeköttetés fenntartásának módszereire terjedt ki, viszonylag felszínes volt és igazodott a beszerezett ügynökök alacsony műveltségéhez.

A beszerezett személyek valamilyen fontos katonai objektum közvetlen közelében, vagy környékén laktak, s így vizuális felderítés útján viszonylag csekély kockázattal végezhatték a kapott feladatokat.

Figyelemre méltó, hogy a már említett nyugatnémet kémügyek terheltjei (beleértve az 1961-1964. között felelősségre vontakat is) valamennyien idősebb korosztályokhoz tartozó személyek. Ez arra enged következtetni, hogy a nyugatnémet hírszerzés ezt az ügynök-kontingens perspektívában kívánta foglalkoztatni és beszerzésüket követően csupán ellenőrző feladatok elvégzésével bízta meg őket.

Az általunk leleplezett 5 nyugatnémet ügynök kivétel nélkül 45-60 közötti életkorú és egy közülük súlyos tüdőbeteg. Olyan korúak tehát, akiknek behívásával mozgósítás esetén – legalább az első időszakban – reálisan nem kell számolni. Nyilvánvaló, hogy ezek a személyek háború, vagy rendkívüli állapot

idején, amikor a legális csatornák felhasználásának lehetősége megszűnik, vagy igen erősen korlátozódik, hírszerzésre, ellenséges ügynökök bázisaként jól felhasználhatók. Éppen ezért a feladat, melyet a beszerzésüket követően kaptak, arra is szolgált, hogy az ügynököket kellőképpen kompromittálja ahhoz, hogy adott esetben megbízóik utasítását feltétlenül végrehajtsák.

A tárgyidőszakba leleplezett kémek vallomásai alapján megállapíthatóan a nyugatnémet hírszerzés elsősorban Magyarországon állomásozó szovjet és magyar katonai alakulatok fegyverzetének, diszlokációjának, mozgásának, a katonai repülőtereknek és repülőgépparknak, hadianyag raktáraknak és rakétakilövő bázisoknak felderítésére adott feladatot ügynökeinek. A megjelölt katonai objektumokról, illetőleg azokkal összefüggő változásokról az ügynökök havonként készített és fedőcímekre továbbított titkosírást jelentésekben számoltak be.

Az amerikai hírszerzés a tárgyidőszakban dr. Egedy Lehelt, dr. Egedy Ele-mért, Asbóth Lászlót és Ary Margitot szervezte be. Közülük csupán az első három állt a realizálás időpontjában is aktív kémkapcsolatban az amerikai hírszerzéssel.

A nyomozott ügyek alapján a legszembetűnőbb az a különbség, amely a nyugatnémet és az amerikai hírszerzés ügynöki kontingense között mutatkozik. Amíg a BND (Bundesnachrichtendienst) leleplezett ügynökei általában primitív, iskolázatlan emberek voltak, addig az amerikaiak – legalábbis a vizsgálati adatok erről tanuskodnak – művelt, jó társadalmi összeköttetésekkel rendelkező ügynökök beszerzését részesítették előnyben.

[...]

V.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Az 1964. január 1. és 1968. december 31-e közötti időszakban nyomozott kém-ügyek vizsgálati tapasztalatai főbb vonásaiban alátámasztják az operatív szervek megállapításait, miszerint napjainkban a nemzetközi politikában kialakult bonyolult és alkalmanként igen feszült helyzetben az imperialista hatalmak igyekeznek a békés egymás mellett élés politikáját fellazítási taktikájuk céljaira felhasználni. Az imperialista hírszerző és elhárítószervek, melyek a pszichológiai hadviselés és a kémkedés tervezésében, és főleg kivitelezésében kulcsszerepet játszanak, gyakorlati tevékenységükben számolnak a bonyolult nemzetközi problémák ellenére is szélesedő diplomáciai, gazdasági, tudományos, kulturális, idegenforgalmi stb. kapcsolatok nyújtotta előnyökkel. E lehetőségekhez formál-ták a hírszerző tevékenységük taktikáját és módszereit. Az elmúlt 5 esztendő táv-

latából vizsgálva: az ellenséges hírszerző szervek támadási irányának, célkitűzéseinek terén gyökeres változások nem tapasztalhatók. Jellegzetesen domborodik ki azonban a gyakorlatban alkalmazott hírszerző módszerek állandó fejlesztésre, biztosításra irányuló törekvés, gyors reagálás, és rugalmas alkalmazkodás a mindenkori körülményekhez és végül a modern technika messzemenő felhasználása, célszerű fejlesztése, a speciális hírszerző feladatoknak megfelelően.

A tárgyidőszakban nyomozott kémügyek tapasztalataiból, a fenti általános jellegű megállapításokon túl, az alábbi következtetések vonhatók le:

- 1964–86. között a kémügyek és az azokban felelősségre vont kémek számában mutatkozó jelentős csökkenés nem az ellenséges hírszerző szervek érdeklődésének ilyen arányú csökkenését tükrözi, hanem arra utal, hogy a különböző imperialista hírszerző szervek maximálisan iparkodtak és iparkodnak ma is felhasználni a legális behatolási csatornák nyújtotta lehetőségeket, és úgy tűnik, hogy elhárításunknak ezideig nem minden tekintetben sikerült megnyugtatóan megoldani e csatornák operatív ellenőrzését. Erre mutat egyebek között az operatív feldolgozás és általában a hálózati adatok alapján leleplezett kémek alacsony száma is.

E vonatkozásban természetesen nem hagyható figyelmen kívül az sem – és ezt operatív úton szerzett információk, eredeti dokumentációk, játsszám ügyek, stb. mellett a vizsgálat adatai is alátámasztják –, hogy 1964. előtti időszakban nálunk és a többi szocialista országban nyugatnémet vonalon történt sorozatos lebukások, valamint az a körülmény, hogy az amerikai hírszerzés néhány kvalifikált ügynökét sikerült ártalmatlanná tenni, az ellenséget óvatosságra készítették. Mindkét hírszerző szerv megkezdte a lebukások okainak vizsgálatát és fokozott ellenőrzési intézkedések bevezetését. Ennek eredményeképpen a jelenben a korábinál nagyobb gondot fordítanak az összeköttetés biztonságára, nehezebben felderíthető vegyi eszközök, mikrofotó, gyakorta váltott fedőcímek, egyoldalú rádiókapcsolat stb. felhasználása útján. Az amerikaiak pszichológiai hatásra építve, minden ügynökük részére kötelezővé tették az ún. „hazugságvizsgáló géppel” végzett időközönkénti ellenőrzést.

A nyugatnémet hírszerzés módszerében észlelt változások – amint erről jelentésünk más részében már szó esett – szintén elsősorban biztonsági jellegűek.

- Az ellenséges hírszerző szervek közül a jelen időszakban az amerikai és a nyugatnémet fejt ki a legaktívabb tevékenységet hazánk ellen. Az utóbbi évek tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy ismét felélénkült a

„semleges” Ausztria területéről irányított és folytatott kémtevékenység. Az Abwehr szervei nemcsak együttműködnek, de ki is szolgálják az amerikai hírszerző szerveket. Felderítik és az amerikaiak kezére játsszák az államtitkok birtokában lévő, vagy a beszerzésre alkalmasnak látszó jelölteket. A traiskircheni láger az amerikai hírszerzésnek valóságos vadászterülete.

Hazánk ellen folytatott aknamunkában szerepet játszanak még az osztrák-magyar határ mentén levő csendőrőrsök, a burgenlandi rendőrigazgatóság és a bécsi rendőrség, ahol a kiszököttek első kihallgatásai folynak.

- A nyomozott ügyek tapasztalataiból megállapíthatóan a Magyar Köztársaság ellen ellenséges tevékenységet kifejtő hírszerző szervek érdeklődése igen széleskörű, de elsősorban katonai adatok megszerzésére irányul. A dolgok természetéből adódóan a hírszerzés tevékenységének középpontjában – néhány bonyolultabb belpolitikai szituációtól, távlati kihatású intézkedést követő időszakról eltekintve – mindig is a katonai adatok megszerzése állt. Az ellenséges hírszerzés egyforma intenzitással törekedett és törekszik ma is – a terheltek vallomásaiból és operatív adatokból megítélhetően – a Magyar Néphadsereg és a hazánkban ideiglenesen állomásozó szovjet csapatokra vonatkozó adatok megszerzésére. Különös erőfeszítéseket tesz a katonai repülőterek, a repülőgépek típusai, a repülő-járőrözés időpontjai, a rakétakilövő bázisok, s a legmodernebb technikai eszközök helyének, jellemző adatainak felderítésére. A kémeknek adott feladatok között továbbra is szerepel meghatározott útvonalak mentén, valamint a Dunántúlon és a fővárosban levő katonai objektumoknak, a csapatmozdulatoknak, katonai szállítmányoknak figyelemmel kísérése.
- Vizsgálati adatok szerint a katonai hírszerzés mellett csak másodlagos szerepet játszott a gazdasági, politikai, tudományos és műszaki jellegű hírszerzés. Ilyen információk megszerzésére ugyanis csak néhány széles társadalmi kapcsolattal rendelkező ügynök kapott feladatot, jobbára azzal az eligazítással, hogy a sötét hírszerzés módszerével igyekezzék az érdekesnek tartott adatok birtokába jutni. Ugyanakkor a BM. III/II. Csoportfőnökség operatív adatai viszont arra mutatnak, hogy az imperialista hírszerző szervek érdeklődése az utóbbi időben éppen az említett területeken fokozottan aktív és igen széleskörű. Az általunk nyomozott kémügyek ezt ennyire plasztikusan ugyan nem mutatják, de a külföldi hírszerző szervek által kihallgatott, vagy beszerzett egyes terhelteknek

feltett kérdések alapján logikailag lekövetkeztethető. Az, hogy a vizsgálati adatok e vonatkozásban nem esnek teljesen egybe az operatív szervek adataival, feltehetően következik abból is, hogy az általunk felelősségre vontaknak személyi adottságaik és hírszerző lehetőségeik folytán, elenyésző kivételtől eltekintve, mélyebb beépülésre nem volt lehetőségük.

[...]

- Az imperialista hírszerző és propaganda szervek továbbra is támaszkodnak a határainkon túl és innen élő reakció maradványaira, melyek – amint ezt más állam elleni büntettek tapasztalatai is bizonyítják – saját kezdeményezésükből szintén keresik külföldi kapcsolat felvételének lehetőségeit. Amint azt több általunk vizsgált kémügy tapasztalatai bizonyítják, a kapitalista külföldön élő reakciós magyar emigráció egyes tagjai részben mint hivatásos beosztottak, vagy mint ügynökök együttműködnek, részben alkalmilag segítséget nyújtanak az imperialista hírszerző szervezeteknek a Magyar Népköztársaság elleni aknamunkájukhoz. Ezzel a kontingenssel tehát elsősorban a kémkedés vonalán továbbra is, mint potenciális ellenséggel számolnunk kell.

[...]

A kémkedés ellen folyó preventív jellegű bűnüldöző munka színvonalának és hatékonyságának emelése érdekében javasoljuk:

1./ Mind operatív, mind vizsgálati vonalon folyamatosan figyelemmel kísérni az ellenséges hírszerző szervek tevékenységében, érdeklődési irányában, módszereiben stb. beállott változásokat.

[...]

- 7./ A preventatív bűnüldözés előmozdítása érdekében magasabb színvonalon végezni a vizsgálati munkát, beleértve az okfelderítést és elemzést. Ezzel párhuzamosan szélesíteni a vizsgálati szervek szignalizációs tevékenységét.
- 8./ Mivel a kémügyek tapasztalatai azt mutatják, hogy az ellenséges propaganda több elkövetőt – közülük nagy számban fiatalkorú és felnőttkorú fiatalot indított bűncselekmény elkövetésére – operatív és vizsgálati szerveinknek nagyobb gondot kell fordítaniok jogpropaganda tevékenységükre, felhasználva e célra a tömegkommunikációs eszközöket. Tanintézetekben, tanműhelyekben, üzemekben stb. minél szélesebb körben és magasabb színvonalon tartani felvilágosító előadásokat az ellenséges hírszerző szervek aknamunkájáról, az ellenük folyó harc legfontosabb feladatairól. (Anélkül természetesen, hogy ezzel nemkívánatos kémhisztériát keltenénk.)

- 9./ A Csoportfőnöki Értekezleten megtárgyalt anyagot, Miniszterhelyettes Elvtárs jóváhagyásával, 1970. január 31-ig a budapesti és megyei főkapitányságok, valamint politikai osztályok vezetőinek értekezletén napirendre tűzni. A jelentést a Miniszterhelyettes Elvtárs által megjelölt szervezeteknek megküldeni.

Dr. Deák József r. alezr.
osztályvezető.

Készült: 145 példányban

/57 lap+6 lap melléklet/.

Felterjesztve, illetve kapják: elosztó szerint.

Nyt.sz.: 798-529/1969

ÁBTL 1.11.9. 34-355/1/1969

5.

BELÜGYMINISZTERIUM

III/1. Osztály.

34-53/1973.

SZIGORÚAN TITKOS!

Egyetérttek:

Rácz Pál r. vörgy. sk.

miniszterhelyettes

Jóváhagyom:

Benkei András sk.

belügyminiszter

J E L E N T É S

a BM. III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által 1961-1972. között terheltként felelősségre vont kapitalista és szocialista országbeli külföldi állampolgárok bűnügyeinek tapasztalatairól.

A Magyar Népköztársaság békepolitikája, a különböző társadalmi berendezkedésű országok békés egymás mellett élése alapelveinek megvalósítására irányuló gyakorlati lépések eredményeként idegenforgalmunk, a hazánkba be- és átutazó külföldi állampolgárok száma évről-évre emelkedik.

Idegenforgalmunk fellendülése mind politikai, mind gazdasági szempontból kedvezően és érdekeinknek megfelelően alakul. Erősödött hazánk nemzet-

közi tekintélye, szocialista építómunkánk eredményeivel való megismerkedés a külföldi állampolgárok többségéből pozitív visszhangot váltott ki. Az idegenforgalom növekedése a népgazdasági érdekeknek megfelelően serkentőleg hatott kapitalista relációban a külkereskedelem fejlődésére is.

Egyidejűleg azonban jelentkeztek egyes nemkívánatos kísérő jelenségek is. Emelkedett azoknak a külföldi állampolgároknak a száma, akik az idegenforgalom nyújtotta lehetőségekkel visszaélve, különböző bűncselekményeket követtek el hazánk ellen.

Jelen értékelésünkben csak a BM. III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei hatáskörébe utalt állam elleni és politikai jellegű bűncselekmények tapasztalataival foglalkozunk.

I.

A tárgyidőszakban vizsgált, kapitalista ország-beli külföldi állampolgárookra vonatkozó több számszerű adatok.

Az elmúlt 12 év során a BM. III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei állam elleni és politikai jellegű bűncselekmények miatt összesen 2147 fő külföldi állampolgárral szemben indítottak büntetőeljárást. Ezek közül 371 fő kapitalista ország-beli volt, amely az eljárás alá vont külföldiek 17,3%-át tette ki.

- Az idegenforgalomnak az 1960-as évek közepétől jelentkező rohamos növekedésével együttjáróan – részben az 1956. évi ellenforradalmi események 10. éves „évfordulójával” összefüggésben – 1966-ban jártunk el a legtöbb kapitalista ország-beli külföldi elkövetővel szemben. A kezdeti bizonytalanság utáni határozottabb fellépés a bűncselekmények visszaszorítását vonta maga után, amely az eljárások számának csökkenésében is tapasztalható volt. A be- és átutazó külföldiek számának növekvő tendenciája ellenére az eljárás alá vontak száma az utóbbi években stagnál, évenként 25-50 fő között mozog.
- A felelősségre vontak állampolgárságát tekintve kitűnik, hogy mintegy 15%-uk (56 fő) magyar nemzetiségű, akik a felszabadulás után hazánk jogellenes elhagyásával kerültek nyugatra, és nem vesztették el magyar állampolgárságukat. Az eljárás alá vont 18 hontalan utiokmánnyal beutazó közül is 7 fő magyar disszidens volt.
- Az elkövetők 50%-a (192 fő) NSZK állampolgár. (A hontalanok fele is az NSZK hatóságaitól kapott utiokmányokkal lépett hazánk területére.)

Az eljárás alá vontak 14%-a (51 fő) osztrák állampolgár. A többi elkövető megoszlik az egyéb kapitalista országbeliek között. Figyelemre méltó, hogy a 10 fő kanadaiból is 8, az USA-ból érkező 16 főből pedig 6 disszidens magyar.

II.

A kapitalista országbeli külföldiek által elkövetett bűncselekmények és azok módszerei.

a./ Kémkedés:

E büntett alapos gyanúja miatt 2 külföldi nemzetiségű és állampolgárságú elkövető ügyében még 1966-ban folytattunk nyomozást. (Giovanni Gambella – olasz, Argiriadis Argirisz – görög állampolgár ügye.) E két ügy tanulságaival – más ügyekkel együtt – 1970. őszén a kémkedési ügyek tapasztalatairól készült jelentésünkben részletesen foglalkoztunk.

A fenti két ügyön kívül a tárgyidőszakban kémkedés, illetve kémkedésre ajánlkozás és vállalkozás miatt, 10 fő kettős állampolgár (NSZK–magyar, USA–magyar, francia–magyar) ügyében folytattunk nyomozást. A felelősségre voltak egy része még az ellenforradalom után közvetlenül, vagy később disszidált és külföldi állampolgárságot szerzett.

E személyek nyugati hírszerzőszervek által történt kihallgatásuk során – még mint magyar állampolgárok – adatszolgáltatás útján követték el a büntettet, vagy vállalkoztak kémtevékenység végzésére. (Közülük 6 fő rokonlátogatóként, illetve turistaként érkezett vissza hazánkba.)

Az eljárás alá vontak közül 4 fő különböző hírszerzőszervek által foglalkoztatott ügynök volt, akik jelenleg is nyugaton élnek és távollétükben folyt ellenük az eljárás.

b./ Izgatás:

E büntett alapos gyanúja miatt 26 fő külföldi állampolgár ellen indítottak szerveink büntetőeljárást. Az elkövetők NSZK-beli, USA., angol, kanadai és egyéb állampolgárok, továbbá kettős (NSZK–magyar, osztrák–magyar, dán–magyar) állampolgárságúak voltak.

E bűncselekmények miatt 1965-ig kapitalista országbeli állampolgárok és hazalátogató disszidensek ellen szerveink nem jártak el. Ennek oka az idegenforgalom kezdeti és gyors fellendülésével együtt jelentkező negatív tendenciákkal szembeni bizonytalankodás, s az erre az időre eső általános amnesztia kapcsán a törvényeinket megsértő külföldiekkel szembeni bátortalan fellépés

volt. 1966.-tól azonban – elsősorban az időközben megjelent párthatározatok és azok nyomán kiadott parancsok, utasítások alapján – a határozottabb fellépés eredményeként megindult és emelkedett az izgatás miatt felelősségre vont külföldiek száma. Az utóbbi években a külföldi állampolgárok, hazalátogató disszidens magyarok törvénysértő, izgató jellegű magatartásának megítélése terén kialakult a megfelelő eljárási gyakorlat.

Az izgatások 1/3 részét (9 fő) az 1956-os ellenforradalom idején nyugatra szökött és időközben turista, vagy rokonlátogatás céljából beutazó disszidensek követték el. Az eljárás alá vontak több esetben ittas állapotban, garázda magatartással párosulva, nem ritkán nagyobb nyilvánosság előtt fejtettek ki ellenséges agitációt.

A terheltek a fejlett kapitalista államok gazdasági eredményei és hazánk gazdasági viszonyai között párhuzamot vonva magasztalták a nyugati életformát, s egyidejűleg lebecsülő, gyalázkodó hangnemben nyilatkoztak az eredményeinkről, politikai, társadalmi berendezkedéseinkről. E személyek cselekményének társadalomra veszélyessége fokozott, mert ellenséges tevékenységükben a fellazítási tényezők közvetlen jelentkeznek, s a nyugati életformát „reprezentáló” magatartásuk gyakran közvetlen hatást fejt ki a velük érintkező, egyes kispolgári beállítottságú magyar állampolgárokra.

Megállapítottuk azt is, hogy egyes nyugati turisták az idegenforgalom lehetőségeit felhasználva, magyarországi kapcsolataiknak terjesztés céljából ellenforradalmi propaganda anyagokat hoztak. Közülük egyesek magyar állampolgárokkal együttműködve folytattak izgató tevékenységet, mások önállóan fejtettek ki ellenséges propagandát.

[...]

III.

Az elkövetőkről és az általuk elkövetett bűncselekmények okairól.

[...]

b./ A bűncselekmények elkövetésnek okai és körülményei:

A rendelkezésre álló adatok alapján – néhány jellegzetes csoportba foglalva – a külföldi állampolgárok által elkövetett bűncselekmények főbb okai és körülményei az alábbiakban összegezhetők:

- Az elkövetett bűncselekmények többségének okai összefüggésben állnak az imperialista államok fellazítási taktikájával, a felénk és általában a szocialista országok ellen irányuló ideológiai diverzióval és annak

mintegy gyakorlati következményeként jelentkeznek. Különösen a hazalátogató és különböző bűncselekményekért felelősségre vont kettős állampolgárságú magyar disszidensek vonatkozásában mutatható ki ellenséges politikai motívum, akik – az általuk elkövetett bűncselekményektől függetlenül – egyúttal a nyugati életforma dicsőítői is. A bűncselekmények nagyobbik felét kitevő, disszidens cselekményeket elősegítő külföldiek tisztában voltak szerepük politikai jelentőségével. Lelepleződésüket kellemetlen, átmeneti epizódnak tekintették, mely hazatérésük után nem jár semmiféle hátránnyal.

- A kapitalista erkölcs és gondolkodás újabban az üzleti jellegű kapcsolatokkal való jogellenes visszaélésekben, valamint a vám- és deviza bűntettel összefüggésben jelentkezik. A kapitalista országbeli külföldi elkövetőknek a magyar állampolgárságú bűntársakra kifejtett káros hatása e téren mutatható ki legkonkrétabban. Az 1965-66-ban vizsgált S. és K.-féle ügy kapcsán a fiktív ajándékozással behozott gépkocsik és forintkijánlások ügyekben a magyar állampolgárságú bűntársak többsége kispolgári osztályhelyzetű, sportoló, szabadfoglalkozású, illetve értelmiségi volt. Az 1972-ben és jelenleg is vizsgálat alatt álló ügyekben (dr. G. és társai, S. és társai, D. és társai) a bűntársak egy része vezető beosztású gazdasági funkcionárius, akiket a külföldiek fokozatosan ajándékozással, jutalék jogellenes juttatása révén és más módon lekorruptáltak, „erkölcsileg fellazították”.

Az ilyen jelenségek elterjedése elősegítheti az imperialista államok monopolista köreit és hírszerző szerveit abban a meggyőződésükben, hogy a békés együttélés politikája talaján fejlődő üzleti kapcsolatok szélesítése közben szocialista államunk gazdasági vezetőinek egyrésze anyagiak révén megközelíthető, sőt esetleg a hírszerzés céljára is felhasználható. Nem megalapozatlan ez a következtetés, ha azt is figyelembe vesszük, hogy pl. a G. ügyben az illegális jutalékot többen nyugati bankokban helyezték el, amely egy esetleges későbbi disszidálás esetén egzisztenciális biztonságot is nyújthatna.

- A külföldi elkövetők bűncselekményeik mintegy 3/4 részét nyerészkedési vágyból követték el. Bűnös tevékenységüket elősegíti az a körülmény, hogy a szocialista államokból történő disszidálásokat a nyugati polgári, politikai és társadalmi szervek, hatóságok ösztönzik. Pl. az embercsempész társaságok az NSZK-ban, Nyugat-Berlinben és másutt zavartalanul tevékenykedhetnek, nagy haszonnal járó, állami-, politikai

célokat is szolgáló illegális tevékenységük kapitalista erkölcs talaján álló sajátos érdekviszonyukat fejezi ki.

[...]

Következtetések

1./ A különböző állam elleni és politikai jellegű bűncselekményeket elkövető kapitalista országbeli külföldiek ellen – a III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által – folytatott eljárások száma nem jelentős. Amellett azonban, hogy az elkövetett bűncselekmények társadalomra veszélyessége fokozott, sőt esetenként kiemelkedő, tény az is, hogy a számok nem fejezik ki a hazánk és általában a szocialista országok ellen az imperialista államok részéről folytatott ellenséges tevékenységet.

Társadalmunk védelme szempontjából továbbra is legveszélyesebb a nyugati államok részéről folytatott hírszerző tevékenység, állampolgáraik által ellenünk végzett kémtevékenység. A vizsgált ügyek értékelése és operatív adatok alapján megállapítható, hogy a külföldi állampolgárok ellenséges tevékenységüket ennek alárendelve, különböző módszerekkel és lehetőségekkel élve és azt kihasználva folytatják. (Külföldi állampolgárok be- és átutazása, a kibővült kereskedelmi kapcsolatokból adódó érintkezési felületek növekedése itthon és külföldön stb.) Tevékenységük nyíltabb formában sokszor egyéb, enyhébb bűncselekmények elkövetésében jelentkezik, ugyanakkor a háttérben tapasztalható az adatszerzésre, titkaink kikémlelésére való törekvés, ezért operatív szerveinkkel együtt fokozni kell erőfeszítéseinket az egyéb bűncselekmények miatt feldolgozás és eljárás alá vont külföldiek ügyében az ilyen rejtett ellenséges tevékenység felderítésére és bizonyítására.

[...]

5./ A kapitalista országbeli külföldi állampolgárok ügyeiben folytatott büntető eljárások és az ilyen ügyekben tett intézkedéseink alapvetően nem zavarták az idegenforgalom alakulását. Ennek nem mond ellent az, hogy a korábbi években néhány esetben a nyugati országok egyes sajtóorgánumai, rádió-állomásai eljárásainkat felhasználták hazánk elleni hangulatkeltésre.

Az utóbbi években azonban – hazánk és egyes nyugati országok közötti fejlődő gazdasági, kereskedelmi és kulturális kapcsolatok, továbbá a turiztaforgalom kölcsönös emelkedése következtében – a nyugati tömegkommunikációnak a hazánkról alkotott képe (köztük a bűncselekményt elkövető

külföldiek felelősségre vonásának megítélése is) pozitív irányban változott, realisabbá vált.

[...]

J A V A S L A T O K

A külföldi állampolgárok bűnügyeinek vizsgálata során az elmúlt 12 évben jelentős tapasztalatokat szereztünk. A rendelkezésre álló statisztika, továbbá operatív szerveink adatait figyelembe véve, elemeztük a külföldi állampolgárok által elkövetett mindazon állam elleni és politikai jellegű bűncselekményeket, amelyeknek nyomozása a BM. III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szerveinek hatáskörébe tartozik. Tapasztalatainkat, az ügyekből levont következtetéseinket – külön a kapitalista és külön a szocialista országbeliek vonatkozásában – jelentésünkben összegeztük.

A külföldi állampolgárok ellenséges tevékenységének visszaszorítása, bűnös tevékenységük felderítése és megakadályozása érdekében, a bűnüldöző munka színvonalának és hatékonyságának emelése érdekében az alábbiakat

j a v a s o l j u k:

- 1./ Az operatív munka látóköre a jövőben is a társadalomra nagyobb veszélyt jelentő kapitalista országbeliek gyanús, ellenséges tevékenységet kifejtő szervezeteire, csoportjaira és állampolgáira, illetve a fedőszervként felhasználható kapitalista idegenforgalmi, utazási, gazdasági, és kereskedelmi szervezetekre, intézményekre, ezek képviselteire koncentrálódjon.
- 2./ Elvileg és gyakorlatilag el kell vetni a totális elhárításra törekvés még ha csak elszórtan is jelentkező megnyilvánulásait. A kapitalista országokból beutazó és átutazók között végzett operatív ellenőrzést differenciáltan kell végezni, melynek során figyelembe kell venni, hogy;
  - az ellenünk irányuló aknamunka fő szervezője az USA, Európában pedig a NATO országok, köztük is elsősorban az NSZK hírszerző és propaganda szervei,
  - a fellazítás szolgálatában álló szervezetek újabb és újabb módszerekkel tevékenykednek,
  - a különböző ellenséges tevékenységet kifejtők között mind több a disszidens magyar állampolgárok száma.
- 3./ Az ide vonatkozó parancsoknak megfelelően tovább fokozni az ellenőrzést az üzletet nem kötő beutazó nyugati üzletemberek, kereskedők irányában.
- 4./ A felderítő és elhárító munka konkrét irányának meghatározásához – operatív és vizsgálati tapasztalatok alapján – rendszeresen értékelni kell a kül-

földi országbeli ellenséges elemek, a hírszerző, propaganda és embercsempész csoportok tevékenységét, az idegenforgalomban jelentkező ellenséges tendenciákat és módszereket, az ellenséges megnyilvánulások helyét és hatását, hogy a BM. illetékes szervei időben és oda koncentrálják erőiket, ahol az ellenséges tevékenység konkrétan jelentkezik.

[...]

- 10./ A külföldi állampolgárok által elkövetett bűncselekmények eredményes üldözése érdekében szoros együttműködést kell megvalósítani a BM. II. Főcsoportfőnökség illetékes operatív és vizsgálati szerveivel.

Az idegenforgalmat felhasználó ellenséges elemek kiszűrése, a legális behatolás és módszereinek felderítése érdekében a bűnügyi szervek is rendszeresen értéklik a külföldiek által elkövetett deviza-, vám, és hasonló bűntettek alakulását, az elkövetési módszereket. A III. Fcsfség. szerveivel kölcsönösen cserélik ki tapasztalataikat. Vegyék figyelembe, hogy a kémkedés és egyéb állam elleni ügyek nem látványos jelzésekkel indulnak, éppen ezért jelentős szerepe van és lehet az önmagukban jelentéktelennek tűnő részadatok összegyűjtésének és gondos értékelésének, az ilyen adatok áb. szervekhez történő eljuttatásának. Ebben a bűnügyi szerveknek a II. Fcsfség. szervei nyújtsanak segítséget.

[...]

- 14./ Tovább kell erősíteni operatív és vizsgálati együttműködésünket a környező szocialista országok áb. szerveivel. Rendszeresebbé kell tenni a személyes tapasztalatcseréket, konzultációkat és információ cseréket.
- 15./ A fellazítás hatásával szembeni harc feladatai megkövetelik az együttműködést azokkal az állami, társadalmi és egyéb szervekkel is, amelyeknek tevékenysége szorosan kapcsolódik az idegenforgalomhoz. Ne csak várjuk ezen szervektől a támogatást, hanem aktívan segítsük őket a fellazítás hatásával szembeni adminisztratív és propaganda munkájukban. Elsősorban illetékes operatív szerveink – a megelőzés érdekében – jelezzék felénk mindazon negatív tendenciákat, lazaságokat, szabálytalanságokat, stb. amelyek bűncselekmények elkövetéséhez vezethetnek.

[...]

- 17./ Tovább kell fokozni a propaganda munkát az ellenséges hírszerző és fellazítást szolgáló szervek leleplezése érdekében. A társadalom még szélesebb körű bekapcsolása az állambiztonsági munkába szükségessé teszi, hogy a konspirációs érdekek szemelőtt tartásával, arra alkalmas ügyek kapcsán, tájékoztatást adjunk tevékenységükről a sajtóban, rádióban és televízió-

ban. A fő hangsúlyt továbbra is a fellazító taktika hatásának ellensúlyozására kell helyezni.

Az ellenséges hírszerzés ügynökei által „sötét” hírszerzés és személyes felderítés módszereivel szerezhető adatok további szűkítése érdekében folytatni kell a fecsegés, a szájtátiság leleplezését, az éberség fokozását célzó tevékenységünket.

- 18./ Állami és társadalmi szerveinknek fontos kötelezettsége az olyan közfel-fogás, társadalmi légkör kialakítása, amely a kapitalista társadalmi tudat maradványait, a kispolgári önzést és harácsolást, az abból táplálkozó káros és bűnös magatartásokat elítéli és fel is lép ellene. Ennek érdekében szívós felvilágosító és nevelő jellegű propaganda munkára van szükség.

El kell érni, hogy a becsületes állampolgárokat megbotránkoztató spekulációs tevékenység, a gazdasági jellegű bűncselekmények leleplezésében, az állampolgárok nyújtsanak hatékony segítséget a bűnüldöző apparátusnak. E feladat megoldása érdekében a belügyi szervek az általuk feldolgozott ilyen jellegű ügyek tanulságait hozzák a közvélemény tudomására, s ehhez szükség esetén – használják fel a sajtó, a tv. és a rádió nyilvánosságát is.

[...]

- 20./ A kapitalista és szocialista országbeliek által elkövetett bűncselekmények tapasztalatairól készült jelentést – az ellenséges tevékenység módszerei és jogi megítélés szempontjából is figyelemre méltó jogeset-gyűjteménnyel kiegészítve – a BM. Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség kiadásában megjelentetni, szakmai továbbképzés keretében a III. Főcsoportfőnökség állománya részére oktatás tárgyává tenni.

Budapest, 1973. január 15.

Dr. Deák József r.ezredes sk.
osztályvezető.

Készült: 72. pl.-ban.
Nytsz: 798-11/1973.
Kapják: Elosztó szerint.

OBJEKTUM - DOSSZIÉK, JEJENTÉSEK, EIJEM ZÉSEK

6.

Szigorúan titkos!

Tájékoztató jelentés a Szövetségi Hírszerző Szolgálatról.

A nyugatnémet államapparátus állandóan erősödő militarizálása és fasizálása, Nyugatnémetország imperialista politikájának állandóan növekvő agresszivitása alapján, mely egy új háború előkészítését szolgálja a szocialista országok tábora ellen, a bonni kormány szükségesnek látta, hogy agresszív politikája érdekében felhasználja a fasiszta Gehlen tábornok Nyugatnémetországban eddig nem hivatalosan működő kémapparátusát.

A Gehlen kémszervezetet ezért

Bundesnachrichtendienst (BND)

(Szövetségi Hírszerző Szolgálat)

elnevezés alatt, mint Nyugatnémetország hivatalos hírszerzőszolgálatát legalizálták és Nyugatnémetország államapparátusába hivatalosan felvették.

Reinhard von G e h l e n -t

az egykori fasiszta tábornokot a Szövetségi Hírszerző Szolgálat elnökévé kinevezték.

I. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat célja és feladatai:

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat, mint az Adenauer államapparátus egyik főoszlopa, tevékenységét kizárólag Nyugatnémetország és az USA monopoltőkének érdekében végzi.

A főcél egy új háború előkészítése.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat aktív kémkedést folytat gazdasági, politikai, társadalmi és katonai vonalon és ennél meghatározott súlypontokra központosít.

Továbbá szabotázs és diverziós tevékenységet folytat, beleértve földalatti csoportok szervezését a szocialista tábor bomlasztása és aláaknázása céljából.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat különleges hivatalai központosított munkát folytatnak az Állambiztonsági Minisztérium és más biztonsági szervek ellen.

A saját apparátus felügyeletére és vizsgálatára a Szövetségi Hírszerző Szolgálaton belül úgynevezett külön csoportok vannak, melyekben kiválasztott káderek dolgoznak.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat további feladatai abban állnak, hogy a KPD és Nyugatnémetország más haladó szervezeteit ügynökök becsempészésével aláaknázzák.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat ellenséges tevékenysége főként a Német Demokratikus Köztársaság, a Szovjetunió és a népidemokratikus országok ellen irányul.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat és megbízóinak lényegéhez tartozik hogy tevékenysége az egyes, NATO-hoz tartozó kapitalista országok ellen is irányul.

Fő munkatársai a Birodalmi Biztonsági Főhivatal (RSHA– különösen a IV és VI hivatal), az SD és a Geheime Feldpolizei egykori munkatársaiból tevődnek össze.

II. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat felépítése:

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat központja

München–Pullachban, az egykori Rudolf Hess Siedlungban (település) található.

Gehlen helyettesei:

1. B l u m, alias „Hartwig”
2. Bundrnek, alias „Bohlen”
3. W a g n e r alias „Warditzke”
4. O x i n i u s alias „Dr. Otto”
5. K ü h l e i n alias „Küchler”, az operatív felderítés helyettese.

Ahogy az Állambiztonsági Minisztérium megtudta, az egykori Fő.–, kerületi–, al-képviselőket és fiókokat az úgynevezett hivatalokban és osztályokban átkeresztelték.

[...]

III. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat munkamódszerei:

1. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat jellegzetessége, hogy igen jól értik a munka fedését és álcázását. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat hivatalait fiókokkal, kereskedelemi képviselőkkel, gazdasági központokkal és egyéb intézetekkel álcázza. Ezek között találhatók hivatalok, melyek a cégjelzést csak külsőleg viselik, egyébként azonban kémtevékenységet folytatnak, mialatt mások álcázás céljából az ügynökök által tartott gazdasági kapcsolatokat tartanak fent.

Ezek a cégek, kereskedelmi képviselvek és intézetek kereskedelmi kapcsolatokat tartanak az NDK-val és más szocialista államokkal, úgy hogy a Szövetségi Hírszerző Szolgálat munkatársainak, akik ezeknél a cégeknél dolgoznak, lehetőségük van hivatalosan az NDK-ba és a népi-demokráciákba utazni, ott kémtevékenységet szervezni és új kémkapcsolatokat létrehozni.

Különösen a hajózásra központosítanak, mely a kereskedelmi kapcsolatokon keresztül az NDK-val és a szocialista országokkal érintkezést teremt.

Ehhez a Szövetségi Hírszerző Szolgálat a hamburgi, bremeni és lübecki nyugatnémet kikötőket használja kiinduló pontként.

Mint már a felépítésnél megjelöltük, ezzel különösen az I Vezérképviselet-Tengerészet foglalkozik.

2. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat súlypontoszerűen foglalkozik E-esetre-rádiósok szervezésével és itt túlnyomórészt olyan személyekre (rádiósok) támaszkodik, akik az NDK-Nyugatnémet határkörzetben laknak és különösen, stratégiaileg fontos városokban tevékenykednek, mint vasúticsomópontok, a néphadsereg helyőrségi, a szovjet hadsereg gazdasági objektumai és más súlyponti objektumok.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat az E-esetben egy programot dolgozott ki, amely azt tartalmazza, hogy az E-esetben egy ideiglenes visszavonulást elkerülhetetlennek tart és végre akarja hajtani összes hivatalainak és személyzetének evakuálását. Az egész szállítási teret teher és személygépkocsik formájában már most biztosítja.

Szállítási vállalkozókat szerveztek be, akik csak az E-esetben lépnek működésbe és jelenleg nem dolgoznak a Szövetségi Hírszerző Szolgálat részére. Csupán a kapcsolatot tartják fent és kártalanítást fizetnek.

3. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat erős kísérleteket tesz, hogy ügynökeit kapcsolatba hozza az [NDK] Állambiztonsági Minisztériummal. Ebből a célból az ügynököket megbízzák, hogy különböző változatok segítségével az Állambiztonsági Minisztérium hivatalaihoz forduljanak. Rendszerint az ügynökök azt ecsetelik, hogy érdekes kapcsolatokkal rendelkeznek és ezáltal érik el, hogy az Állambiztonsági Minisztériummal kapcsolatba kerüljenek.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat kísérleteket tesz kerülő utakon is az Állambiztonsági Minisztériumhoz férközni, amennyiben ügynökeit megbízza, hogy olyan hivatalokhoz forduljanak, melyekről tudják, hogy azok az ilyen személyeket az Állambiztonsági Minisztériumnak közvetítik.

4. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat munkájának az ügynökeivel az NDK-ban különböző formái vannak. Többnyire az ügynököket egy bizonyos időpontban találkozóra Nyugatberlinbe rendelik. A találkozót Nyugatberlinben nagyrészt penziókban, más szállásokon és éttermekben folytatják le.

Az ügynököket technikai eszközökkel szerelik fel és ellátják minőség szerint különféle technikai eszközökkel, mint különösen titkos tintával híryanagtovábbítás céljából, különleges rejtjel és feddrendszerekkel többek között, melyekre azoknak kémtevékenységük folytatásához szükségük van.

A technikai eszközök, melyeket a Szövetségi Hírszerző Szolgálat rendelkezésre bocsát, megfelelnek annak az értéknek, melyet az ügynök a Szövetségi Hírszerző Szolgálat munkájában elfogal.

Az összeköttetés fenntartásához ezek az ügynökök szabályszerint több fedőcímmel rendelkeznek Nyugatberlinben és Nyugatnémetországban. Ezekre a címekre küldik a kémhíreket váltakozva titkos tinta segítségével.

Szabályszerint az ügynököket a Szövetségi Hírszerző Szolgálat úgynevezett „tárgyi postaládák” szervezésével is megbízza az NDK-ban meghatározott útvonalakon, azonban ezeket, mint az az eddigi munka során megállapítást nyert, csak ritkán használják.

5. Az Állambiztonsági Minisztérium által a Szövetségi Hírszerző Szolgálatra a múltban mért csapások alapján ezeket a munkamódszereket messzemenően megváltoztatták.

Ezek a megváltozott munkamódszerek a következőkben jutnak kifejezésre:

Ahogy ismeretes, a Szövetségi Hírszerző Szolgálat különféle főmunkatársait Nyugatberlinből Nyugatnémetországba telepítették át. Az NDK-ból jövő ügynökökkel való találkozókra a főmunkatársak repülőgéppel jönnek Nyugatberlinbe, azonban csak addig tartózkodnak ott, amíg az NDK-ból jött ügynökökkel a találkozót lebonyolítják.

6. A Szövetségi Hírszerző Szolgálat hivatalait azonnal más helyre helyezi át, ha megtudja, hogy a régi hivatal az Állambiztonsági Minisztérium megismerte.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat munkatársait, akik az Állambiztonsági Minisztérium előtt ismertté válnak, szigorúan álcázzák, más hivatalokba helyezik át és más feladatkörrel látják el. Kis ügynököket (kutatókat és tippelőket) kizárják.

A Szövetségi Hírszerző Szolgálat azt reméli, hogy ezeken az intézkedéseken keresztül elvágja minden lehetőségét annak, hogy az Állambiztonsági Minisztérium az apparátusba behatoljon.

[...]

IV. Általános végkövetkeztetések és utalások a Szövetségi Hírszerző Szolgálat elleni elhárítómunka szervezéséhez:

1. Annak a ténynek az alapján, hogy a Szövetségi Hírszerző Szolgálat munkatársai túlnyomórészt a fasiszta elhárítás, a birodalmi biztonsági főhivatal, a Gestapo volt munkatársaiból kerültek ki, olyan személyek keresése és felderítése, akik mind a beszerzés, mind az operatív feldolgozás szempontjából nagy jelentőséggel bírnak a Szövetségi Hírszerző Szolgálat elleni eredményes munka szempontjából.
2. Mivel a Szövetségi Hírszerző Szolgálat kémtevékenységében és a diverziós tevékenység és aknamunka szervezésében súlypontilag a gazdasági és társadalmi életre központosít, az elhárító munka szervezésében ezekre a pontokra különösen figyelemmel kell lenni.

A gazdasági szektor olyan súlypont – mint a nehézipar objektumai, fontos ipari üzemek, beleértve a szén és energia ellátást, a szállítás, a tekintetbejövő stratégiai csomópontok és a Szovjetunió, a népidemokráciák fontos összekötőútjait, a honvédelmi ipar üzei, fontos kutatóközpontok és laboratóriumok beleértve a tudományos, különösen az atom és magfizikai kutatás területének objektumait – melyekre az operatív munkában figyelemmel kell lenni.

A katonai szektorban a Szövetségi Hírszerző Szolgálat támadási pontjai a Nemzeti Védelmi Hadsereg és a szovjet hadsereg objektumai beleértve a nyári táborokat és gyakorlótereket.

A politikai területen olyan súlypontokat kell képezni az államapparátusban és a társadalmi szervezetekben, mint az egyetemek, sajtó és hírügynökségek, stb.

[Dátum nélkül, aláírás nélkül.]

7.

III/4. oszt.

Tárgy: Értesülések a Gehlen-szervezetről.

J e l e n t é s

Budapest, 1956. szeptember 26.

Legfrissebb értesüléseink szerint Ny-Németországban a különböző hírszerző szervek bizonyos változáson, átszervezésen mennek keresztül. Így a Gehlen-szervezetet is átszervezik. Értesüléseink szerint a Münchenben működő német hírszerzés tulajdonképpen a NATO-hoz tartozik. Amerikai irányítással és pénzbeli támogatással működik, bár egyes kérdésekről a németek nem tájékoztatják az amerikaiakat. Ez a részleg a Magyarország elleni hírszerzést is végzi.

A magyar osztály vezetője Kollényi György volt. horthysta ezrds, aki a felszabadulás előtt Belgrádban és Berlinben volt katonai attaché. A felszabadulás után korábban Salzburgból dolgozott Magyarország ellen. Családjával él együtt, jó anyagi körülmények között. Kollényi arról ismert, hogy a szervezett információi biztosak és nincsenek kiszínezve.

Offenzív vezető a szervezeten belül Szita László volt horthysta ezrds. Szita a felszabadulás után Grazból dolgozott Magyarország ellen. Felesége és egy fia él Magyarországon. Nevezettel az osztrák csoport foglalkozik.

A magyar osztály egyik beosztottja Dr. Klein Imre volt horthysta katona tiszt. Apja és öccse él Magyarországon. Nevezettel az osztrák csoport foglalkozik.

A magyar osztály másik beosztottja Visnyei Sándor. 1948-ban szökött ki, értelmiségi származású, idehaza tanító volt. Magyarországon hozzátartozói nincsenek, volt felesége időközben elvált tőle és férjhez ment. Közepes képességű ember, de nagyon szorgalmas. Ügynökeit alaposan kiképzí, bár ennek ellenére az utóbbi években ügynökeinek fele nem tért vissza a feladatáról.

A fentiek megbízható forrásból származnak, de nem ellenőrzött értesülések.

Hill Rudolf áv. hdgy.

8.

BELÜGYMINISZTERIUM
II/1.osztály.

SZIGORÚAN TITKOS!

J E L E N T É S
a nyugatnémet kémszervezetek tevékenységéről.

Katonai elhárítás adatai szerint a nyugatnémet kémszervezetek a Magyar Népköztársaság – ezen belül a néphadsereg – ellen irányuló aknamunkájuk érdekében felhasználják a

- hazaárulókat és szökevényeket, (:az ellenforradalmi események hatására hazaárulást elkövetett katonák közül 115 fő Nyugatnémetországban telepedett le:.)
- nyugatnémet kapcsolatosokat, SS-ket volksbundistákat, a kitelepítettek Magyarországon maradt kapcsolatait;
- a hitlery fasiszta kémszervezetek Magyarországra kiépített jelenleg is használható ügynökségét,

Mindezek bizonyítására az alábbi adatokkal rendelkezünk:

- 1./ G. Gyula hdgy. az MNVK. 2. CSf-ség volt tisztje 1956. decemberében hazaárulást követett el. Adataink szerint jelenleg Nyugatnémetországban működő egyik kémiskola előadója.

S. Sándor tizedes a 41. gk.löv.e. volt beosztottja az ellenforradalmi események után bátyjával S. Ferenc törzsőrmesterrel együtt hazaárulást követett el. Nyugatnémet kémszervezetek többesetben részletesen kihallgatták őket, katonai adatokra vonatkozóan, majd S. Sándor visszatért Magyarországra. Nyugatnémetországba maradt bátyjával levél útján kapcsolatot tart. Nyugaton való tartózkodása hazatérése és levelezése alapján kémgyanus.

W i l l y L. – Berlin W. 30. P. str. 148. sz. alatti nyugatnémet kereskedő, aki adataink szerint a II. Világháború idején, mint a Gestapó ügynöke „fogtechnikai kereskedő” fedéssel Magyarországon tartózkodott. 1957. júliusában ügynökünkkel felvette a kapcsolatot.

Ez alkalommal ügynökünkkel közölte, hogy nyisson egy fogtechnikai laboratóriumot, mindjárt megjegyezve azt is, hogy ez csak feddés lenne számára abból a célból, hogy legálisan utazhasson Magyarországra. Ilyen jellegű tárgyalásokat folytatott már Lengyelországban, és Csehszlovákiában is.

Elmondta, hogy Lengyelországban komolyan sikerült beépülnie, a Poznámi [sic!] események előkészítésében ügynökei tevékenyen résztvettek.

L. ügynökünk előtt kifejtette azt is, hogy az sem baj, ha az üzlet nem megy, bármilyen más jellegű üzletek kötésére is hajlandó, még akkor is ha erre ráfizetne.

Lényeges csupán az, hogy lehetősége legyen Magyarországra való rendszeres beutazásra.

Adataink szerint Willy L. mint nyugatnémet kém szervezet ügynökének célja kereskedelmi fedő szervezet létesítésén keresztül Magyarországra való behatolás, ügynökség szervezése, ügynökökkel való kapcsolat felvétele céljából.

- 2./ M. János polgári személy, aki az ellenforradalmi esemény után szökött Nyugatnémetországba, ellenőrzött adataink szerint „Ludwig Bauer” fedőnéven kémtevékenységet folytat a Magyar Népköztársaság ellen. Kémtevékenységéhez felhasznált több katona és polgári személyt, K. Károly kiskunhalasi banktisztviselőn keresztül. Kémkedésének iránya katonai, gazdasági és politikai jellegű adatok megszerzése, M. és K. Károly közötti kapcsolat levélváltás útján történik, melynek sorai közé vegytintával írnak.

Megállapítottuk, hogy K. Károly és családja ellenséges beállítottságú, az ellenforradalom idején anyja egyik szervezője volt a helyi FGP-nak.

K. Károly kapcsolatot tart P. Benő fhdgy. a Kiskunhalasi tü. e. hadművelési tisztjével, R. Nándor a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola tanárával, M. Józsefné egyetemi hallgatóval, Dr. K. Jenő orvossal, aki M. Jánostól a K. Károlynak küldött levélben utasítást kapott. K. Károly kapcsolatai kapcsolatban vannak M. János feleségével is, aki Magyarországon tartózkodik.

M. Jánosnak (:„Ludwig Bauernak”:) Nyugatnémetországba postai úton továbbított kémjelentést fogtunk el, mely adatokat tartalmazott a Mátyásföldi Szovjet Parancsnokságról, a parancsnokok neveiről és az ottani gépkocsik rendszámáról. Feltevésünk szerint ezeket az adatokat R. Nándor a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola tanárának volt módjában megszerezni.

- 3./ S. József főtörzsőrmester a Pécsváradi Kiegészítő Parancsnokság beosztottja. A múltban hivatásos őrmester és járási levante főoktató volt. 1945-ben több rokona, mint volt SS. és volxbund [sic!] vezető Nyugatnémetországba lettek kitelepítve.

S. főtörzsőrmester és egész családja aktív ellenforradalmi tevékenységet fejtett ki. Ő maga Pécsváradon, mint vadásztársaság vezetőségi tag, a társaságon belül ellenforradalmi csoportot szervezett és fegyverzett fel, és mint

nemzetőr tevékenykedett. Sógora F. Károly járási nemzetőrség vezetője volt, több pártfunkcionáriust és több államvédelmi beosztottat vett őrizetbe. Ellenőrzött adataink szerint 1956. szeptemberében Nyugatnémetországról egyik rokona gépkocsival Magyarországra jött és közvetlen az ellenforradalom kitöréséig – kb. 1 hónapig – feleségével együtt S.-ék lakásán tartózkodott.

H. (R.) János őrmester a Szigetvári Kiegészítő Parancsnokság Tiroda vezetője. 1945-ben több rokona mint SS. és volxbundista lett kitelepítve Nyugatnémetországba, akikkel levél útján kapcsolatot tart. 1957-ben illegálisan Ausztriába ment és ott tartózkodott kb. 4-5 napig, majd ugyancsak illegálisan visszajött Magyarországra. Ezt a körülményt ezidáig mindenütt elhallgatta. A felszabadulás óta pártonkívüli volt. Illegális útja után jelentkezett a helyi pártszervezetnél és fel is vették a pártba. A fentiek alapján nyugatnémet hírszerző gyanúként foglalkozunk vele.

Budapest. 1957. évi november hó 11-én.

/: Selmeci György ezredes:/
osztályvezető.

ÁBTL 1.6. II/1-61-646. Jelentés a nyugatnémet kémszervezetek tevékenységéről

---

9.

Tárgy: A nyugatnémet hírszerzés
tevékenységéről és ellenük
végzett munkáról értékelő

J e l e n t é s
Budapest, 1960. december 12.

Tapasztalataink szerint a nyugat-német hírszerzőszervek ez évben fokozták ellenséges tevékenységüket a Magyar Népköztársaság ellen. Tevékenységükben a következő eredmények elérésére törekednek:

- 1./ Adatok megszerzése a magyarországi helyzetről (gazdasági, politikai és katonai vonatkozásban).

- 2./ A Szovjetunió irányában behatolási csatornák felderítése és felhasználása (vasutasok, postások felhasználása.).
- 3./ Magyarország felé illegális összeköttetési csatornák megszervezése (kiutazó vasutasok, hajósok, postások).
- 4./ A Magyar Népköztársaság állambiztonsági szerveivel kapcsolatban álló személyek felderítése.

A híryanag megszerzése és összeköttetési csatornáik megszervezése terén a korábbiakban ismert módszereket alkalmazzák. Adataink megerősítik azon korábbi információkat, hogy a nyugat-német hírszerzés munkájának fedése, valamint a legális behatolási lehetőségek fokozott kihasználása érdekében kereskedelmi vállalatokként tevékenykednek. Ezt látszik igazolni „Dudás” jelentése, valamint a csehszlovák elvtársak „Szamosi”-ékkal kapcsolatos információi.

A magyar disszidensekből szervezett csoportok hírszerző tevékenysége aktivitást mutat, ez tapasztalható mind a „Szegedi”, mind a „Szamosi” csoport részéről. Ugyancsak aktivitás jellemezte a „Dudás” fn. ügynökünk vonalán felmerült K. és L. Ottó tevékenységét.

A nyugatnémet hírszerzés elleni munkánkban lényegében ez évben tettünk meg az alapját a konkrét és bizonyított ellenséges tevékenységet folytató hírszerzőcsoportok elleni felderítésnek. Munkánk eredményessége jelenleg teljes értékűen nem mérhető le. Megállapítható azonban, hogy az ellenséges csoportok tevékenységének megismerése, módszereik tanulmányozása terén lényegében előrehaladást értünk el. Ugyancsak eredménynek tekinthető, hogy adatokat szereztünk Magyarországra és Csehszlovákiába bevetendő ellenséges ügynökökről, s a rossz technikai összeköttetés következtében nem tudtuk teljes értékűen felhasználni ezzel kapcsolatos lehetőségünket.

A nyugatnémet hírszerzés irányításával működő ellenséges csoportok elleni munkánkban közös operatív terv alapján a II/2 és II/4 Osztályokkal dolgozunk. Ezen intézkedés hatásában és eredményekben is lemérhető s alapját képezi a további eredmények elérésének, hatásosabb kombinációk kidolgozásának.

Munkánkban hiányosságként kell értékelni, hogy a munkaterv időtartama alatt egyrészt nem derítettünk fel Magyarország területén működő ellenséges ügynököket, másrészt külföldi beszervezést az érdekelt területeken nem hajtottunk végre. Ezen hiányosságok okaként lehet megemlíteni, hogy ügynökeink az ellenséges hírszerzésben periférikusan helyezkednek el, teljes értékű beépült hálózattal nem rendelkezünk. A gyanús kapcsolatok feldolgozásánál meg kell említeni, hogy az érdekelt osztály, nevezetesen a II/2 nem tett meg mindent a kívánt eredmények elérése érdekében.

A fentiekből következtetve a nyugatnémet hírszerzőszervek elleni feladatainkat az alábbiakban lehet meghatározni:

- 1./ Az ellenséges hírszerzőcsoportok ellen dolgozó ügynökeink helyzetének, további stabilizálása. Meg kell szervezni a nyugatnémet hírszerzés dezinformálását a rendelkezésünkre álló eszközök és lehetőségek felhasználásával.
- 2./ Az ellenséges hírszerző-csoportok tagjai feldolgozását tovább kell folytatni. Beszervezést kell végrehajtani a hírszerzőcsoportok tagjai közül.
- 3./ Tovább kell tanulmányozni az ellenséges hírszerzés tagjaival kapcsolatos erőszakos akció végrehajtásának feltételeit. A meglévő lehetőségek felérésztésén és újabb lehetőségek kialakításán keresztül el kell érni, hogy az akciót sikeresen végre tudjuk hajtani.
- 4./ Intenzíven kell folytatni a felmerült és felmerülő gyanús kapcsolatok feldolgozását az ellenséges tevékenységük felderítése érdekében. Az ellenséges hírszerzés által szervezett és működtetendő összeköttetési csatornák átfogását és ellenőrzését továbbra is biztosítani kell.

Tóth László r.szds.

ÁBTL 3.2.5. O-8-130. I. Kötet „Gehlen” NSZK hírszerzés, 229-231.

10.

BÉKÉS MEGYEI RENDŐRFŐKAPITÁNYSÁG

III/II ALOSZTÁLYA.

SZIGORÚAN TITKOS!

Tárgy: Rokonlátogatók vonaláról

1967 évi...

ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS:

– Békéscsaba, 1967 december 14.-én –

I.

OPERATÍV HELYZET ÉRTÉKELÉSE:

1./ Hogyan alakult a kiutazások száma 1966-hoz viszonyítva:

1966-ban kiutazott rokonlátogató kapitalista országba 823 fő. Ebből NSZK-ba 372 fő.

1967-ben kiutazott rokonlátogató kapitalista országba 640 fő. Ebből NSZK-ba 302 fő.

Fentiekből kitűnik, hogy megyénk területéről a rokonlátogatók közül az NSZK-ba utaztak ki legtöbben. Ennek oka, hogy több községből kitelepítettek 1946-ban a svábokat Németországba, rokonaik egy része viszont ittmaradt, akik időnként meglátogatják kintélő rokonaikat.

A statisztika szerint bizonyos fokú csökkenés tapasztalható az elmúlt évhez viszonyítva. Ez részben annak tudható be, hogy adminisztratív intézkedésünkkel korlátoztuk a kiutazások lehetőségét. Míg az előző években 6 hónap- illetve 1 évenként kiutazhattak, addig rokonlátogatók jelenleg 2 évenként utazhatnak ki. A csökkenés oka az is, hogy több kiutazó egyszeri kiutazás után eláll a további kiutazásoktól, mely annak tudható be, hogy vagy nem olyan fogadtatást kaptak kintélő rokonaiktól, amelyet vártak, vagy anyagi vonatkozásban nem találták meg számításaikat.

2./ A megye területéről nyugati államokba kiutazó személyekkel szemben tapasztalt ellenséges módszerek:

1./ Tapasztalatunk szerint a kintélők, különösen a diszidensek túlzottan érdeklődnek Magyarországi dolgok iránt. Ez részben úgy történik, hogy a Magyarországról kimenő vonatokhoz kimennek és a vonat állásának ideje alatt beszélgetnek a kiutazóval. Részben pedig kiutazóinkat felkeresik a kintélők és elbeszélgetnek velük. Előbbi eset fordult elő Bécsben, melyről D. JÓZSEF társadalmi kapcsolatunk számolt be. Ez esetben több magyar disszidens személy megjelent az állomáson és a vonaton lévő magyaroktól érdeklődtek, hogy mi újság Magyarországon, milyen idehaza a helyzet.

Tapasztaltuk ezévben azt is, hogy kiutazóinkat olyan személyek keresik fel, akik nem kíváncsiak Magyarországon, mert a felszabadulás előtt exponálták magukat és félnek beutazni. Ezért érdeklődnek, hogy beutazhatnak-e. Ilyen eset fordult elő a NSZK-ban, ahol S. PÁL társadalmi kapcsolatához odament egy általa ismeretlen személy és megkérdezte, hogy pecséttel lehet-e Magyarországra utazni. Érdeklődése után elmondta a személy, hogy a II. világháború során került ki az NSZK-ba mint SS katona, nagy honvágya van, szeretne beutazni még ezévben rokoni látogatása céljából, azonban mivel bélyegzett SS. fél, hogy nem engedik be.

Ezévben két esetben is előállt olyan eset, hogy a kiutazókat a polgármester vendégül látta és vacsorát adott tiszteletükre. Ilyen esetről számolt be „Nagy Sándor” fn. ügynök, amikor elmondta, hogy egy NÉMETH nevezetű dunántúli lakost a Bernhauseni polgármester meghívott vacsorára, vacsora-ideje alatt a tűzoltó zenekar játszott és a kitelepítettek közül is többen meg-

lettek hívva, akik magyar és német dalokat énekeltek. Vagy M. PÁL társadalmi kapcsolat, aki egy 6 tagú galambász csoportot vezetett ki a München melletti Haar községbe elmondta, hogy Haar-i polgármester vendégül látta őket ebéden. Érdekesnek azt találta, hogy beszélgettek ugyan a két nép kapcsolatainak jobbátételéről, azonban szinte tartózkodtak politikai megnyilvánulásoktól.

Propaganda-anyagokat továbbra is juttatnak be az országba, erről számolt be „Kovács János” fn. informátor, aki látta Bécsben, amikor a Bécsi evangélikus gyülekezetnél mintegy 30-40 csomagot készítettek el azon célból, hogy azt bejuttassák az országba.

A SZER részéről is tapasztaltunk aktivizálódást. Részben azt, hogy több kiutazóval elbeszélgetnek, és meginterjúvolják – anélkül hogy felfednék kilétüket. Ilyen esetről számolt be D. GYULA társadalmi kapcsolat, aki elmondta, hogy 1967. augusztus 9-én a Római Villa-Ada camping táborban felkereste őket egy férfi és egy nő, arra való hivatkozással, hogy turisztikai felmérést végeznek, előbb ezzel kapcsolatos kérdéseket tettek fel, majd politikai kérdésekre terelték a beszélgetést. Ezt követően olyan kérdéseket tettek fel nekik, mint pl. Magyarországon melyik kormány alatt jó az embereknek. Járnak-e sokan külföldre, mennyien néznek –Tvt, milyen műsorokat néznek, rádiót hallgatnak-e, milyen hullámhosszon. Külföldet hallgatják-e. Majd ezt követően tértek rá, hogy a BBC-t és a SZER-t sokan hallgatják-e. A feltett kérdésekből következtettek arra D.-ék, akik nyolcan voltak jelen fenti beszélgetésnél, hogy a SZER-nek gyűjthetik az adatokat.

Míg az előző években igyekeztek a kiutazókat rábírní a kintmaradásra, munkavállalásra, addig ezévbén inkább ennek ellentéte volt tapasztalható, mégpedig az, hogy a kiutazókat behívták a polgármesteri hivatalhoz, közölték velük, hogy végleg kint nem maradhatnak, munkát – mivel a Magyar államtól engedélyük nincs – nem vállalhatnak. Ilyen eset történt „Dávid József” fn. ügynökünkkel Münchenben.

2./ Az ellenséges tevékenység hatása a kiutazókra:

Míg az előző évbén több kiutazót megkörnyékeztek és igyekeztek disszidálásra rábírní, addig 1967-bén ezt nem tapasztaltuk.

Ellenséges propagandaanyag terjesztésénél is előfordult az elmúlt években, hogy kiutazóinknak névreszólóan küldtek kintlétük alatt propagandaanyagot, újságot stb. Ezévbén ilyenről nem szereztünk tudomást. Tapasztaltuk viszont azt, hogy egyes kintélők szóban fejtettek ki propagandát az

MNK ellen. Előbb érdeklődtek a kiutazók politikai állásfoglalásáról, majd ezt követően vitát provokáltak velük. Ilyen eset volt, melyről S. SÁNDOR társadalmi kapcsolat számolt be. Ő beszélgetést folytatott L. ÁDÁM 1946-os kitelepített, volt Volksbund-vezetőségi taggal, aki kitelepítése előtt 130 kh. földdel gazdálkodott és cselédeket tartott. Kint tagja a svábok vagontárgyait megtérítő bizottságnak. Ez a személy elmondta, hogy a közelmúltban járt Magyarországon és nem tetszik neki, hogy itt sokat emlegetik a múltat és helytelenül úgy állítják be, hogy a múlt milyen rossz volt a parasztoknak. Ő tudja bizonyítani, hogy milyen jól éltek az ő cselédei, meg is lehet őket kérdezni. Mindig meg volt nekik az ennivalójuk. Ezt követően becsmerlőleg nyilatkozott a TSz-ekről, majd a Kommunista párttal kapcsolatban fakadt ki, hogy annak tagjai dologkerülő, semmirekélők. Azért vannak a pártban, hogy ne kelljen dolgozniok.

Nagy hangon beszélt Hitlerről, annak szellemi alkotásairól és azok cselekedeteiről, amelyeket a német népért tett. – Különösen az autósztládák építésében tüntette fel nagynak. Beszédéből szinte sugárzott a német felsőbbrendűség érzése, – vezetésre születése, más népek kisebbsérendűsége. S.-ből aki vitába szállt vele – negatív hatást váltott ki a fenti beszélgetés.

Beszervezési kísérlet nem jutott tudomásunkra.

3./ A beutazások alakulása kapitalista relációban:

a./ 1966-hoz viszonyítva hogyan alakult a beutazók száma:

1966-ban beutazott kapitalista országból rokonlátogató 908 fő. Ebből NSZK-ból utazott be 490 fő.

1967-ben beutazott kapitalista országból rokonlátogató XII.1-ig 1055 fő. Ebből NSZK-ból utazott be 559 fő.

Túl nagy emelkedés a beutazók számát illetően nem történt.

A kismérsékelt emelkedés főleg annak tudható be, hogy míg az előző években főleg idősebb személyek utaztak be az országba, addig újabban több fiatal is beutazik.

b./ A beutazók ellenséges tevékenységében tapasztalt új vonások, módszerek:

Az előző években előfordult, hogy szóban fejtettek ki a beutazók propaganda tevékenységet.

Jelenlegi tapasztalatunk szerint ettől tartózkodnak. Szóbeli propaganda kifejtését 1967-ben nem észleltünk, inkább külsőségekben tapasztalható náluk propaganda kifejtése, így pl. fitogtatják vagyonukat, jólétüket. Mo-

zognak, hogy lássák őket, gépkocsijaikat és költekeznek, ezzel is érzékelve jólétüket.

Svábok részéről ellenséges cselekményt nem észleltünk, annál inkább fejtenek ki ellenséges tevékenységet a beutazó rokonlátogató disszidensek. Ilyen eset volt Mezőberényben és Békésen, ahonnan A. LÁSZLÓ és B. LÁSZLÓ 1956-os disszidenseket kellett kiutasítani. Előző Svédországban, utóbbi Ausztriában él. Kiutasításuk propaganda tevékenység végzéséért, disszidálásra való rábírásért, garázda magatartásért, ittas vezetésért stb. történt.

A beutazók számának növekedése következtében egyre többet tudnak az NSZK-ban az itthoni életkörülményekről. Ez utóbbi azt bizonyítja, hogy az NSZK rendőri szervei is megbíznak, beszámoltatnak beutazó svábokat, akik elmondják az itt látottakat és hallottakat. Ezt bizonyítja a jogellenesen kintmaradt F. MÁRTON levele, aki közli velünk, hogy Stuttgartban az Archiv str. 8 sz. alatt lévő kikérdező helyen, ahol a kiutazókat kérdezik ki 30-40 DM. térítés ellenében, őt is kikérdezték, illetve elbeszélgettek vele. E beszélgetésből állapította meg azt, hogy a kintiek igen sokat tudnak Békéscsabáról és Mezőberényről.

Míg az előző években csak olyan személyek utaztak be, akiknek Magyarország priusuk nincs, addig ezévben tapasztalható volt, hogy volt Volksbundosok, nyilasok, SS. katonák is beutaztak az országba. Ez azt bizonyítja, hogy egyre merészebbek lettek. Ilyenek pl. R. ÁDÁM, L. ÁDÁM, volt Volksbund tagok és B. ÁDÁM volt SS. katona.

Olyan esettel is találkoztunk, hogy utazott be mezőberényi sváb volt SS. katona, volksbund-vezetőségi tag, aki nem utazott le a községbe, hanem az ország más részeiben járt. (Budapest, Balaton) Ilyen volt W. Sándor volt gabonanagykereskedő, mezőberényi lakos, aki jelenleg Stuttgartban a Menekültügyi Minisztériumban dolgozik.

Az idevonatkozó parancsok értelmében (BM. 14, 24-es par.) igyekeztünk ellensúlyozni az ilyen személyek beutazását azzal, hogy felderítettük őket, beszereztük adataikat és tiltónévjegyzékre vettük.

Mint már előzően említettük igen sok idős, öreg beutazó járt az előző években nálunk. Újabban egyre gyakoribb a fiatalabb svábok beutazása gépkocsival. Míg előzőek beutazásuk után itthonélő rokonaiknál tartózkodtak – végig bentlétük alatt – addig utóbbiak pár-napos ittartózkodás után rokonaikkal együtt elutaznak országjáró körútra a Balatonra. Az idősebbek továbbra is ittmaradnak. Itt az a probléma vetődik fel, hogy az ilyen mozgó beutazók ellenőrzését nem tudjuk biztosítani.

Előző években tapasztalható volt a beutazók részéről a széleskörű ismertségre törekvés, barátkozás, beszélgetés. Utóbbi időben hálózati jelentéseink utalnak arra, hogy a beutazók félnek újabb ismeretséget kötni, csupán közvetlen rokonságukkal igyekeznek érintkezni, beszélgetni, mert félnek attól, hogy az újabb ismerősök hívólevél küldésére kérik fel őket, vagy egy esetleges kiutazásuk alkalmával kint felkeresik őket, náluk megszállnak, és ez anyagi kiadást jelent.

A beutazó svábok igen érdekesen bentlétük alatt pozitívan nyilatkoznak az itthon látottakról, gazdasági, politikai, és egyéb vonatkozásban. Távoltartják magukat ellenséges tevékenység kifejtésétől. Vigyáznak és nem adnak okot arra, hogy magatartásuk, megnyilvánulásuk ellen kifogást emeljünk. Kiutazásuk után viszont utólagosan elmondják véleményüket az itthon tapasztaltakról.

II.

FONTOSABB ÁLLAMBIZTONSÁGI INTÉZKEDÉSEK, AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI MUNKA HATÉKONYSÁGA:

1./ Az ügyekben, jelzésekben folytatott operatív munka: „Stuttgarti” fn. ügy;

1967 április 11-én B/Sz-2045 sz. alatt előzetes ellenőrző dossziét nyitottunk H. JÁNOS (: Szentetornya 1914., pártonkívüli, büntetett előéletű, kályhaipari munkás :) Orosháza G. u. 13 sz. alatti lakosra.

1965 áprilisában H. meglátogatta sógorát JAN J. 7153 Unterweisach H. str. 22 sz. alatti lakost, akinél 3 hónapot tartózkodott. Kinttartózkodása alatt sógora bevitte őt egy gyárba dolgozni, 950 márkát keresett kintléte alatt. Ezt az összeget átadta sógorának, aki odaadta érte Opel Record gyártmányú gépkocsiját. Abban állapotok meg, hogy 1966 évi beutazásakor még 5.000 Ft-ot ad H. J.-nak.

Jan J. és családja beutazása előtt H. levelet küldött a rendőrségnek, melyben kérte, hogy ne engedjék be őket Magyarországra, mert J. egy börtönből szabadult gyilkos, aki Csehszlovákiából szökött az NSZK-ba és azért akar beutazni, hogy itt botrányt okozzon.

1966 augusztus 10-én Jan J. és családja beutazott Magyarországra, majd H. levelének alapján augusztus 17-én kiutasítottuk az országból. Kiutasítása alkalmával elmondta J., hogy 1965-ben levelet kapott H.-tól, melyben közölte, hogy feleségével együtt újra szeretnének kiutazni és végleg szeretné-

nek az NSZK-ban maradni. Mivel J.-ék ezt nem helyeselték, 1966 májusában H. írt J.-nek egy levelet, melyben megfenyegette, hogy ne próbáljon az országba beutazni, mert fel fogja jelenteni és börtönbe záratja. Ezzel az volt a célja, hogy megakadályozza J. beutazását, arra számítva, hogy így nem kell részére kifizetni 5.000 Ft tartozását.

[...]

2./ Az idegenforgalom területén folytatott ellenséges tevékenység megakadályozására tett operatív és adminisztratív intézkedések és az alkalmazott módszerek értékelése:

a./ Operatív intézkedések:

A támadólagos elhárítás érdekében 1967. január 31-én hazafias alapon beszerveztük „Farkas József” fn. ügynököt, akit 1967 júliusában kitelepítettünk az NSZK-ba. Nevezett kivándorló útlevéllel utazott ki és végleg kint szándékozik maradni. Eligazítása az előre engedélyezett terv szerint történt. További feladatait az 1968-ban történő beutazása alkalmával – tőle kapott adatoktól tesszük függővé. A beszámoltatásában lévők döntenek további feladatait és tartását illetően.

1967. XII. 12-én szerveztük be legális csatornák vonalára „Bérczes Tibor” fn. ügynököt. Tervünk vele, részben a beutazók ellenőrzése, részben pedig kiutaztatjuk a következő évben az NSZK-ba feladattal.

A kiutazók biztosítására tett intézkedések:

– Rokonlátogatók vonalán 1966-ban a BM. 04 sz. Parancs alapján 27 főt bízunk meg és számoltattunk be.

Ebből:	NSZK-ba	22 főt
	Ausztriába	2 ”
	Francia o.	1 ”
	Olasz o.	1 ”
	Svájcba	1 ”

A tőlük szerzett tapasztalatok egy részét már jelentésem elején felsoroltam. Azokon túlmenően az NSZK-ba ezévben felemelték a kiutazóknak adott márka összegét 10-20 DM-ről 50-100 DM-re.

A márkán túlmenően előfordul, hogy még vasúti jegyet, városnéző busz-jegyet, pezsgőt s egyéb más ajándékot adnak kiutazóinknak.

Továbbra is nagy a honvágyuk a kitelepítetteknek és szeretnének minél több alkalommal beutazni. Kiutazóinkat felkeresik és elbeszélgetnek velük itthonélő rokonaikról.

Az utóbbi időben úgy kint mint bent az országban egyre jobban szét-szóródnak (nősülés, foglalkozás, iskoláztatás, munkahely stb.) következőben a svábok. Ezt úgy a svábok mint az ő érdeküket képviselő szervezetek érzik és ezért intézkedéseket tesznek, hogy összetartsák a svábságot.

E célt szolgálja a sváb találkozók szervezése, mely részben egy-egy helységről kitelepítettek összetartását tűzi ki célul, de ezen túlmenőleg több beszámoltatás foglalkozik az össz sváb kitelepítettek találkozóinak megszervezésével. A találkozókat általában egyházi személyek szervezik. Az Unse-re Post című lapban szokták a hirdetéseket feladni. Az ilyen találkozókon összejöveteleken igyekeznek a népidemokratikus országok ellen politikai hangulatot kelteni, területköveteléseik vannak, ilyen sérelmekről beszélnek, továbbá igyekeznek a német államot érdekvédelmi szervként felléptetni a kitelepített svábok itthonmaradt javainak visszatérítése érdekében.

A német állam részéről nem tapasztalható reagálás ezekre a felvetésekre, mert az ő részükről inkább közeledést lehet tapasztalni legalábbis külsőségekben, felénk.

Pl. felvetődött, hogy a német állam nem védi kellő képpen az állampolgárait, akik beutaznak keleti országokba. Ugyanis igen sok ezekben az országokban a letartóztatás, őrizetbevétel és különböző intézkedés a németekkel szemben. Erre a német kormány sajtója úgy reagál, hogy a külföldre utazók tartsák be egy-egy adott ország törvényeit (ne kémkedjenek, ne kövessenek el deviza- valutáris bűncselekményeket, ne fejtsenek ki ellenséges propagandát a fennálló társadalmi rendszer ellen stb.) és akkor nem esik bántódásuk.

A kintélő aktívabb személyek és szervek igyekeznek úgy kint, mint bent összetartani a svábságot. Talán legjellemzőbb a Stuttgartban székelő Magyarországi Menekült Németek Birodalmi Szövetsége Tartományi Vezető-helyettesének nyilatkozata, aki egyik társadalmi kapcsolatunknak elmondta, hogy „fő céljuk” a keleti államokban elítélt fasiszták megmentése, jogi rehabilitálásuk, továbbá hogy a Magyarországon élő németiséget megmentse a német birodalom számára. E célt szolgálja a többi emigrációs szerv is.

A kintélő kitelepítettek régebben igyekeztek egymással fenntartani a kapcsolatot, szervezettebb körülmények között éltek, az utóbbi időben

azonban egyre távolodnak el egymástól. Az idősebb svábok ezért keseregnek, mint azt HIRT JÓZSEF társadalmi kapcsolatunk elmondta.

Egyre nagyobb lesz az ellentét a németek és a náluk lévő amerikai hadsereg tagjai között. Több esetben tapasztalják kiutazóink, hogy a németek elégedetlenek, mert az amerikaiak Németországban jobban otthonérik magukat, mint a németek. Kifogásolták, hogy Németország területén vannak olyan helyek, ahová csak amerikaiak léphetnek be, németek nem.

– 1967 évben kiutaztattunk 6 ügynököt és 3 informátort. Az ügynökség tagjai közül 8 általános feladattal a BM. 04 sz. parancsban foglaltak szerint lett kiutaztatva, 1 fő pedig konkrét ügyben.

Az ügynökség által adott jelentésekből több olyan személy került felszínre, akik aktívabban foglalkoznak a kiutazó magyar állampolgárokkal. Ilyenek pl. W. SÁNDOR, L. ÁDÁM, DR K. MÁRTON, S. MÁRTON, W. JÓZSEF nevű Mezőberényből kitelepült személyek, továbbá a SZER munkatársai.

„Tóth Pál” fn. ügynökünkön keresztül, akit konkrét ügyben utaztattunk az NSZK-ba, sikerült beépülnünk a SZER-hoz. Az ügynököt továbbtársa átvette a III/I. Csfség.

A jogellenesen külföldön maradt „Autóst” levélben felszólítottuk hazatérésre.

Baráti országok állambiztonsági szervei közül Csehszlovákiából kértem Jan J.-re vonatkozó anyagot, azonban arra még választ nem kaptam.

Molnár Sándor
r.szds.

Varga József
r. örgy
alosztályvezető

11.

Békés megyei Rendőrfőkapitányság,
III/II. Alosztálya.

„SZIGORÚAN TITKOS”

Tárgy: NSZK. rokonlátogatók
vonalán 1968 évi.....

ÖSSZEFOGLALÓ JEJENTÉS.
Békéscsaba, 1968. december hó 5.

I.

1968. évi jeJentésemet rokonlátogatók vonalán az alábbiak szerint teszem meg:

Az objektív helyzet értékelése:

Békés megye területére még az előző évszázadokban igen nagy számú németajkú lakosságot telepítettek be. Ezeket főleg Elek, Mezőberény, Almáskamarás, Gyula, Németváros területére. A II. világháború alatt fenti helyiségekben igen komoly Wolksbund [sic!] szervezetek működtek és a németajkú lakosság köréből többen németnek vallották magukat és jeJentkeztek az SS kötelékébe. Közvetlen a felszabadulást követően többen, akik exponálták magukat, a szovjet csapatok elől Németországba menekültek, majd 1946-ban, különösen a Wolksbundosok és családtagjaik köréből, sokan kerültek kitelepítésre.

Adataink szerint	Elek községből:	630-fő,
	Almáskamarás községből:	2229 ”
	Mezőberény községből:	490 ”
	<u>ÖSSZESEN:</u>	<u>3349 fő.</u>

került kitelepítésre. Ezek a számok csak megközelítően illusztrálják a kitelepítettek számát, mert mint fentebb is említettem, főleg SS katonák, Wolksbund vezetők és egyéb exponált személyek kimenekültek, de az 1945-ben SzU-ba deportált, majd onnan visszatért személyek közül is kimentek az NSzK-ba hozzátartozóik után.

Fentiek ellenére még jelenleg is nagyszámú svábság él Békés megye területén, amit bizonyít hozzávetőlegesen a Békés megyei Statisztikai Hivatal által 1960-ban megtartott népszámlálás, melynek adatai szerint saját bevallásukból eredően még jelenleg is 5171 fő német nyelvet beszélő, de magát magyar anya-

nyelvűnek valló személy él területünkön. Ezek megoszlása a sváb községek szerint az alábbiak szerint alakul:

Elek község:	833-fő.
Almáskamarás községe:	660 ”
Gyula város:	607 ”
Mezőberény község:	708 ”
<u>ÖSSZESEN:</u>	<u>2808 fő.</u>

Ez a szám azt bizonyítja, hogy fenti 4 helyiségben 2808 német nyelvet beszélő, illetve sváb személy van. Az egész megyében ezeken kívül szétszóródva még további 2363 német nyelvet beszélő személy él.

A számok tükrözik teljességében, és pontosan a sváb nemzetiségűek jelenlegi számát, mert több valószínű a népszámláláskor letagadta német nemzetiségét, viszont több személy él olyan a megye területén, aki beszéli ugyan a német nyelvet (iskolában vagy tanfolyamokon tanuta meg, stb.) de nem sváb nemzetiségű.

Fenti sváb nemzetiségű községekben is amíg előzően egyes község ill. városrészekben laktak, addig jelenleg már összefüggő és helységi szerinti egységet nem képeznek. Ennek oka, hogy a kitelepítések után az ő helyükbe más helységekből magyarokat telepítettek vagy közben elköltözködtek, lakást változtattak vagy házasságkötés folytán elkerültek, illetve eltávolodtak egymástól.

Politikai szempontból vizsgálva a svábok helyzetét a megyében, szervezett egységről a svábok körében nem beszélhetünk. Összejövetelek vagy zárt klubjuk, stb. nincs. Egyedül Mezőberény községben tapasztaltunk olyat, hogy a deportálásból hazatért németajkúak megünneplik hazatérésük napját. Ezt a községben lévő templomban tartják, ahol K. József helybeli pap szokott misét tartani. Itt azonban politikai jellegű nyilatkozatok nem hangzanak el. Az istentisztelet után általában 3-4 család, saját lakásán étkezéssel, italozással töltik el az időt, azaz szórakoznak. Olyan adat nem juttott tudomásunkra, hogy valamelyik személy-nél is politikai jellegű témák kerültek volna fel. Tapasztalható az is ezen a téren, hogy egyre ritkábban, azaz létszámban kevesebben mennek el az istentiszteletre mindaz ellenére, hogy közvetlen hazatéréseik után állapotok meg abban, hogy megemlékeznek hazatérésükről. Mivel nem szervezi senki az összejöveteleket, megemlékezéseket, az spontán jellegű, így ennek is betudható, hogy évről-évre fogy a számuk a megemlékezőknek.

Míg belső vonatkozásban a fentiképpen alakult a helyzet, addig NSzK. vonatkozásban a megyéből kitelepített svábokról az alábbiakat tudjuk:

A kitelepítés után a kitelepített svábok igen rossz körülmények közé kerültek, nagyon gyenge volt az élelem-ellátás, teljesen előlről kellett kezdeni az életüket. A bennszülött németek nem fogadták be őket, menekülteknek tekintették a kitelepítetteket. Még máig is meg van ez az ellentét a kitelepítettek és az eredeti németek között, mert a németek magasabbrendű lényeknek tekintik magukat. A bennszülött németek nem szeretnek dolgozni, főleg fizikai munkán és más a mentalitásuk, ők csak a mának élnek, nem takarékoskodnak, a kitelepítettek pedig túlórának, gyűjtik a pénzt, takarékosabbak, nagy részüknek már háza van.

A kitelepítettek közül – főleg az idősebb korosztály – még mindig vágyik haza Magyarországra. Nem bírják a kinti életet megszokni, szeretnének véglegesen visszatérni. Egyrésztük még kint is magyarnak tartják magukat, állandóan felidézik egymás között a Magyarországon eltöltött időt és arra hivatkoznak, hogy nekik sokkal jobb volt kitelepítésük előtt. A fiatalabb korosztály már kint alapított családot, megszokták a kinti életet, nem vágnak annyira haza, mint az idősebbek. Egy időben igen nagy gondot okozott nekik a családalapítás, mert a bennszülött németek nem engedték összeházasodni családtagjaikat a kitelepítettekével. Ebből a problémából többesetben kint komoly konfliktusok adódtak.

A különböző helyiségekből kitelepített svábokkal kapcsolatban részben ügynői kiutazásokból, részben társadalmi kapcsolatokról, részben beutazó NSzK. állampolgároktól, kitelepítettektől nyert adatok szerint az alábbiakat tudjuk:

Mezőberény község:

Közvetlen kitelepítésük után attól függetlenül, hogy több helységbe lettek telepitve, összejártak. Szervezeteik voltak, igen jó összhang volt közöttük, rendszeresen tartottak összejöveleteket, kultúrműsorokat. Az ezt szervezők és összetartók kiöregedése folytán megszűntek a szervezett-szerű összejárások, mert a fiatalabbak körében nincsenek olyan agilis szervezők, akik igyekeznének összetartani őket. Ennek tudható be, hogy míg régebben minden évben találkozókat szerveztek a Mezőberényből kitelepítettek részére, az ilyen évi találkozók elmaradtak. Jelenleg csak egy-egy helységben lakók, szórványosan keresik fel egymást, családi jellegű látogatásra. Habár a mezőberényiek nem tartanak találkozót, tudomásunk van arról, hogy Stuttgartban, Münchenben, valamint azok környékén még mindig elég gyakoriak a kitelepítettek szervezetszerű összejöveletei. Főleg Stuttgart környékén közismert, egy dr. Léber Lajos nevezetű Dunántúlról kitelepített ügyvéd, aki a kitelepített svábok között aktív politikai szerepet játszik. Ő a Stuttgartban megjelenő „Unsere Post” c. lap vezetője, főszerkesztője. A württembergi tartomány országgyűlési képviselője. Fenti lap Stuttgartban je-

lenik meg és a kitelepített svábok közt terjed, politikai témákkal is foglalkozó lap. Az ilyen sváb összejöveteleken dr. Léber, aki részben szervező is, különböző politikai szónoklatokat szokott tartani. Szónoklatai alkalmával igen drasztikus kirohanásokat tesz a Magyar Népköztársaság ellen, gyalázza az itteni rendszert és uszító beszédek tart.

József M. (Mezőberény, 1898.) NSzK. állampolgár, Berhauseni lakos, aki 1946-ban lett kitelepítve mondta el fentieket, de tudomásunkra hozta azt is, hogy az „Unsere Post” c. lap igen sokat foglalkozik a be- és kiutazók kérdésével. Többesetben jelentek meg benne olyan cikkek, hogy a beutazó svábok, németek lehetőleg tartózkodjanak attól, hogy a magyar rendőrséggel kapcsolatba kerüljenek, vagy azoknak tájékoztatást nyújtsanak a kinti eseményekről, személyekről. Szigorúan kerüljék az ilyen jellegű beszélgetéseket, mert ezekből kellemetlenségek származnak.

Elek község:

A innen kitelepítettek főleg Heidelberg környékén élnek és habár szervezett egységet nem képeznek, elég sűrűn találkoznak egymással és elbeszélgetnek. Évente rendszeresen még ma is megtartják minden évben az Elekről kitelepített svábok találkozóját. A találkozó időpontja egybeesik az eleki évi búcsú dátumával, időpontjával. Ezek Kiriczheimben rendezik meg az évi sváb találkozót. Ezt a találkozót szervezik, van szervező bizottságuk, és fenti újságban is hirdetik. Eddigi adataink szerint a fő szervezők N. János ref.pap, Frankfurt és Heidelberg körzeti papja, R. György rk.pap, volt eleki lakos, kitelepített, W. Pálné 1946-os eleki kitelepített. Kitelepítése előtt a Volksbund vezetőségi tagja volt és a női szervezetnek volt a vezetője. S. János volt SS katona, 1946-os kitelepített. De rajtuk kívül több személy is van, akik aktívan belefolytak a szervező munkába.

A Heidelberg környékén élő kitelepítettek minden hónap első vasárnapján Heidelbergben a Plöck Str. 29. alatt lévő kápolnában tartanak istentiszteletet, majd onnan elmennek a Heidelberg-i magyar házba, mely a Neckár str. 12. sz. alatt van. Ennek a magyar háznak a már előbb említett N. János a vezetője. Minden nap 17 órától 21 óráig van nyitva, vasárnap egész nap. Itt szórakoznak, ünnepelnek és időnként politikai szónoklatokat is szoktak tartani. N. a szervezőmunka mellett rendszeresen felkeresi a kitelepített svábokat lakásaikon és agitálja őket, hogy vegyenek részt az istentiszteleteken, összejöveteleken. Amennyiben elmaradnak, úgy erősebb szavakat is használ, sőt ledorongolja őket. Ilyen eset fordult elő pl. amikor ünnepelték az 1956-os ellenforradalom évforduló napját. N. felkereste és erős szavakkal ledorongolta azokat, akik nem vettek részt, hivat-

kozva arra, hogy milyen emberek ők, ha ilyen komoly ünnepségen sem vesznek részt. N. ezen az ünnepségen szónoklatot is tartott, melyen méltatta az évforduló jelentőségét.

W. Pálnéről tudjuk, hogy kikerülése után sem változott meg, sőt jelenleg is magyar ellenes és állandóan a németiség mellett agitál. Egy időszakban Heidelbergben a választások alkalmával mint országgyűlési képviselőjelöltként is fellépett, azonban nem választották meg. Állandóan aktivizálja magát, részt vesz a napi politikai eseményekben. A hozzá hasonló volt Wolkbundosokkal együtt igen csúnyán viselkednek, állandóan uszítanak a Magyar Népköztársaság ellen, szidják az itthoni rendszert. Amennyiben előttük honvágýról beszélnek a kitelepítettek, azokat megvetik és ledorongolják. Egy alkalommal úgy nyilatkozott, „miért vágnak annyira Magyarországra, amikor innen kizavarták őket”.

S. János NSzK állampolgár, volt SS katona, akit Magyarországról telepítettek ki is fő hangadó a kintiek körében. Állandóan szidja a magyar kormányt, uszít az itthoni rendszer ellen. Neki minden rossz, ami magyar. A közelmúltban haza akart látogatni, azonban a magyar határon nem engedték be almáskamarási rokonaihoz. Visszautazása után igen csúnyán viselkedett és amiért nem engedték be, újabb kirohanásokat tett ellenünk. (Tiltó névjegyzéken szerepel, azért nem engedték be.)

R. György inkább szervezési feladatokat lát el és irányít. Álláspontja az, hogy mindegy, hogy milyen felekezethez tartozik valamelyik kitelepített, a lényeg ezek összetartása. Időnként gyűjtéseket szervez az itthonélő hittársai részére, sőt legutóbb az ő irányításával folyt egy gyűjtés, melynek fő célja az volt, hogy az eleki templomot villamosítsák, illetve ott megoldják a villanyharangozást. Jelenleg már be is fejezték a szervezési munkát és folyamatban van a villamosítás megoldása. Az adományozók névsorát és akik a gyűjtési munkákban részt vettek, ki szándékoznak függeszteni az eleki templomban.

Almáskamarás község:

Az Almáskamarás községből kitelepítettek is az elekiekhez hasonló szervezeti életet élnek, ők is rendszeresen megtartják Sandhausenben a kitelepítettek találkozóját. Itt szervező bizottság foglalkozik a szervezéssel. Ezek közül H. Sebestyén sandhauseni lakos, 1946-os almáskamarási kitelepített és K. János Forst-i lakos, szintén almáskamarási kitelepített ismert előttünk. Az előző években aktív szerepet játszott egy N., jelenleg I.-ra magyarosított nevű rk.pap is, aki Almáskamaráson született, majd Eleken és Szegeden volt pap, ahonnan jogellenesen kintmaradt.

Ő az utóbbi időben elmarad a találkozóról, mert pár évvel ezelőtt egy ilyen találkozó alkalmával igen csúnyán, drasztikus szavakkal beszélt a magyarországi viszonyokról, (lakásproblémák, politikai kérdések, stb.) és ezért állítólag az ott jelenlévő svábok kizavarták a helyiségből.

Többszetben előfordul, főleg az eleki és almáskamarásiaknál, hogy eljárnak egymás találkozóikra és együtt vesznek részt az itteni szórakozásokon. Fő céljuk ezeknek a találkozóknak a kintélő svábság összetartása.

Még az NSzK. területén előfordulnak különböző kirohanások a Magyar Népköztársaság ellen, addig a beutazó svábok részéről hasonlókat nem észlelünk. A bejövők általában külsőségekben, anyagi jólétük fitogtatásában fejtenek ki propagandát, de félnek a nyílt, ellenséges cselekménytől. Félnék és lehetséges, hogy csak családon belül fejtik ki esetleges politikai véleményüket. Hálózati és más operatív eszközökkel állandóan ellenőrizzük őket, de nem tapasztaltunk ezideig (az előző években egy-két esettől eltekintve) ellenséges cselekményt részükről. Úgy nyilatkoznak, hogy politikával nem foglalkoznak, mert nem akarnak összeütközésbe kerülni a magyar állam törvényeivel és félnek attól, hogy többszetben nem jöhetnek be rokonaikhoz. Mint mondják, ők szeretnének máskor is hazajönni látogatóba.

Az 1956-ban kidisszidált személyek a svábokkal ellentétben már aktívabbak az országon belül is. Sok-esetben viselkedésükben többet megengednek maguknak, ezért volt az, hogy többszetben az ilyeneket kiutasítottuk.

Johan M. (Elek, 1912.), Santhausen T. haus 39. alatti lakos, NSzK. állampolgár a vele történő beszélgetéskor elmondta, hogy az 1956-ban disszidált magyarokkal igen sok probléma van kint is. Többségük – mint mondta – szégyent hozott a magyarokra. Nagyrészüik állandó összetűzésben áll a német rendőrséggel, mert lopnak, rabolnak, gyilkolnak. Börtönből való szabadulásuk után kezdik előlről. Közvetlen kikerülésük után a kintélők felkarolták őket, azonban később rájöttek, hogy nem érdemlik meg az anyagi- és erkölcsi támogatást, mert gazemberek. Beszélt egy Csita becenevű disszidensről, aki igen csúnyán viselkedik kint, és közismert személy Heidelbergben, ez is notórius bűnöző. Vagy pl. a heidelbergi amerikaiak a közelmúltban is köröztek egy S. István nevű disszidentet, aki a heidelbergi amerikai laktanyában dolgozott pénztárosként és 68.000 dollárt sikkasztott, majd megszökött a pénzzel.

1./ Az ellenséges hírszerző és elhárító szervek közül melyek mutattak nagyobb aktivitást a Magyar Népköztársaság ellen, miben jutott ez kifejezésre?

Az általuk kiutaztatott hálózati személyek és társadalmi kapcsolatok beszámoltatásai alkalmával elmondták, hogy közvetlenül nem kerültek kapcsolatba az ellenséges hírszerző szervekkel, azonban több olyan adatot hoztak, mely arra utal, hogy ezeket a szerveket, csoportokat, vagy személyeket háttérből a nyugati imperialista hírszerző szervek valamelyikre irányítja.

[...]

2./ A kapitalista országokból beutazó ellenséges személyek tevékenysége.

a. Az elmúlt évhez képest hogyan alakult a beutazók száma és összetétele. Mennyiben csökkent az ellenséges és nem kívánatos személyek beutazása.

1967 évben az NSzK-ból megyénk területére beutazott rokonlátogató 583 fő.

1968. XI. 30-ig beutazott NSzK. rokonlátogató 572 fő.

A beutazók összetételében és számszerű alakulásában különösebb eltérés nincs az előző évihez viszonyítva. Viszont nagymértékben csökkent a nem kívánatos személyek beutazása. Ennek fő oka a jó megelőző munka, ugyanis az idevonatkozó parancsok értelmében tiltó névjegyzéken szerepel 55 fő. A tiltó névjegyzéken szereplők zöme a különböző sváb nemzetiségű községekből kiszökött, vagy kitelepített, volt SS-ek és Volksbund vezetők. Nagymértékben csökkent az ellenséges aknamunkát az, hogy ezeket a személyeket nem engedjük be az országba. Ezt bizonyítja pl. a már említett S. János NSzK állampolgár, volt SS katona határtól történő visszautasítása, aki később kint kirohanásokat tett a Magyar Népköztársaság ellen. De tudomásunkra jutott az is, hogy Mezőberény községben is ez év folyamán beszándékozott utazni W. Sándor volt SS katona, mezőberényi kitelepített, aki jelenleg a stutgarti Menekültügyi Minisztériumban dolgozik. A határtól őt is visszaküldték. Felesége és gyermeke viszont beutazott, de nem fejtett ki ellenséges tevékenységet. Ugyancsak beutazott Almáskamarás községbe Z. József NSzK. állampolgár, volt SS katona, aki szerepel a nyilvántartásunkban is 75259.dok.szám alatt úgy mint aki 1942-től tagja volt a Volksbundnak. Ez a személy nem szerepelt eddig a tiltó névjegyzéken, azért utazhatott be. Ittléte alatt ellenőriztük, azonban komolyabb ellenséges tevékenységet részéről nem tapasztaltunk.

b. A beutazók részéről milyen bűncselekmény elkövetése volt a legjellemzőbb.

Általánosságban forintkijánlás, italozás, ittas vezetés, fényképezés, külföldre csábítás volt tapasztalható a beutazók részéről. Ilyenek voltak név-szerint: S. Ádám (Elek, 1930.) nős, géplakatos, NSzK. állampolgár, Machalstein, S. 17.sz. alatti lakos, aki Kétegyháza községben a cigánylakta települést és a cigányokat fényképezte. Kérdőrevonásakor elmondta, hogy csupán szórakozásból készített felvételeket a cigányokról. Mivel őszinte megbánást tapasztaltunk részéről, nem vontuk meg tőle a tartózkodási engedélyt, hanem figyelmeztetésben részesítettük.

[...]

3./b. A kapitalista országokba kiutazó magyar állampolgárok védelmére tett intézkedések és azok eredménye.

Megbízások száma, beszámoltatások eredménye:

1968 évben 22 társadalmi kapcsolatot bíztam meg, akik rokonlátogatóként utaztak ki az NSzK-ba. Rajtuk kívül 2 hálózati személy járt feladattal kint.

A beszámoltatások alkalmával igen komoly anyagokat hoztak a kintélő svábok helyzetére, tevékenységére vonatkozóan. Több USA és egyéb katonai objektumról hoztak jelentést. Megneveztek több olyan helyet, ahol kintélő magyarok összejöveteleket rendeznek és szervezetszerű életet élnek. Ugyancsak több szórakozóhelyet megneveztek, melyekben a kintélők összejárnak. E munka során több kitelepített és kidisszidált személy neve került előtérbe, akik kint aktív politikai és ellenséges cselekményt fejtenek ki a Magyar Népköztársaság ellen. Ilyenek pl.:

I. Ferenc pap, W. Pálné volt Volksbund Vezetőségi tag, dr. Léber Lajos kitelepítettek országgyűlési képviselője, N. János ref.pap, S. János volt SS katona, R. György rk.pap, stb.

c. Az ügynökség kiutaztatása, telepítés.

1968 évben „Bérczes Tibor” fn. ügynököt utaztattam ki, aki 2 hónapot tartózkodott az NSzK-ban élő menyasszony-jelöltjénél. Vele kapcsolatban távlati célunk az, hogy feleségül veszi kintélő tanárnő ismerősét és kb. 5-10 évre kitelepül az NSzK-ba. Kiutazásának eredménye; tovább

mélyült a jó viszony menyasszony-jelöltje és ő között, 1968 karácsonyán a lány be is fog utazni és megtartják az eljegyzést. Az ügynök több személlyel megismerkedett kint és adatokat szolgáltatott beszámoltatásakor a kintélő emigrációról, több emigrációs szervről, katonai objektumokról és kiképző táborokról.

4./ 5./ pontok Nemlegesek.

6./ Az ügynökség munkája:

- a. Jelenleg sváblakta községekben Mezőberényben 5 fő hálózati személlyel biztosítuk [sic!] a helységet, ebből 1 fő „Balogh Ádám” jelenleg kizárás alatt.

Elek községben 3 fő hálózati személlyel rendelkezünk.

Almáskamarás községben 2 fő hálózati személyünk van.

Az ügynökség összetétele, képzettsége, hírszerző lehetősége, kapcsolata jó. Rajtuk keresztül át tudjuk fogni a ki- és beutazó személyeket és lehetőségünk van ellenőrzésükre. Alkalmask hálózati munka végzésére. Fő feladatuk kiválasztani az operatív szempontból érdekes személyeket, akikkel további beutazásaik alkalmával szükséges foglalkozni. Valamennyi hálózati személy egy nyelven vagy több nyelven beszél, iskolázott, értelmes.

A 3/b pontnál a beszámoltatások eredménye c. kérdésnél részletesen nem tértem ki a hozott anyagokra, mert az olyan nagy mennyiségű, hogy több oldalt tenne ki. Csupán összefoglalva, a lényegüket összegeztem. A beszámoltatások tapasztalatait viszont, főleg az operatív helyzet értékelésénél felhasználtam, továbbá az összefoglaló többi részében beledolgoztam.

/: Molnár Sándor:/
r. szds.

12.

Fejér megyei Rendőrfőkapitányság

III/II. Alosztálya.

„SZIGORÚAN TITKOS!”

Tárgy: A kapitalista országokba utazó magyar állampolgárok eligazításához és beszámoltatásához –

I R Á N Y E L V E K

A Belügyminiszter Elvtárs 04/1959.sz. parancsa szabályozza a legális behatolási csatornák vonalán folyó ellenséges tevékenység felderítését és elhárítását. A parancs 6. pontja kötelezően előírja:

„A központi és megyei osztályok szervezzék meg, hogy az operatív területekről kapitalista országokba kiutazott magyar állampolgároktól, hazatérésük után maximális mértékben katonai, politikai, gazdasági és elhárítási adatokat szerezzünk. A szerzett adatokat az illetékes osztályokkal kell közölni.”

Alosztályunkban a 04.sz. parancs alapján eligazított, illetve beszámoltatott személyek viszonylag magas számával nincs arányban az ezúton szerzett értesülések operatív értéke. A jövőben differenciáltabban kell kutatni, kiválasztani az eligazításra alkalmas személyeket. Minőségibb, alaposabb felkészítést kell végezni a megfelelő képességgel, hírszerző lehetőséggel, külföldi kapcsolatokkal és egyéb operatív szempontból figyelmet érdemlő körülményekkel rendelkező személyek esetében.

A III/II. alosztály csoportjai koordináljanak, tegyenek intézkedéseket különösen az „A” és „B” kategóriába sorolt ipari objektumokból hivatalos jelleggel, valamint az I. kategóriába kiemelt szovjet és magyar katonai objektumok környezetéből kiutazó személyek megbízatására, s a beszámoltatások hatékonyabbá tételére.

A kiutazó személyek közül tanulmányozzák azokat, akik a beutazásoknál kialakult nyugati kapcsolatok és egyéb körülményeknél fogva alkalmasak megbízatásra, feladatok végrehajtására.

A kiválasztásnál alapul kell venni a politikai megbízhatóságot, és az alkalmasságot. Ezek határozzák meg, hogy a kiutazó állampolgárokat milyen jellegű feladat végrehajtására készíthetjük fel.

Figyelembe kell venni, hogy nem minden kiutazó személy alkalmas megbíztatásra, azonban szükséges összkörülményeinek a figyelembevételével – állam, szolgálati, katonai titkok birtokában van – saját védelme érdekében – a 4-es számú parancs előírásai alapján – eligazításon részesíteni.

Azoknál a személyeknél, akiket megbízásokkal kívánunk ellátni, a feladatok meghatározása előtt feltétlen meggyőződni arról, hogy a megbíztatást vállalják-e, zavaró körülmények a kiutazással kapcsolatban nem állnak-e fenn. Amennyiben a feltételek nincsenek biztosítva, attól el kell állni.

Az irányelvekben meghatározott szempontok elsősorban a beszámoltatáshoz adnak segítséget, de felhasználhatók az eligazításhoz és a megbízások meghatározásához is.

Amennyiben megbíztatással láttuk el a kiutazót, ez irányelvekben meghatározott kérdéscsoportokat kötelezően minden esetben figyelembe kell venni a beszámoltatásoknál.

A kapitalista országokból hazatérő személyek egységes és eredményesebb beszámoltatásának érdekében az alábbi irányelveket kell figyelembe venni; s a kidolgozott szempontok alapján a beszámoltatásokat végrehajtani.

A kapitalista országokba kiutazó személyek egységes és eredményesebb eligazításának, beszámoltatásának érdekében ezen irányelveket kell végrehajtani.

- 1./ Személyadatok. (Név, életkor, foglalkozás, munkahely, lakhely) Hálózati személy esetében csak fedőnév és foglalkozás.
- 2./ Melyik országban járt, milyen célból? – mettől – meddig? Egyedül vagy társakkal utazott? Ha társai is voltak, azok neve, életkora, foglalkozása, munkahelye, lakhelye, kapcsolatuk jellege.
- 3./ Esetleges személyes vízumkérés a követségen, hogy zajlott le?
  - Milyen személyére vonatkozó adatokat kértek tőle, részletesen?
  - Kértek-e megbízólevelet, referenciát, kinti ismerősöket?
  - Történt-e célzás esetleges kintmaradásra?
  - Érdeklődtek-e munkahelye iránt?
  - Történt-e politikai jellegű érdeklődés?
  - Mit kellett aláírnia?
  - Milyen hangnemben folyt le a beszélgetés?
- 4./ Határátlépés alkalmával a külföldi vám és határőrizeti szervek részéről milyen ellenőrzést tapasztalt? Pl.
  - Nem ellenőriztek semmit
  - Személyi motozást alkalmaztak.
  - Csomagjait feltűnően, durván átkutatták.

- Esetleg csomagjait vagy egyéb tárgyait elvették és jelenléte nélkül ellenőrizték.
  - A különböző úrlapok, kérdőívek kitöltése, azon milyen kérdések szerepeltek és milyen válaszokat adott?
  - Ujjlenyomat vétel.
  - Az országba való beutazásnak milyen feltételhez kötése. (Milyen feltételt követeltek, ennek hogy tett eleget)
  - Hátrány vagy különbség tétel kapitalista állampolgárokkal szemben, amennyiben vonaton vagy egyéb járművön, kapitalista állampolgárral utazott együtt.
  - Vasúton, vagy más szállítóeszközön volt-e ellenőrzés? (Nyílt vagy burkolt).
  - Útlevelének ellenőrzése milyen formában történt?
- 5./ Ha hivatalos tárgyaláson volt, mely cégnél, névszerint kikkel tárgyalt? Mi volt tárgyalásának rövid lényege? Külföldi tárgyaló partnerei részéről milyen gyanús, vagy ellenséges megnyilvánulást tapasztalt? Pl.
- Feltűnő érdeklődés olyan adatok iránt, amelyek nem illeszkedtek tárgyalásuk tárgykörébe.
  - Igyekezet a kapitalista társadalmi rend dicsőítésére, durva „bírálata” népidemokratikus államunknak és a szocialista táborhoz tartozó más államoknak.
  - Ellenséges propagandaanyagok átadásának kísérlete.
  - Kísérlet – burkolt vagy nyílt formában – anyagi megvesztegetésre.
  - Felhívás – burkolt vagy nyílt formában – disszidálásra.
  - Üzleti partnerei részéről milyen magatartást tapasztalt a vendéglátást illetően? Túlzottan kimért vagy feltűnően szívélyes és anyagiakban költekező módon foglalkoztak vele.
  - Kapott-e olyan ajándékokat, amelyek kitűntek a szokványos ajándékok közül? Mi volt az és elfogadta-e? Ha igen, hazatérése után mit csinált vele?
  - Ha tárgyalásai alkalmával gyárlátogatásokat is tett, milyen üzemekben járt? Megmutattak minden üzembrészt vagy voltak olyanok is ahova nem vitték be? Ezek melyek voltak és mivel indokolták a látogatás elmaradását? Véleménye szerint ennek mi lehetett a valószínű oka?
- (Gyár vagy üzemlátogatások esetén hívjuk fel a beszámoltatott figyelmét arra, hogy az általa tapasztalt, figyelemre méltó szervezési, mű-

szaki és egyéb újdonságokról egy külön beszámolóban – írásban – tájékoztassa gyárának, üzemének vagy hivatalának illetékes vezetőjét.)

- Szívesség kérés levelek, csomagok továbbítására Magyarországon élő személyeknek, esetleg illegális forint átutalására.
  - A tárgyalás folyamán vagy későbbben bemutatták-e olyan egyénnek, aki –megállapítása szerint – nem szakember, üzletileg nem illetékes személy. Ha igen, az miről érdeklődött és ő mit válaszolt?
  - A tárgyalásokon részt vevő tolmácsok személye, magatartásuk, az esetleges kapcsolatkeresés jellege hivatalos találkozókön túl.
- 6./ Ha rokonlátogatáson volt; rokonának neve, címe, foglalkozása, munkahelye, rokonságuk foka, a rokon külföldön élésének, illetve külföldre kerülésének oka. Rokon részéről tapasztalt-e ellenséges vagy gyanús megnyilvánulást? Pl.
- Rendszerünkkel szembeni ellenséges politikai agitáció.
  - Disszidálásra való csábítás
  - Üzenetek, levelek, csomagok és pénz küldése Magyarországon élő személyeknek.
  - A Magyar Népköztársaság államrendjével szembeni ellenséges tevékenységre való burkolt vagy nyílt felhívás.
  - Érdeklődés hivatali és államtitoknak minősülő politikai, gazdaság és katonai adatok iránt.
  - Segítség kérés Magyarországra utazó kapitalista állampolgár részére. (Szállásbiztosítás, pénz kölcsönzés, városban való kalauzolás stb.)
- 7./ Rokonain, illetve hivatalos partnerein kívül kapcsolatba került-e más kapitalista állampolgárokkal? Ha igen, lehetőleg név, foglalkozás és cím szerint, pontosan mikor, milyen körülmények között, kikkel? Találkozásaik alkalmával miről beszélgettek?
- Tapasztalt-e ezen új ismerősei részéről gyanús vagy ellenséges megnyilvánulást? A kapcsolatot a továbbiakban tartják-e egymással? Ha a személy érdekes és adatait nem lehetett megszerezni úgy pontos személyleírása.
- 8./ Találkozott-e disszidens magyarokkal? Ha igen lehetőleg pontosan mikor, hogy, név, foglalkozása, cím szerint, milyen körülmények között? Az illetők disszidálásukról mit mondtak?
- Tapasztalt-e rászükrről gyanús vagy ellenséges megnyilvánulást Pl.
- Melyik lágerben laknak, ki ott a parancsnok, milyen ellenőrzést alkalmaznak?

- Tagja-e valamilyen ellenséges emigráns szervezetnek, ott visel-e valamilyen funkciót? Milyen tevékenységet fejtenek ki? Milyen a diszsidensek közötti hangulat?
  - Milyen emigráns szervezetről szerzett tudomást, (egyház is) ezek neve, székhelye, kirendeltségei, vezetői, munkatársai, tevékenységük.
  - Részt vett-e valamilyen emigráns szervezet, (egyházi is) vagy párt rendezvényén, értekezletén, hol, kik, miről tanácskoztak, mit tapasztalt ott.
  - Menekülttáborok, lágerekről szerzett információk, fekvésük, épületek száma, befogadóképesség, bent lakókról szerzett adatok, kik tartják fenn, stb. (Most lett felállítva egy központi aloszt. amely a táborokat méri fel és minden adatra szüksége van.)
- 9./ Kapcsolatba került-e az általa meglátogatott ország rendőri vagy egyéb más hivatalos szerveivel? Ezek részéről mit tapasztalt? Pl.
- Rendőrség behívatta-e útlevelének vagy tartózkodási engedélyének ellenőrzésére
  - Tettek-e kísérletet – burkolt vagy nyílt formában – beszerzésre, ellenséges cselekmények végrehajtására? Ha igen milyen módon akarták beszerzését végrehajtani, milyen feladatok végrehajtásával akarták megbízni?
  - Adjon pontos helyszínrajzot és személyleírást a beszerzési kísérlet helyéről és beszerzést megkísérlő személyekről.
  - Tettek-e kísérletet disszidálásra való rábírásra? Milyen ígéretet tettek?
- 10./ Milyen egyéb ellenőrzést tapasztalt? Pl.
- Nyilvános szórakozóhelyen, a városban való mozgáskor megfigyelték-e?
  - Tapasztalt-e idegen személyek részéről feltűnő közeledést ismerkedésre?
  - Amennyiben szállodában lakott, ottani tapasztalatai: (kutatás holmijai között, a szállodai személyzet magatartása vele szemben, költöztették-e másik szobába, milyen indokkal?)
- 11./ Hol látott katonai objektumokat, zárt területeket, repülőtereket, rakétakilövőhelyeket, lokátorokat, stb. vagy katonai alakulatokat. Ezek milyen létszámúak voltak és milyen fegyvernemekkel voltak ellátva. (Lehetőleg pontos hely és tárgymeghatározás.)

12./ Készített-e fényképfelvételeket? A fényképeken kik szerepeltek? Van-e rajta katonai, rendőrségi vagy fontos ipari objektumok? (Ezeket a képeket reprodukálás céljából el kell kérni.)

Amennyiben hozott magával térképeket, utcajegyzéket, telefonkönyvet, kint használatos nyomtatványokat, azokat másolásra vagy végleges felhasználásra szintén el kell kérni. (:A 11. 12. pontban felsoroltak csak megbízható, ellenőrzött személyektől kérdezhetők meg.)

13./ Ha a beszámoltatott személy nem egyedül, hanem többedmagával tartózkodott külföldön, társai mozgására, kapcsolataira és gyanús vagy ellenséges tevékenységére is ki kell kérdezni.

14./ Milyen egyéb érdekesnek tartott észrevételei vannak? Pl.

- disszidensek, vagy idegen állampolgárok tulajdonában lévő üzletek, amelyek kedvezményeket nyújtanak Magyarországról érkező állampolgároknak?

(Név, cím, és részletes leírása az általa megismerteknek)

- A helyi lakossággal való megismerkedés lehetősége.

- A lakosság hangulata aktuális politikai kérdésekről, bér, árviszonyok.

15./ Történt-e útlevélszerzési kísérlet külföldi személy részéről, ha igen hol ki, milyen formában, milyen ajánlatot tett, milyen céllal.

16./ Több kérdésnél szerepel, hogy az op. szempontból érdekes személy neve, adatai, stb. Gondolni kell arra is, hogy nem lehet az adott helyzetben a nevet és adatot megállapítani, így nagyon fontos a beszámoltatás során a személyleírás pontos és alapos tisztázása, mert az egyébként fontos információt így lehet értékesíteni a KKA-nál is.

A beszámoltatás előtt tisztázni kell, hogy a beszámoltatandó személy megbízható, szavahihető, őszinte-e. Ennek figyelembe vételével kell a kikérdezést megvalósítani. Nem szabad a kérdéseket mechanikusan, mindenkinek feltenni.

A beszámoltatott személyekkel – kivéve a hálózati személyeket – nem szabad a tapasztalatokat leíratni. Ezt egyénenként kell elbírálni.

Amennyiben a beszámoltatott személynél az őszinteség hiánya tapasztalható, a beszélgetést általános témák felé kell irányítani és rövid úton befejezni. Ilyen esetben a beszámoltatás megghiúsulásáról kell rövid jelentést készíteni, amelyben operatív tiszt értékeli, hogy szükséges-e az illető személynél egyéb operatív intézkedést tenni. (:Feldolgozás, újabb kiutazás megtagadása, további ellenőrzés, stb.:)

Az operatív szempontból értékes körülményeket tartalmazó beszámoltatásról készült jelentés egy pld-át az illetékes szakaloszt.-nak meg kell küldeni. (:III/II.Csfség.-en keresztül:)

A beszámoltatásról készült jelentés egy pld-át a helyi III/II. alo. „A” csoportjának át kell adni. Ez utóbbi példányon tüntessék fel, hogy mely szervnek küldték meg a jelentést.

A beszámoltatási irányelveket figyelembe kell venni az eligazítási tervek elkészítésénél. Amennyiben az eligazításánál a kiutazó személy részére feladatok meghatározása is szükséges, javaslatot kell készíteni, azt az osztályvezetővel jóvá kell hagyatni és a Főcsoport Főnökség utasítása alapján koordinálni az illetékes szakalosztályokkal.

Amennyiben a kiutazót csak saját védelme érdekében igazítják el, az eligazításra tervet nem kell készíteni, csak egy rövid jelentést az eligazítás körülményeiről.

A beszámoltatásról jelentést akkor kell készíteni, ha a beszámoltatásnál operatív értékkel bíró adatokról szereztünk tudomást. Azon személyeknél akiket megbízatással láttunk el, a beszámoltatás után minden esetben feljegyzést kell készíteni.

Székesfehérvár, 1970. június 24.

/:Bakó József r.ales.:/
mb. osztályvezető.

Készült: 45 pld. 7 lap/

Kapják: Elosztás szerint.

Készítette: Tihanyi Lajos r.ales.

Nyt. szám: 570/530 /1970.

ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére, 99–105.

13.

Fejér megyei Rendőrfőkapitányság
III/II. alosztály.

Szigorúan titkos!

Tárgy: A legális behatolási csatornák nyugatnémet vonalán – a móri és a sárbogárdi járás vonatkozásában – 1970-ben végzett operatív munkáról

ÖSSZEFOGLALÓ JELENTÉS.
Székesfehérvár, 1970. november 25.

A legális behatolási csatornák nyugatnémet vonalán – a móri és a sárbogárdi járás vonatkozásában – az 1970-es évben végzett operatív munkáról a megadott szempontok alapján összefoglaló jelentésemet az alábbiakban készítem el:

I.

Operatív helyzet értékelése.

Feladatom a móri és a sárbogárdi járás vonatkozásában a legális behatolási csatornák nyugatnémet vonalának elhárítása.

Területemről az NSZK-ba kiutazó és az NSZK-ból beutazó személyek, továbbá a németajkú községekben élő, nyugatnémet kapcsolatokkal rendelkező családok differenciált, operatív ellenőrzése. Ezekben a községekben az ellenséges tevékenység megelőzése, felderítése, félbeszakítása, és dokumentálása, valamint lehetőségeink felhasználásával az NSZK-ban tevékenykedő ellenséges hírszerző szervek és emigrációs szervezetek aknamunkájáról adatok megszerzése. Munkám súlypontját a móri járás képezi és ezen belül is a németajkú települések, Pusztavám, Bodajk, Gánt, Bakonycsernye.

Továbbá a kapitalista országokba szervezett csoportos turista utak operatív biztosítása.

Munkámat a MSZMP. KB. 1969. novemberi határozata szellemében, s a vonatkozó miniszteri és miniszterhelyettesi parancsok, utasítások alapján végeztem. Az általam végzett operatív munka fő irányát a 033/1958, a 024/1966, a

004/1959, a 005/1967, a 026/1967, a 008/1967, stb. belügyminiszteri parancsok határozták meg.

A móri járás idegenforgalmi szempontból exponált hely. A járás több községe németajkú település. A felszabadulás után nagyszámú családot kitelepítettek Nyugatnémetországba. Az 1956-os ellenforradalom idején a fenti járásból sokan disszidáltak, főleg az NSZK-ba. A móri járás lakossága széleskörű kapcsolatokkal rendelkezik a NSZK-ban. Magas a járás területére beutazó NSZK. állampolgárok száma. A fenti területről sokan utaznak Nyugatnémetországba rokonlátogatás és turisztika céljából. A járás területén több szovjet és magyar katonai objektum helyezkedik el. A terület földrajzi sajátosságainál fogva gyakran látogatják külföldi – főleg NSZK. – vadászok. Gyakori a területen a hazánkba akkreditált kapitalista diplomaták mozgása. Számottevő azoknak, a jelenleg is a járásban élő személyeknek a száma, akik a felszabadulás előtt, illetve a II. világháború idején az „SS”-nek, a nyilaspártnak, a „volksbund”-nak és a „Hitler-jugend”-nek voltak a tagjai.

A fenti járás területéről az 1970-es évben több személy utazott NSZK-ba, mint 1969-ben. A tervidőszakhoz képest az NSZK-ból beutazó személyek száma nőtt.

Területemen egy éve dolgozom. Átfogását hálózattal, társadalmi és hivatalos kapcsolattal, továbbá a kiutazó személyek egyrészének eligazításával és beszámoltatásával oldottam meg. A járás operatív helyzetének alaposabb megismerése érdekében beszervezést nem hajtottam végre, „T” lakást nem szerveztem. Elhárítási területemen 43 község helyezkedik el. Az operatív hálózatot célirányosan vezetni, a hivatalos és társadalmi kapcsolatok számát, valamint minőségét emelni, továbbá az egyénileg és csoportban kiutazó személyek közül – megfelelő differenciáltság mellett – eligazításokat és beszámoltatásokat eszközölni.

II.

A tapasztalt ellenséges tevékenység.

a./ Munkaterületemen az 1970-es évben tapasztalt ellenséges tevékenységről megállapítható, hogy módszereiben és megjelenési formáiban az elmúlt évekhez viszonyítva változás nem történt. A hazánk ellen irányuló, ellenséges tevékenységet folytató kapitalista országok közül az NSZK-é a vezetőszerep. Területemen ezen tény fokozottabban jelentkezik, mivel itt a legszélesebbek a nyugatnémetországi kapcsolatok, s adottak a legális érintkezési felületek. NSZK. ellenséges stratégiáját a két társadalmi rendszer közötti antagonisztikus ellentmondás határozza meg. A tapasztalt ellenséges tevékenység, kevés kivétellel az idegenforgalom függvénye. Az ellenséges tevékenységet elköve-

tő személyek túlnyomó többsége a járásból az NSZK-ba, illetve az NSZK-ból a járás területére legálisan utazók.

Ellenséges tevékenység megnyilvánult: munkavállalási szándékban, NSZK-ban történő munkavállalásban, NSZK-ban a kiutazó személyek részére munkalehetőség biztosításában, a kiutazó magyar állampolgárok kikérdezésében, a beutazó NSZK. állampolgárok eligazításában, majd hazautazásuk után beszámoltatásukban, devizagazdálkodást sértő bűntettben, Forint kiajánlásban, NSZK-ból folyósítandó nyugdíj ügyek elintézésében, diszidálásra csábításban, jogellenesen külföldön maradásban, tiltott határátlépés előkészületénél bűnsegédletben, izgatásban és vizuális felderítésben.

A beszámolási időszakban 17 esetben jutott tudomásunkra, munka területemen folytatott ellenséges tevékenység. Az elkövetők többsége magyar állampolgár, de ellenséges tevékenységük NSZK-hoz, illetve NSZK. állampolgárokhoz kapcsolódik. A külföldi elkövetőket illetően zömmel NSZK. állampolgárok, de tapasztalataink szerint canadai és osztrák állampolgárságú ellenséges tevékenységet folytató személy is volt. A magyar állampolgárok társadalmi helyzetét vizsgálva megállapítható, hogy többségük munkás és paraszt foglalkozású, kis hányaduk értelmiségi.

- b./ A fenti 17 információ közül ügynökség jelentése alapján 6, „K” ellenőrzés útján 6, társadalmi kapcsolaton keresztül 1, társszerv értesítése alapján 2, továbbá állampolgári bejelentés útján 2 információ jutott a tudomásunkra.

Pl: „K” ellenőrzés útján tudomásunkra jutott, S. Gyula és S. Gyuláné Sárszentmihály, Livia-pusztai lakosok levélben közölték M. László NSZK. állampolgár Aoleni lakossal, hogy NSZK-ba szándékoznak utazni és ott munkát akarnak vállalni. Sz. Gy. és Sz. Gy.-né útlevél kérelmét elutasítottuk.

„K” ellenőrzés útján tudomásunkra jutott, hogy R. Alajosné bodajki lakos, aki NSZK-ban tartózkodott levelet küldött Bodajkon élő férjének, R. Alajosnak. R.A-né közölte a levelében férjével, hogy NSZK-ban munkát vállalt, s a kapott pénzen ruhaneműt vásárolt. R.A-né tevékenységét KOD-oltuk, nevezettet útlevél figyelőztettük.

Ügynöki jelentés alapján tudomásunkra jutott, hogy M. János NSZK. állampolgár, NSZK. gartenbergi lakos munkalehetőséget biztosított a Pusztavámról Gartenbergben kiutazó személyeknek. Pl: G. Jánosné pusztavámi lakos. M.J-t „tiltó-névjegyzékbe” felvettük, G.J-nét útlevél figyelőztettük, tevékenységét kód-oltuk.

Ügynöki jelentés alapján tudomásunkra jutott, hogy M. János NSZK. állampolgár, a Gartenbergben kiutazó személyeket kikérdezte, a magyarországi körülményeket illetően. Pl.: J. György pusztavámi lakos. M.J-t már korábban „tiltó névjegyzék”-be felvettük.

Ügynöki jelentés alapján tudomásunkra jutott, hogy M. János NSZK. állampolgár a Gartenbergből Magyarországra beutazó nyugatnémet állampolgárokat eligazította, majd beutazásuk után beszámoltatta.

„K” ellenőrzés útján tudomásunkra jutott, hogy N. Ferencné seregélyesi lakos S. Józsefné szegedi lakos címére küldött levelében schillinget kért értékesítés céljából. A fentiekről tájékoztattuk a helyi TT. Osztályt.

Ügynöki jelentés alapján tudomásunkra jutott, hogy G. János pusztavámi lakos a fenti községből 1968-ban NSZK-ba kivándorolt K. Mátyás és K. Mátyásné ingó, valamint ingatlan vagyonát folyamatban értékesíti. Az értékesítésből származó pénzt G.J. illegálisan kiküldi nevezetteknek. G.J. tevékenységét KÓD-oltuk.

Hivatalos úton tudomásunkra jutott, hogy M. János NSZK. állampolgár gartenbergi lakos közreműködésével az illetékes nyugatnémet hatóságok folyamatosan nyugdíjat folyósítanak azoknak a pusztavámi özvegyeknek, akiknek a férjük a II. világháború idején az „SS”-nek, vagy „Wermacht”-nak voltak a tagjai és elestek. (:Felszabadulás után a Pusztavámról intézményesen kitelepített személyeket a nyugatnémet hatóságok Gartenbergben telepítették le.:) Továbbá M.J. szervezi a Pusztavámon és környékén lévő német katona sírok gondozását.

Ügynöki jelentés alapján tudomásunkra jutott, hogy K. Árpádné pusztavámi lakost canadai tartózkodása idején öccse Cs. András rá akarta bírni a hazatérés megtagadására, azonban K.A-né hazatért. Cs.A-t tiltónévjegyzékbe felvettük, tevékenységét KÓD-oltuk.

A tárgyidőszakban elhárítási területmről 1 fő tagadta meg a hazatérést.

H. Györgyné alapi lakos jogellenesen Ausztriában maradt. Nevezett ügyben az illetékes vonaltartó elvtárs foganatosított intézkedést.

Állampolgári bejelentés útján jutott a tudomásunkra, hogy S. László Kincsesbánya, Rák-hegyi lakos illegálisan szándékozott elhagyni az országot. Terve szerint G. Béla kincsesbányai lakos vitte volna az országhatárig saját gépkocsiján. S.L. előkészületi szakban lévő bűncselekményét, valamint G.B. tevékenységét, mint – előkészületi szakban – bűnségéd KÓD-oltuk. S.L-t jogerősen 7 hónap szabadságvesztésre ítélték.

Ügynöki jelentés alapján jutott tudomásunkra, hogy F. István és I. János 1956-os diszidensek, canadai állampolgárok pusztavámi látogatásuk során a romos és rossz állapotban lévő házakat filmre vették, s a filmet Canadában torontói lakhelyükön, az ott élő magyaroknak levetítették. Nevezetteket tiltó-névjegyzékbe felvettük, tevékenységüket kódoltuk.

A Veszprém megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Osztályának értesítése alapján tudomásunkra jutott, hogy R. György bodajki és S. Jeromos budapesti lakosok Hajmáskér környékén katonailag lezárt területen mozogtak, ahol feltartóztatták és jegyzőkönyvileg meghallgatták őket. Feltételezhető, hogy vizuális felderítést végeztek. R.Gy. és S.J. tevékenységét KÓDoltuk. Az elsődleges adatok alapján R.Gy. irányában, lehetőségeinket felmértük. A további ellenőrzéstől függően döntünk a feldolgozó munka beindításáról.

A tapasztalt információk alapján 7 esetben útlevélkérelem elutasítást, 7 esetben tiltó-névjegyzékbe vételt foganatosítottunk. 1 információról társ-rendőri szervet értesítettünk, 1 információt nyílt nyomozás követett, melyek alapján jogerős szabadságvesztéssel sújtó ítélet született. 1 esetben a további ellenőrzéstől függően döntünk a feldolgozó munka beindításáról.

Tekintettel arra, hogy a fenti információk – kivétel nélkül – KÓD. kötelesek voltak, KÓD-olási kötelezettségünknek mind a 17 információ esetében eleget tettünk.

A KKA-ban 3 információt jelentettünk. A fenti 3 információ közül 2 információ tárgya diszidálásra csábítás, 1 információ tárgya izgatás volt. A jelentett információink személyekhez kapcsolódtak. A 2 diszidálásra csábítás esetében két imperialista állampolgárhoz, az egy izgatásos bűncselekmény esetében a szintén két kapitalista állampolgárhoz.

A tárgyidőszakban 4 NSZK. és 3 canadai, összesen 7 kapitalista állampolgárt tiltónévjegyzékbe felvettünk. A fenti 7 fő közül, 2 személyt izgatás, 2 személyt diszidálásra való csábítás, valamint 3 személyt a II. világháború előtti, illetve alatti „SS” – és volksbund” tagsága miatt.

c./ A munkaterületemről a tárgyidőszakban hálózati személyt kapitalista országba nem utaztattunk.

Az 1970-es évben 15 fő társadalmi kapcsolat eligazítását és beszámoltatását hajtottam végre. A 15 fő közül 1 fő rokonlátogatóként NSZK-ba, s 14 fő csoportos turista út keretében Ausztriába utazott.

A beszámoltatások során 5 értékes információ jutott a tudomásunkra. A szerzett információk jogellenesen külföldön maradt személyekről az IBUSZ. által biztosított csoportvezetőről, a bécsi magyar üzletesekről, továbbá a turisták külföldön tanúsított magatartásáról adtak értékes tájékoztatást.

A társadalmi kapcsolatok beszámoltatása során szerzett információk alapján nem nyílt lehetőség az ellenség céljainak megismerésére. A fenti információk alapján ügy és jelzés nem keletkezett.

III.

Ügyek, jelzések.

Nemleges.

IV.

Hálózati munka értékelése.

Elhárítás[i] területem átfogásának, operatív helyzete mélyreható megismerésének legfontosabb operatív eszköze az ügynökség.

a./ Munkaterületemen 5 fős ügynökséggel dolgozom.

Ebből:	ügynök:	2 fő
	informátor:	3 fő

Foglalkoztatási vonaluk a legális behatolási csatornák nyugatnémet vonala a móri járás vonatkozásában. A fenti területen konkrét ügyben, meghatározott feladatok megoldásában, továbbá szűrő – kutató jellegű feladatok végrehajtásában dolgoznak.

Az általam foglalkoztatott ügynökség közül 1 ügynök és 3 informátor a német, valamint 1 ügynök a német, francia, angol, esperantó és a svéd nyelvet beszéli.

Az ügynökség tagjai 1 informátor kivételével rendelkeznek élő nyugati kapcsolattal.

Elhárítási területem hálózattal való biztosítása minőségben és mennyiségben elmarad, a terület operatív helyzete által támasztott követelmények mögött. Az ügynökség képtelen a területről megfelelő számú és mennyiségű információt adni. A móri járás 2 – kémelhárítás szempontjából exponált – községében, Pusztavámon és Bodajkon pozícióink a követelményeknek megfelelnek. A járás többi németajkú településeinek hálózattal nem rendelkezünk. Az általam foglalkoztatott ügynökség közül 3 informátor lakhelye és

munkahelye nem az elhárítási területemen van. A Sárbogárdi járás területe hálózattal nincs biztosítva.

- b./ A tárgydőszakban, az általam foglalkoztatott hálózat összetételében több változás történt, illetve egyes hálózati személyekkel kapcsolatban az adott körülmények miatt – intézkedéseket kellett foganatosítani.

„Bokros Pál” fn. informátorral jelenleg nem tartom a kapcsolatot, ugyanis vele kapcsolatban a dekonspiráció veszélye állt fenn, „Bokros Pál” fn. informátorunk és a lakhelyén élő több személy részéről.

„Diósi Lajos” fn. informátort a hálózatból kizártam, mert személyének megbízhatóságát és munkára való alkalmasságát nem láttam biztosítottnak.

„Pozsonyi Pál” és „Molnár Lajos” fn. ügynökkal, valamint „Székely Miklós” fn. informátorunkkal kapcsolatban megállapítható, hogy a beszámolási időszakban a részükre meghatározott feladatokat jól és eredményesen megoldották, a titkos együttműködésre vonatkozó parancsokat, utasításokat maradéktalanul betartották.

Az ügynökség foglalkoztatási irányának súlypontját elhárítási területen az ellenséges tevékenység megelőzése, felderítése, félbeszakítása és dokumentálása, az idegenforgalom differenciált ellenőrzése, továbbá az ellenséges hírszerző, fasiszta és emigrációs szervek aknamunkájáról adatok megszerzése képezi.

A hálózat biztonsági helyzete kielégítő. Az ügynökség vezetésére vonatkozó konspirációs szabályok betartásának eredményeként megállapítható, hogy dekonspiráció nem történt. A jelenlegi körülményeket figyelembevéve ügynökségem egy tagjánál sem áll fenn a dekonspiráció veszélye. „Vértesi Sándor” fn. informátorunkkal kapcsolatban egy alkalommal merült fel dekonspirációs veszély, de e fenti körülményt sikerült megnyugtató módon tisztázni.

Az ügynökség biztonsága és az általa végzett munka színvonalának emelése érdekében a beszámolási időszakban igyekezett betartani ügynökség vezetésére, nevelésére vonatkozó parancsokat, és utasításokat, továbbá a konspirációs szabályokat.

- c./ Munkaterületemen a tárgydőszakban beszervezést nem hajtottam végre, „T” lakást nem szerveztem, továbbá hálózati személyt, tovább foglalkoztatás céljából nem vettem át.

V.

Együttműködés.

- a./ A beszámolási időszakban munkaterületemen, a kapcsolat a Központi irányító szervekkel, valamint a központi osztályokkal és alosztályokkal jó volt. Útmutatásaink és a részünkre adott információik munkámban segítettek.

A BM. III/I-2-d. alosztállyal közösen feldolgozás alatt tartjuk I. Emil és I. Lenke NSZK. állampolgárokat, továbbá R. Ferenc pusztavámi, valamint S. József dudari lakosokat, mint I.-ék magyarországi kapcsolatait. A fenti alosztály kérésére „Molnár János” és „Pozsonyi Pál” fn. ügynökeinket 1971-ben kiutazzatjuk I.-ékhez, konkrét feladatok végrehajtása érdekében.

Hálózati úton és társadalmi kapcsolatok útján szerzett információkról több esetben értesítést küldtünk központi osztályoknak és alosztályoknak.

- b./ Megállapítható, hogy osztályunk alosztályaival és csoportjaival a beszámolási időszakban jó volt az együttműködés. A III/III., valamint a III/1. alosztállyal az egymást kölcsönösen érdeklő információkat kicseréltük.

A III/II-5. alosztály, a III/II-7., valamint a III/3. csoport több értékes adatot adott, melyeket munkánk során eredményesen felhasználtunk.

A társosztályokkal kölcsönösen tájékoztattuk egymást a területünkre vonatkozó felmerült adatokról. Szükség esetén az operatív munkában segítettek egymást.

- c./ A tárgyidőszakban a helyi TT. Osztályt több alkalommal értesítettük hálózati úton és társadalmi kapcsolatok útján a tudomásunkra jutott információkról, melyeket eredményesen felhasználtak.

Azonban meg kell említeni, hogy társrendőri szervektől a beszámolási időszak folyamán használható információt, munkaterületemre vonatkozóan nem kaptam.

/: Halász József :/
r.hdgy.

A jelentés alapvetően jó,

a megadott szempontokra épült.

Egyes helyeken azonban nem pontos,

lehetne általános a megfogalmazás, és előfordul

szükségtelen ismétlés!

L á t t a m :

/: Kovács Zoltán r.örgy.:/
csoportvezető.

Készült: 2 pld-ban

8 lapon

Készítette: HJ/KK.

Kapja: 0D-2187/IV.vonaldosszié.

Nytsz: 670/1291/1970

*ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. Nyugat-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére,
125-132.*

KONKRÉT ÜGYEK, ÜGYNÖKI JELENTÉSEK

14.

BELÜGYMINISZTERIUM
III/1.Osztály.

SZIGORÚAN TITKOS !

ÉRTÉKELŐ JELENTÉS

T ó f a l v i /Teichter/ János nyugatnémet kém
ügyében.

Budapest. 1964. november 2.

A BM. III/II-1/b. alosztály operatív adatai alapján 1964. június 24.-én kémkedés gyanúja miatt őrizetbevettük, majd június 27.-én előzetes letartóztatásba helyeztük:

T ó f a l v i /Teichter/ János /Vecsés, 1904., kulák származású, alkalmazott osztályhelyzetű, gépkocsivezető, munkahelye: vecsési Vízmű Váll., havi jövedelme: 1690.-Ft, vagyona: egy kétszobás családi ház, nős, két kiskorú gyermeke van, 6 elemít végzett, büntetlen előéletű, pártonkívüli, magyar állampolgár és nemzetiségű/ Vecsés, B. u. 32. szám alatti lakost.

I.

A NYOMOZÁS SORÁN MEGÁLLAPÍTOTT TÉNYÁLLÁS :

Tófalvi János 1962. április 3.-tól május 26.-ig Nyugat-Németországban Rudesberg községben lakó nővérét S. Jánosnét látogatta meg. S. Jánosnét 1946-ban telepítették ki Magyarországról. Kiutazása során az osztrák határ és München között a vonaton kapcsolatba került a német szövetségi hírszerző-szolgálat kutatóügynökével, aki „Krammer” fedőnéven mutatkozott be. Ezt követően április 10.-e körül „Krammer” felkereste Tófalvi Jánost nővére lakásán, akinek meghívását elfogadva két napig volt vendége Ulm városában egy szállodában. Május 6.-án nevezett nővére lakásán a nyugatnémet hírszerzőszerv „Khölne” nevű ügynöke kereste fel, akivel még aznap München-be utazott. „Khölne” Tófalvi Jánost München egyik szállodájában helyezte el, ahol 12 napig tartózkodott. Ezidő

alatt „Khölne” végrehajtotta Tófalvi János beszervezését, melynek tényét nyilatkozatban rögzítették. Tófalvi János minden ellentmondás nélkül vállalkozott arra, hogy Magyarországra való visszajövele után rendszeresen fog katonai adatokat küldeni titkosírással postai úton a nyugatnémet hírszerzőszerveknek.

„Khölne” ezt követően Tófalvi Jánost 12 napon keresztül elméleti és gyakorlati kémkiképzésben részesítette. Kiképzést kapott arra, hogyan kell katonai jellegű adatokat személyes megfigyelés útján gyűjteni, a kémjelentést összeállítani, titkosírással elkészíteni, a titkosírással kapott kémutasítást előhívni. „Khölne” Tófalvi Jánosnak kémtevékenységének végzéséhez vegyszereket, vegyindigót, három tömb levélpapírt és füzetet, továbbá egy db. 3 cm. átmérőjű kaucsuk foglalatú zsebtükröt adott át, melyben kémutasítás és fedőcímek voltak elrejtve.

Tófalvi János beszervezése alkalmával 200 DM-t kapott és kilátásba helyezték, hogy minden kiküldött kémjelentésért 200 DM-t fog kapni, melyet az NSZK-ban lakó nővérénél helyeznek letétbe. Beszervezése során kapott 200 DM-t egy Volkswagen típusú személygépkocsi vásárlásához használta fel, melyet hazajövele alkalmával, devizahatóságainkat megtévesztve egy fiktív ajánlékozási szerződéssel hozott be az országba. Kezdeményezésünkre ezért ellene a Magyar Nemzeti Bank devizaigazgatósága a népgazdaság érdekeinek megsértése miatt feljelentést tett.

Tófalvi János Magyarországra való visszajövele után négy kémjelentést küldött ki titkosírással, postai úton a nyugatnémet hírszerzőszerveknek az általuk megadott fedőcímekre. Feladóként B. Imre, Budapest, IX., Hámán Kató u. 77. szám alatti lakos nevét tüntette fel. 1963. júniusában az NSZK-ban lakó nővérén keresztül küldött ki egy kémjelentést, aki ebben az időben rokonlátogatás címén tartózkodott Magyarországon. Ez alkalommal S. Jánosné közölte Tófalvi Jánossal, hogy „Khölne” őt tájékoztatta a nyugatnémet hírszerzőszervekkel való kapcsolatáról és tőle 100 DM-t kapott, mert vállalkozott arra, hogy a „Khölne” által adott képeslapokat Tófalvi Jánosnak megcímezze és üdvözlő szöveget írjon rá. Tófalvi János négy ilyen üdvözlő képeslapot kapott, melyek titkosírással kémutasításokat tartalmaztak. Egy ilyen kémutasítást tartalmazó képeslapot – 1964. áprilisában kapta – előhívva Tófalvi János lakásán házkutatás során lefoglaltunk. Ez alkalommal S. Jánosné közölte Tófalvi Jánossal, hogy „Khölne” már 600 DM-t adott át részére, melyet egy bankban helyezett letétbe.

1964. márciusában rokon látogatásra Magyarországra jött S. Jánosné leánya B. Józsefné és annak férje. A B.-házaspár Tófalvi Jánost is felkereste, akik átadták részére „Khölne” által beküldött kaucsuk foglalatú zsebtükröbe elrejtve egy mikrofotós eljárással készített kémutasítást.

Tófalvi János ez év nyarán az NSZK-ba szándékozott utazni. Kiutazását sürgette a nyugatnémet hírszerzőszerv „Khölne” fedőnevű ügynöke is, aki S. János-nével íratott leveleiben „Favágó” fedőnéven van jelölve. Tófalvi János útlevélkérelmét 1964. május 14.-én a BM. illetékes szeveinek beadta. Ez útja alkalmával személyesen akarta kivinni a lakásán házkutatás során lefoglalt katonai jellegű kémjelentéseit. Tófalvi János 1964. március 15.-én felkereste régi ismerősét K. F. honv. hhdgy.-t, aki előtt feltárta a nyugatnémet hírszerzőszervekkel való kapcsolatát, majd anyagi ellenszolgáltatás ellenében együttműködésre szólította fel. K. F. honv. fhdgy. az esetről nyomban jelentést tett, majd ezt követően Tófalvi Jánossal a kapcsolatot a BM. utasítása alapján tartotta.

Tófalvi János lakásának padlásán házkutatás során egy 9 mm-es 37. mintájú, magyar gyártmányú pisztolyt, 2db, hozzávaló lőszert és egy pisztolytáskát foglaltunk le. Vallomása szerint a fegyvert 1956-ban az ellenforradalom ideje alatt találta Vecsés határában. A fegyver elrejtésének céljával kapcsolatban elfogadható vallomást nem tett.

[...]

II.

TÓFALVI JÁNOS SZEMÉLYI KÖRÜLMÉNYEI, A BŰNCSELEKMÉNY ELKÖVETÉSÉNEK OKA.

Az ügy módszertani elemzése előtt röviden érdemes foglalkozni Tófalvi János személyi tulajdonságaival, politikai beállítottságával és ebből fakadóan a bűncselekmény elkövetésének okával.

Tófalvi János kulák családból származik. Szülei Vecsés egyik leggazdagabb emberei voltak, takarékoságukkal és az alkalmazottaik kizsákmányolásával jelentős vagyonra tettek szert. Tófalvi János személyében szülei tulajdonságai még intenzívebben jelentkeztek, a takarékoság zsugorisággá a szorgalom pedig a minden lehetséges eszközzel való pénzszerzésre irányult. 1945-ig Vecsésen egy vendéglője volt, Budapesten egy borkimérője, ezmellettt többpár lóval fuvarozott, továbbá egy tehergépkocsija és egy bértaxija volt. Első felesége, valamint nővére – S. Jánosné – tagjai voltak a Volksbund-nak, akiket 1946-ban ezért Németországba telepítettek ki. Ő maga bár sváb származású és szimpatizált a hitleri Németország által folytatott politikával, fasiszta szervezetekbe nem lépett be, nyilvános politikai szerepléstől távol tartotta magát, felesége révén igyekezett előnyöket szerezni. 1945 után összes vagyonát államosították. 1948-ig több alkalommal volt rendőrségi őrizetben fegyverrejtegetés gyanúja miatt.

1947-ben és 1953-ban orgazdaság, üzérkedés és közellátás érdekét sértő bűncselekmények elkövetése miatt pénzbüntetésre ítélték. Ezek a tények nagy hatással voltak rá, teljesen visszahúzódott a nyilvános szerepléstől, az alkalmazkodás, a beilleszkedés látszatát keltette. Bár az 1956-os ellenforradalmi eseményeknek is passzív szemlélője volt, azonban megmaradt benne annak a reménye, hogy Magyarországon a fennálló társadalmi rendet megdöntik és elveszett vagyoniát visszaszerzi. Ebben a hitében beszerzése során is megerősítették. Ezek a tények játszottak közre abban, hogy Tófalvi János minden ellenállás nélkül vállalkozott a Magyar Népköztársaság elleni kémtevékenységre. Tófalvi János kihallgatása során erről az alábbiakat vallotta:

„... Kémkedésre részben anyagi, részben politikai okokból vállalkoztam. 1945 után meglettem fosztva két házamtól, 3 db. lovas-gumiskocsimtól, 1 pár lótol, 1 db. 3 tonnás tehergépkocsimtól és egy személygépkocsimtól. Továbbá első feleségemet és egy testvéremet 1946-ban Németországba telepítették. 1945 után kialakult rendszerrel a mai napig sem tudtam megbékélni. Beszerzésem során is felvetődött »Khölne« részéről, hogy ez a rendszer ami Magyarországon van, nem fog örökké tartani és ebben is hittem. A pénzt, melyet kémkedésért részemre kilátásba helyeztek, 1964. nyarán Nyugat-Németországban egy gépkocsit szándékoztam venni, azt behozni az országba, a jelenlegi gépkocsimat pedig el akartam adni és ennek árából a lakásomat rendbetenni. Ezek voltak azok az okok, amiért vállalkoztam a kémkedésre...”

III.

AZ ELLENSÉGES HÍRSZERZŐSZERVEK MÓDSZEREI :

1./ Az ügynökjelölt kiválasztása, tanulmányozása:

Tófalvi János 1962. április 3.-tól május 26.-ig tartózkodott az NSZK-ban. Rudesberg-ben élő nővérét S. Jánosnét látogatta meg, akit 1946-ban telepítettek ki Magyarországról. Az utat Bécs-Salzburg-München-Stuttgart között közlekedő nemzetközi gyorsvonattal tette meg. Ausztria területén, közvetlen az NSZK. határának közelében egy ismeretlen személy foglalt helyet Tófalvi Jánossal szemben a vonat fülkéjében. Az ismeretlen személy megjelenése után a vonat fülkéjében ellenőrzést tartottak az osztrák vámőrök. Tófalvi Jánosnál 18 liter bort találtak, melyet 6 márka lefizetése ellenében engedtek tovább vinni. A pénzbírság kifizetése közben az osztrák vámőrök néhány kérdéssel tisztázták, hogy Tófalvi János honnan jön, hová megy. Mindezt végig hallgatta Tófalvi Jánossal szemben ülő személy, aki a vizsgálat megállapítása szerint a nyugatnémet hír-

szerzőszolgálat kutatóügynöke. E személy a vámörök távozása után beszélgetést kezdeményezett Tófalvi Jánossal, aki „Krammer” néven mutatkozott be és magát építészmérnöknek adta ki. „Krammer” München-ig utazott együtt Tófalvi Jánossal, tehát kb. két órára tehető az az idő, melyet első alkalommal együtt töltöttek. „Krammer”-nak ez az idő elegendő volt ahhoz, hogy Tófalvi János közölje vele, honnan – hová utazik, meddig marad az NSZK-ban, és jelentéktelen kérdések feltevésével a gyanútlan embert könnyen kiismerte és megállapította róla, hogy a helyzetével elégedetlen és anyagi ember. A beszélgetést „Krammer” úgy irányította, hogy Tófalvi János lényegében a teljes önéletrajzát elmondta, többek között azt is, hogy 1944-ben Budapesten a Zách utcai laktanyában teljesített szolgálatot. „Krammer” ezt kihasználta és közölte Tófalvi Jánossal, hogy abban az időben ő is a Zách utcában teljesített szolgálatot zászlósként. Mikor látta, hogy Tófalvi János ezt a kijelentését kétkedve fogadja, több olyan tiszt nevét sorolta fel, akik valójában a fenti időben a Zách utcai laktanyában teljesített szolgálatot, sőt azt is közölte Tófalvival, hogy őt abban az időben Teichternek hívták. „Krammer”-nak ez a határozott és magabiztos fellépése fordulatot jelentett, teljesen megnyerte Tófalvi János bizalmát. E tényből viszont arra lehet következtetni, hogy a nyugatnémet hírszerzőszerv a vízumkérelem után Tófalvi Jánost a kint élő rokonain keresztül tanulmányozta és múltját illetően bizonyos adatok birtokába jutott. Lényegében „Krammer” e személyes megismerést arra használta fel, hogy tisztázza Tófalvi János személyi és családi körülményeit, kapcsolatait, beállítottságát, vagyis azokat az adatokat, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy ügynöki munkára való alkalmasságát illetően dönteni lehessen. Rövid beszélgetés után „Krammer” felírta Tófalvi János nővérének nevét és lak helyét és azzal búcsúzott, hogy rövidesen felkeresi őt nővére lakásán.

„Krammer” április közepén egy szombati napon valóban felkereste Tófalvi Jánost Rudesberg-ben nővére lakásán, és megkérte fogadja el meghívását, legyen vasárnap estig vendége. Tófalvi a meghívást elfogadta és „Krammer”-al együtt Ulm városba utazott, ahol egy szállodában lett elhelyezve. Itt Tófalvi Jánost „Krammer” különböző szórakozóhelyekre vitte és teljesen közömbös kérdésekről beszélgettek. Tófalvi több alkalommal minden kérdés nélkül igyekezett beszélni a magyarországi helyzetről, azonban „Krammer” a felvetett kérdésekkel kapcsolatban teljes érdektelenséget igyekezett kelteni. „Krammer” ez alkalommal ajánlatot tett Tófalvi Jánosnak, hogy egyik barátjánál gépkocsivezetőként alkalmaztatja amíg az NSZK-ban tartózkodik. Bár Tófalvi János az NSZK-ban ekkor már egy építőipari vállalatnál dolgozott meglehetősen jó fizetésért, de a jobb kereseti lehetőség reményében közölte „Krammer”-al, hogy hajlandó ba-

rátjához gépkocsivezetőnek elmenni. Tófalvi János ezt követően „Krammer”-al többet nem találkozott.

Május 6.-án Tófalvi Jánost nővére rudesbergi lakásán egy férfi kereste fel. „Krammer” barátjának adta ki magát, majd „Khölne” néven mutatkozott be és közölte vele, hajlandó gépkocsivezetőnek vállalatánál alkalmazni. Ezután Tófalvi Jánost „Khölne” gépkocsival München-be vitte és ott egy szállodában helyezte el. Ezt követően „Khölne” két napon keresztül Tófalvi Jánost tanulmányozta és gépkocsijával Münchenben olyan helyekre vitte, ahol katonai objektumok láthatók. Egy-egy katonai objektumtól való eljövételük után „Khölne” minden esetben megkérdezte Tófalvit, mondja el hogy mit látott. A harmadik napon egy ilyen út után „Khölne” nyíltan felvetette Tófalvi Jánosnak, hogy Magyarországra való visszajövele után levélen keresztül hajlandó-e őt katonai jellegű adatokkal tájékoztatni, majd hozzá tette, minden kiküldött katonai jellegű adatért 200 DM-t juttatnak részére. Tófalvi János erre a feladatra azonnal vállalkozott. Ezután „Khölne” 12 napon keresztül módszeres kémkiképzésben részesítette Tófalvi Jánost. A kémkiképzés naponta 9 órától 16 óráig tartott, amely elméleti és gyakorlati részből állt, mely részben a szállodai szobában, részben a szabadban folyt le.

2./ Tófalvi János kémkiképzésének anyaga és módszere:

„Khölne” a módszeres kémkiképzés megkezdése előtt ismertette Tófalvi Jánoskal, hogy milyen kérdések érdeklik és mire terjedjen ki a figyelme. Kioktatta hogyan kell a megfigyeléseket végezni, titkosírással jelentést készíteni, titkosírásos kémutasítást előhívni.

– A kémfeladatok végrehajtásának oktatása:

A kémfeladatok végrehajtásának oktatása elméleti és gyakorlati részből állt. „Khölne” a kiképzés során megmagyarázta naponta Tófalvi Jánosnak, milyen feladatokat kell végrehajtani Magyarországra való visszajövele után és a feladatokat hogyan hajtsa végre. Feladatul kapta, hogy visszajövele után jelentéseiben pontosan rögzítse, hogy az országban melyik útvonalon hányas kilométerkőnél vannak laktanyák, a laktanyákban elhelyezett katonák nemzetiségét, egy-egy laktanyában milyen fegyvernem van elhelyezve, milyen a katonák fegyverzete, ruházata, a laktanyák elhelyezésének területi nagysága, továbbá katonai egységek mozgásának irányát, katonai gépkocsik rendszámát. „Khölne” külön felhívta Tófalvi János figyelmét a rakétatámaszpontok felderítésére és azok pontos megjelölésére majd közölte, hogy tudomása szerint egy rakétatámaszpont Tökölön is van. Arra oktatta ezzel kapcsolatban Tófalvi Jánost, hogy

a rakétatámaszpontokhoz magasfeszültségű elektromos hálózat vezet. Külön felhívta figyelmét, hogy a katonai jellegű adatokat külső megfigyelése alapján a legnagyobb titoktartás mellett kell gyűjtenie. Egy-egy ilyen oktatás után „Khölne” átadott Tófalvi Jánosnak egy katalógus-szerű könyvet, melyben a szocialista országok hadseregeinél rendszeresített fegyverek, fegyvernemi jelzések voltak láthatók és az ezekhez fűzött magyarázatok voltak olvashatók. A fegyverek lerajzolását Tófalvi Jánosnak meg kellett tanulni, hogy az általa jelentett adatokat szemléltetően is bemutassa. Mindezek megértése után – a kémkiképzés utolsó napjaiban – Tófalvi János azt a feladatot kapta, hogy a szállodából egyedül kell elmennie München külterületeire az Ataleti str. közelében lévő katonai laktanyához és külső megfigyelést végezni. A kapott feladatot végrehajtotta, erről egy próbajelentést készített és a látott fegyvereket berajzolta. E feladat végrehajtása során „Khölne” mindvégig figyelte Tófalvi Jánost és ennek tényét közölte is vele. Itt megemlítené még az, hogy e feladat végrehajtásánál Tófalvi János „Khül” fedőnevet kapta, hogy esetleges elfogása esetén ezt a nevet mondja be, hogy „Khölne” intézkedni tudjon szabadlábrahelyezéséről.

[...]

A nyugatnémet hírszerzőszerv által Tófalvi János esetében használt módszerek elemzése alapján az alábbiak állapíthatók meg:

Az ügynöki felkutatás, beszerzés és kémkiképzés az ismertetett módon történt. A korábban vizsgált nyugatnémet kémügyek vizsgálatával összevetve (Csoma Sándor, Polyvás István, Holczmeister János) jelen ügy sem tartalmaz eltérő lényeges új vonásokat a felkutatás, beszerzés, kiképzés és a kapcsolattartás vonatkozásában. A módszerek ugyanazok voltak és a kémfelszerelések tekintetében is nagy a hasonlóság. Jelen ügyben eltérés tapasztalható előző ügyektől abban, hogy Tófalvi Jánost már kiutazása előtt tanulmányozták beszerzés céljából. Erre abból a tényből lehet következtetni, hogy „Krammer” Tófalvi Jánossal való személyes megismerkedése során közölte nevezettel, hogy 1945 előtt Teichternek hívták és több olyan katonatiszt nevet sorolt fel, akik Tófalvi Jánosnak a Zách utcai laktanyában parancsnokai voltak. További eltérésnek mondható az előző ügyektől abban – annak ellenére, hogy ezen személyek beszerzését és kiképzését „Krammer” és „Khölne” végezte csak más fedőnéven –, hogy Tófalvi kiképzésére nem három, hanem tizenkét napot fordítottak és a beszerzésének tényéről nyilatkozatot irattak vele alá.

Az előző ügyekből azt a tapasztalatot vontuk le, hogy a nyugatnémet hírszerzőszervek olyan személyeket szerveznek be, akik valamilyen katonai objektum közelében laknak és azok megfigyelését kapják konkrét feladatul. Ezt

Tófalvi vonatkozásában nem lehet elmondani. Lakásának közelében nincs katonai objektum és konkrétan nem is határozták meg, melyik katonai objektumról írjon jelentést. Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy Tófalvi János esetében e kérdésben olyan természetes körülmény is közrejátszott, hogy hivatásos gépkocsivezető és ennél fogva több katonai objektum megfigyelésére nyílt lehetősége. Ezzel a lehetőséggel Tófalvi János kémtevékenysége során élt is.

Tófalvi János kémkedésre történt kiképzéséből és abból, hogy feladatait általánosságban határozták meg, megállapítható, hogy a nyugatnémet hírszerzőszerv első lépésként a kapcsolattartás létrehozásának megszilárdítását helyezte előtérbe. Feltehető, hogy Tófalvi Jánosnak a kapcsolat kiépülése után 1963 nyarán azért kellett volna az NSZK-ba utazni, hogy ott újabb kémkiképzésben részesítsék és konkrétan meghatározott feladatot adjanak részére.

Az utóbbi időben vizsgált kémügyek tapasztalatait támasztja alá Tófalvi János ügyében lefolytatott vizsgálat is olyan vonatkozásban, hogy az ellenséges hírszerzőszervek elsősorban az NSZK. hírszerző-szolgálat, aktívan használja hazánk elleni kémtevékenységükhöz az NSZK. területén és hazánkban élő rokonai, baráti kapcsolatban álló személyeket. Tófalvi János vonatkozásában az NSZK. hírszerzőszolgálat futárként felhasználta Tófalvi János NSZK-ban élő rokonait. Továbbá az ügyben lefolytatott vizsgálat tapasztalatai utalnak arra is, – és ez tapasztalható volt korábban vizsgált hasonló jellegű ügyekben – hogy a nyugatnémet hírszerzés megbízhatóbb ügynöki kontingensének tartja a Magyarországról az NSZK-ba rokonlátogatásra kiutazó személyeket és ezek közül választja ki ügynökeit. A jelölt személyek kiválasztása, tanulmányozása szempontjából előnyöket élveznek részben levélellenőrzés, részben pedig a kintlévő rokonság körében, akiket tömegbázisnak tekintenek és felhasználnak – mint ez ügyben is tapasztalható volt – céljaik elérésük érdekében. Az NSZK-ban élő rokonság hazánk elleni felhasználása azért is könnyű a nyugatnémet hírszerzőszervnek, mert e kategória többsége a horthy-fasizmus alatt tagja volt a Volksbundnak. E kategória kitelepített tagjainak nagyrésze, egyénileg és közösen is jogtalannak tartja a kitelepítést és hazánkkal szembeni ellenséges érzületeket ahol lehet ott nyilvánítják ki. Itt maradt javaik elvesztése miatt hazánk elleni ellenséges érzületüket még csak fokozza az NSZK-ban felülkerekedett militárista, revansista szellem.

Az eddigi vizsgált nyugatnémet kémügyek tapasztalatai a Belügyminisztérium szerveit arra kötelezik, hogy a jövőben elhárító szerveink még fokozottabban kísérik figyelemmel a nyugatnémet hírszerzőszervek tevékenységét, az NSZK-ba és onnan a Magyar Népköztársaság területére érkező személyeket.

A megelőzés érdekében erőteljesebb felvilágosító tevékenységet kell kifejteni hazánk azon területein, ahol német nemzetiségű kisebbségek laknak és tömegével utaznak rokonlátogatásra az NSZK. területére.

IV.

A BESZERVEZETT ÜGYNÖK ORSZÁGON BELÜLI ELLENSÉGES TEVÉKENYSÉGE

Tófalvi János 1962. május 26.-án érkezett vissza Magyarországra. Az első kémjelentését titkosírással 1962. szeptemberében küldte ki a kapott fedőcímmel. Ezt követően még 1963. márciusában, júniusában és októberében küldött ki titkosírással katonai jellegű adatokat tartalmazó kémjelentéseket. Kémjelentéseit külső megfigyelés alapján készítette a következő katonai objektumokról: a pestlőrinci Vöröshadsereg úti, valamint a Királyhágó úti szovjet katonai laktanyákról, a Gubacsi úti laktanyáról és az Üllői úton lévő Egyesített Tishtiiskola épületéről. Ezekben a jelentéseiben leírta, hogy az említett laktanyákban milyen katonaság van elszállásolva, melyik fegyvernemhez tartozik, a laktanyák udvarain milyen fegyverzet figyelhető meg, a laktanyák mekkora területen fekszenek stb.

Tófalvi János, hogy még konkrétabbá tegye kémjelentéseit és teljes mértékben eleget tudjon tenni megbízatásának, 1964. március 15.-én felkereste régi ismerősét K.F. honv. fhdgy-t és feltárta előtte a hírszerzőszervekkel való kapcsolatát, majd együttműködésre szólította fel. K.F. fhdgy. vállalta az együttműködést – erről azonban a BM szerveinek jelentést tett. Tófalvi János K.F. fhdgy. kémtevékenységbe való bevonását a nyugatnémet hírszerzőszerv tudta és utasítása nélkül végezte és ezt kifelé nem is jelezte. K.F. fhdgy. bevonása után Tófalvi János teljes aktivitással a katonai jellegű adatok gyűjtésére fordította szabadidejét. K.F. fhdgy.-t állandóan ostromolta katonai adatokért, sőt egy alkalommal Cegléd-Szolnok-Szentes-Kiskunfélegyháza-Kecskemét útvonalra is elvitte gépkocsijával felderítésre. Tófalvi János összesen 550.-Ft-ot adott K.F. fhdgy.-nak az általa szolgáltatott adatokért. Az így összegyűjtött adatokat Tófalvi János jelentés formájában leírta azzal, hogy azokat 1964. nyarán személyesen viszi magával az NSZK-ba és adja át megbízói részére. Lakásán több ilyen kémjelentést foglaltunk le. Tófalvi János által kiküldött katonai jellegű adatok az államtitok-szakértő megállapítása szerint a valóságnak megfeleltek és kiszolgáltatásuk súlyosan sérti a Magyar Népköztársaság honvédelmi érdekeit.

V.

AZ ELŐZETES OPERATÍV MUNKA ÉRTÉKELESE:

Az ügyben a BM. III/1. Csfség jelzése alapján a BM. III/II-1/b. alosztálya 1963. augusztus 17.-én előzetes ellenőrző dossziét nyitott és megkezdtek az ügyben a feldolgozó munkát. Felderítéseket végeztek kapcsolatainak megállapítása végett, hogy megfelelő személyek kiválasztásával a célszemély bizalmába férkőzzenek. E vonatkozásban azonban csak olyan információhoz jutottak, melyek az operatív feldolgozó munkát nem vitték előbbre. A bevezetett „K” ellenőrzés sem hozott eredményt. Tófalvi János részére küldött leveleket ellenőrizni tudták ugyan, de ezek eredményt nem hoztak. Tófalvi János által kiküldött leveleket ellenőrizni nem tudták, mivel nem volt birtokukban a feladó neve és azok a fedőcímek, melyekre kémjelentéseit küldte. Tervbe vették a célszemély lakásán titkos házkutatás végrehajtását – utólag értékelve ez eredményre is vezetett volna, mert kémfelszereléseit, jelentéseit, a kémutasításokat szobájának vitrinjében tartotta – azonban attól a dekonspiráció végett el kellett állni. Tervbe vették a célszemélynek az Útlevel Osztályra való beidézését azzal az indoklással, hogy 1963-ban elutasított útlevel-kérelmét felülvizsgálják. Erre azonban nem került sor, mert 1964. március 19.-én K.F. honv.fhdgy. megjelent a BM. Panaszirodájában és feljelentést tett Tófalvi János ellen, mivel kémtevékenységre való együttműködésre szólította fel. Ez nagymértékben megkönnyítette az operatív szerv feldolgozó munkáját. K.F. fhdgy. a bejelentést követően vállalta a BM. szerveivel való együttműködést. Az operatív szerv K.F. fhdgy-on keresztül – akit megfelelő dezinformatív adatokkal láttak el, melyeket a célszemélynek átadott – eredményesen felderítette Tófalvi János kémtevékenységét, melyet a vizsgálat adatai is alátámasztanak.

VI.

A VIZSGÁLATI MUNKA ÉRTÉKELESE:

Tófalvi János ügyében 1964. június 24.-től szeptember 16.-ig tartó vizsgálat során sikerült teljes mértékben feltárni és dokumentálni a letartóztatás alapjául szolgáló kémkedés büntettének elkövetésére utaló előzetes operatív jelzéseket és adatokat. Bizonyítottuk ezen túlmenően nevezett fegyverrejtegetésének és a népgazdaság szerveinek megtévesztése büntettét is.

Az elkövetett bűncselekmények felderítését és bizonyítását a készített vizsgálati terv alapján folytattuk le. Öt különböző szakértőt vontunk be a vizsgálatba és szereztük be szakértői véleményüket. A vizsgálat során 21 tanút hallgattunk

ki, köztük Polyvás István és id. Holczmeister Jánost is. Ilyen nagyszámú tanúki-hallgatásokra azért volt szükség, mert Tófalvi János baráti és egyéb kapcsolatai felmérése a feldolgozó munka során nem volt lehetséges.

Tófalvi János lakásán három alkalommal tartottunk házkutatást. Erre azért került sor, mert a házkutatást végző brigád elkövette azt a hiányosságot, hogy a lakás padlását nem kutatták át, ahol a fegyver el volt rejtve, amire csak később a fogdaügynök jelzésére került sor. Lényeges hiba volt az is, hogy Tófalvi János őrizetbevételével egyidőben nem történt meg csak kb. 3 órával később a házkutatás, nevezett ugyanis nem a lakásán vették őrizetbe. A lakásba való kései behatolás azt eredményezte, hogy Tófalvi János felesége, aki tudomással bírt férje kémtevékenységéről, a kémfelszereléseket rejtekhelyéről – mivel férje a szokott időben nem tért haza – elrejtette és csak később adta elő. Ez a tény az első kihallgatást nagyban befolyásolta. Ezen hiányosságok ellenére a házkutatások eredményesek voltak, mivel lefoglalásra kerültek Tófalvi János tevékenységét bizonyító tárgyak.

Tófalvi János mellé fogdaügynököt vezettünk be és a 3/c. rendszabályt alkalmaztuk. A fogdaügynök fő feladatát képezte a terheltnek kihallgatások alkalmával esetlegesen elhallgatott bűnös kapcsolatainak és bűnös tevékenységének felfedése és vallomásának ellenőrzése. A fogdaügynöki munka során bűnös kapcsolat felfedésére nem került sor, ellenben rajta keresztül derült fény a célszemély fegyverrejtegetésének felderítésére, bizonyítására és rajta keresztül hasznos információkat szereztünk be Tófalvi János jellemére vonatkozóan. A fogdaügynök és a 3/e. rendszabály együttes alkalmazása lehetőséget adott Tófalvi János bűnös tevékenységének megnyugtató tisztázására. A fogdaügynök személyét illetően dekonspiráció nem történt.

Tófalvi János kihallgatásai során tartotta magát ahhoz a taktikai vonalhoz, melyet kémkedésre történt kiképzése során szervezője oktatta. Kémtevékenységét érintő lényeges kérdésekben igyekezett a tagadás álláspontjára helyezkedni és igen sok esetben csak a bizonyítékok kellő időben és módon való felhasználásával sikerült vallomásra bírni.

Dr. Blaskó Lajos r.örgy. Engedi László r.szds.

K: 6 pld/S-né

Nytsz: 230–2–2298/64.

15.

BM.Pestmegyei Rendőrfőkapitányság,

„Szigorúan titkos!”

III/III-1 Alosztály.

Adta: „Csilla” üagn.

Vette: Budai r.szds.

Idő: 1964.VIII.11.

Nyilvános.

Tárgy: Ceglédberceli sváb
nemzetiségekről–

J e l e n t é s ,

Budapest, 1964 évi szept.2.

„Jelentés azokról a ceglédberceli lakosokról akik legtöbbet járnak a Német Szövetségi Köztársaságba rokonaikhoz.

K. Gyuláné sz: K. Rózsa Cbercel, K.u.7 sz. Az elmúlt évben két ízben töltött kinn 3-4 hónapot. Autót hozott magával, melyet kint élő, de azóta hazatelepült nagyanyjától kapott. Négy szobás fényűzően berendezett lakása van. Olajkályha, televíziós készülék, rádiók, porszívó, hűtőszekrény, autó. Munkahelye: eddig nem volt, jelenleg konyhafőnök a MÁV. egyik üdülőjében. Egy gyermeke van.

[...]

Második kinn tartózkodása idején már nagyanyja idehaza volt.

H. Pálné sz: S. Rózsa, Ceglédbercel, C. út 15 sz. alatti lakos 1963-ban hat hónapot töltött Schondorfban. Olajkályhát, hűtőszekrényt hozott magával. Ezenkívül sok apróságot, melyet idehaza értékesített.

H. Gáspárné sz: K. Mária Ceglédbercel, V. út 10 szám alatti lakos jelenleg is az NSZK-ban Schondorfban tartózkodik. Testvére van kinn és évente több alkalommal mennek ki felváltva a férj és gyerekek. Kinn élő rokonaik is többször jönnek át látogatóba gépkocsival. Három gyermekük van, rendezett de fényűző életmódot folytatnak.

P. Lajosné sz: H. Mária Ceglédbercel, V. út 1 szám alatti lakos, jelenleg is az NSZK-ban Stuttgartban van. Az elmúlt évben Ő is két alkalommal volt hosszabb ideig kinn. Személygépkocsit hozott magával, majd másodszor azzal volt kinn. Ekkor a határon csempészésért elkapták és három év felfüggesztett büntetést kapott. Két gyermeke van. Csak a férje dolgozik. Gyönyörűen berendezett mindezzel felszerelt két szobás lakása van. A hozott apróságokat értékesíti idehaza.

K. Józsefné sz: Ceglédbercel, P. út 186 szám alatti lakos pár hónapja jött haza. Két személygépkocsit hozott a családjának. Az apósa a község lakossága szerint nyilas vezér volt a faluban. Kimenekült a németekkel. Azóta még nem volt idehaza, de családjának tagjai sokat járnak ki.

Csilla sk ”

Megjegyzés: Az ügynök állandó jellegű feladata, hogy Ceglédbercel község területén élő sváb nemzetiségű lakosokkal felmerülő problémákról jelentést adjon.

Értékelés: Jelentése informatív értékű, tájékoztatást ad eddigi ismeretei alapján azokról a sváb nemzetiségű személyekről, akikkel valamilyen formában érintkezésben van és akik rendszeresen kijárnak az NSZK-ból. Tájékoztatása nem elég részletes és elemző. (:Az ügynök beszerzése utáni első jelentése.:)

Intézkedés: A III/II. alosztállyal megbeszélni a sváb vonalon történő foglalkoztatását.

Feladata: A BM.III/III-1-a alosztály kérése alapján K. József Ceglédbercel, S. út 186 sz. alatti lakossal kapcsolatos megfigyelése, ellenőrzése. / Terjedjen ki az alábbi szempontokra:

- lakókörnyezetében tanúsított magatartása,
- kikkel tart baráti kapcsolatot,
- házon kívüli személyek szokták-e felkeresni,
- külföldi személyekkel tart-e kapcsolatokat, ezek rokonok, vagy ismerősök.
- mikor jár munkába, mikor érkezik haza, mivel tölti szabad idejét.

Találkozó: 1964.aug.hó 31.-én 14 órakor.

Bíró Sándor r.alez.
alosztályvezető

Budai János r.szds.
csoportvezető

Készült: 3 pld-ban
Kapja: 1 pld.M.d.
1 pld.értékelő
1 pld.III/II.alo.

16.

BM.Pestmegyei Rendőrfőkapitányság,

III/III-1 Alosztály.

„Szigorúan titkos!”

Adta: „Csilla” ügyn.

Vette: Budai r.szds.

Idő: 1964.dec.15.

Nyilvános.

Tárgy: Dr. K. orvosról –

J e l e n t é s ,

Budapest, 1964 évi dec.23.

Az ügynök feladata volt: Dr. K. orvossal kapcsolatban nyugati útjáról jelentést tenni.

Dr. K. János körzeti orvos, P. út 76 szám alatti lakos ez év július 15-augusztus 15-ig egy nyugat-európai kiránduláson volt személygépkocsijával feleségével együtt.

Nyugat-Németország, Hollandia, Ausztria, Svájc, Olaszország voltak azok az országok, melyeket végigjártak.

Az NSZK-ban S. György plébános készítette elő útjukat illetve fogadtatásukat. Végig járták azokat a kitelepülteket, akiket S. György ajánlott nekik. Személygépkocsijának csak a karosszériája maradt meg a régi, a motort teljesen átcserélték neki. Hazatérésük után élénk kapcsolatot folytatnak S. György-el, Ifj. K. Józseffel és K. Gyulánéval. K.-né aki tanítónő sokszor megy Ifj. K. Józseffel gépkocsival Pestre.

1964. dec. 15.

Csilla sk. ”

Megjegyzés: Az ügynöknek lehetősége van a Ceglédbercelről Nyugat-Németországban utazó személyek ellenőrzésére. Hazaérkezés utáni tevékenységük figyelésére így jelentette K. ügyét is.

Értékelés: Jelentése értékes, olyan tényeket jelent Dr. K. János körzeti orvossal kapcsolatban, amelyek feltétlen figyelemreméltóak tekintettel arra, hogy K. külföldi útja során bejárta az egész Nyugat-Németországot valamint olyan személyekkel tart kapcsolatot min Pl: K. József Ceglédberceli lakos, akit a BM.központi szervei feldolgozás alatt

tartanak. Feltétlen figyelemre méltó K. József és K.-né együttes ki-
rándulásai illetve Budapestre való feljövetelük.

Intézkedés: K. tevékenységét ellenőrizni kell. Átadjuk a Pestm. III/II. alosztá-
lyának. Segítséget nyújtunk „Csilla” fn.ügynökön keresztül K.-né,
K. József közti kapcsolat tisztázásban.

Feladata: Igyekezzen pontosan felderíteni K.-né és K. József közötti kapcso-
lat jellegét, körülményeit.

(:Budapesten kívül hova járnak még el együttesen.:)

K.-né férjével Dr. K.-val is jó barátságban van K. József. Tud-e K.
arról, hogy felesége együtt jár el K. Józseffel.

Magatartási vonal: Kihasználni K.-néval meglévő jó viszonyát és
annak fecsegő, bőbeszédű modorát. Kérdezősködni különösen
nem kell csak a beszélgetést irányítani, hogy ő mondja el a ben-
nünket érdeklő kérdéseket.

Találkozó: 1965.I.hó 12.-én 09,30 órakor.

Bíró Sándor r.alez.
alo.vez.

Budai Sándor r. szds.
csop.vez.

Készült: 3pld-ban

Kapja: 1 pld.M.d.

1 pld.ért.

1 pld.Pestm.III/II.alo.

17.

BM.Pestmegyei Rendőrfőkapitányság,

„Szigorúan titkos!”

III/III-1 Alosztály.

Adta: „Csilla” ügyn.

Vette: Budai r.szds.

Idő: 1964.okt.12.

Nyilvános.

Tárgy: K. Gyuláné hazatért
személyről –

J e l e n t é s ,

Budapest, 1965 évi okt.16.

Október 7.-én érkezett haza az NSZK-ból K. Gyuláné Ceglédbercel, K. utcai lakos, aki kb. másfél hónapot töltött kinn és ezidő alatt állítólag keresett annyit, hogy egy Opel-Record kocsit vásárolt, melyet a mai napon be is mutatott a faluban.

Nevezett eddig a nagymamájához látogatott évente többször is ki, most azonban már nagyanyja hazatelepült, tehát nem tudni milyen alapon ment ill. volt kinn. Tudomásom szerint a VB.nem javasolta az útlevel megadását, de fellebbezés után megkapta azt.

Állítólag kapcsolata van angol állampolgárokkal, sőt néger barátai is vannak, akikkel az NSZK-ban találkozik.

Csilla sk. ”

Megjegyzés: Az ügynök több esetben tett jelentést K. Gyuláné személyét illetően. A községben az ügynök tájékoztatása szerint személye igen gyanússá vált, hogy a VB.javalata ellenére útlevelet kapott, találgatják ki állhat a háta mögött tekintettel arra, hogy jelenleg rokoni kapcsolatai nincsenek kint, mivel nagyanyja hazatelepült.

Értékelés: A jelentés informatív értékű. Arról tájékoztat bennünket, hogy K. Gyuláné NSZK-beli útjáról egy új gépkocsival tért haza, másfél hónapos kint tartózkodás után. Figyelemre méltó, hogy a VB. nem javasolta az útlevel megadását, ennek ellenére utazott és ez el van terjedve.

Intézkedés: Tájékoztatni a Pestm. III/II. alo. Böszörményi elvtársat K.-né ügyéről.

Feladata: Ebben az ügyben feladatot nem kapott, külön K. Gyulánéval, mint akinek aktív kapcsolatai vannak az NSZK. felé olyan állandó jellegű feladata van, hogy kísérje figyelemmel és vele felmerült érdekesebb adatokról pl: külföldi, belföldi kapcsolatok, mozgása, érdeklődési köre, tevékenysége, anyagi helyzetében beálló (:nagymérvű változás:) stb. adjon részletes tájékoztatást.

Találkozó: 1965.X.hó 26.-án Bon-Bon pressóban.

Bíró Sándor r.alez.
alo. vezető

Budai János r.szds
csop.vezető

Készült: 2 pld.

Kapja: 1 pld.M.d.
1 pld.ért.

Kivonattal: 1 pld.Pestm.III/II.alo.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

ÉS IRODALOM

Levéltári források

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTL

ÁBTL 1.11.9.	BM III/1. Vizsgálati Osztály iratai
ÁBTL 1.11.12.	BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya iratai
ÁBTL 3.1.2.	M-dossziék (Munka dossziék)
ÁBTL 3.1.5.	O-dossziék (Operatív dossziék)
ÁBTL 3.1.9.	V-dossziék (Vizsgálati dossziék)
ÁBTL 3.2.1.	Bt-dossziék
ÁBTL 3.2.3	Mt-dossziék
ÁBTL 3.2.4.	K-dossziék
ÁBTL 3.2.5.	O-dossziék (Objektum dossziék)
ÁBTL 3.2.6.	Rezidentúra dossziék
ÁBTL 4.1.	A-anyagok
ÁBTL 4.2.	Parancsgyűjtemény

- Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, MNL OL

MNL OL M KS 288. f. 5.   MSZMP PB

- Bundesarchiv, BArch

BArch DC 20.
BArch DM 1.

- Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik, BStU

BStU MfS Abt. X.

BStU MfS Abt. XX.

BStU MfS AIM

BStU MfS HA II.

BStU MfS HA VI.

BStU MfS HA XX.

- Open Society Archive, OSA

OSA Online Archívum, BM Parancsgyűjtemény

- Österreichisches Staatssarchiv, OeSta

AdR AA Wpol 1949

- Stadtarchiv Gerlingen, StA Ger

Gemeinderatsprotokolle, 1968–1969

Protokolle der Sitzungen des Patenschaftsrates, 1969–1989

Egyéb források

Sajtó

Belügyi Szemle, 1964–1975

Donauschwäbische Briefe, 1960–1962

Képes Újság, 1960–1965

Népszabadság, 1960–1970

Népszava, 1960–1970

Somogyi Néplap, 1960–1970

Ungarisches Bulletin, 1953

Unsere Post, 1956–1990

Volkskalender der Donauschwaben, 1962–1965
Volkskalender der Deutschen aus Ungarn, 1952–1982

Statisztika, évkönyv

Idegenforgalmi Adattár, KSH, Budapest, 1966.
Idegenforgalmi Évkönyv, KSH, Budapest, 1986.
Idegenforgalmi Évkönyv, 1985, KSH, Budapest, 1986.
Idegenforgalmi Évkönyv, 1986, KSH, Budapest, 1987.
Idegenforgalmi Évkönyv, 1989, KSH, Budapest, 1990.
Idegenforgalmi Statisztika, KSH, Budapest, 1973.
Idegenforgalmi Statisztika, 1974. KSH, Budapest, 1975.
Idegenforgalmi Statisztika, KSH, Budapest, 1979.
Idegenforgalmi Statisztika, 1979. KSH, Budapest, 1980.
Magyar Külpolitikai Évkönyv, 1968. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1969.
Statisztikai Évkönyv, 1959. KSH, Budapest, 1960.
Statisztikai Évkönyv, 1961. KSH, Budapest, 1962.
Statisztikai Évkönyv, 1968. KSH, Budapest, 1969.
Statisztikai Évkönyv, 1980. KSH, Budapest, 1980.

Helytörténeti kiadvány

10 Jahre Ungarndeutsche Landsmannschaft Gerlingen, 1952–1962. Festschrift.
Ungarndeutsche Landsmannschaft Gerlingen. Gerlingen. 1962.
Alte Heimat – Neues Zuhause. 40 Jahre Patenschaft über die Landsmannschaft
der Deutschen aus Ungarn (LDU). Stadt Gerlingen. 2009.
Bácsalmás – Batschalmásch. Eine deutsche Marktgemeine in Ungarn. Heimat-
buch. Heimatausschuss München. München. 1965.
Die Donauschwaben. Eckartschriften Heft 51., 1974.
Gerlinger Heimatblätter, 1985/3.

Felhasznált irodalom

- AMOS 2009 Amos, Heike: *Die Vertriebenenpolitik der SED 1949 bis 1990*. Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. München, 2009.
- AMOS 2011 Amos, Heike: *Vertriebenenverbände im Fadenkreuz. Aktivitäten der DDR-Staatssicherheit 1949 bis 1989*. Schriftenreihe der Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte. Berlin, 2011.
- AUERBACH 2008 Auerbach, Thomas – Braun, Matthias – Eisenfeld, Bernd – Prittwitz, Gesine von – Vollnhals, Clemens: *Hauptabteilung XX: Staatsapparat, Blockparteien, Kirchen, Kultur, »politischer Untergrund«*. BStU, Berlin, 2008.
- BACZONI – BIKKI 2003 Baczoni Gábor – Bikki István: Egyesített Állambiztonsági Adattár – a SZOUD. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor III. Az átmenet évkönyve 2003*. ÁBTL, Budapest. 2003. 217–234.
- BARÁTH 2010 Baráth Magdolna: „Testvéri segítségnyújtás”: Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon. *Történelmi szemle*, 2010/3. 357–386.
- BARÁTH 2011a Baráth Magdolna: Adalékok a magyar és szovjet hírszerző szervek együttműködéséhez. In: Bánkuti Gábor – Baráth Magdolna – Rainer M. János (szerk.): *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 29–42.
- BARÁTH 2011b Baráth Magdolna: Támogatni vagy bomlasztani? Adalékok a magyar hivatalos szervek emigrációs politikájának változásához. *Betekintő*, 2011/3. http://www.betekinto.hu/2011_3_barath (2019.01.20.)
- BARÁTH 2012 Baráth Magdolna: Szovjet tanácsadók a magyar állambiztonsági szerveknél. In: Gyarmati György – Palasik Mária (szerk.): *A Nagy Testvér szatócsboltja: Tanulmányok a magyar titkosszolgálatok 1945 utáni történetéből*. ÁBTL – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012. 49–65.
- BARÁTH 2013 Baráth Magdolna: Adalékok a magyar határvédelem/határőrség második világháború utáni újjászervezésé-

- hez. *Betekintő*. Az ÁBTL internetes forrásközlő folyóirata. 2013/4. http://www.betekinto.hu/2013_4_barath (2019.06.14.)
- BAUERKÄM PER 2005 Bauerkämper, Arnd: *Die Sozialgeschichte der DDR*. Enzyklopädie Deutscher Geschichte, Band 76. Oldenbourg Verlag, München, 2005.
- BÁNKUTI 2007 Bánkuti Gábor: A jezsuiták 1965-ös „Világszolidarizmus” pere. *Egyháztörténeti Szemle*, 2007/2. 163–167.
- BÁNKUTI 2011 Bánkuti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában. A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965*. L'Harmattan Kiadó – JTMR – ÁBTL, Budapest, 2011.
- BEER 1994 Beer, Mathias (szerk.): *Flüchtlinge und Vertriebene im deutschen Südwesten nach 1945. Eine Übersicht der Archivalien in den staatlichen und kommunalen Archiven des Landes Baden-Württemberg*. IdGL, Sigmaringen, 1994.
- BEER 1997 Beer, Mathias: Deutsche aus Ungarn in West- und Ostdeutschland. Eingliederung der Flüchtlinge und Vertriebenen unter den Bedingungen unterschiedlicher Gesellschaftssysteme. In: Seewann, Gerhard (szerk.): *Migrationen und ihre Auswirkungen. Das Beispiel Ungarn 1918–1995*. München, 1997. 127–146.
- BEER 2004 Beer, Mathias: „die helfte hir und tie helfte zuhause”. Die Vertreibung der Deutschen aus Ungarn und ihre Eingliederung im geteilten Deutschland. In: Almai, Frank-Fröschle, Ulrich (szerk.): *Deutsche in Ungarn. Ungarn und Deutsche. Interdisziplinäre Zugänge*. Thelem Verlag, Dresden, 2004. 37–69.
- BEER 2005 Beer, Mathias: Flüchtlinge und Vertriebene in den Westzonen und in der Bundesrepublik Deutschland. In: *Flucht, Vertreibung, Integration*. Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Kerber Verlag, Bonn, 2005. 108–123.
- BEER 2011a Beer, Mathias: *Flucht und Vertreibung der Deutschen. Voraussetzungen, Verlauf, Folgen*. Verlag Ch. Beck, München, 2011.

- BEER 2011b Beer, Mathias: *Das Heimatbuch. Geschichte, Methodik, Wirkung*. Vandenhoeck und Ruprecht, Güttingen, 2011.
- BEER 2014 Beer, Mathias: Die deutsche Nachkriegszeit als Lagergeschichte – Zur Funktion von Flüchtlingslagern im Prozess der Eingliederung. In: Bispinck, Henrik – Hochmuth, Katharina (szerk.): *Flüchtlingslager im Nachkriegsdeutschland. Migration, Politik, Erinnerung, Beiträge zur Geschichte von Mauer und Flucht*. Berlin, 2014. 47–72.
- BEIYÓ 1987 Belyó Pál (szerk.): *Idegenforgalom-politika*. MSZMP Somogy Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatóság, Kaposvár, 1987.
- BÉKÉS 2009 Békés Csaba: Magyarország, a szovjet blokk, a német kérdés és az európai biztonság, 1967–1975. In: *Kádárizmus – Mélyfúrások. Az 1956-os Intézet Évkönyve*. XVI. Budapest, 2009. 315–351.
- BENCSIK – NAGY 2005 Bencsik Péter – Nagy György: *A magyar úti okmányok története 1945–1989*. Tipico Design Kft., Budapest, 2005.
- BENCSIK 2019 Bencsik Péter: Kelet és Nyugat között. Államhatárok, úti okmányok, határátlépés Magyarországon és Csehszlovákiában (1945–1989) MTA BTK TTI, Budapest, 2019.
- BERGER – LUCKMANN 1998 Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*. József Kiadó, Budapest, 1998.
- BERGMANN 1999 Bergmann, Christian: *Die Sprache der Stasi. Ein Beitrag zur Sprachkritik*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1999.
- BESSEL – JESSEN 1996 Bessel, Richard – Jessen, Ralph (szerk.): *Die Grenzen der Diktatur. Staat und Gesellschaft in der DDR*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1996.
- BINDORFFER 2001 Bindorffer Györgyi: *Kettős identitás. Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban. Új Mandátum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2001.*
- BLUM 2012 Blum, Ralf – et.al. (szerk.): *Abkürzungsverzeichnis. Häufig verwendete Abkürzungen und Begriffe des Ministeriums für Staatssicherheit*. BStU, Berlin, 2012.
- BORCHERT 2006 Borchert, Jürgen: *Die Zusammenarbeit des Ministeriums für Staatssicherheit (MfS) mit dem sowjetischen KGB in*

- den 70er und 80er Jahren. Ein Kapitel aus der Geschichte der SED-Herrschaft. LIT Verlag, Berlin, 2006.
- BORHI 2000 Borhi László: *A vasfüggöny mögött. Magyarország nagyhatalmi erőterben 1945–1968.* Ister Kiadó, Budapest, 2000.
- BORODZIEJ – KOCHANOWSKY 2010 Borodziej, Włodzimierz – Kochanowsky, Jerzy – Puttkamer, Joachim von (szerk.): *„Schleichwege”. Inoffizielle Begegnungen sozialistischer Staatsbürger zwischen 1956 und 1989.* Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar, 2010.
- BOROS 2017 Boros, Anikó: *Die Ermordung ungarischer Juden 1944 in Pusztavám – Zeugenschaft und Erinnerung im transnationalen Kontext.* Dissertation. Humboldt-Universität Berlin, 2017.
- BOURDIEU 1999 Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei.* Új Mandátum, Budapest, 1999. 156–177.
- BRÜCKER 1979 Brücker, Christian Ludwig: *Das Ungarndeutsche Heimatmuseum in Backnang.* Stadtverwaltung Backnang, Backnang, 1979.
- BUDEANCA 2015 Budeanca, Cosmin: The Merchants of Human Beings: The Securitate's Role in the Emigration of Romania's Germans (1978–1989). *Transylvanian Review*, 2015/1. 59–78.
- CSEH 1999a Cseh Gergő Bendegúz: A magyar állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata, 1945–1990. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* Történeti Hivatal, Budapest, 1999. 73–90.
- CSEH 1999b Cseh Gergő Bendegúz (szerk.): Függelék. A Történeti Hivatal irataiban leggyakrabban előforduló állambiztonsági rövidítések, kódok feloldása. In: Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999.* Történeti Hivatal, Budapest, 1999. 299–301.
- CSEH 2010 Cseh Gergő Bendegúz: Közép-kelet-európai állambiztonsági panoráma. Titkosszolgálati iratok nyilvánossága az egykori szocialista országokban. *Betekintő.* Az ÁBTL

- internetes forrásközlő folyóirata. 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_cseh (2018.01.25.)
- DALOS 2009 Dalos György: *Der Vorhang geht auf. Das Ende der Diktaturen in Osteuropa*. C.H.Beck Verlag, München, 2009.
- DOMNITZ 2016 Domnitz, Christian: *Kooperation und Kontrolle. Die Arbeit der Stasi-Operativgruppen im sozialistischen Ausland*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016.
- EILER 2011 Eiler Ferenc: *Németek, helyi társadalom és hatalom: Harta, 1920–1989*. Argumentum–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, Budapest, 2011.
- EILER 2012 Eiler Ferenc: A németek „számonkérése”. Társadalmi, gazdasági következmények Hartán, 1945–1959. *Korall*, 2012/2. 126–156.
- EILER 2018 Eiler Ferenc: Magyarország nemzetiségpolitikája a két világháború között (1918–1938) *Kisebbségkutatás*, 2018/2. 40–67.
- ENGELMANN 1997 Engelmann, Roger: Diener zweier Herren. Das Verhältnis der Staatssicherheit zur SED und den sowjetischen Beratern 1950–1959. In: Suckut, Siegfried – Süß, Walter (szerk.): *Staatspartei und Staatssicherheit. Zum Verhältnis von SED und MfS*. Ch. Links Verlag, Berlin, 1997. 51–72.
- ENGELMANN ET AL 2011 Engelmann, Roger – Florath, Bernd – Heidemeyer, Helge – Münkler, Daniela – Polzin, Arno – Süß, Walter (szerk.): *Das MfS-Lexikon*. Ch. Links Verlag, Berlin, 2011.
- ERIKSSON 2003 Eriksson, Gösta A.: *DDR, Stasi und Schweden*. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, 2003.
- ERKNER 2004 Erkner, Paul (szerk.): *Rechnung für Hitlers Krieg. Aspekte und Probleme des Lastenausgleichs*. Verlag Regionalkultur. Heidelberg–Basel, 2004.
- FISCHER 2005 Fischer Ferenc: *A kétpólusú világ, 1945–1989*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2005.
- FIZIKER 2011 Fiziker Róbert: Hét szűk esztendő(?): Az orosz-lán ugrani készül. Fejezetek a osztrák–magyar kulturális kapcsolatok történetéből (1963–1970) *Történelmi Szemle*, 2011/3. 425–465.

- FLUCHT 2005 *Flucht, Vertreibung, Integration.* Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Kerber Verlag, Bonn, 2005.
- FOUCAULT 1991 Foucault, Michel: A diskurzus rendje. *Holmi*, 1991/7. 868–889.
- FRICKE – MARQUARDT 1995 Fricke, Karl Wilhelm – Marquardt, Bernhard: *DDR Staatssicherheit. Das Phänomen des Verrats. Die Zusammenarbeit zwischen MfS und KGB.* Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer, Bochum, 1995.
- FRIEDREICH 2011 Friedreich, Sönke: *Urlaub und Reisen während der DDR-Zeit. Zwischen staatlicher Begrenzung und individueller Selbstverwirklichung.* Thelem Verlag, Dresden, 2011.
- FULBROOK 1997 Fulbrook, Mary: *Németország története.* Maecenas Kiadó, Budapest, 1997.
- FULBROOK 2001 Fulbrook, Mary: *A német nemzeti identitás a Holokauszt után.* Helikon Kiadó, Budapest, 2001.
- GAJDOS-FRANK 2016 Gajdos-Frank Katalin: *Megfigyelve. Az állambiztonsági szolgálatok jelentései a magyarországi németekről 1945 és 1956 között.* Bleyer Jakab Helytörténeti Gyűjtemény Heimatmuseum, Budaörs, 2016.
- GIESEKE 2001 Gieseke, Jens: *Der Mielke-Konzern. Die Geschichte der Stasi 1945–1990.* Deutsche Verlags-Anstalt, München, 2001.
- GIESEKE 2007 Gieseke, Jens (szerk.): *Staatssicherheit und Gesellschaft. Studien zum Herrschaftsalldag in der DDR.* BStU. Analysen und Dokumente. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007.
- GLADEN 2001 Gladen, Jutta: *„Man lebt sich auseinander“ Von der Schwierigkeit, Verwandte drüben zu besuchen.* Landesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR in Sachsen-Anhalt, Magdeburg, 2001.
- GONDA 2014 Gonda Gábor: *Kitaszítva: kényszerszermigráció, nemzeti-ségpolitika és földreform németek által lakott dél- és nyugat-dunántúli településeken, 1944–1948.* Kronosz Kiadó, Pécs, 2014.

- GÖRLICH 2008 Görlich, Christopher: „Die Deutschen werden reisen wie noch nie...” Tourismus in Ost- und Westdeutschland nach 1945. *Deutschland Archiv*, 2008/3. 488–492.
- GÖRIEM AKER 2003 Görtemaker, Manfred: *A Német Szövetségi Köztársaság története. Az alapítástól napjainkig*. Korona Kiadó, Budapest, 2003.
- GYARMATI 1999 Gyarmati György (szerk.): *Trezor I. A Történeti Hivatal évkönyve 1999*. Történeti Hivatal, Budapest, 1999.
- GYARMATI 2000 Gyarmati György (szerk.): *Államvédelem a Rákosi-korszakban*. Történeti Hivatal. Budapest. 2000.
- GYARMATI 2002 Gyarmati György (szerk.): *Trezor II. A Történeti Hivatal évkönyve 2000–2001*. Történeti Hivatal, Budapest, 2002.
- GYARMATI 2003 Gyarmati György (szerk.): *Trezor III. Az átmenet évkönyve 2003*. ÁBTL, Budapest, 2003.
- GYARMATI 2008 Gyarmati György: Megfigyelők és megfigyelték – társadalomtörténeti nézőpontból. (Miért társadalomtörténet?). *Bárka*, 2008/6. 67–75.
- GYARMATI 2010 Gyarmati György: „Nem kár értük”: Az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon 1989-ben. Okváth Imre (szerk.): *Állambiztonság és rendszerváltás*. ÁBTL – L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2010. 35–61.
- GYARMATI 2011a Gyarmati György: Hadigazdasági túlterhelés, rejtőzködő transzformációs veszteség és a személyi kultusz: A magyarországi „új szakaszt” megelőző rendszerválság 1952/53 fordulóján. *Századok*, 2011/1. 75–116.
- GYARMATI 2011b Gyarmati György: *Kísértő közelmúlt – avagy a rendszerváltás egyik deficitje*. ÁBTL – L’Harmattan, Budapest, 2011.
- GYARMATI 2011c Gyarmati György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede, 1945–1956*. ÁBTL – Rubicon Ház, Budapest, 2011.
- GYARMATI –
LENGVÁRI – PÓK –
VONYÓ 2013 Gyarmati György – Lengvári István – Pók Attila – Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz–MTT–ÁBTL, Pécs–Budapest, 2013.
- HASSE-TOGAY 2009 Hasse, Jürgen–Togay, János Can (szerk.): *Deutsche Einheit am Balaton. Die private Geschichte der deutsch-*

- deutschen Einheit*. De.bra. Verlag, Berlin–Brandenburg, 2009.
- HAUSLEITNER 2008 Hausleitner, Mariana (szerk.): *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1941–1953*. IKGS, München, 2008.
- HAVADI 2008 Havadi Gergő: Állambiztonság és a vendéglátás szigorúan ellenőrzött terei a szocializmusban. In: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában*. Nyitott könyvműhely, Budapest, 2008. 172–186.
- HEHL 2005 Hehl, Ulrich von: Flüchtlinge, Vertriebene und die Kirchen. In: *Flucht, Vertreibung, Integration*. Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland. Kerber Verlag, Bonn, 2005. 132–143.
- HEIDENREICH 2013 Heidenreich, Ronny: *Die Organisation Gehlen und der Volksaufstand am 17. Juni 1953*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes, 1945–1968. Marburg, 2013.
- HEIDENREICH – MÜNKEL – STADELMANN – WENZ 2016 Heidenreich, Ronny – Münkkel, Daniela – Stadelmann-Wenz, Elke: *Geheimdienstkrieg in Deutschland. Die Konfrontation von DDR-Staatssicherheit und Organisation Gehlen im Herbst 1953*. Ch. Links Verlag, Berlin, 2016.
- HERBSTRIIT 2004 Herbstritt, Georg: Ein feindliches Bruderland. Rumänien im Blick der DDR-Staatssicherheit. *Halbjahresschrift für südosteuropäische Geschichte, Literatur und Politik*, 2004/1. 5–13.
- HERBSTRIIT 2006 Herbstritt, Georg: Stasi in Siebenbürgen: eine geheimdienstliche Regionalstudie. *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, 2006/2. 187–196.
- HERBSTRIIT 2007 Herbstritt, Georg: *Bundesbürger im Dienst der DDR-Spionage. Eine analytische Studie*. Analysen und Dokumente. BStU. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007.
- HERBSTRIIT 2008 Herbstritt, Georg: Doppelt überwacht. Rumäniendeutsche Schriftsteller 1982 in den Akten der Stasi und der Securitate. *Horch und Guck*, 2008/4. 50–53.

- HERBSTRIIT 2016 Herbstritt, Georg: *Entzweite Freunde. Rumanien, die Securitate und die DDR-Staatssicherheit 1950 bis 1989*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2016.
- HERTLE – WOLLE 2004 Hertle, Hans-Hermann – Wölle, Stefan: *Damals in der DDR: der Alltag im Arbeiter- und Bauernstaat*. München, 2004.
- HILGER – MÜLLER 2014 Hilger, Andreas – Müller, Armin: „Das ist kein Gerücht, sondern echt.“ *Der BND und der „Prager Frühling“ 1968*. Unabhängige Historikerkommission zur Erforschung der Geschichte des Bundesnachrichtendienstes, 1945–1968. Marburg, 2014.
- HOLLÓS 1967 Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1967.
- HORVÁTH 2008 Horváth Sándor: Csudapest és a frizsiderszocializmus: a fogyasztás jelentései, a turizmus és a fogyasztáskritika az 1960-as években. *Múltunk*, 2008/3. 60–83.
- KAEUBLE 2011 Kaelble, Hartmut: *Kalter Krieg und Wohlfahrtsstaat. Europa 1945–1989*. Ch.Beck Verlag, München, 2011.
- KLEIN 2016 Klein Judit: *Die Funktion und Geschichte der deutschsprachigen Minderheitenmedien in Ungarn im Sozialismus*. Verlag Dr. Kovac, Hamburg, 2016.
- KLEßMANN 1988 Kleßmann, Christoph: *Zwei Staaten, eine Nation. Deutsche Geschichte 1955–1970*. Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn, 1988.
- KLEßMANN 2005 Kleßmann, Christoph – Lautzas, Peter (szerk.): *Teilung und Integration. Die doppelte deutsche Nachkriegsgeschichte als wissenschaftliches und didaktisches Problem*. Bundeszentrale für Politische Bildung, Bonn, 2005.
- KNABE 1999 Knabe, Hubertus: *West-Arbeit des MfS. Die Zusammenspiel von „Aufklärung“ und „Abwehr.“* Ch. Links Verlag, Berlin, 1999.
- KOSSELCK 1997 Koselleck, Reinhart: *Az aszimmetrikus ellenfogalmak történeti-politikai szemantikája*. József Műhely Kiadó, Budapest, 1997.
- KOSSELCK 2006 Koselleck, Reinhart: *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2006.

- KRAHULCSÁN 2008 Krahulcsán Zsolt: A nemzetközi kapcsolatok állambiztonsági szabályozása (1961–1965). *Betekintő*. Az ÁBTL internetes forrásközlő folyóirata. 2008/2. http://www.betekinto.hu/2008_2_krahulcsan (2018.01.25.)
- KRAHULCSÁN 2009 Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). *Levéltári Szemle*, 2009/3. 3–19.
- KRAHULCSÁN 2010a Krahulcsán Zsolt: A be- és kiutazások állambiztonsági- és pártellenőrzése (1956–1964). *Betekintő*. Az ÁBTL internetes forrásközlő folyóirata. 2010/1. http://www.betekinto.hu/2010_1_krahulcsan (2018.01.25.)
- KRAHULCSÁN 2010b Krahulcsán Zsolt: A be- és kiutazások állambiztonsági- és pártellenőrzése (1965–1970). *Betekintő*. Az ÁBTL internetes forrásközlő folyóirata. 2010/2. http://www.betekinto.hu/2010_2_krahulcsan (2018.01.25.)
- KRAHULCSÁN 2013a Krahulcsán Zsolt: A BM KEOKH és Útlevélosztály, In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. ÁBTL – L'Harmattan, Budapest, 2013. 349–379.
- KRAHULCSÁN 2013b Krahulcsán Zsolt: *A párt belügye. A politikai rendőrség és az MSZMP a korai Kádár-korszakban (1956–1962)*. ÁBTL – L'Harmattan, Budapest, 2013.
- KRIEGER 2009 Krieger, Wolfgang: *Geschichte der Geheimdienste. Von den Pharaonen bis zur CIA*. C.H. Beck Verlag, München, 2009.
- KUDAR 1992 Kudar Lajos: *Az IBUSZ története, 1902–1992*. IBUSZ Igazgatóság, Budapest, 1992.
- KULTURTAGUNG 2004 *Kulturtagung am 6. November 2004 in Gerlingen*. Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn, Stadt Gerlingen. Gerlingen, 2004.
- LANDWEHR 2008 Landwehr, Achim: *Historische Diskursanalyse. Historische Einführungen*. Campus Verlag, Frankfurt – New York, 2008.

- LANDWEHR 2018 Landwehr, Achim: Diskurs und Diskursgeschichte. *Docupedia-Zeitgeschichte*. 2018. docupedia.de/zg/Landwehr_diskursgeschichte_v2_de_2018 (2019.01.18.)
- LÁSZIÓ 2013 László János: Bűnbakképzés és nemzeti identitás, avagy a szociálpszichológia mint empirikus társadalomtudomány. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz–MTT–ÁBTL, Pécs–Budapest, 2013. 43–61.
- LINDENBERGER 1996 Lindenberg, Thomas: Alltagsgeschichte und ihr Beitrag zur Erforschung der Sozialgeschichte der DDR. In: Bessel, Richard – Jessen, Ralph (szerk.): *Die Grenzen der Diktatur. Staat und Gesellschaft in der DDR*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1996. 298–325.
- LINDENBERGER 1999 Lindenberg, Thomas: Die Diktatur der Grenzen. Zur Einleitung. In: Uő. (szerk.): *Herrschaft und Eigen-Sinn in der Diktatur. Studien zur Gesellschaftsgeschichte der DDR*. Böhlau Verlag, Köln–Weimar–Wien, 1999. 13–44.
- LINDENBERGER 2007 Lindenberg, Thomas: SED-Herrschaft als soziale Praxis, Herrschaft und „Eigen-Sinn”, In: Gieseke, Jens (szerk.): *Staatssicherheit und Gesellschaft. Studien zum Herrschaftsalldag in der DDR*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2007. 23–47.
- LORENZ 2009 Lorenz, Hilke: *Heimat aus dem Koffer. Vom Leben nach Flucht und Vertreibung*. Ullstein Verlag, Berlin, 2009.
- MAJTÉNYI 2009 Majtényi György: *K-Vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.
- MARCHUT 2014 Marchut Réka: *Töréspontok. A Budapest környéki német-ség második világháborút követő felelősségre vonása és annak következményei (1920–1948)*. MTA TTK – MTT – Budaörsi Passió Egyesület, Budapest–Budaörs, 2014.
- MARQUARDT 1998 Marquardt, Bernhard: Zur geheimdienstlichen Zusammenarbeit von MfS und KGB. In: Mertens, Lothar – Voigt, Dieter (szerk.): *Opfer und Täter im SED-Staat*. Duncker & Humblot, Berlin, 1998. 115–134.
- MAYER 2015 Mayer János: „Ennek az idegen földnek kell a hazánknak lennie...” (Az elűzött észak-bácskai németek beilleszke-

- dési problémái Nyugat-Németországban) *Forrás*. Szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirat, 2015/7–8. 18–43.
- MÁRKUS 2019 Márkus, Beáta: *Deportation deutschstämmiger Zivilisten aus Ungarn in die Sowjetunion 1944/1945*. Dissertation. Andrassy Universität, Budapest, 2019.
- MEDVEDEV 2009 Medvedev Katalin: Divat és bűnözés az '50-es, '60-as és '70-es években Magyarországon. In: Simonovics Ildikó – Valuch Tibor (szerk.): *Öltöztessük fel az országot! Divat és öltözködés a szocializmusban*. Argumentum Kiadó – Budapesti Történeti Múzeum – 1956-os Intézet, Budapest, 2009, 130–147.
- MEUSCHEL 1993 Meuschel, Sigrid: Überlegungen zu einer Herrschafts- und Gesellschaftsgeschichte der DDR. *Geschichte und Gesellschaft*, 1993/1. 5–14.
- MILLS 2007 Mills, Sara: *Der Diskurs. Begriff, Theorie, Praxis*. A. Francke Verlag, Tübingen–Basel, 2007.
- MOINÁR 2018 Molnár Annamária: *Emanzipationsprozesse ungarndeutscher Frauen vor und nach 1945: Eine sozialgeschichtliche Untersuchung anhand ihrer Erzählungen*. Dissertation. Andrassy Universität, Budapest, 2018.
- MÜLLER 2009 Müller, Claudia Andrea: Teure Touristen. Preise und Kosten der Urlaubsreisen von DDR-Bürgern in die Ostblock-Staaten. *Horch und Guck*, 2009/2. 26–29.
- MÜLLER 2017 Müller, Rolf-Dieter: *Reinhard Gehlen. Geheimdienstchef im Hintergrund der Bonner Republik*. Ch. Links Verlag, Berlin, 2017.
- NÉMETH I. 2010a Németh István: *A Német Szövetségi Köztársaság, 1949–2009. Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.
- NÉMETH I. 2010b Németh István: *A Német Demokratikus Köztársaság. 1949–1990. Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.
- NÉMETH J. 1993 Németh Jánosné: Az idegenforgalom és az emigráció kérdése az MSZMP Politikai Bizottsága előtt 1960-ban: forrásközlés. *Levéltári Szemle*, 1993/ 2. sz. 42–65.

- OKVÁTH 2001 Okváth Imre: Jelentés a szocialista országok állambiztonsági vezetőinek titkos moszkvai tárgyalásairól, 1955. március 7–12. *Hadtörténeti Közlemények*, 2001/4. 689–706.
- ORGOVÁNYI 2013 Orgoványi István: Az állambiztonsági szervek hálózaton kívüli kapcsolatai. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára–L'Harmattan*, Budapest, 2013. 493–507.
- OSTERHAMMEL 2001 Osterhammel, Jürgen: *Geschichtswissenschaft jenseits des Nationalstaats. Studien zu Beziehungsgeschichte und Zivilisationsvergleich*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2001.
- Ö. KOVÁCS 2012 Ö. Kovács József: *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete, 1945–1965*. Korall, Budapest, 2012.
- PETRÁS 2017 Petrás Éva: Jehova Tanúi története 1945 és 1989 között. In: Fazekas Csaba – Jakab Attila – Petrás Éva – Szita Szabolcs: *A magyarországi Jehova Tanúi Egyház története a kezdetektől napjainkig*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 203–270.
- PIEKALKIEWICZ 1988 Piekalkiewicz, Janusz: *Weltgeschichte der Spionage. Agenten – Systeme – Aktionen*. Südwest Verlag, München, 1988.
- PINTILIESCU 2013 Pintilescu, Corneliu: Die Konstruktion politischer Vergehen im Diskurs. Eine vergleichende Analyse dreier Prozesse gegen Angehörige der deutsche Minderheit Rumäniens (1958–1962). *Transylvanian Review*, 2013/4. 116–140.
- PÓK 2013 Pók Attila: Bűnbakok a magyar történeti gondolkodásban. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz–MTT–ÁBTL, Pécs–Budapest, 2013. 15–32.
- RAAZ 1987 Raaz, Falko: *Ost–West–Kulturaustausch: Kooperation oder Konfrontation?* Dietz Verlag, Berlin, 1987.

- RAINER M. 2008 Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei, 1957–1989*. 1956-os Intézet, Budapest, 2008.
- RAINER M. 2011 Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*. 1956-os Intézet – L'Harmattan, Budapest, 2011.
- RAINER M. 2018 Rainer M. János: *Századosok*. Osiris Kiadó – OSZK, Budapest, 2018.
- RASS 2016 Rass, Christoph: *Das Sozialprofil des Bundesnachrichtendienstes. Von den Anfängen bis 1968*. Ch. Links Verlag, Berlin, 2016.
- REHÁK 2005 Rehák Géza: Idegenforgalom és politika a '70-es években. *Sic Itur Ad Astra*, 2005/1-2. 311–327.
- REHÁK 2007 Rehák Géza: „Szállodaiparunk és idegenforgalmunk fejlesztése tárgyában soron kívül teendő intézkedések,” avagy a Kádár-korszak turizmusának első lépései. *Debreceni Szemle*, 2007/3. 331–347.
- REHÁK 2009a Rehák Géza: Fékek és kétségek a turizmus fejlesztését illetően a hatvanas évek elején. *Aetas*, 2009/2. 104–117.
- REHÁK 2009b Rehák Géza: Magyarország idegenforgalmi politikája 1956–1965 (Különös tekintettel a szállodafejlesztésekre). *Századok*, 2009/1. 201–230.
- REHÁK 2010 Rehák Géza: Rounder és Sheperd jelenti Bécsből. Adalékok az IBUSZ és az állambiztonság kapcsolatához. *Kommentár*, 2010/4. 91–100.
- RICHMOND 2003 Richmond, Yale: *Cultural Exchange and the Cold War. Raising the Iron Curtain*. Penn State University Press, Pennsylvania, 2003.
- RIEGLER 2013 Riegler, Thomas: Die „Wiener Residentur” der Stasi – Mythos und Wirklichkeit. *Journal for Intelligence, Propaganda and Security Studies*, 2013/2. 89–113.
- RITIER 2018 Ritter György: *Hazáink. Német és magyar kényszerszermigrációs sors a második világháború utáni Magyarországon – egy Buda környéki község szemszögéből*. Napkút Kiadó, Budapest, 2018.
- ROMSICS 2005 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

- RUDNICK 2011 Rudnick, Carola S.: *Die andere Hälfte der Erinnerung. Die DDR in der deutschen Geschichtspolitik nach 1989*. Transcript Verlag, Bielefeld, 2011.
- RUFF 1999 Ruff Mihály: A magyar–NSZK kapcsolatok (1960–1963). Útkeresés a doktrínák útvesztőjében. *Múltunk*, 1999/3. 3–40.
- RUTSCH 2008 Rutsch Nóra: Die Vertreibung von Ungarndeutschen und ihre Integration in der sowjetisch besetzten Zone. In: Hausleitner, Mariana (szerk.): *Vom Faschismus zum Stalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1941–1953*. IKGS, München, 2008. 121–135.
- SÄLTER 2016 Sälter, Gerhard: *Phantome des Kalten Krieges. Die Organisation Gehlen und die Wiederbelebung des Gestapo-Feindbildes „Rote Kapelle“*. Ch. Links Verlag, Berlin, 2016.
- SCHMALE 2003 Schmale, Wolfgang: Einleitung: Das Konzept „Kulturtransfer“ und das 16. Jahrhundert: Einige theoretische Überlegungen. In: u.ő. (szerk.): *Kulturtransfer: Kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert*. Innsbruck, StudienVerlag, 2003. 41–61.
- SCHMALE 2010 Schmale, Wolfgang: *Eine transkulturelle Geschichte Europas – migrationsgeschichtliche Perspektiven*. 2010. <<http://ieg-ego.eu/de/threads/theorien-und-methoden/transkulturelle-geschichte/wolfgang-schmale-eine-transkulturelle-geschichte-europas-migrationsgeschichtliche-perspektiven>> (2018.12.10.)
- SCHMALE 2012 Schmale, Wolfgang: *Kulturtransfer*, 2012. <<http://ieg-ego.eu/de/threads/theorien-und-methoden/kulturtransfer/wolfgang-schmale-kulturtransfer>> (2018.11.18.)
- SCHMIDT-SCHWEIZER –
SCHWEIZER –
DÖMÖTÖRFI 2008 Schmidt-Schweizer Andreas – Dömötörfi Tibor: Adenauer és a keleti „olvadás”. Az NSZK, a Szovjetunió és Magyarország viszonyáról 1955–1956-ban. *Világtörténet*, 2008. Ősz/Tél 59–66.
- SCHMIDT-SCHWEIZER 2018 Schmidt-Schweizer Andreas: Bonn és Budapest között. A Magyarországi Németek Honfitársi Szövetsége és a magyarországi kommunista rezsim kapcsolata (1951–1989). *Történelmi Szemle*, 2018/4. 595–610.

- SCHÖNE 2008   Schöne, Jens: *Das sozialistische Dorf. Bodenreform und Kollektivierung in der Sowjetzone und DDR*. Schriftenreihe des Sächsischen Landesbeauftragten für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen DDR, Leipzig, 2008.
- SCHUTIKE 1999   Schultke, Dietmar: „Keiner kommt durch” *Die Geschichte der innerdeutschen Grenze und der Berliner Mauer*. Aufbau Verlag, Berlin, 1999.
- SEEWANN 2010   Seewann, Gerhard: Az elűzés koncepciója: Berlin-London-Prága-Budapest. In: Kupa László (szerk.): *Vándorló Kisebbségek. Etnikai migrációs folyamatok Közép-Európában történeti és jelenkori metszetben*. PTE–Bookmaster, Pécs, 2010. 24–33.
- SEEWANN 2012   Seewann, Gerhard: *Geschichte der Deutschen in Ungarn. Band 1: Vom Frühmittelalter bis 1860; Band 2: 1860 bis 2006*. Verlag Herder-Institut, Marburg, 2012. Studien zur Ostmitteleuropaforschung 24/I-II.
- SEEWANN 2013   Seewann, Gerhard: Politikai tisztogatás Magyarországon a második világháború után. Franz Basch népbírósági pere. In: Gyarmati György–Lengvári István–Pók Attila–Vonyó József (szerk.): *Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben*. Kronosz–MTT–ÁBTL, Pécs–Budapest, 2013. 383–404.
- SEEWANN 2015   Seewann, Gerhard: *A magyarországi németek története. I. Kötet: A kora középkortól 1860-ig; II. Kötet: 1860–2006*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2015.
- SLACHTA 2014a   Slachta Krisztina: A „magyar vircsaft”. A Kádár-kori idegenfoglalom sajátosságai. *Metszetek*, 2014/2. <http://metszetek.unideb.hu/2014-02>
- SLACHTA 2014b   Slachta Krisztina: A Stasi iratok helye a német nemzeti emlékezetben. In: Horváth Sándor (szerk.): *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Libri, Budapest, 2014. 169–187.
- SLACHTA 2016   Slachta Krisztina: *Megfigyelt szabadság. A keletnémet és magyar állambiztonsági szervek együttműködése a Kádár-kori Magyarországon, 1956–1990*. ÁBTL – Kronosz Kiadó, Budapest–Pécs, 2016.

- SNYDER 2010 Snyder, Timothy: *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin*. New York, Basic Books, 2010.
- SOMLAI 2009 Somlai Katalin: Ösztöndíjjal Nyugatra a hatvanas években. Az Országos Ösztöndíj Tanács felállítása. In: Tischler János (szerk.): *Évkönyv XVI. 1956-os Intézet*, Budapest, 2009. 273–314.
- SOMLAI 2011 Somlai Katalin: „Kiutazása érdekünkben áll”. A Nyugatra utazó ösztöndíjasok és a hírszerzés kapcsolatai a Kádár-korszakban. In: Rainer M. János (szerk.): *Évkönyv XVII. Kádárizmus. Átereszék*. 1956-os Intézet, Budapest, 2011. 241–262.
- SPANNENBERGER 2002 Spannenberger, Norbert: *Der Volksbund der Deutschen in Ungarn 1938–1944 unter Horthy und Hitler*. Oldenbourg Verlag, München, 2002.
- SPANNENBERGER 2005 Spannenberger Norbert: *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között 1938–1944*. (Kisebbségkutatás Könyvek) Lucidus Kiadó, Budapest, 2005.
- SPANNENBERGER 2009 Spannenberger Norbert: Az író felelőssége, avagy hogyan némult el a hidasi harang? In: Vitári Zsolt (szerk.): *Minderheiten und Mehrheiten in ihren Wechselbeziehungen im südöstlichen Mitteleuropa. Festschrift für Gerhard Seewann zum 65. Geburtstag*. PTE BTK TTI, Pécs, 2009. 87–105.
- SPECKMANN 2005 Speckmann, Thomas: Renaissance des Themas in den Medien. In: *Flucht, Vertreibung, Integration*. Stiftung Haus der Geschichte der Bundesrepublik Deutschland, Kerber Verlag, Bonn, 2005. 175–179.
- SUCKUT–SÜSS 1997 Suckut, Siegfried – Süß, Walter (szerk.): *Staatspartei und Staatssicherheit. Zum Verhältnis von SED und MfS*. Ch. Links Verlag, Berlin, 1997.
- SUCKUT 2001 Suckut, Siegfried (szerk.): *Wörterbuch der Staatssicherheit. Definitionen zur „politisch-operativen Arbeit”*. BStU, Ch. Links Verlag, Berlin, 2001.
- SZAKÁLY 2015 Szakály Sándor: *A 2. vkf. osztály. Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945*. Magyar Napló – Veritas Történetkutató Intézet, Budapest, 2015.

- SZIKLAI 2009 Sziklai István: Szemelvények Magyarország és az NSZK kapcsolatából: Kádár János és Willy Brandt. *Múltunk*, 2009/1. 45–64.
- SZ. KOVÁCS 2013 Sz. Kovács Éva: A magyar hírszerzés tevékenysége Ausztriában, 1945–1965. *Betekintő*, 2013/2. http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2013_2_sz_kovacs.pdf (2019.01.13.)
- TAKÁCS R. 2014 Takács Róbert: Nyitottság és zártság dilemmái – kulturális érintkezések a külfölddel és a nyugattal. *Századok*, 2014/6. 1491–1515.
- TAKÁCS R. 2015 Takács Róbert: Szovjet és magyar nyitás a kultúrában Nyugat felé 1953–1964. *Múltunk*, 2015/3. 30–68.
- TAKÁCS T. 2013a Takács Tibor: *Besúgó a besúgásról. Ügynök-visszaemlékezések a Kádár-korszakból*. L'Harmattan, Budapest, 2013.
- TAKÁCS T. 2013b Takács Tibor: A BM II/5. (Belsőreakció-elhárító) Osztály. In: Cseh Gergő Bendegúz – Okvách Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése, 1956–1962*. ÁBTL – L'Harmattan, Budapest, 2013. 123–152.
- TANTZSCHER – WEGMANN 1996 Tantzsch, Monika – Wegmann, Bodo: *SOUND. Das geheimdienstliche Datennetz des östlichen Bündnissystems. Analysen und Berichte*. BStU, Berlin, 1996.
- TANTZSCHER 1996 Tantzsch, Monika: Die Stasi und ihre geheime Brüder. Die internationale geheimdienstliche Kooperation des MfS. In: Timmermann, Heiner (szerk.): *Diktaturen in Europa im 20. Jahrhundert – der Fall DDR*. Duncker & Humblot, Berlin, 1996. 595–621.
- TANTZSCHER 1999a Tantzsch, Monika: Datentransfer nach Moskau. In: Knabe, Hubertus: *West-Arbeit des MfS. Das Zusammenspiel von „Aufklärung” und „Abwehr”*. *Analysen und Dokumente*. BStU. Ch. Links Verlag, Berlin, 1999. 284–299.
- TANTZSCHER 1999b Tantzsch, Monika: Die Stasi und die „Kaffeehaus-Tschekisten.” Über die geheimdienstlichen Beziehungen der DDR zur Volksrepublik Ungarn. *Horch und Guck*, 1999/3. 48–59. magyarul: Tantzsch, Monika: A Stasi és a kávéházi csekisták. *Valóság*, 1999/11. 44–58.

- TANTZSCHER 2001a Tantzscher, Monika: Die Stasi und ihre geheime Brüder. Die internationale geheimdienstliche Kooperation des MfS. *Horch und Guck*, 2001/1. 56–64.
- TANTZSCHER 2001b Tantzscher, Monika: *Die verlängerte Mauer. Die Zusammenarbeit der Sicherheitsdienste der Warschauer-Pakt-Staaten bei der Verhinderung von „Republikflucht.“* BStU, Berlin, 2001.
- TANTZSCHER 2005 Tantzscher, Monika: *Hauptabteilung VI: Grenzkontrollen, Reise- und Touristenverkehr.* MfS-Handbuch, Teil III/14. BStU, Berlin, 2005.
- TOMKA 2009 Tomka Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században.* Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
- TÓTH Á. 1993 Tóth Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között.* Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1993.
- TÓTH Á. 2008 Tóth Ágnes: *Hazatértek. A németországi kitelepítésből visszatért magyarországi németek megpróbáltatásainak emlékezete.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.
- TÓTH Á. 2012 Tóth Ágnes: *Rückkehr nach Ungarn 1946–1950. Erlebnisberichte ungarndeutscher Vertriebener.* Oldenbourg Verlag, München, 2012.
- TÓTH Á. 2017 Tóth Ágnes: *Németek Magyarországon 1950–1970.* MTA Doktori disszertáció. 2017.
- TÓTH Á. 2018 Tóth Ágnes: *Dokumentumok a magyarországi németek történetéhez.* Argumentum Kiadó, Budapest, 2018.
- TÓTH E. 2011 Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezet-története 1945–1990. *Betekintő.* Az ÁBTL internetes forrásközlő folyóirata. 2011/2. www.betekinto.hu/2011_2_toth_e (2018.10.10.)
- TÓTH E. Zs. 2010 Tóth Eszter Zsófia: *Kádár lányai.* Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2010.
- TÓTH I. 2018 Tóth Imre: „Díszkapu a vasfüggönyön” – Az osztrák-magyar kapcsolatok és az állambiztonság a határ mentén. Konferenciaelőadás. *Magyar hírszerző szervek Ausztriában a hidegháború időszakában 1948-tól 1989-ig* c. nemzetközi konferencia, 2018. október 2. ÁBTL–Boltzmann Intézet. Megjelenés alatt.

- TRÓCSÁNYI 2011 Trócsányi Sára: *Forradalom az irattárban. Az információs kárpótálás jogi aspektusai*. Holnap Kiadó, Budapest, 2011.
- URBÁN 2011 Urbán Attila: Változások a magyar hírszerzés feladatrendszerében és szervezeti rendjében az 1970-es évek első felében. In: Bánkuti Gábor – Baráth Magdolna – Rainer M. János (szerk.): *Megértő történelem. Tanulmányok a hatvanéves Gyarmati György tiszteletére*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011. 137–150.
- URLAUB UND TOURISMUS 1985 *Urlaub und Tourismus in beiden deutschen Staaten*. Verlag Neue Gesellschaft, Bonn, 1985.
- UNGVÁRY 2002 Ungváry Krisztián: Antiszemizmus és németellenesség – a kétfrontos harc. In: Karsai László – Molnár Judit (szerk.): *Küzdelem az igazságért. Tanulmányok Randolph Braham 80. születésnapjára*. MAZSIHISZ, Budapest, 2002. 731–750.
- UNGVÁRY 2012 Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege: diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemizmus Magyarországon, 1919–1944*. Jelenkor Kiadó, Budapest, 2012.
- UNGVÁRY 2013 Ungváry Krisztián: Társadalmi ellenállás a Kádár-rendszerben és az állambiztonság „jobboldali” ellenségei. In: Uő. (szerk.): *Búvópatakok. A jobboldal és az állambiztonság, 1945–1989*. 1956-os Intézet Alapítvány – Jaffa Kiadó, Budapest, 2013. 13–80.
- UNVERHAU 1999 Unverhau, Dagmar (szerk.): *Lustration, Aktenöffnung, demokratischer Umbruch in Polen, Tschechien, der Slowakei und Ungarn. Referate der Tagung des BStU und der Akademie für Politische Bildung Tutzing vom 26.–28.10.1998*. LIT Verlag, Münster, 1999.
- UNVERHAU 2005 Unverhau, Dagmar (szerk.): *Vorläufiges Findbuch zur Abteilung X: „Internationale Verbindungen” des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR*. Lit Verlag, Münster – Hamburg – Berlin – London, 2005.
- VALUCH 2000 Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- VALUCH 2006 Valuch Tibor: *Hétköznapi élet Kádár János korában*. Corvina Kiadó, Budapest, 2006.

- VAIUCH 2008 Valuch Tibor: Csepel bicikli, Caesar konyak, Symphonia, Trapper farmer. A fogyasztás és a fogyasztói magatartás változásai a szocialista korszakban. *Múltunk*, 2008/3. 40–59.
- VITÁRI – VONYÓ 2010 Vitári, Zsolt – Vonyó, József: Schranken der gesellschaftlichen Organisierung der Ungarndeutschen in der Rákosi-Ära (1949–1956). *Spiegelungen*, 2010/4. 365–380.
- VITÁRI 2011 Vitári, Zsolt: Staatliche Zugeständnisse und sozialistische Integration. Möglichkeiten und Grenzen der Bewahrung einer ungarndeutschen Identität in den 1950er und 1960er Jahren. In: Gräf, Rudolf – Volkmer, Gerald (szerk.): *Zwischen Tauwettersozialismus und Neostalinismus. Deutsche und andere Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1953–1964*. IKGS Verlag, München, 2011. 65–82
- VITÁRI 2012 Vitári Zsolt: *A Hitlerjugend és Délkelet-Európa*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012.
- VITÁRI 2013 Vitári Zsolt: *A Hitlerjugend és a nagyvilág*. Pro Pannonia Kiadó, Pécs, 2013.
- VITÁRI 2015 Vitári Zsolt: *Volksbund és ifjúság: Dokumentumok a magyarországi német ifjúság történetéből, 1925–1944*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2015.
- VITÁRI 2018 Vitári Zsolt: Még egyszer a hidasi harangról? In: Uő. (szerk.): *Globális vetületek. Ünnepi kötet Fischer Ferenc 65. születésnapjára*. PTE BTK TTI, Budapest–Pécs, 2018. 307–314.
- WAGNER 2000 Wagner, Klaus: *Spionageprozesse. Spionagemethoden des MfS (HVA) und östlicher (u.a. KGB) sowie nahöstlicher Nachrichtendienste in den Jahren 1977–1990*. Fachhochschule des Bundes für öffentliche Verwaltung. Brühl bei Köln, 2000.
- WEHLER 2008 Wehler, Hans-Ulrich: *Deutsche Gesellschaftsgeschichte. Bundesrepublik und DDR, 1949–1990*. Verlag Ch. Beck, München, 2008.
- WEIZER 2002 Welzer, Harald: *Das kommunikative Gedächtnis. Eine Theorie der Erinnerung*. Ch. Beck, München, 2002.

- WEIZER –
MOIER –
TSCHUGNAIL 2002 Welzer, Harald–Moller, Sabine–Tschugnall, Karoline:
„Opa war kein Nazi”. *Nationalismus und Holocaust im
Familiengedächtnis*. Fischer Verlag, Frankfurt am Main,
2002.
- WENDT 1991 Wendt, Harmut: Die deutsch-deutschen Wanderungen –
Bilanz einer 40jährigen Geschichte von Flucht und Aus-
reise. *Deutschland Archiv*, 1991/4. 386–395.
- WENGST 2008 Wengst, Udo – Wentker, Hermann (szerk.): *Das doppel-
te Deutschland*. Bundeszentrale für Politische Bildung,
Bonn, 2008.
- WIEDMAN 1996 Wiedman, Roland (szerk.): *Die Organisationsstruktur
des Ministeriums für Staatssicherheit 1989*. MfS-Hand-
buch. BStU, Berlin, 1996.
- WIEGAND 2004 Wiegand, Lutz: Gesamtwirtschaftliche Aspekte des Las-
tenausgleichs. In: Erkner, Paul (szerk.): *Rechnung für
Hitlers Krieg. Aspekte und Probleme des Lastenausgleichs*.
Verlag Regionalkultur, Heidelberg – Ubstadt-Weiher –
Basel, 2004. 63–80.
- WINKLER 2005 Winkler, Heinrich August: *Németország története a mo-
dern korban. I. és II. kötet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- WOIF 2016 Wolf, Thomas: Die Anfänge des BND. Gehlens Organi-
sation – Prozess, Legende und Hypothek. *Vierteljahres-
hefte für Zeitgeschichte*, 2016/2. 190–225.

ZUSAMMENFASSUNG

Eine Besonderheit bezüglich der Vertreibung von Deutschen aus Ungarn besteht einerseits darin, dass es nicht zu einer vollständigen Vertreibung nach dem Zweiten Weltkrieg gekommen ist. Andererseits sind die Vertriebenen in der ersten Welle in die amerikanische Besatzungszone, in die spätere Bundesrepublik Deutschland, in der zweiten Welle aber in die Sowjetische Besatzungszone zwangsumgesiedelt worden. Es kam dadurch zu einer zweifach gespaltenen Situation, sodass ungarndeutsche Familien bis heute in verschiedenen Ländern, bzw. in unterschiedlichen Regionen Deutschlands – wenn auch nicht mehr durch den Eisernen Vorhang voneinander getrennt – leben. Während des Kalten Krieges war es allerdings vergleichsweise schwierig, Besuchsreisen von Verwandten und Familienangehörigen zu organisieren.

Bis zur Entstalinisierung, also vor 1954 war es praktisch ausgeschlossen, dass vertriebene Ungarndeutsche ihre in Ungarn verbliebenen Verwandten besuchten, da es hierfür keine Regelung von ungarischer Seite aus gab. Zudem hatten die Vertriebenen Angst, dass sie nach einer Einreise in die Ungarischen Volksrepublik (UVR) nicht wieder in den Westen zurückkehren könnten. Die Revolution von 1956 bedeutete auch für den ungarischen Tourismus eine Zäsur: Die Fremdenverkehrspolitik der Kádár-Zeit bemühte sich um ein positives Landesimage, denn die einreisenden westlichen Touristen sollten – im Gegensatz zu den weltberühmten blutigen Bilder der niedergeschlagenen Revolution – ein positives Bild von Ungarn vermitteln. Diese neue Offenheit und das Wiederaufleben der alten ungarischen Gastfreundschaft, sowie noch aus der Zeiten der Habsburgermonarchie und der Zwischenkriegszeit bekannte Topoi des ungarischen Tourismus wie Pušta, Tschárdás und Paprika, dienten aber hauptsächlich dem Zweck, die Deviseneinnahmen des Landes und somit die Politik der Erhöhung des Lebensstandards der ungarischen Bevölkerung, den sogenannten Gulasch-Kommunismus zu sichern. Die vertriebenen Ungarndeutschen, die ihre Verwandten *in der alten Heimat* 1958 besuchen wollten, mussten daher als Reisegruppe und nicht als Einzelpersonen in das Land ein- und nach einen dreiwöchigen Aufenthalt bei ihren Verwandten wieder ausreisen.

Der in die Struktur des Innenministeriums (BM III. Hauptverwaltung) eingegliederte ungarische Staatssicherheitsdienst sollte nach der Niederschlagung der Revolution von 1956 als erste und wichtigste Aufgabe auch in den 1960er Jahren weiterhin die *Bekämpfung der konterrevolutionären Kräfte* erfüllen. Die Spionageabwehr (BM HA III/II.) konzentrierte sich in diesem Sinne auf die ungarischen Emigranten in Westeuropa, um eine *erneute Organisation der gegnerischen Kräfte bzw. Konterrevolutionäre vorbeugen zu können*. Ihre Tätigkeit richtete sich auf die Beobachtung von Emigrantengruppierungen sowie ihre politischen Organisationen, Verbände und Redaktionen literarischer Zeitschriften. Anfang der 1960er Jahre erbrachten die Anstrengungen der ungarischen Staatssicherheit allerdings immer noch keine Ergebnisse, denn sie konnten keine konkrete *Aktivität und Reorganisation der revolutionären Kräfte* aufweisen. Die Leitung der Spionageabwehr und der Aufklärung musste feststellen, dass ihre Arbeit gegen den Emigranten von 1956 praktisch erfolglos geblieben war.

Die Staatssicherheitsdienste der sozialistischen Länder funktionierten wie ihr Vorbild, der KGB: Der Grundsatz ihrer Tätigkeit war das sogenannte Liniensprinzip, die eigene Bevölkerung, sowie *äußere Feinde* nach Aufgaben-, bzw. Tätigkeitsgebieten wie z. B. Kirche, Volkswirtschaft und Kultur aufgeteilt, zu beobachten. Während der systematischen Suche nach potentiellen Anstiftern zur Revolution waren diesbezüglich alle Bevölkerungsgruppen, von denen vermutet wurde, dass sie als *gegnerisch*, oder *konterrevolutionär* wirken, bzw. das *alte System* der Zwischenkriegszeit vertreten könnten, systematisch erfasst und beobachtet worden. Zu dieser Gruppe wurden auch Ungarndeutschen gezählt. Es handelt sich hierbei um diejenigen, die Mitglieder des Volksbundes, oder der SS gewesen, in Kriegsgefangenschaft und nachher interniert worden waren, und bei der Verstaatlichung große Verluste erlitten hatten. 1958 wurden in jedem Komitat, in dem Ungarndeutschen lebten, z. B. in Komitat Baranya, Tolna, Somogy, Fejér, Pest, diejenigen von ihnen erfasst, die Mitglieder des Volksbundes oder der SS waren. Ihre Daten wurden der Zentralstelle der Spionageabwehr übermittelt.¹ Die Ungarndeutschen – sowohl die Vertriebenen als auch die in Ungarn verbliebenen – gerieten somit zehn Jahre nach der Vertreibung

¹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, (Historisches Archiv der Ungarischen Staatssicherheitsdienste) [ÁBTTL] 3.2.5. O-8-121/I. „Az NSZK-ban működő ellenséges sváb szervezetek” [In der BRD funktionierende feindliche Organisationen der Schwaben]

der Ungarndeutschen (1946–1948) wieder in den Fokus des ungarischen Staatssicherheitsdienstes bzw. der Spionageabwehr.

Der Staatssicherheitsdienst hat in erster Linie die zahlenmäßige Zunahme der einreisenden westlichen Touristen wahrgenommen. Der Fremdenverkehr galt aus der Sicht der sozialistischen Länder als *legale Möglichkeit der gegnerischen Diversion* und die Kontrolle der legalen Reisewege bedeutete die staatssicherheitsdienstliche Überwachung der *legalen Kanäle des Eindringens*.² Auch im Zuge der neuen Fremdenverkehrspolitik, der sogenannten *Öffnung nach Westen* der Kádár-Regierung waren die Reisemöglichkeiten für Vertriebene immer noch nicht vollständig frei, gewisse Einschränkungen waren in Einzelfällen sogar bis in die Mitte der 1980er Jahren in Form der sogenannten Verbotslisten erhalten geblieben, wie z. B. in Fällen von ehemaligen Leitern des Volksbundes.

In der verkehrten Logik der Staatssicherheit stellte aber nicht nur eine – vermutlich – im Auftrag eines feindlichen Nachrichtendienstes einreisende Person eine Gefahr dar, sondern die Einfuhr westlicher Bekleidung und Autos galten schon an sich als *feindliche gegnerische Tätigkeit* genauso wie Pressematerialien und Druckerzeugnisse aller Art als westliche Propaganda und als *Diversion* bewertet wurden. 1959 wurde ein Befehl vom Innenminister erlassen,³ in dem geregelt wurde, was genau die staatssicherheitsdienstliche Kontrolle des Fremdenverkehrs als Aufgabe und die Bekämpfung dieser Art von *feindlicher Tätigkeit* zum Ziel hatte. Der Befehl forderte neben der allgemeinen operativen Kontrolle der Ein- und Ausreisenden die Durchführung gezielter Maßnahmen unter den einreisenden politischen Emigranten, bzw. unter ehemaligen Vertriebenen und ihrer Verwandten, die mit Visa für Verwandtschaftsbesuche ein- und ausreisen konnten. Den zu Verwandtenbesuchen in westlichen Länder ausreisenden inoffiziellen Mitarbeitern wurden laut dieses Befehls Anweisungen erteilt, und nach ihrer Heimreise wurden sie zur schriftlichen Berichterstattung aufgefordert. Eine der wichtigsten unter den neu angewendeten Methoden war die Ausnutzung des in den einzelnen Komitaten schon vorhandenen IM-Netzes auch für die Überwachung einreisender Emigranten und Vertriebenen.

Die zum Verwandtschaftsbesuch in westliche Länder ausreisenden inoffiziellen Mitarbeitern wurden laut des Befehls Anweisungen bezüglich der im

² ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Ny-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére” [West-deutsche Linie der Aus- und Einreisenden auf dem Gebiet des Bezirkes von Mór und Sárbogárd] 30.

³ ÁBTL 4.2. 10-21/4/1959. Befehl Nr. 04/1959.

Ausland, hauptsächlich aber in der Bundesrepublik Deutschland von den *gegnerischen Nachrichtendiensten* angewandten Methoden erteilt. Nach ihrer Heimreise wurden sie zur obligatorischen schriftlichen Berichterstattung aufgefordert. Im Sprachgebrauch des ungarischen Staatssicherheitsdienstes ist schon Anfang der 1960er Jahren festzustellen, dass der Begriff *Verwandtenbesucher* immer im Zusammenhang mit den ungarndeutschen Reisenden auftaucht, und damit nur selten die politischen Emigranten gemeint waren. Eine Erklärung dafür ist, dass jene, die aus politischen Gründen das Land verlassen haben, gar nicht an eine Heimreise denken konnten, denn sie wären in dem Falle einer Rückkehr meistens tatsächlich von den ungarischen Behörden verhaftet und zur juristischen Verantwortung gezogen worden.

Ab Anfang der 1960er Jahre begann sich die Spionageabwehr (BM III/II. Verwaltung) im Zuge der Beobachtung der politischen Emigration von 1956 mit den immer freier und häufiger reisenden Ungarndeutschen bzw. ehemaligen Vertriebenen gezielt zu beschäftigen. Die Verwandtschaftsbesuche sowie die Vertriebenenorganisationen bedeuteten für die Staatssicherheit wegen ihrer Kontakten zu den in der Heimat verbliebenen Verwandten eine zu kontrollierende Bevölkerungsgruppe. Diese Kontrolle kann auch als Ausdruck des neu entdeckten Feindbildes der *Schwaben* nach der Revolution von 1956 verstanden werden. Die Ungarndeutschen wurden schon allein deshalb als *‚verdächtige und gefährliche‘* Personen angesehen, weil sie sich während ihrer Besuchsreisen den westlichen Lebensstil mit ins Land brachten und dadurch *das sozialistische Leben in ländlichen Gebieten gefährden könnten*. Der ungarische Staatssicherheitsdienst ging auch davon aus, dass Vertriebene als Spione des Bundesnachrichtendienstes angeworben worden waren. Anfang der 1960er Jahre begann eine systematische Beobachtung und Kontrolle der Verwandtenbesuchen von Ungarndeutschen in beiden Richtungen, aus Deutschland nach Ungarn, bzw. aus Ungarn in die Bundesrepublik. Diese Gruppe von Reisenden wurde als äußerst bedrohlich angesehen und die Ausreisegenehmigungen wurden entsprechend präzise beurteilt. Der Bekanntenkreis und die Verwandten der Reisenden wurden oft durch inoffizielle Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter beobachtet, oder aber sie selbst nach ihrer Rückkehr zur Berichterstattung in den zuständigen Polizeipräsidien zum Verfassen eines Berichts aufgefordert.

Als der wichtigste Weg, als *legaler Kanal der feindlichen Tätigkeit* der Bundesrepublik Deutschland wurden die zwischen den zwei Blöcken Anfang der 1960er Jahre praktisch schon frei und regelmäßig zum Verwandtschaftsbesuch reisenden angesehen. Dadurch, dass die über eine hohe Sprach- und Orts-

kenntnis verfügenden einreisenden Ungarndeutschen zu ihrem ehemaligen Wohnsitz, zu ihren Verwandten und Bekannten führen, wo sie anfangs nur drei Wochen, mit der Zeit aber sogar zwei bis drei Monate bleiben durften, galten sie aus der Sicht der ungarischen Staatssicherheit als die gefährlichsten Touristen der 1960er Jahre. Wie befürchtet brachten sie tatsächlich ein Stück westlichen Lebensstils mit, schon ihre westliche Kleidung und Autos westlicher Marken wurde als Teil der sogenannten *gegnerischen Diversion*, der ideologischen Beeinflussung durch den Westen angesehen. Die mitgebrachten Geschenke und natürlich die Nachrichten über die Lebensbedingungen und Arbeitsmöglichkeiten erschienen als besonders *verdächtige Methoden der Gegner*. Das Alltagsleben und die Konsummöglichkeiten waren in den Dörfern des ländlichen Ungarns der 1960er Jahre weit vom allgemeinen westdeutschen Lebensstandard der Vertriebenen in den Jahren des Wirtschaftswunders entfernt, derer Lage sich nach dem Lastenausgleich weitgehend verbessert hatte.

Parallel zu dieser *materiellen* Art von Diversion vermutete die ungarische Staatssicherheit, dass die Vertriebenen wegen ihrer Sprach- und Ortskenntnisse als Spione vom den BND angeworben worden wären. Daher wurde jedes Interesse der Reisenden für Ungarn und das Fotografieren im Lande mit aller Selbstverständlichkeit als Spionagetätigkeit betrachtet. Es wurde seitens der ungarischen Spionageabwehr zudem angenommen, dass der BND auch die aus Ungarn in die Bundesrepublik Deutschland reisenden Ungarndeutschen anzuwerben versuchte.

1961 wurde der Regierungsbeschluss Nr. 3082/1961 über *die Reisepässe und Visa der UVR* verabschiedet, der nicht nur die Einreise, sondern auch die Ausreise der ungarischen Staatsbürger regelte.⁴ Die Verordnung legte fest, dass bei Beurteilung und Bewilligung der Einreiseanträge von Emigranten bzw. von Vertriebenen zu überprüfen war, aus welchen Gründen und unter welchen Umständen sie das Land verlassen hatten, ob der Antragsteller Mitglied von feindlichen Emigrantenorganisationen war, und ob ein positives Verhalten des Antragstellers gegenüber der UVR festzustellen sei.

Parallel zu diesen Maßnahmen wurde eine sogenannte *Verbotsliste* von *unerwünschten Personen* eingeführt, was in den 1960er Jahren praktisch eine Erweiterung des Datenbestandes des Innenministeriums bedeutete. Der Befehl des Innenministers von 25. September 1967 besagte, dass eine einheitliche und zentrale Verbotsliste über diejenigen westlichen Staatsbürger zusammenzustel-

.....
 4   Regierungsbeschluss Nr. 3082/1961. MNL OL MOL XIX-A-83-b-3082/1961.

len sei, deren Aufenthalt in der UVR *die Interessen des Staates, die Ordnung und die allgemeine Sicherheit verletzt oder gefährdet*. Damit waren die (ehemaligen) *Mitglieder faschistischer, revanchistischer, militärischer Organisationen* gemeint.⁵

Durch ihre Maßnahmen, die auf die *operative Kontrolle* des Fremdenverkehrs zielten, hatte die Staatssicherheit die Ungarndeutschen bzw. die Vertriebenen, die zum Verwandtenbesuch ins Land reisen durften, als eine der *gefährlichsten Gruppe* unter den einreisenden westlichen Staatsbürgern beschrieben. Neben den allgemeinen Befehlen und Durchführungsbestimmungen der Staatssicherheit zur Kontrolle der westlichen Touristen wurden gezielte Maßnahmen zur Überwachung der Ungarndeutschen in der Bundesrepublik und auch in Ungarn durchgeführt. Die Organisationen der ungarndeutschen Vertriebenen in Deutschland wurden als *Zentren feindlicher und gegnerischer Diversion* angesehen. Jede Bestrebung, Kontakte zu den ehemaligen Wohnsitzen auszubauen, jede Zusendung von Zeitschriften, oder jegliche Art kirchlicher Materialien wurden als *direkte gegnerische Propaganda* und als *faschistische und revanchistische Untergrundtätigkeit* bezeichnet.

Ab Mitte der 1960er Jahren wurden inoffizielle Mitarbeiter nicht nur unter den ungarndeutschen *Verwandtenbesucher*, sondern auch unter der ungarischen Bevölkerung in den Gemeinden angeworben, um möglichst flächendeckend über die Tätigkeit und über Reisemöglichkeiten der Ungarndeutschen, sowie über Arbeits- und Einkaufsmöglichkeiten in Deutschland informiert zu sein. Für die Staatssicherheit galten, wie bereits erwähnt, schon westliche Bekleidung und Autos westlicher Marken als *feindliche gegnerische Tätigkeit* wie auch jede Art von westlicher Presse, Zeitungen, Zeitschriften und Magazine, die ins Land gebracht wurden, als *Diversion* bewertet wurde. In den entsprechenden Berichten lesen wir über Großeltern, die ihre Enkel besuchten und ihnen Motorräder oder Kühlschränke schenkten, über Kolleginnen und Nachbarn die einander geschmuggelten Nylonstrumpfhosen verkauften, oder über Vertriebene, die die Gegend ihres ehemaligen Heimatdorfes fotografierten – was praktisch automatisch als Erkundung von militärischen Gebieten eingeschätzt wurde.

Die Konstruktion, oder besser gesagt, die Neukonstruktion des Bildes *der feindlichen Schwaben* begann mit der Eröffnung einer sogenannten Objektakte mit dem vielsagenden Titel *Feindliche Organisationen der Schwaben in der BRD*

⁵ ÄBTL 4.2. BM Befehl von 25. September 1967. 1.

bereits im Jahr 1957.⁶ In dem dreibändigen, insgesamt rund 2.000 Seiten umfassenden Aktenbestand wurden zuerst Dokumente aus den Jahren 1944 bis 1949 zusammengetragen, die das ungarndeutsche Bild der Staatssicherheit auch in den 1960er Jahren prägten. In den Akten sind z. B. die Unterlagen des 1945/46 durchgeführten Volksgerichtsprozesses gegen Franz Basch, den Vorsitzenden des Volksbundes, lange Listen von Volksbundmitgliedern und Amtsträgern des Volksbundes, ehemaligen Mitgliedern der SS sowie Dokumente zur SS-Rekrutierung zu finden.

Aufgrund dieser Dokumente wurde ein Bild über die Einstellung der Ungarndeutschen dem ungarischen Staat gegenüber gezeichnet, das sie als *feindliche, revanchistische, faschistische und nationalistische Schwaben* beschrieb. Der Leser – hier sind vor allem die Offiziere der Staatssicherheit zu nennen – konnte so leicht den Eindruck gewinnen, dass so gut wie alle Ungarndeutschen Mitglieder des Volksbundes und jeder junge Mann ein freiwilliges Mitglied der SS gewesen war. Unter die alten, meistens fotokopierten Dokumenten mischten sich zunehmend Berichte über die Organisationen und die Presse der vertriebenen Ungarndeutschen, wobei als selbstverständlich angenommen wurde, dass sich die Einstellung *der Schwaben* mit der Zeit keineswegs verändert hatte. Die Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn (LDU) und ihre Zeitung *Unsere Post*, und deren Chefredakteur Dr. Ludwig Leber, wurde automatisch aus dieser Perspektive einer feindlichen Einstellung der UVR gegenüber betrachtet.

Auf diesen Stereotypen basierten neben den Informationen über Organisationen und allgemeiner Tätigkeit der vertriebenen Ungarndeutschen auch die zusammenfassende Berichte in dieser Objektakte und die Maßnahmen gegenüber den Ungarndeutschen in den folgenden Jahren. Diese Objektakte wurde bis 1971 weitergeführt. In ihr wurden systematisch Informationen über die Vertriebenenverbände, die LDU in Stuttgart, die sogenannte Heimatortskartei, den Lastenausgleich, Renten für Kriegswitwen und Waisen, die Redaktion und über die veröffentlichten Artikel und Berichte in der *Unseren Post*, Anfragen zur Heimatkunde, leitenden Persönlichkeiten, Akademiker unter den Vertriebenen, wie z. B. Dr. Ludwig Leber und Anton Tafferner, Heimattreffen, Schwabenbälle und Patenschaften zwischen den ehemaligen und den neuen Wohnorten zusammengetragen. Neben den konkreten Berichten sind in den Akten auch zahlreiche Zusammenfassungen und Lageberichte zu lesen, die zum Teil

⁶ ÁBTL 3.2.5. O-8-121. „Az NSzK-ban működő ellenséges sváb szervezetek” [In der BRD funktionierende feindliche Organisationen der Schwaben] Teil I., II., III.

die allgemeine politische Lage in der Bundesrepublik, die Stimmung unter den Vertriebenen und die Situation der Ungarndeutschen in Ungarn bzw. ihre Einstellung gegenüber dem sozialistischen ungarischen Staat analysieren.

Zwar wurde kein Befehl des Ministers oder des für die Staatssicherheit verantwortlichen stellvertretenden Minister erlassen, auch nicht die *operative Kontrolle* also die Überwachung und Beobachtung der Ungarndeutschen in der Bundesrepublik Deutschland und in Ungarn gezielt angeordnet, es begann aber in der ersten Hälfte der 1960er Jahren der Ausbau eines weitverzweigten IM-Netzes. Das Ziel dieser Maßnahmen war, möglichst drei bis fünf IM pro Komitat in den von Ungarndeutschen bewohnten Gebieten des Landes anzuwerben, und sie für eine aktive Tätigkeit auszubilden. Es sind keine zusammenfassende Berichte oder Listen von und über inoffizielle MitarbeiterInnen in der Linie der *Schwaben* aufzufinden, die verfügbaren Unterlagen lassen aber auf eine relativ hohe Anzahl von ihnen schließen.

In dieser Zeit wurden IM auch in den kulturellen Einrichtungen der Ungarndeutschen angeworben, es waren zwei inoffizielle MitarbeiterInnen der ungarischen Staatssicherheit in der Redaktion der *Neuen Zeitung*, einer bei der Redaktion der sog. Regionalen Sendung der Ungarndeutschen in Pécs (Fünfkirchen), und mehrere auch unter den Akademikern an Hochschulen und Universitäten.⁷ Die meisten IM-Akten sind in den Komitaten Pest, Bács-Kiskun und Békés erhalten geblieben, wobei die Beobachtung der ungarndeutschen Bewohner eines Dorfes oft von einem nicht Ungarndeutschen IM vorgenommen wurde. Berichte über die *schwäbische* Nachbarschaft oder Bekannten sind hierbei oft in thematisch anderen Akten aufzufinden, wie z. B. in einer Akte über die LPG der Gemeinde, über das Gymnasium oder über die Geistlichen im Dorf.⁸

In der Zusammenfassung aus dem Jahr 1962 finden sich folgende Angaben über die Kontrolle der Ungarndeutschen im Jahr 1961: Es waren *nur* 40 IM auf der *Linie der Schwaben* beschäftigt, von denen allerdings nur die Hälfte tatsächlich aktiv und operativ tätig war. Die andere Hälfte war laut Bericht *in der Spionageabwehr absolut passiv* gewesen. Es wurden insgesamt fünf neue inoffizielle Mitarbeiter mit der Aufgabe angeworben, die Ungarndeutschen an ihrem Wohnort, an der Arbeitsstelle oder im Bekanntenkreis zu beobachten. Die An-

⁷ z. B.: ÁBTL M-29500. „Árvácska”; ÁBTL M-29500/1. „Árvácska”; ÁBTL Mt-739. „Bércegyi Albert”; ÁBTL Bt-188. „Bércegyi Albert”; ÁBTL Mt-1433/1. „Bajkai”

⁸ z. B.: ÁBTL M-23281. „Csilla”, ÁBTL M-30265. „Kardos” und ÁBTL M-31526. „Kardos”, ÁBTL M-32729. „Rozgonyi”

gaben bezüglich des IM-Netzes wurden den Daten der ausreisenden Besucher gegenübergestellt. Demzufolge waren 1961 5.000 Personen in die Bundesrepublik Deutschland zu ihren Familienangehörigen gereist. 217 von ihnen erhielten vor ihrer Abreise Anweisungen, von denen 146 Personen einfache Besucher, 59 sogenannte *gesellschaftliche Kontakte* der Staatssicherheit, und *nur* 12 von ihnen IM waren. Nach ihrer Rückkehr wurden aber 74 von ihnen überprüft sowie 27 befragt und zur Berichterstattung aufgefordert. Die oben genannten Zahlen wurden von der Leitung der ungarischen Spionageabwehr ausdrücklich als mangelhaft und nicht ausreichend beurteilt und es wurde festgestellt, dass *man die operative Möglichkeiten auf dieser Linie besser ausnutzen sollte*.

Trotz der wenigen inoffiziellen Quellen, die zur Verfügung standen, wurde die unten zitierte Feststellung fast in jedem Bericht wiederholt, auch in dem von April 1962, in dem man die Zahlen zur unzureichenden *operativen Tätigkeit* aufgelistet hatte. Dadurch wurde als erster Schritt die *feindliche Tätigkeit* festgestellt, dann, um dieses zu beweisen, ein IM-Netz aufgebaut, von dem man die entsprechenden Informationen zu bekommen hoffte: „Trotz unserer mangelhaften operativen Arbeit unter den Schwaben ist festzustellen, dass die Hauptrichtung ihrer illegalen Tätigkeit die gegnerische Propaganda, die Spionage und in geringerem Maße die illegale Einfuhr von Waren sind.“⁹

Im dritten Teil der Objektakte *Feindliche Organisationen der Schwaben in der BRD* sind Angaben wahrscheinlich nicht über alle, aber schon über beeindruckend viele IM bzw. Hinweise über ihre Reisen zu ihren Verwandten in der Bundesrepublik Deutschland aufzufinden, wie z. B. Konzepte zur Einweisung von ausreisenden IM oder die Zusammenfassung ihrer Berichten nach der Rückkehr zu lesen. Anhand dieser Angaben ist es möglich, folgende Daten zu aus- und einreisenden inoffiziellen Mitarbeitern unter den ungarndeutschen *Verwandtenbesucher* zusammenzustellen: Im Jahre 1964 wurden 23 Berichte von IM, die zu Verwandtenbesuch in die Bundesrepublik gefahren waren, an die Zentrale der Hauptabteilung III/II des Innenministeriums eingesandt. Im Jahre 1967 waren es 75 IM-Berichte und 1968 wurden 67 Pläne von Einweisungen von IM für die Ausreise zur Überprüfung und Genehmigung zugesandt, aber es liegen nur 29 Berichte über die durchgeführten Besuchsfahrten vor.

Anhand dieser Unterlagen können wir aber nur diejenigen inoffiziellen Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter erfassen, deren Berichte, bzw. Einweisungen

⁹ ÁBTL 3.2.5. O-8-121. „Az NSzK-ban működő ellenséges sváb szervezetek” [In der BRD funktionierende feindliche Organisationen der Schwaben] Teil I./1. 77.

oder Beurteilungen vor oder nach ihrer Reise in die Bundesrepublik nach Budapest, an die Hauptabteilung III/II. für Spionageabwehr des Innenministeriums eingesandt und in dieser Objektakte abgeheftet wurden. Es fällt auf, dass gerade aus solchen Komitaten, in denen eigentlich die größten ungarndeutschen Gemeinden liegen, verhältnismäßig wenig Unterlagen eingeschickt worden sind, wie z. B. aus den Komitaten Baranya (dt. Branau) und Tolna (dt. Tolnau). Unabhängig davon können wir aber mit großer Sicherheit feststellen, dass in dieser Zeit weitere inoffizielle Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter unter den Ungarndeutschen tätig waren. Darüber hinaus haben auch Personen, die nicht der Mindernheit zuzuordnen sind, Berichte über Ungarndeutsche verfasst, sodass mehr Einweisungen und Berichterstattungen stattgefunden haben, als anhand der zusammensammelten Unterlagen aus der dreibändigen Objektakte verifiziert werden können.

Die einzelnen Berichte über die Verwandtschaftsbesuche gleichen sich oft fast wortwörtlich und sind buchstäblich identisch bzw. folgen einem Schema. Sie beschreiben die Bahnfahrt, die Zollkontrolle, die Lebensverhältnisse ihrer Verwandten, sowie Nachbarn und das Treffen mit weiteren Ungarndeutschen in der Bundesrepublik. Die Fragestellungen an die Ausreisenden waren auf gezielte Informationen gerichtet, wie beispielsweise die offizielle Anmeldung nach ihrer Ankunft verlief, ob sie registriert wurden, ihre Reisekosten zurückerstattet erhielten, oder sie zu ihren Lebensbedingungen in Ungarn von den Behörden oder von einem der Vertriebenen besonders gründlich befragt wurden. Sie sollten auch detailliert über Treffen von Vertriebenen, wie z.B. über Schwabenbälle, Heimattreffen, Wallfahrten, über anwesende Personen und über die gehaltenen Predigten berichten.

Es wurden nur in zwei Komitaten, in Komitat Békés und in Fejér, gezielt Objektakten mit dem Titel *Verwandtenbesucher*,¹⁰ bzw. *Westdeutsche Linie der Aus- und Einreisenden auf dem Gebiet des Bezirkes von Mór und Sárbogárd*¹¹ angelegt, in denen einerseits allgemeine Berichte wie Daten über die Anzahl der Ein- und Ausreisenden aufgelistet und ausgewertet, sowie einzelne Fälle als Beispiele genannt sind. Die Akten wurden in Komitat Fejér 1965, in Békés 1969

¹⁰ ÁBTL 3.1.5. O-18227. „NSzK Rokonlátogatók” [BRD-Verwandtenbesucher]

¹¹ ÁBTL 3.1.5. O-17243/4. „Ny-német vonal, ki- és beutazók móri és sárbogárdi járás területére” [West-deutsche Linie der Aus- und Einreisenden auf dem Gebiet des Bezirkes von Mór und Sárbogárd]

angelegt, wobei auch frühere Berichte und Zusammenfassungen in sie aufgenommen wurden.

Die zu ihren Verwandten fahrenden wurden aber nicht nur als Ausreisende, sondern auch vor Ort, in den ungarndeutschen Gemeinden von dort lebenden ungarndeutschen oder ungarischen Inoffiziellen Mitarbeiterinnen und Mitarbeitern staatssicherheitlich kontrolliert. Die IM haben meistens über mehreren Personen oder Personengruppen in ihrer Umgebung berichtet.¹² Typisches Thema der Berichte ist der Kauf bzw. die Schenkung von PKW. Ein Umstand, der in den 1960er Jahren in ungarischen Dörfern tatsächlich als ein außerordentliches Ereignis auffiel, da sich in einem Dorf meistens nur der Arzt und der Tierarzt ein Automobil leisten konnten, und ein Dienstwagen nur für den Ratsvorsitzenden und für den Vorsitzenden der LPG zur Verfügung stand.

Die Unterlagen zum Fall von János Tófalvi, geb. Johann Teichter,¹³ bilden ein Musterbeispiel für einen Spionagefall, in dem ein Ungarndeutscher seinen in Deutschland lebenden Verwandten besuchte. Der 60-jährige Ungarndeutsche, wurde – von der ungarischen Staatssicherheit als *beispielhaft* genannt – im Zug Richtung München von getarnten Mitarbeitern des BND angesprochen, während seines fast zweimonatigen Aufenthalts bei seiner Schwester von Agenten des BND besucht und zur weiteren Zusammenarbeit angeworben. Er soll zu einer 12-tägigen Ausbildung in ein Hotel bei München gebracht worden sein, wo er über militärische Grundkenntnisse und über Methoden der geheimen Korrespondenz und Nachrichtenvermittlung aufgeklärt wurde. Nachdem Tófalvi wieder nach Ungarn gereist war, hatte er angeblich angefangen, militärische Stützpunkte in der Nähe seines Wohnsitzes aufzusuchen. Die zum Verfertigung der Berichte benötigten chemischen Materialien, Papier und Tinte soll er hinter dem Eingemachten in der Speisekammer versteckt haben. In den Unterlagen und Berichten der Untersuchungen des Sachverständigers für Chemikalien und des Waffenspezialisten ist zu lesen, dass es mit dem vorgefundenen chemischen Materialien, sowie Tinte und Spezialpapier, die als Beweismittel beigefügten Berichte *nicht* angefertigt werden konnten.

Er war jedoch nicht durch gründliche Ermittlungen verdächtigt geworden, sondern durch seinen eigenen Fehler: Tófalvi hatte einen Offizier in seinem

¹² z. B.: ÁBTL 3.1.2. M-30281. „Csilla”

¹³ ÁBTL 4.1. A-1319. Tófalvi János kémügye [Spionagefall János Tófalvi]; ÁBTL 3.1.5. O-12277. Tófalvi Teichter János; ÁBTL 3.1.9. V-151007/1. und 2. Tófalvi János; ÁBTL 4.1. A-1319 Tófalvi János kémügye [Spionagefall János Tófalvi]; ÁBTL 4.9. F-21. Havi 200 márkáért [Für monatlich 200 D-Mark]

Bekanntenkreis darauf angesprochen, ob er ihm Informationen über die ungarische Streitkräfte gegen Geld, d. h. Westmark liefern könne, der wiederum diesen Vorfall dann gleich an die Polizei gemeldet hat. Der Offizier war dann die Anweisungen des BM folgend mit Tófalvi im Kontakt geblieben, um weitere Beweismittel gegen ihn zu sammeln. Allerdings kann anhand der überlieferten Unterlagen nicht festgestellt werden, ob es sich bei diesem Fall aus dem Jahr 1964 um eine konstruierte, oder um eine wirkliche Spionagetätigkeit handelte.

Die Berichte und Zusammenfassungen, die Beobachtung und Kontrolle seiner Umgebung, seiner Familie und Bekanntenkreis, sowie seiner angeblichen Spionagetätigkeit, erscheinen dem heutigen Leser als absurd und übertrieben. Es ist schwer vorstellbar, dass ein alter Bauer, der Beweise seiner Spionagetätigkeit in der Speisekammer hinter dem Eingemachten versteckt haben soll und dessen Handschrift der eines sechsjährigen Kindes ähnelt, tatsächlich eine ernsthafte Gefahr für die UVR und die Warschauer-Pakt-Staaten war, indem er militärische Geheimnisse ausspähte und an die Bundesrepublik Deutschland, bzw. an den BND weiterreichte. Der Fall ähnelt einem klassischen Schauprozess aus den 1950er Jahren.

Die minutiös angelegten Unterlagen, die gründlich vorbereiteten Maßnahmenpläne, die Festnahme und Untersuchung, das Sammeln der Beweise lassen auf ein professionell arbeitendes Staatssicherheitsorgan und auf einen professionell vorbereiteten Fall schließen. Der interessanteste unter den Unterlagen ist eine gebundene und höchstwahrscheinlich nachträglich zusammengestellte Akte, praktisch ein internes Lehrbuch über diesen Fall. Anhand dieser Form ist zu vermuten, dass dieser Fall und der darauffolgende Prozess nicht nur einfach in der internen Sachablage des Staatssicherheitsdienstes landete, sondern als Beispielfall gezeigt und als Lehrmaterial verwendet wurde. Zudem wurde aus den Materialien zum Fall eine Art „Lehrbuch“ für hauptamtliche Offiziere der ungarischen Staatssicherheit erstellt und ein Lehrfilm, der für interne Schulungen verwendet wurde, gedreht.

Tófalvi wurde in einem für die Öffentlichkeit zugänglichen Prozess von der Obersten Militärischen Staatsanwaltschaft zur Beschlagnahme seines Eigentums und zu elf Jahren Haft verurteilt, wobei er 1971, nach sieben Jahren, wegen guter Führung auf Bewährung entlassen wurde. Der Spionagefall von Tófalvi lieferte weitere Gründe, die Ungarndeutschen in Ungarn und in Deutschland weiterhin im Visier der Staatssicherheit zu behalten. Die Bewertung der Unterlagen der Untersuchung zeigt die diesbezügliche Logik der ungarischen Staatssicherheit, warum die Ungarndeutschen ca. 20 Jahre nach der Vertrei-

bung von 1945 wieder – oder immer noch – als Feinde der Ungarischen Volksrepublik dargestellt und behandelt wurden: „Die Erfahrungen der durchgeführten Untersuchungen weisen auch darauf hin, dass [...] der westdeutsche Nachrichtendienst die aus Ungarn als Verwandtenbesucher in die BRD reisenden Personen als sein sicherlich bestes Agentenkontingent ansieht und unter ihnen seine Agenten auswählt. [...] Es ist auch deshalb einfach, die in der BRD lebende Verwandtschaft vom westdeutschen Nachrichtendienst gegen unserer Heimat auszunutzen, weil die Mehrheit dieser Kategorie während des Horthy-Faschismus Mitglied des Volksbundes war. Die Mehrheit der Vertriebenen dieser Kategorie, sowohl als Einzelne, als auch als Gruppe, hält die Vertreibung für ungerecht, und verkündet bei jeder Gelegenheit ihre negative Meinung über unsere Heimat. Wegen des Verlusts ihrer hinterlassenen Güter werden ihre feindlichen Gefühle gegen unserer Heimat durch den militärischen und revanchistischen Geist der BRD noch weiter verstärkt.“¹⁴

Die Untersuchungsabteilung der Staatssicherheit (BM III/1.) stellte eine Zusammenfassung über die bekannt gewordenen Spionagefälle zwischen 1964 und 1968 zusammen.¹⁵ Aus dem Bericht geht es hervor, dass in fünf Jahren 87 Fälle in der Ungarischen Volksrepublik aufgedeckt, aber nur in 74 Fällen auch ein Verfahren gegen die Täter eingeleitet wurde. In 14 Fällen ging es um einen von einem *gegnerischen Nachrichtendienst* – und nur in drei Fällen von den BND – angeworbenen Spion. Wenn wir diese Zahlen den Feststellungen aus der Untersuchungsakte von Tófalvi gegenüberstellen, zeigt sich, wie groß, bzw. wie klein die tatsächliche Gefahr der Spionagetätigkeit des BND bzw. von den ihnen angeworbenen Ungarndeutschen war.

Ein Staatssicherheitsdienst ist immer darauf gerichtet, Feinde der bestehenden Staatsmacht aufzuspüren und sie zu bekämpfen. Als bürokratischer Apparat ist er auf Wachstum und dadurch auf immer neu definierte Feindbilder, neue Gegner und Aufgabenstellungen angewiesen – was auch dem allgemeinen staatlichen Interessen einer Diktatur, die einem der zwei gegenüberstehenden Blöcke des Kalten Krieges angehörte, entspricht. Die Akten der ungarischen Staatssicherheit über die Ungarndeutschen aus den 1960er Jahren zeigen, wie ein altes Feindbild aus der zweiten Hälfte der 1940er und Anfang der 1950er

¹⁴ ÁBTL 4.1. A-1319. Tófalvi János kémügye [Spionagefall János Tófalvi] 30/10.

¹⁵ ÁBTL 4.1. A-1353/2. Jelentés az 1964. január 1-től 1968. december 31-ig terjedő időszakra vizsgált kémkedési ügyek tapasztalatairól [Bericht über die Erfahrungen der untersuchten Spionagefälle in dem Zeitraum von den 1. Januar 1964–31. Dezember 1968.]

Jahre, das Bild der *Schwaben*, wieder ins Leben gerufen wurde. Die Ungarndeutschen wurden von der Staatssicherheit als gegnerisch und gefährlich eingestuft, was aber viel mehr die Konstruktion eines Feindbildes zeigt, als eine *gegnerische Tätigkeit* seitens der Vertriebenen sowie seitens der Bundesrepublik. Die Unterlagen berichten über die Konstruktion von Fällen und des Feindbildes, nicht aber über wirkliche Aktivitäten des westdeutschen Nachrichtendienstes und seiner Zuträger.

Die Akten über die Beobachtung der Ungarndeutschen bilden eine wichtige Quellenbasis zur Geschichte der Ungarndeutschen, die nach der Vertreibung sowohl in der Bundesrepublik Deutschland, als auch in Ungarn leben, und nicht nur zur Geschichte ihrer Verbände, Organisationen, Presse usw., sondern auch zu ihren Lebensverhältnissen und dadurch zu ihrer Sozialgeschichte. Diese Art von Staatssicherheitsakten tragen zur Orts- und Familiengeschichte bei und können auch Angaben zur Kirchen-, Kultur- und sogar Wirtschaftsgeschichte enthalten. Sie enthalten auch Angaben zur ungarndeutschen Volkskunde, Heimatkunde und Lokalgeschichte. Die in den Akten aufbewahrten privaten Briefe und Fotos bilden einen besonderen Teil dieser Quellen, da sie nicht unabhängig von den staatssicherheitlichen Dokumenten zu analysieren sind. Als historische Quellen erzählen sie generell viel über die Geschichte, die Sozialgeschichte und das Alltagsleben der Ungarndeutschen nach der Vertreibung. Viel mehr sagt diese Art von Quellen aber über die Staatssicherheit selbst aus, über die Konstruktion von Fällen, Linien, Legenden, Gegner, Diversion – und von Feindbildern.

A könyv megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

A Kronosz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja

A Kronosz Kiadó a Szakkiadók Társulásának tagja,
könyveink elektronikusan elérhetők, olvashatók és kereshetők
az Arcanum Adatbázis Kiadó által létrehozott

www.szaktars.hu

adatbázisban

Nyomdai előkészítés: Erőss Zsolt

Nyomdai munkák:
Séd Nyomda, Szekszárd
Felelős vezető: Dránovits Anna

A Kronosz Kiadó és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának közös kiadványai

---

2019

- **Önvallatás.** Wayand Tibor fogságban írt visszaemlékezései 1945–1946
Szerk., bev. tan. és jegyzetek: Varga Krisztián. B/5, 312 oldal
- **Petrás Éva:** Álarcok mögött. Nagy Töhötöm életei
B/5, 312 oldal
- **Gyarmati György:** Taposómalom taposóaknákkal. Írások a megmagyarosított államszocializmusról
B/5, 472 oldal
- **Gyarmati György:** Rendszertitkok – szolgálkkal és szolgálatokkal
B/5, 396 oldal
- **Farkas Gyöngyi:** Megszállás vagy segítségnyújtás. A Csehszlovákia elleni intervenció fogadtatása Magyarországon 1968-ban
B/5, 222 oldal

2018

- **Gálszécsy András:** A birkahodálytól a parlamentig. Életinterjú
B/5, 308 oldal
- **„Ez a sugárzás nem ismer határokat”. Dokumentumok a csernobili katasztrófa magyarországi következményeiről**
Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz, Haász Réka, Katona Klára, Ring Orsolya, Tóth Eszter
B/5, 635 oldal
- **Honukban otthontalanok. Tanulmányok az 1951. évi budapesti kitelepítések történetéből**
Szerkesztette: Gyarmati György, Palasik Mária
B/5, 410 oldal
- **Metszetek bolsevizmusról, sztálinizmusról**
Szerkesztette: Gyarmati György, Pihurik Judit
A/5, 288 oldal

2017

- **Papp István:** Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe
B/5, 446 oldal
- **Személyiség és történelem – A történelmi személyiség. A történeti életrajz módszertani kérdései**
Szerkesztette: Vonyó József
B/5, 560 oldal

- **Vukman Péter: „Harcban Tito és Rankovics klikkje ellen”. Jugoszláv politikai emigránsok Magyarországon (1948–1980)**
B/5, 294 oldal
- **Epizódok a Titkok Házából. A politikai rendőrség mindennapjai 1956 után**
Szerkesztette: Okváth Imre, Palasik Mária
B/5, 306 oldal
- **Continuities – discontinuities. Secret Services after Stalin’s Death in Communist Central and Eastern Europe**
Eds.: Gyarmati György, Palasik Mária
B/5, 174 oldal

2016

- **Slachta Krisztina: Megfigyelt szabadság. A keletnémet és a magyar állambiztonsági szervek együttműködése a Kádár-kori Magyarországon 1956–1990**
B/5, 350 oldal
- **Eörsi László: A csepeli fegyveres ellenállás, 1956**
(társkiadó: 1956-os Intézet Alapítvány) B/5, 226 oldal

2015

- **Háborús hétköznapiak hadszíntéren, hátszágban**
Szerkesztette: Gyarmati György, Pihurik Judit
(társkiadó: Magyar Történelmi Társulat) B/5, 328 oldal
- **Pihurik Judit: Perben és haragban - világháborús önmagunkkal**
A/5, 254 oldal
- **Kor/Társ panoráma. Tanulmányok a 70 éves Vonyó József tiszteletére**
Szerkesztette: Erőss Zsolt, Gyarmati György
(társkiadó: Magyar Történelmi Társulat) A/5, 246 oldal

2014

- **Rigó Róbert: Elitváltások évtizede Kecskeméten (1938–1948)**
B/5, 432 oldal

2013

- **Bűnbak minden időben. Bűnbakok a magyar és az egyetemes történelemben**
Szerkesztette: Gyarmati György, Lengvári István, Pók Attila,
Vonyó József
(társkiadó: Magyar Történelmi Társulat) B/5, 560 oldal